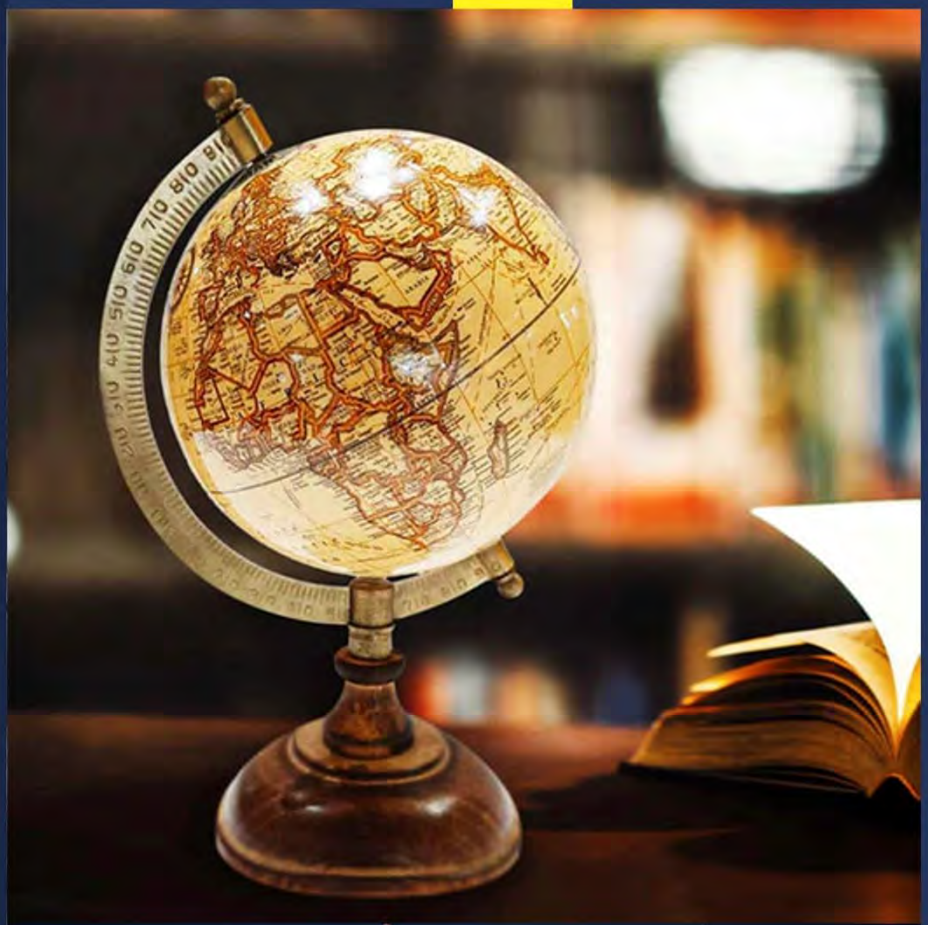
№ 19
20.06.2024

SCIENCE SHINE

ISSN: 3030-377X

International scientific journal
Xalqaro ilmiy jurnal
Международный научный журнал

ILM NURI

ABSTRACT

This international scientific journal is created for new scientific research.

Articles are accepted in the following areas:

specific and technical directions

social directions

directions of philology

pedagogic directions

natural science

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL

ILM NURI
XALQARO
ILMIY JURNALI

СВЕТ НАУКИ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

SCIENCE SHINE

Issue XIX

20. 06. 2024

ISSN: 3030-377X

International scientific journal

"SCIENCE SHINE"

Bosh muharrir:
Abdul Khalil Ahmadoughli

Jurnal har oyda nashr etiladi.

Jurnal

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi

Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-y il 16-fevralda

№063974 sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan

Maqola ko'chirilib bosilganda, manba ko'rsatilishi shart

Aloqa uchun:
Telefon: +998911529314

E pochta: talqin@bk.ru

Veb sayt:
http://science-shine.uz/

Tahrir kengashi:

Xurshid Jumanazarov Sirojiddinovich
O'zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti katta ilmiy xodimi, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori.

Mamatov Obidxon Vaqqosovich
Namangan davlat universiteti "Milliy g'oya, ma'naviyat va huquq asoslari" kafedrasi mudiri, falsafa fanlari nomzodi

Masharipova Gularam Kamilovna
Falsafa fanlari doktori, professor
Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

Qozoqov Tohirjon Qodiraliyevich
Impuls universiteti, tarix fanlari nomzodi, dotsent

Jo'rayeva Sobira Eshqurbonovna
O'zMU jurnalistika fakulteti, o'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi katta o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Baymenova Kamshat Saparbayevna
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Bazarov Otabek Odilovich
Qo'qon davlat pedagogika instituti, PhD

Azizov Olimjon Toxirovich
Toshkent kimyo texnologiya instituti GSKMT kafedrasi dotsenti

G'ulomova Nargiza Sa'dullayevna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori Navoiy VXTXQTMOHM Tillarni o'qitish metodikasi katta o'qituvchisi

Isroilov Ozodbek Saydullajon o'g'li
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Haydarova Umida Xojiakbar qizi
Farg'ona davlat universiteti Amaliy ingliz tili kafedrasi o'qituvchisi

Nozima Mamadjanova Adxamovna
Namangan davlat universiteti Ingliz tili fani o'qituvchisi, Pedagogika fanlari fansafa doktori (PhD)

O‘ZBEK DUNYOSIDA FRAZEOLOGIZMLARGA OID QILINGAN ISHLAR TADQIQI

Adizova Dildora
ToshDO‘TAU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek tilshunosligida frazeologizmlar sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar xususida so‘z yuritiladi. Qayd etish lozimki, frazeologizmlar lingvokulturologik xususiyatga ega bo‘lib, ularning ifodalanishi turli tillarda xilma-xil bo‘lishi mumkin. O‘zbek tilidagi mavjud iboralarning ilmiy tadqiq etilishi ham ushbu yo‘nalishning naqadar keng ko‘lamga ega ekanligidan dalolat beradi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tilshunosligi, frazeologizmlar, ilmiy tahlil, ilmiy tadqiqot, xilma-xillik.

STUDY OF WORKS RELATED TO PHRASEOLOGISMS IN THE UZBEK WORLD

Adizova Dildora
TSULL, doctoral student

Abstract. This article talks about scientific research conducted in the field of phraseologisms in Uzbek linguistics. It should be noted that phraseologisms have a linguistic and cultural nature, and their expression can be different in different languages. The scientific research of existing phrases in the Uzbek language also shows how wide this direction is.

Keywords: Uzbek linguistics, phraseology, scientific analysis, scientific research, diversity.

Barchamizga ma’lumki, tilning tadqiq etish qamrovi juda keng. Nutqimizdagi mavjud so‘zlarning hammasi tilning o‘rganish obyekti sifatida xizmat qiladi. Biz tadqiq etmoqchi bo‘lgan ushbu maqola ham nutqimizda tez-tez qo‘llanuvchi birliklar, ya’ni frazeologizmlar xususida bo‘lib, ularning o‘zbek tili doirasidagi tadqiqot manbalari maqolamizning asosiy mazmunini tashkil etadi. O‘zbek tilshunosligidagi iboralarni o‘rganish boy va murakkab tarkibni o‘rganishni talab qiladi. Mavjud

ishlarni aniqlashdan tashqari, ularning ilmiy yangiligi va potentsial kamchiliklarini tushunish ham uning tahlilida asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Tilshunoslik doirasida frazeologizmlarni o‘rganish turli tadqiq doirasida ko‘ra farq qilishi mumkin, masalan, nutqimizda tez-tez qo‘llanadigan ibora shakllari, ularning tarixiy yoki dialektal ko‘rinishlari ilmiy tahlil uchun qo‘llangandir. Bundan tashqari, iboralarning shakllanishiga boshqa tillarning ta’siri, zamonaviy kommunikatsiyalar rivoji o‘laroq yuzaga kelgan iboralar, lingvokulturologik ahamiyatga ega iboralar ham ushbu tadqiq doirasida tahlil qilinganligiga guvoh bo‘lamiz. O‘zbek tilshunosligida iboralar tahlili borasida olib borilgan ishlar metodologik asosiga ko‘ra tarixiy va lingvistik tahlillar, iboralarning tuzilishi va ma’no jihatlari, ularning qo‘llanish o‘rinlari hamda madaniy ta’siriga ko‘ra ham aniqlangan. Zamonaviy tilshunoslik yo‘nalishlari doirasida ham iboralarning korpus lingvistikasi asosida tadqiq etilishi, ularning tilda qo‘llanish chastotasini aniqlash hamda matn tilshunosligi borasidagi iboralarning amaliy ahamiyatini aks ettirish bugungi kunda tilshunoslarimiz erishayotgan muhim yutuqlardan sanaladi.

Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, o‘zbek dunyosida frazeologizmlarning ilmiy tahlili doirasida amalga oshirilayotgan ishlar quyidagicha ko‘rinishga ega bo‘lishi mumkin:

Frazeologizmlarning ilmiy dissertatsiyalarda aks ettirilishi ularning turli jihatlarining tadqiq etilishidan dalolat beradi. Tilshunosligimizda iboralarning xilma-

xil jihatlari namoyon bo‘lgan qator dissertatsiyalar yaratilgan bo‘lib, ularga quyida birma-bir to‘xtalib o‘tamiz. Gulsara Qurbonova tomonidan yozilgan “Fransuz va o‘zbek tillarida onomastik komponentli frazeologizmlarning milliy-lisoniy xususiyatlari” nomli doktorlik dissertatsiyasi qiyosiy tilshunoslik doirasida ushbu sohada qilingan ilmiy tadqiqot ishiga yaqqol misol sanaladi[6]. Muallif ushbu ilmiy ishida fransuz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar asosida shakllangan antroponimlarning yuzaga kelish sabablari, ularning tilimizda motivlashuvi hamda olamning lisoniy manzarasiga asoslangan frazeologizmlarning milliy-madaniy tahliliga to‘xtalib o‘tishga harakat qilgan. Bundan tashqari, ushbu doktorlik dissertatsiyasida noodatiy toponimikaga asoslangan iboralarning chog`ishtirma tahliliga doir fikrlar tilga olingan.

“O‘zbekiston frazeologizmlari strukturasi(shakliy va mazmuniy modellashtirish)” mavzusidagi Sh. G`aniyeva tomonidan yozilgan doktorlik dissertatsiyasi ham o‘zbek tilshunosligi sohasida olib borilgan ulkan yutuqlardan biri sanaladi[2]. Iboralarning barqaror birlik sifatida shakllanishi, ularning leksik ma’no bilan izomorflik hosil qilishi, frazeologizmlarning kategorial mazmuni, ularda aks etgan simmetrik dualizm, umumlashtiruvchi sema, iboralarni shakl va mazmun jihatdan modellashtirish hamda sintagmatik model yaratish masalalari ushbu tadqiqot doirasida amalga oshirilgan ishlardan biri sanaladi.

“Sodda gap qolipli frazeologizmlar gapda predikat vazifasida kelar ekan, uning uning agensi va obyekti ega va vositasiz to‘ldiruvchi bilan deyarli nomutanosiblikni yuzaga keltiradi”, deya ta’kidlagan Qo‘chqorboy Hakimov o‘zining “O‘zbek tilidagi sodda gap qolipli frazeologizmlarning zaruriy birikuvchanliklari” nomli doktorlik ishida iboralarning agens birikuvchanligi, obyekt birikuvchanligi hamda sabab birikuvchanligiga alohida e’tibor bergan[3].

O‘zbek tilshunosligida akademik maqolalar ham iboralar tadqiqi aks etgan manbalar hisoblanadi. D. Dehqonova qalamiga mansub “O‘zbek tilidagi ayrim iboralar etimologiyasi” ilmiy maqolasi shular jumlasidandir[1]. Muallif maqolada o‘zbek tilshunosligida iboralarning o‘ziga xos xususiyatlari va tarkibida tarixiy, arxaik so‘zlar ishtirok etgan frazeologizmlarni tadqiq etishni maqsad qilgan, “Boburnoma” asarida kiritma iboralar” mavzusida yozilgan akademik maqola muallifi Mardon Rahmatov bo‘lib, unda kiritma iboralarning mazmuniy xususiyatlari, sintaktik tuzilishi kabi masalalarga alohida e’tibor berilgan. Bundan tashqari, “Turk tili va o‘zbek tilining Xorazm shevasida ayni va o‘xshash ko‘rinishdagi frazeologik iboralar” (S. Komiljon o‘g`li), “Tarjimada frazeologik iboralarning milliy xususiyatlari va ularning badiiy asarlardagi tasviriy ifodasi”(S. Yusufjonova),

“Predlog va predlogli iboralar xususida”(R. Maxsumov, M. Aytmatova) kabi maqolalar ham bevosita frazeologizmlarning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettirgan.

O‘zbek tilshunosligi doirasida frazeologizmlarning tadqiq manbasi o‘laroq qator lug`atlar ham yaratilgan bo‘lib, 2022-yil nashr etilgan Sh. Rahmatullayev, N. Mahmudov, Z. Xolmanova, I. O‘razova, K. Rixsiyevalar tomonidan yaratilgan “O‘zbek tili frazeologik lug`ati” shular jumlasidandir[7]. Ushbu lug`atda iboralarning ma’no xususiyatlari ochib berilishi bilan birgalikda ularning nutqda aks etishi, bog`lanish strukturalari ham ochib berilgan.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, o‘zbek tilshunosligida iboralarga oid tahlillarni chuqur o‘rganish orqali biz o‘zbek frazeologiyasining boyligi, murakkabligi va madaniy ahamiyatini chuqurroq tushunishga hissa qo‘shishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Dehqonova D. O‘zbek tilidagi ayrim iboralar etimologiyasi.
2. G`aniyeva Sh. O‘zbekiston frazeologizmlari strukturasi(shakliy va mazmuniy modellashtirish), dok. diss. 2019.
3. Hakimov Q. O‘zbek tilidagi sodda gap qolipli frazeologizmlarning zaruriy birikuvchanliklari, dok. diss. 1993.
4. Komiljon o‘g`li S. Turk tili va o‘zbek tilining Xorazm shevasida ayni va o‘xshash ko‘rinishdagi frazeologik iboralar.
5. Maxsumov R. va boshq. Predlog va predlogli iboralar xususida, 2023.
6. Qurbonova G. Fransuz va o‘zbek tillarida onomastik komponentli frazeologizmlarning milliy-lisoniy xususiyatlari, dok. diss. 2019.
7. Rahmatullayev Sh. va boshq. O‘zbek tili frazeologik lug`ati, 2022.
8. Yusufjonova S. Tarjimada frazeologik iboralarning milliy xususiyatlari va ularning badiiy asarlardagi tasviriy ifodasi, 2022.

TA’LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH VA O‘QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHDA PSIXOLOGIK BILIMLARDAN FOYDALANISHNING O‘RNI

Sa’dullayev Aziz Akmal o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM o‘qituvchisi
azizbek210895@gmail.ru

Annotatsiya: Maskur maqola o‘quvchilarda yutuqlarini baholashda psixologik yondashuvning dolzarb masalalariga bag'ishlangan. Psixologik xususiyatlarni hisobga olish zaruratiga asoslanadi. Baholash jarayonida turli yoshdagi maktab o'quvchilarining individual va guruhiy baholashdagi psixologik yondashuvlar. Kamchilik muammosi aniqanadi va baholashni yakunlash belgilangan dars vaqtida amalga oshiriladi. Baholashning xolisligining ahamiyati, uni nafaqat darsda shakllangan bilim, qobiliyat va malakalar darajasidan, balki o‘quvchining faolligi va intizomi, psixologik holatidan kelib chiqib o‘tkazish zarurligi to‘g‘risida xulosa chiqariladi.

Kalit so‘zlar: baholash, baholash mezonlari, akademik samaradorlik intizom, faollik, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari, baholashning ob'ektivligi, psixologik yondashuv,bilish jarayoni, individuallik, shaxs, ta`lim jarayoni.

Аннотация: Данная статья посвящена актуальным вопросам психологического подхода в оценке достижений студентов. В его основе лежит необходимость учета психологических особенностей. Психологические подходы к индивидуальному и групповому оцениванию школьников разного возраста в процессе оценивания. Выявляется проблема с недостатком, и завершение оценки проводится в отведенное для занятий время. Делается вывод о важности беспристрастности оценивания, необходимости его проведения исходя не только из уровня знаний, умений и навыков, сформированных на уроке, но и активности и дисциплинированности обучающегося, психологического состояния

Klyuchevыe slova: оценка, критерии оценки, академическая эффективность, дисциплина, активность, личностные характеристики обучающихся, объективность оценки, психологический подход, познавательный процесс, индивидуальность, личность, учебный процесс.

Annotation: This article is dedicated to the current issues of the psychological approach in assessing students' achievements. It is based on the need to take into

account psychological characteristics. Psychological approaches to individual and group assessment of schoolchildren of different ages during the assessment process. A deficiency problem is identified and the completion of the assessment is done during the designated class time. A conclusion is made about the importance of the impartiality of the evaluation, the need to conduct it based not only on the level of knowledge, abilities and skills formed in the lesson, but also on the student's activity and discipline, psychological state.

Keywords: assessment, assessment criteria, academic efficiency, discipline, activity, personal characteristics of students, objectivity of assessment, psychological approach, cognitive process, individuality, personality, educational process.

Kirish. Bugun yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'lqinlanib so'zlamaslikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: “Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko'plab ijtimoiy muammolarni echish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab-quvvatlaydi”.

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta'lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida davlatimiz rahbarining 2019 yil 8 oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasi sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib bermoqda.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Pedagogik jarayonlarda psixologik usullardan foydalish - ta’lim va tarbiya muammolarini tadqiq qilishda psixologik bilimlarni qo‘llash bugungi davr talabi hisoblanadi. Bu jarayonda shaxsning maqsadga muvofiq rivojlanishini, bilish faoliyatining va insonda ijtimoiy ijobiy sifatlarni tarbiyalashning psixologik muammolari o‘rganiladi. Pedagogik jarayonlarda psixologik usullardan foydalishdan maqsad shart-sharoit va boshqa psixologik

omillardan kelib chiqqan holda o‘qitishning oqilona rivojlantiruvchi ta’sirini kuchaytirish. Pedagogik psixologiya, asosan, ta’lim psixologiyasi va tarbiya psixologiyasiga bo‘linadi. Ta’lim psixologiyasida o‘quv jarayonida xotira, tafakkur, nutq, xayol, irodaning roli, shuningdek, o’quvchilarning individual xususiyatlari (temperamenti, xarakteri, qobilyat), o‘quv predmetlarining o‘ziga xos tomonlari, ta’lim jarayonini boshqarishning psixologik tamoyili va boshqalar o‘rganiladi. Hozirgi zamon ta’lim psixologiyasida o’quvchilarga doimiy yangilanib turadigan axborotlarni mustaqil o‘zlashtirish imkoniyatini beradigan, ilmiy-texnika yangiliklaridan orqada qolmaslikni ta’minlaydigan tafakkur sifatlarini o‘rganish muhim masaladir. Tarbiya psixologiyasining asosiy vazifasi oliy o‘quv yurtlaridagi tarbiyaviy ishlar jarayonida shaxsning shakllanishi masalasini ishlab chiqish. Unda shaxsning axloqiy sifatlarining shakllanishiga alohida ahamiyat beriladi. Pedagogik psixologiya tadqiqotlari o‘quv materiali mazmunini tanlash, o‘quv dasturlari, darsliklar tuzish, ta’limning har xil bosqichlarida o‘qitish metodlari tizimini tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega. Ta`lim jarayonlarida psixologik bilimlardan foydalanishning oldiga muhim nazariy vazifalarni hal qilish qo‘yilmoqda:

1) ta‘lim jarayonini yanada takomillashtirish, faollashtirishning psixologik asoslarini ishlab chiqish;

2) ta‘lim – tarbiya jarayonida turli yoshdagi o’quvchilarning aql-idrokiga, irodasiga,uni shaxs sifatida shakllantirishga ta‘sir etuvchi omillarni o‘rganish;

3) o’quvchilar shaxsni tarkib topishi jarayonini, bu jarayonning umumiy qonuniyatlarini va individual farqlarni, turli tarbiyaviy tadbirlarning o’quvchilarga ko‘rsatadigan ta‘sirini o‘rganish;

4) ta‘lim va tarbiya jarayoni bir-biriga bog‘liqdir,bu jarayonda aqliy qobiliyatlarni, axloqiy sifatlarni, shaxsni hissiy va irodaviy sifatlarini shakllantirishning maksimal rivojlanishi shart-sharoitlarini aniqlash;

5) mustaqil bilim olish, materialni chuqur yoki yetkazishning psixologik masalalarini ishlab chiqish;

6) bilish faoliyatini o‘zaro tashkil qilabilish shart-sharoitlarini aniqlash;

7) o‘z-o‘zini tarbiyalashning psixologik asoslarni aniqlash;

8) pedagogik bilimlar, ko‘nikma va malaka, qobiliyatlarning tarkib topishi hamda taraqqiyotining psixologik jarayonlarini aniqlash;

9) o‘z-o‘zini tarbiyalash, milliy g‘urur va vatanparvarlik jarayoni uning psixologik muammolarini nazariy jihatdan asoslab berishdan iboratdir;

11) shuningdek jahon tajribalari bilan birga, milliy xususiyatlarimiz, undagi eng ilg‘or tomonlarning muhimi o’quvchilar bilan imkoni boricha ko‘proq muloqotda

bo‘lish,o’quvchi shaxsining barcha xususiyatlarini hisobga olib bilim va tarbiya berish,ya‘ni yagona pedagogik jarayonni ta‘minlash, masalalari ham nazarda tutiladi;

12) Pedagogik jarayonlarda psixologik usullardan foydalishning eng asosiy vazifalaridan biri o‘zlashtirishning sifat darajasini aniqlash usullarini ishlab chiqishdan iborat.

Amaliy vazifalar radio va teleko‘rsatuvlarda, jurnallarda, ma‘ruza va maxsus ko‘rsatuvlar orqali chiqish, mahalla, maktab va ota – onalar bilan suhbatlashish orqali amalga oshiriladi. Biz shu narsaga erishishimiz kerakki, keng jamoatchilik bola ruhiy taraqqiyotiga doyir psixologik bilimlardan bahramand bo‘lsin. Ana shundagina biz yoshlarga haqiqiy ta‘lim-tarbiya bera olamiz va uni muvaffaqiyatli amalga oshiramiz. Ta`lim jarayonlarini tashkil etishda umumiy psixologiyada amal qiladigan ko‘pgina metodlardan foydalaniladi. Chunki zarur bo‘lgan dalillarni qidirish, ularni sodir bo‘lish sabablarini aniqlash va isbotlash turli xil metodlar vositasida bajariladi. Qaysi metoddan foydalanishdan qa‘ti nazar, bu metodlar faqat xususiy ilmiy tadqiqot ishlari uchungina emas, balki amaliy ta‘lim-tarbiya maqsadlarida bolani chuqurroq o‘rganishni tashkil qilish uchun muhimdir. Ta‘lim-tarbiya ishlarini to‘g‘ri tashkil etish uchun pedagogik psixologiyada qo‘llanadigan tadqiqot metodlari o’quvchilarning individual psixologik xususiyatlariga, tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatishda maqsadga muvofiq va eng samarali metodlarni tanlashga asos bo‘ladigan o’quvchilar shaxsining o‘ziga xosligini yaxshi bilish lozim.

Bilimni baholashda dars mazmunini o`zlashtirish darajasi, asosiy fakt va tushunchalar, sabab-oqibat munosabatlari, natijalar va xulosalar muhum o‘rin tutadi. Baholash paytida qobiliyatlar, fikrni erkin ifodalash, himoya qilish qobiliyati kabi fazilatlar shakillangan bo‘lishi, o'z fikri, xavfsiz muomala qilish, o'zini va boshqalarni baholash, mas'uliyat, etakchilik, sog'lom turmush tarzi odatlari o‘quvchilar faoliyatining asosi bo‘lmog‘i lozim. Qadriyatlarni o'zlashtirish darajasini baholashda o'quvchilarda erkinlik, tenglik, adolat, bag'rikenglik, or-nomus, qonun, demokratiyaga asoslanish kerak. Baholash jarayonida o‘quvchining hozirgi va oldingi qobiliyatlari solishtiriladi, ta'lim natijalari ilgari berilgan standartlar bilan taqqoslanadi.

Baholash ob'ektlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

O‘quvchilar tomonidan bajariladigan vazifalar (va baholashning asosi bo'lgan ularni amalga oshirish sifatini hisobga olish muhim), shuningdek, guruh ishlarida va munozaralarda ishtirok etish, tuzish qobiliyati savollar berish va tadqiqot o‘tkazish va hokazo.O’quvchilar o‘z bilim va ko‘nikmalarini namoyish etishlari mumkin og'zaki, yozma, vizual, rolli o'yin va boshqa taqdimot shakllari orqali. To‘g‘ri tashkil etilgan

taqdimot o‘quvchilarning bilim va aqliy qobiliyatlari yuqoriligidan dalolat beradi.Endi baholashni ko'rib chiqishga boshqa yondashuv keng tarqalgan. Ha, ko'p o'qituvchilar o‘quvchilarni juda soddalashtirilgan tarzda, faqat ikkita mezonga asoslanib baholaydilar: akademik samaradorlik va o‘quvchining intizom darajasi. Shu munosabat bilan ular o‘quvchilarning quyidagi turlarini ajratib ko'rsatishadi:

– a’lochi o‘quvchi, intizomli;

– intizomi yaxshi o‘quvchi;

– yomon o‘qiydigan o‘quvchi, intizomli;

- yomon o'quvchi, intizomsiz

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tekshirish jarayonida kishining butun psixikasida, ongida aks etadigan jamiyatning moddiynegizi undagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan birgalikda o‘rganiladi.Ta‘lim-tarbiya jarayonida psixik hodisalarning miqdor o‘zgarishlarini sifat o‘zgarishlarga o‘tishi va bir sifat holatining ikkinchi sifat holatiga o‘tishini kuzatib borish lozim. Masalan: o’quvchi psixikasining taraqqiy etishini o‘rganib «ko‘rib, bilim olish, tajribalar to‘plash jarayonida o’quvchining bilish qobiliyatini, ya‘ni xotira, tafakkur, fikr yuritishdagi sifat o‘zgarishini bilib olsa bo‘ladi va ta`lim jarayonida o‘quvchilarning bilimini baholashda yuqorida sanab o‘tilgan omillar ham hisobga olinishi zarurdir. Taniqli rus o‘qituvchisi A.S. Makarenko o'zining o'qituvchilik amaliyotida pullik jamoaviy ta'limga katta ahamiyat berdi va shunday dedi: "Jamoa orqali ta'lim berish - tarbiyaning eng yuqori tamoyilidir". Shuni ta'kidlashimiz mumkinki, o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladigan ta'lim va tarbiya jarayoni bilan bir qatorda, o'quvchi ishlaydigan jamoa tomonidan ta'lim o'zaro munosabatlarga va har bir o'quvchining xarakterini shakllantirishga ijobiy ta'sir qiladi.O‘quvchilar bilimini baholashda maxsus individual psixologik yondashish zarur zero har bir shaxs individualdir bu yondashsishda o‘qituvchidan qilinadigan asosiy talablardan asosiysi o‘quvchilarni yosh hususiyatini hisobga olishlari muhumdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. Mirziyoyev. Toshkent sh 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son

2. Bolshoy psixologicheskiy slovar. Pod red. Мещеryakova B.G., Zinchenko V.P. M.: 2003 – S.100.

3. Sa’dullayev, A., & Asrorov, O. (2024). THE ESSENCE OF NEW PEDAGOGICAL TERMS DURING THE REFORMS IMPLEMENTED IN THE FIELD OF EDUCATION. " Science Shine" International scientific journal, 14(1)..

4. Basov M.Ya. Volya kak predmet funksionalnoy Psixologii. Metodika psixologicheskix nablyudeniy za detmi. - M., 2008. – S.89.

5. SA'DULLAYEV, A. (2024). O 'SMIR KURASHCHILARDA XAVOTIRLANISH HISSINI YENGISHDA IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH ASPEKTLARI. News of UzMU journal, 1(1.4), 176-179.

6. ўғли Саъдуллаев, А. А. (2023). ЎСМИР СПОРТЧИЛАРДА ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ АСПЕКТЛАРИ. SCHOLAR, 1(8), 112-117.

7. Akmal o'g, A. S. D. (2024). O 'SMIRLARNI HISSIY-IRODAVIY RIVOJLANTIRISHDA PSIXOLOGIK USULLARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI. " Science Shine" International scientific journal, 13(1)..

8. Таълим жараènида интерфаол таълим услублари ва замонавий ахбороткоммуникация технологияларидан фойдаланиш‖ тренингининг ўқув-методик материаллари, Тошкент, 2013 йил.

9. Sa'dullayev, A. A. o 'g 'li.(2023). An effective way to detect computer network anomalies. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 401-404.

10. Sa'dullayev, A. A. o 'g 'li.(2023). Types of computer networks and their analysis. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 13-16.

ADVOKATURA FAOLIYATI, UNING VAZIFALARI VA PRINSIPLARI

Isroilova Kamolaxon Azizbek qizi
Andijon viloyat Yuridik texnikumi 118-guruh
"Davlat huquqiy faoliyat" yo‘nalishi talabasi
Xursanova Yorqinoy Iqboljon qizi
Andijon viloyat Yuridik texnikumi 118-guruh
"Davlat huquqiy faoliyat" yo‘nalishi talabasi
To'ychiyeva Oyshaxon Umidjon qizi
Andijon viloyat Yuridik texnikumi 118-guruh
"Davlat huquqiy faoliyat" yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada advokatura faoliyati, advokatlik siri, advokatning sha’ni qadr-qimmati, kasbiy faoliyati davlat himoyasida ekanligi haqida fikrlar yoritilgan.

Advokatura o‘z faoliyatini qonun ustuvorligi, mustaqillik va boshqa demokratik prinsiplar asosida amalga oshiradi.

Kalit so‘zlar: advokat, advokatlik byurosi, advokatlik firmasi, advokatlik hay’ati, yuridik maslahatxona.

O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasini ta’minlash masalalari. O‘zbekiston Respublikasining 1996-yil 27-dekabr kuni qabul qilingan “Advokatura to‘g‘risida”gi qonuni va 1998-yil 25-dekabr kuni “Advokatlik faoliyati kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to‘g‘risida”gi qonunida belgilab berilgan.Advokatura o‘z faoliyatini qonun ustuvorligi, mustaqillik va boshqa demokratik prinsiplar asosida amalga oshiradi.Belgilangan tartibda litsenziya olgan shaxs advokatlik faoliyatini o‘z advokatlik byurosini ochib,yakka tartibda amalga oshirishga yoxud boshqa advokatlar (sheriklar) bilan advokatlik firmasini yoki a’zolikka asoslangan advokatlar hay’atini tuzishga yoxud faoliyat ko‘rsatayotgan shunday advokatlik tuzilmalaridan biriga kirishga yoki yuridik maslahatxonada ishlagan holda advokatlik faoliyatini amalga oshirishga haqli. Advokat o‘z faoliyatini faqat bitta advokatlik tuzilmasida amalga oshirishga haqli.Advokatlik byurolari, advokatlik firmalari va advokatlar hay’atlarini ro‘yxatdan o‘tkazish, shuningdek yuridik maslahatxonalarni hisobga olish O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilaydigan tartibda davlat xizmatlari markazlari tomonidan amalga oshiriladi.Advokatlik tuzilmalari fuqarolar

va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko‘rsatganlikuchun ulardan tushadigan pul mablag‘lari (daromadlar) hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa mablag‘lar hisobidan ta’minot oladi.Advokatlar advokatlarning jamoat birlashmalarinituzishi mumkin. Advokat advokatlik sirini saqlashi shart. Advokatlik siri jumlasiga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) advokatdan yordam so‘rab murojaat etganligining o‘zi, ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) yordam so‘rab murojaat etgan masalalar, advokatdanishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) olgan maslahatlar, nasihatlar va tushuntirishlarning mohiyati, advokatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs)bilan o‘tkazgan suhbatida to‘xtab o‘tilgan barcha masalalar kiradi.Advokat, advokat yordamchisi, advokat stajori, advokatlar byurolari,hay’atlari va firmalari mansabdor shaxslari va texnik xodimlarining advokatlik siri bo‘lmish ma’lumotlarni oshkor etishi va bu ma’lumotlardan o‘z manfaatlari yoki uchinchi shaxslar manfaatlari yo‘lida foydalanishiman etiladi.O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllar i O‘zbekiston Respublikasining “Advokatura” to‘g‘risidagiqonuni 4-moddasida belgilangan bo‘lib, ular quyidagicha bayon qilingan:

– advokatlik byurosi;

– advokatlik firmasi;

– advokatlar hay’ati;

– yuridik maslahatxona.

O‘zbekiston Respublikasi “Advokatura to‘g‘risida”gi qonuniga asosan, belgilangan tartibda litsenziya olgan shaxs o‘z advokatlik byurosini ochib, yakka tartibda advokatlik faoliyatini amalga oshirishga;

– boshqa advokatlar (sheriklar) bilan advokatlik firmasi yoki

a’zolikka asoslangan advokatlar hay’atini tuzish yoxud faoliyat ko‘rsatayotgan shunday advokatlik tuzilmalaridan biriga kirishga;

– yuridik maslahatxonada ishlagan holda advokatlik faoliyatini amalga oshirishga haqli. Advokat o‘z faoliyatini faqat bitta advokatlik tuzilmasida amalga oshira oladi.

Advokatning ish yuzasidan huquqiy nuqtai nazari xususida surishtiruv organi, tergovchi, prokuror taqdimnoma kiritishi, shuningdek, sud xususiy ajrim chiqarishi mumkin emas. Advokat qonunga muvofiq jismoniy va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko‘rsatayotganligi munosabati bilan uni jinoiy, moddiy va boshqa javobgarlikka tortish yoki bunday javobgarlikni qo‘llash bilan qo‘rqitish mumkin emas.

Advokatga nisbatan jinoiy ish O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Qoraqalpog‘iston Respublikasi prokurori, viloyatlar,

Toshkent shahar prokurorlari va ularga tenglashtirilgan prokurorlar tomonidan qo‘zg‘atilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Advokatura to‘g‘risida”gi qonuni.

2. O‘zbekiston Respublikasi “Advokatlik faoliyati kafolatlari va advokatlarning ijtimoiyhimoyasi to‘g‘risida” gi qonuni

3. Advokatura darslik. (Ma’sul muharrir yuridik fanlar nomzodi, professor D.Habibullayev –Toshkent TDYU, 2019)

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ДВИЖЕНИЕМ ПОЕЗДОВ: ПРЕИМУЩЕСТВА И СЛОЖНОСТИ СИСТЕМЫ ETCS

Курбанов Жонибек Файзуллаевич
Ташкентский государственный транспортный университет

Аннотация. Статья представляет собой детальное описание Европейской системы управления движением поездов (ETCS). Основное внимание уделено уровням ETCS и их характеристикам, включая технические особенности и принципы функционирования. Описываются преимущества ETCS, такие как унификация систем управления, повышение безопасности и пропускной способности железнодорожной сети. Также рассматриваются недостатки системы, включая высокие начальные затраты и сложности интеграции с существующими национальными системами. Особое внимание уделено анализу эффективности использования информации от различных датчиков местоположения поезда и принципам организации ETCS на многоуровневой архитектуре. В заключении подчеркивается значимость ETCS для улучшения безопасности и эффективности железнодорожных перевозок на международном уровне, несмотря на высокие начальные затраты и трудности внедрения.

Ключевые слова: Европейская система управления движением поездов (ETCS), уровни ETCS, унификация железнодорожных систем, безопасность железнодорожных перевозок, пропускная способность, GSM-R, локомотивное оборудование, индуктивный шлейф Euroloop.

Введение

Развитие технологий в железнодорожной индустрии не стоит на месте. В последние годы все больше внимания уделяется разработке беспилотных поездов, которые могут перевозить пассажиров и грузы без участия человека. Это открывает новые возможности для улучшения безопасности, повышения эффективности и снижения затрат в железнодорожном транспорте. Беспилотные поезда оснащаются передовыми технологиями автоматизации, системами контроля. Они способны самостоятельно управлять движением поезда, соблюдая расписание и правила безопасности. Это осуществляется благодаря сети датчиков, которые постоянно мониторят окружающую среду и обрабатывают информацию для принятия решений.

European Train Control System (ETCS) это стандарт системы контроля поездов, разработанный для унификации и повышения безопасности железнодорожного транспорта в Европе. Основная цель ETCS - заменить разнообразные национальные системы сигнализации и обеспечить совместимость железнодорожных сетей разных стран.

Страны, использующие ETCS:

- Европейские страны: ETCS широко используется в большинстве европейских стран, включая Францию, Германию, Италию, Испанию, Швейцарию и Великобританию.

- Другие страны: ETCS также внедряется в некоторых странах за пределами Европы, таких как Китай, Индия и Австралия, в рамках проектов модернизации железнодорожных систем.

Основная часть

Основные уровни ETCS:

1. ETCS Level 1:

- Использует традиционные рельсовые цепи и внешние сигналы.

- Оборудование на поезде получает информацию о разрешении движения от путевых устройств.

- Остается в рамках существующих систем сигнализации.

2. ETCS Level 2:

- Переход к цифровой связи с использованием GSM-R (Global System for Mobile Communications - Railway).

- Сигналы передаются напрямую в кабину машиниста, уменьшая необходимость в внешних сигналах.

- Более высокая точность контроля движения поездов.

3. ETCS Level 3:

- Полностью удаляет рельсовые цепи и внешние сигналы.

- Использует данные о местоположении поездов в реальном времени для управления движением.

- Максимально повышает пропускную способность и безопасность.

Достоинства ETCS

- Унификация: ETCS позволяет стандартизировать системы управления движением поездов по всей Европе, улучшая совместимость и эффективность.

- Безопасность: Снижение риска аварий благодаря точному контролю и автоматическому регулированию скорости.

- Пропускная способность: Оптимизация использования железнодорожной инфраструктуры позволяет увеличить количество поездов на линии.

- Экономия ресурсов: Снижение эксплуатационных расходов благодаря автоматизации и стандартизации процессов.

Недостатки ETCS

- Высокие начальные затраты: Внедрение системы требует значительных инвестиций в инфраструктуру и оборудование.

- Сложность интеграции: Необходимость интеграции с существующими национальными системами управления может быть сложной и дорогой.

- Требования к обучению: Потребность в обучении персонала для работы с новой системой.

Анализ эффективности использования информации от различных датчиков местоположения поезда

Наиболее эффективное использование информации от разных датчиков местоположения поезда в переходной период возможно только при задействовании логики централизации, основанной на геометрических расчетах.

Принцип организации и схемы организации ETCS

ETCS организуется на основе многоуровневой архитектуры, где каждый уровень предлагает определенные функции и возможности для управления движением поездов:

Схема организации ETCS:

1. Инфраструктура пути:

- ETCS Level 1: Рельсовые цепи, бализы, линии связи.

- ETCS Level 2 и 3: GSM-R базовые станции, цифровая связь.

2. Подвижной состав:

- Оборудование для приема сигналов, системы автоматического контроля поездов (ATP).

3. Централизованное управление:

- Диспетчерские центры, системы управления движением, серверы и базы данных.

4. Связь и данные:

- GSM-R для передачи данных между поездами и центрами управления.

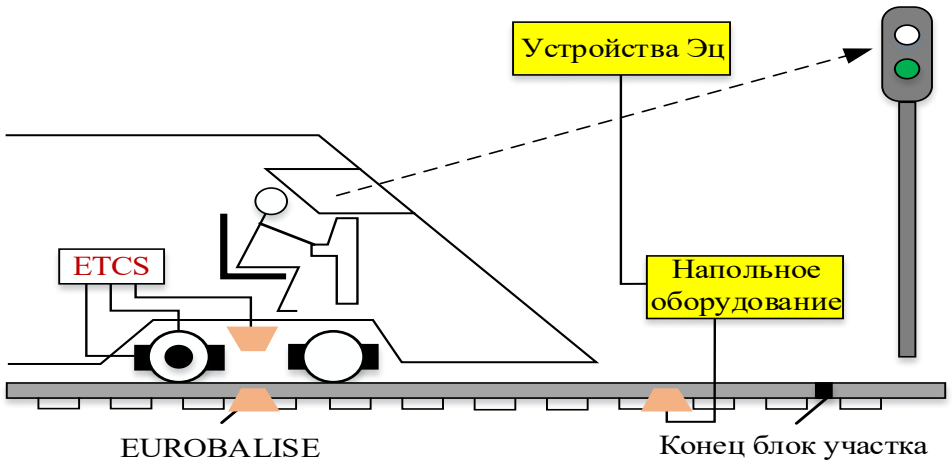
Частоты и применение в странах

ETCS использует радиочастоты, выделенные для железнодорожных нужд, в диапазоне GSM-R, который работает на частотах 876-880 МГц (вверх по

линии) и 921-925 МГц (вниз по линии). GSM-R обеспечивает надежную и безопасную связь для управления движением поездов.

Система ERTMS предназначена для обеспечения интероперабельности (совместимости) технических средств в грузовом, пассажирском и скоростном движении, а также в международных транспортных коридорах, эффективного управления движением поездов, в том числе безопасности (подсистема ETCS).

Система ERTMS предполагает несколько уровней реализации. Ее начали разрабатывать в Европейском институте железнодорожных исследований (ERRI) на базе комплекта единых стандартов. На основе этих стандартов ведущие фирмы-разработчики технических средств железнодорожной автоматики создали все компоненты ERTMS.

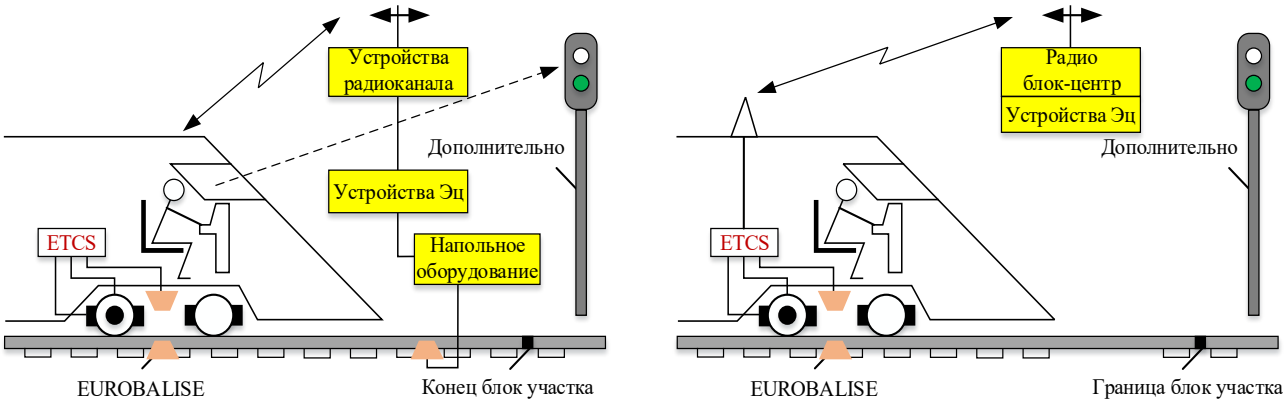
Система ERTMS первого уровня предполагает сохранение существующих национальных технических средств управления и обеспечения безопасности движения поездов (рельсовых цепей, счетчиков осей, путевых светофоров, систем автоблокировки, электрической и диспетчерской централизации). Для обеспечения интероперабельности применяются следующие дополнительные каналы передачи информации на локомотив:

точечный радиопередатчик Eurobalise для обмена постоянной и оперативной информацией с локомотивом в определенных точках пути;

индуктивный шлейф Euroloop для передачи на локомотив информации о показании впередистоящих светофоров или устройства радиоканала.

ERTMS второго уровня отличается тем, что в систему вводится непрерывный канал радиосвязи GSM-R. При этом сохраняются существующие технические средства управления и обеспечения безопасности движения поездов и нет необходимости применять индуктивный шлейф, а Eurobalise

используют автономно только для передачи на локомотив информации о координате точки пути, чтобы скорректировать местонахождение поезда. Вся необходимая информация на локомотив передается по радиоканалу GSM-R через Центр радиоблокировки RBC, который может одновременно работать с 60 локомотивами в информационном режиме или с 30 локомотивами в режиме управления и обеспечения безопасности. Преимуществом применения GSM-R является непрерывность связи «путь-локомотив», высокая скорость передачи информации и интероперабельность. Наличие путевых светофоров необязательно. Местонахождение и целостность поездов контролируются внешними системами, не входящими в ERTMS.

Заключение

ETCS представляет собой передовую систему управления движением поездов, которая обеспечивает высокий уровень безопасности, эффективности и совместимости на международном уровне. Ее многоуровневая архитектура и использование современных технологий делают ее одним из лучших решений для унификации и оптимизации железнодорожного транспорта. Внедрение ETCS способствует значительному улучшению безопасности и эффективности железнодорожных перевозок, несмотря на высокие начальные затраты и сложности интеграции.

Список использованных источников:

1. Связь с подвижными объектами на железнодорожном транспорте. Справочник/ Ю.В. Ваванов, Н.Е. доценко, В.Е. Малявко, С.И. Тропкин. – М.: Транспорт, 1984. -320 с.

2. Курбанов Ж. Ф., Колесников И. К., Яронова Н. В. Современная цифровая связь железной дороги //The scientific heritage. – 2020. – №. 55-1. – С. 23-26.

3. Яронова Н.В., Шосалманов А.Х., Ходжамов Ш.Ф. Возможности применения на железнодорожном транспорте технологий беспроводной связи // The Scientific Heritage. 2021. № 63-1 (63). – С. 69-72.

4. Роенков Д.Н., Плеханов П.А. Технология MIMO для подвижной связи 5G // Автоматика, связь, информатика. – 2019. – № 8. – С. 21-25.

5. Курбанов Ж. Ф., Колесников И. К., Яронова Н. В. Основы цифровой и интеллектуальной системы железнодорожной связи //The Scientific Heritage. – 2020. – №. 55-1. – С. 26-32.

6. Роенков Д.Н., Яронова Н.В. Квантовые линии связи // Автоматика, связь, информатика. – 2019. – № 9. – С. 23-28.

7. Яронова Н.В., Шосалманов А.Х., Ходжамов Ш.Ф. Возможности применения на железнодорожном транспорте технологий беспроводной связи // The Scientific Heritage. 2021. № 63-1 (63). – С. 69-72.

8. Кнышев И. П., Роенков Д. Н., Сапрыкин Д. В. Надежность каналов в сетях связи с подвижными объектами //Автоматика, связь, информатика. – 2021. – №. 10. – С. 35-38.

9. Роенков Д. Н., Шматченко В. В., Яронова Н. В. Повышение надежности сетей поездной радиосвязи //Автоматика, связь, информатика. – 2017. – №. 7. – С. 22-27.

9. Kurbanov, J. F., Sattarov, K. A., Yaronova, N. V., & Xusnidinova, N. F. (2020). Model and device for measuring the parameters of the technological radio communication network in the “on-line” mode in the signaling and communication laboratory wagon. In 2020 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) (pp. 1-5).

10. Роенков Д. Н., Яронова Н. В. Атмосферные оптические линии связи //Автоматика, связь, информатика. – 2016. – №. 11. – С. 7-10.

11. Колесников, И. К., А.А. Халиков, и Н.В. Яронова. "Влияние электромагнитного поля на свойства жидких и твердых тел." Наука. Образование. Техника 4 (2007): 104.

GLOBALLASHUV VA ZAMONAVIY JAHON IQTISODIYOTI RIVOJLANISHINING ASOSIY XUSUSIYATLARI

Kozimov Azizjon Nozim o'g'li
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti
3-bosqich talabasi
kozimovaziz2103@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi globallashgan davrning o`ziga xos xususiyatlari, globallashuvning dunyo iqtisodiyotiga ta`siri, zamonaviy jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy yo`nalishlari, uning namoyon bo`lish shakllari, hamda ijobiy va salbiy jihatlariga oid tahlillar keltirib o`tilgan.

Kalit so`zlar: globallashuv, iqtisodiyot, texnologiya, kapital, bozor iqtisodiyoti, moliya, transmilliy korporatsiyalar, xalqaro mehnat taqsimoti.

THE MAIN FEATURES OF GLOBALIZATION AND THE DEVELOPMENT OF THE MODERN WORLD ECONOMY

Abstract: This article contains an analysis of the features of the modern era of globalization, the impact of globalization on the world economy, the main directions of development of the modern world economy, its manifestations, as well as its positive and negative aspects.

Keywords: globalization, economy, technology, capital, market economy, finance, multinational corporations, international division of labor.

"Barcha zamonlarda inson o`zini tarixiy burilish davrida yashayapman, deb hisoblagan. Taraqqiyot nuqtai nazaridan aytish mumkinki, u ma`lum darajada to`g`ri taxmin qilgan. Lekin shunday paytlar bo`ladiki, bu evrilish taassuroti yanada kuchliroq va ayniqsa, o`rinliroq xususiyat kasb etadi"[1], deb yozgan edi fransuz olimi va mutafakkiri Pyer Teyyar de Sharden. Ushbu fikr bilan boshlash, shu boisdan ham o`rinliki, Teyyar de Sharden fikriga murojaat etish globalizatsiya hodisasining o`zi ham, uning talqini ham oxirgi o`n yillik mahsuli emasligiga ishonch hosil qilish imkonini beradi.

[1] Пьер Тейяр де Шарден "Феномен человека" – М.: 1965. – С.239.

Globallashuvning lug`aviy asosi inglizcha “global” – jahonga oid yoki umumjahon, degan ma`noni anglatib, dunyo ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy hayotidagi zamonaviy jarayonlarni umumlashtiruvchi ma`noni beradi. “Globallashuv” tushunchasi ilk bora amerikalik olimlar tomonidan kiritilgan. T.Levit “Bozorlarning globallashuvi” nomli maqolasida globallashuvni ilgarilari tasavvur qilib bo`lmaydigan darajada ko`p ko`rsatkichlarga ega bo`lgan iste`mol tovarlari standartlashishi uchun global bozorlar paydo bo`lishi bilan bog`liq yangi tijorat voqeligi deb atagan, XX-XXI asrlar bo`sag`asida jahon iqtisodida yangi “globallashuv” degan tushuncha paydo bo`ldi.

Globallashuv muammolari tarixchilar, iqtisodchilar, texnologlar, faylasuflar va ko`plab mamlakatlarning hukmron doiralari, hamda jamiyat vakillari tomonidan bahs-munozaraga sabab bo`lmoqda. Shuni ta`kidlash joizki, globalizatsiya tushunchasi, uning mohiyati, asosiy ko`rinishlari, tendensiyalari va oqibatlari tevaragidagi munozaralar so`nggi yillarda nafaqat jonlandi, balki qizg`in tus oldi. Nafaqat ayrim jamiyatlar, balki butun dunyo bir-biriga qarshi kurash olib borayotgan “globalistlar” va “antiglobalistlar”ga ajraldi. Globallashuv tarafdorlari va unga qarshi bo`lganlarning mavjudligi, ushbu tushunchaning turlicha talqin qilinishini anglatadi. Globallashuv tarafdorlarining fikricha, globallashuv iqtisodiy o`sishni rag`batlantiradi, aholi farovonligini oshiradi, yangi ish o`rinlarini yaratishga imkon beradi. Globallashuvga qarshi bo`lganlar esa, u savdo ekspansiyasining kuchayishi, iqtisodiy jinoyatlarning ortishi (qalbaki mahsulotlar ishlab chiqarish, noqonuniy reeksport, narkotik moddalar savdosining oshishi va hokazo), ishlab chiqarishning atrof-muhitni ifloslantirishi, texnika xavfsizligiga amal qilmaslik, bolalar mehnatidan foydalanish va boshqa noxush hodisalar bilan bog`liq muammolar rivojlanayotgan mamlakatlarda kuchayishiga olib keladi, deb hisoblaydilar. Umuman olganda, nima bo`lganda ham globallashuv jarayonini to`xtatib bo`lmaydi. Tahlillar globallashuv jarayoni iqtisodiy rivojlanishining u yoki bu ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik va ekologik tendensiyalariga qanday ta`sir ko`rsatishini o`rganishlari lozim bo`ladi. Globallashuv jahon xo`jaligi rivojlanishining tarixiy jihatdan tadrijiy natijasidir.

Globallashuvning zamonaviy belgilari quyidagilardan iborat:

- Yangi xorijiy valyuta va kapitallar bozorining shakllanib, rivojlanishi; bu bozorlar uzluksiz faoliyatda bo`lib, bir vaqtning o`zida dunyoning turli moliyaviy markazlari o`rtasida yirik moliyaviy va valyuta operatsiyalarini amalga oshirish imkoniyati mavjud;

• Yangi vositalar va dastaklar orqali operatsiyalarning tezligini va ishonchliligini ta`minlash imkoniyatining mavjudligi; internet tarmog`i, uyali telefon aloqasi, axborot tizimi va boshqalar;

• Yangi institutsional tizimning shakllanganligi; Jahon savdo tashkiloti, transmilliy korporatsiyalar, nodavlat tashkilotlari va hokazo;

• Yangi qoidalarning ishlab chiqilganligi;

• Ikki tomonlama va ko`p tomonlama savdo, xizmatlar va intellektual salohiyatdan foydalanish bo`yicha shartnomalarning tuzilishi va bu shartnomalarning milliy davlatlar tomonidan amal qilinishi majburiyligi yoki milliy qonunchilikning ularga muvofiqlashtirilishi.

Endilikda jahonning chekka o`lkalari yoki xilvat burchaklari mavjud emas. Barcha mintaqalar jahon iqtisodiyoti va yagona axborot maydonining tarkibiy qismlariga aylanmoqda. Hududlar va masofalar o`zining asl ma`nosini yo`qotadigan chegarasiz dunyo tushunchasi real shakl-shamoyil kasb etib bormoqda. Tadqiqotchilar “global qishloq” (global village), “tizimga birlashgan jamiyat” (networked society) to`g`risida so`z yuritmoqdalar. Ushbu jarayon sur`atlarining sifat jihatidan yangi darajasini ta`riflash uchun yangi atama – “giper-globalizatsiya” atamasi qo`llanmoqdaki, u barcha jabhalar, chunonchi: iqtisodiy, axborot, moliya, odamlar, tovarlar, pullar, g`oyalar harakati jabhalarida xalqaro aloqalar tezligi tobora oshib borayotganini aks ettiradi.[2]

Globallashuv muayyan mamlakatdagi ishlab chiqarish kuchlarining sifat jihatidan yangi rivojlanish bosqichiga o’tishi bilan bog’liq bo’lib, ijtimoiy-iqtisodiy voqelikning xalqaro doirada integratsiyalashishi hamdir. Globallashuv xo’jalik yurituvchi birliklarning xalqaro miqyosda kengayishi va jahon xo’jaligida salmoqli mavqeini egallashi, tovarlar, xizmatlar, ishchi kuchi, yangi texnologiya va kapitalning xalqaro miqyosda erkin harakatlanishi, investitsiyalar, moliya-xo’jalik, milliy qadriyatlar, madaniyat va san’at kabi yo’nalishlarda hukumatlar, alohida olingan tashkilotlar, millat va elatlar faoliyatining milliy davlatlar doirasidan chiqib, erkinlashtirilishi, inson kapitali, xususan, intellektual kapitalning dunyoning taraqqiy etgan markazlariga ko`chib o`tishi jarayonlarini ham bildiradi. Zamonaviy jahon iqtisodiyoti oldiga globalizatsiya davrida iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash masalasini ham qo’yadi. Ilg’or texnologiyalarning jadal rivojlanishi va axborot almashuvining qulaylashishi, sovuq urushning va siyosiy qutblashuvning barxam topishi, transport xizmatining keng miqyosda taraqqiy etishi va mamlakatlar o’rtasida yuk tashish va

[2] R. Maxmadaliyev “Globalizatsiya jarayoni va uning oqibatlari” Ilmiy amaliy konferensiya materiallari to’plami – T.: UMED, 2008.

yo'lovchi qatnovining ortishi kabilar ham globallashuv jarayonini tezlashtirgan omillardan hisoblanadi. Globallashuv jarayoni ijtimoiy hayotning deyarli barcha sohalarini qamrab olib, pirovardda alohida mamlakatlarni jahon hamjamiyatining turli mintaqalari bilan yaqindan bog'lanishiga olib keldi. Bu, o'z navbatida, yanga bozorlarning (kapital, valyuta va sug'urta bozori) ilg'or yangi vositalar – turli axborot tizimlari, internet, uyali aloqa orqali yanada uzviy integratsiyalashishini ham ta`minladi. Globallashuvning iqtisodiy jihatlari bir qancha yo'nalishlarda, xususan, xalqaro savdo, investitsiyalar, moliyaviy va texnologik globallashuvda yaqqol namoyon bo'ladi. Aytish mumkinki, iqtisodiyotni erkinlashtirish har qanday mamlakatning globallashuv jarayonida faol ishtirok etishi va undan yuqori darajada manfaat ko'rishining asosiy shartlaridan biridir. Iqtisodiy erkinlik, jamiyatning yuqori darajada demokratik fuqarolik jamiyatiga aylanishi globallashuvning muhim ijobiy natijalaridan hisoblanadi. **Hozirgi paytda iqtisodiy ilm o'zining asosiy diqqatini 4 ta yo'nalishga qaratmoqda. Bular:**

- Moliyaviy globallashuv;
- Global TMKlarning vujudga kelishi;
- Iqtisodiyotning mintaqalashuvi;
- Jahon savdosini intensivlashuvi.

Iqtisodchilar globallashtirishning asosiy tomonlariga o'z e'tiborlarini qaratadilar va undagi quyidagi jarayonlarini ajratadilar:

- Moliyaviy markazlashuvning kuchayishi. Uning yordamida kredit mablag'lari shakllantiriladi, kredit beriladi va foydalaniladi, shuningdek kapitalning ishlab chiqarish ustidan hukmronligi o'rnatiladi;
- Axborotlar ahamiyatining oshishi;
- Global oligopoliyaning to'xtovsiz kengayishi;
- TMKlar sonining ortishi;
- Transmilliy iqtisodiy diplomatiyaning shakllanishi va milliy davlat hokimiyatining globallashuvi.

Kaliforniya universiteti professori M.Kastels globallashuv jarayonini "yangi kapitalistik iqtisod" deb atab, unda axborot, bilim va informatsion texnologiyalar ishlab chiqarish va raqobatbardoshlik o'sishning asosiy manbasi ekanligini ta'kidlaydi. Rossiyalik olima I.G. Vladimirovnaning fikricha, globallashuv jahon iqtisodiyoti baynalminallashuvining eng yuqori bosqichidir. Umuman olganda, jahon iqtisodiyotining globallashuvi deganda, jahon iqtisodiyotining o'zaro bog'liq turli soha va jarayonlarning kuchayib borishi, jahon xo'jaligida tovarlar, xizmatlar,

kapital, ishchi kuchi va bilimlar bozorini asta-sekinlik bilan yagona bozorga aylanishini bildiradi.[3]

Globallashuv jarayoni jahon iqtisodiyotining turli sohalarini qamrab oladi, ya'ni:

- Tashqi, xalqaro, jahon miqyosidagi tovarlar, xizmatlar, texnologiyalar, intellektual mulk obyektlari savdosini;
- Ishlab chiqarish omillarining xalqaro harakati (ishchi kuchi, axborot);
- Xalqaro moliya-kredit va valyuta operatsiyalari (beg'araz moliyalashtirish va yordam, iqtisodiy munosabatlar subyektlarining kredit va qarzlari, qimmatbaho qog'ozlar bo'yicha operatsiyalar, mahsus moliyaviy mexanizmlar va vositalar, valyuta operatsiyalari);
- Ishlab chiqarish, ilmiy-texnikaviy, texnologik, injiniring va axborotlar sohasida hamkorlik qilish.

Zamonaviy jahon iqtisodiyotining globallashuvi quyidagi jarayonlarda namoyon bo'ladi:

1. Eng avvalo, ishlab chiqarish baynalminallashuvining chuqurlashuvi. Ishlab chiqarish baynalminallashuvining namoyon bo'lishi, iste'mol uchun yaratiladigan mahsulotni tayyorlashda jahonning turli davlatlaridan ishlab chiqaruvchilar qatnashadilar. Jahon savdosining asosiy qismini yarim tayyor mahsulotlar egallaydi. Ishlab chiqarishning baynalminallashuvida TMK yetakchi hisoblanadi.
2. Kapitalning baynalminallashuvini chuqurlashuvi, ya'ni davlatlararo xalqaro kapital harakatining o'sishi, bunda eng avvalo, to'g'ri investitsiyalar ko'rinishida fond bozorlarining baynalminallashuvi kuzatiladi.
3. Ishlab chiqarish va ilmiy-texnikaviy, texnologik bilimlar vositalarini almashinuvi natijasida, shuningdek, xalqaro ixtisoslashuv va kooperatsiyalashuv, xalqaro miqyosda ishlab chiqarish resurslarining joylashuvi natijasida ishlab chiqarish kuchlarining globallashuvi sodir bo'ladi.
4. Xalqaro hamkorlikni amalga oshirishni ta'minlovchi global miqyosdagi material, axborot, tashkiliy-iqtisodiy infratuzilmaning shakllanishi kuzatiladi.
5. XMTning chuqurlashuvi natijasida ayirboshlash baynalminallashuvining kuchayishi, bunda xalqaro hamkorlikning ishlab chiqarish sohasiga nisbatan xizmatlar sohasi asosiy yo'nalishlardan biriga aylanmoqda.

[3] R. Maxmadaliyev "Globalizatsiya jarayoni va uning oqibatlari" Ilmiy amaliy konferensiya materiallari to'plami – T.: UMED, 2008.

6. Xalqaro ishlab chiqarish kuchi migratsiyasining o'sishi. Bunda rivojlangan davlatlarda kambag'al davlatlardan kelgan ishchi kuchlarini malaka talab qilmaydigan yoki past malaka talab qiladigan ishga jalb etiladi.

7. Ishlab chiqarish va iste'molning baynalminallashuvini atrof-muhitga ta'sirining ortishi. Bu esa zamonaviy global muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan xalqaro hamkorlikka bo'lgan ehtiyojni ortishini keltirib chiqaradi.

Tahlillarga ko'ra globallashuv jarayoni quyidagilarni o'ziga jalb qiladi:

- Mintaqaviy integratsion jarayonlarni jadallashtirishi;
- Hozirgi paytda xo'jalik yuritishni to'liq erkinlashtirilmagan davlatlar iqtisodiyotining ochiqligi ta'minlanadi;
- Barcha bozorlardagi ishtirokchilarning to'siqlarsiz qatnashuvini ta'minlash;
- Moliyaviy savdo operatsiyalarining qonun-qoida va chegaralarini universallashtirish;
- Bozorlarni tartibga solish va nazorat qilishni bir me'yorga keltirish, ya'ni unifikatsiya qilish;
- Kapital joylashtirish, investitsion jarayonlar va umumjahon to'lov-hisob tizimini standartlashtirish.

Makroiqtisodiy darajadagi global davlatlar va integratsion uyushmalarning iqtisodiy faollikka intilib, savdo va investitsion to'siqlarni olib tashlash erkin savdo hududlarini tashkil qilish asosida paydo bo'ldi. Undan tashqari, global jarayonni davlatlararo xo'jalik yuritish uchun iqtisodiy, huquqiy, axborot va siyosiy miqyosdagi o'zaro kelishuvlarni ham qamrab oladi.

Mikroiqtisodiy darajadagi global kompaniyalar faoliyatining ichki bozordan tashqarida kengayishi natijasida paydo bo'ladi. Ko'pgina yirik transmilliy korporatsiyalar global miqyosda harakat qiladi: ular chegarasi va milliy egaligidan qat'iy nazar iste'molchilarning talabini qondirishi kerak. TMK (asosan, ko'pmilliy va global) uchun ichki bozorga nisbatan ko'pincha tashqi iqtisodiy faoliyat muhim ahamiyatga ega ekanligini hisobga oladigan bo'lsak, ular global jarayonning subyekti bo'ladi. TMK – bu globallashuvning asosi, uni harakatga keltiruvchi asosiy kuchdir. Ayrim mamlakatlarda iqtisodiyotni nazorat qilishni hukumat qo'lidan boshqalarga, masalan, kuchliroq davlatlar, TMK yoki xususiy tashkilotlar qo'liga o'tish ehtimoli tug'iladi.

Globallashuv jarayonining ijobiy tomonlari quyidagicha:

1. Globallashuv natijasida XMT va ixtisoslashuv chuqurlashib boradi. Bunda mablag' va resurslar samarali sarflanadi.

2. Globallashuv jarayonining asosiy ustunliklardan biri, xarajatlarning qisqarishi, narxlarining pasayishi va barqaror iqtisodiy o'sishga olib keluvchi ishlab chiqarish miqyosidagi iqtisod qilish hisoblanadi.

3. Globallashuvning ijobiy jihatlaridan yana biri erkin savdodan keladigan yutuq barcha mamlakatlarni qanoatlantiradi.

4. Globallashuvda raqobatning kuchayishi yangi texnologiyalarining yaratishini va mamlakatlar o'rtasida keng tarqalishini ta'minlaydi. Ushbu sharoitda xorijiy to'g'ri investitsiyalar sur'atining oshishi jahon savdosining rivojlanishiga olib keladi. Globallashuvning yana bir afzalligi xorijiy davlatlarning ilg'or ilmiy-texnik, texnologik va malakali darajadagi qisqa muddatda va nisbatan kam xarajat talab qiladigan yengilliklarni amaliyotga tadbiq etish natijasida iqtisodiy qulaylikka erishishdir.

5. Globallashuv jarayonida xalqaro raqobat kuchayib, milliy bozordagi ichki raqobatchilarga tashqi bozordagi kuchli raqiblar ham qo'shiladi. Jahon iqtisodiyotining globallashuvi jarayonida, eng avvalo, iste'molchilarga qulaylik yaratilishi, bunda raqobat ularga narxlarni pasaytirish va tanlash imkoniyatini beradi.

6. Globallashuv ilg'or texnologiyalarni tarqalishi va global miqyosdagi ishlab chiqarishning ratsionallashuvi natijasida mehnat unumdorligi oshishiga olib kelishi, shuningdek, jahon miqyosidagi innovatsiyalarni amaliyotga uzluksiz tadbiq etishi mumkin.

7. Globallashuv davlatlarga moliyaviy resurslarning asosiy qismini aylanishini ta'minlashga keng imkoniyat yaratadi.

8. Globallashuv jarayoni hamjamiyatining birlashishi turli sohalardagi harakatlarni faollashtirishni talab qiluvchi insoniyat uchun umumiy bo'lgan muammolarni, eng avvalo, ekologik muammolarni hal qilish uchun jiddiy asos yaratadi.

Umuman olganda, ko'pchilik mutaxassislar globallashuvning pirovard natijasi jahondagi mamlakatlarda farovonlikni oshishiga olib keladi, deb umid qiladilar. Globallashuvning asosiy jihatlarini ko'pincha kelishmovchiliklar bilan bog'lashadi. Bu kelishmovchiliklarni siyosiy xarakterdagi kelishuvlar yoki yangi xalqaro tashkilotlar tuzish asosida global hamkorlikni rivojlantirish yo'li bilan hal qilish mumkin. Globallashuv mamlakatlarga nima beradi – xavf-xatarmi yoki yangi imkoniyatlar? Bu savolga amalda yagona javob qaytarish mumkin emas. Chunki salbiy va ijobiy oqibatlar nisbati doimiy ravishda o'zgarib turadi. Mamlakatlar globallashuv jarayonlariga to'g'ri yondashib, yangi sharoitlarga moslashishlari va jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuvi yaratayotgan imkoniyatlardan unumli

foydalanish lozim. Xulosa qilib aytganda, globallashuv jarayoni turli soha vakillari va jamiyat a'zolari oldida bahs va munozaralarga sabab bo'lmoqda, hamda kelajakda globallashuvning ijobiy va salbiy tomonlari to'g'risida ko'pgina fikrlar vujudga kelishiga zamin yaratmoqda.

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Пьер Тейяр де Шарден "Феномен человека" – М.: 1965. – С.239.
2. R. Maxmadaliyev "Globalizatsiya jarayoni va uning oqibatlari" Ilmiy amaliy konferensiya materiallari to'plami – T.: UMED, 2008.
3. M. Aminova, M. Ro`ziqulova, "Globallashuv asoslari" – T.: "Fan va texnologiya", 2016, 184 bet.

TURON MALIKASI BIBIXONIM

Abdumalikova Elnora Baxodir qizi
Oriental universiteti Tarix fakulteti 3-bosqich talabasi

A**nnotatsiya**: Ushbu maqola Amir Temurning suyukli rafiqasi, husni latofatda tengi yo'q benazir ayol Bibixonim nomi bilan mashhur bo'lgan, Saroymulkxonimning davlat rivojiga qo'shgan hissasi, ilm-fanni qo'llab quvvatlaganligi, Samarqandda amalga oshirgan ishlari haqida batafsil yoritilgan.

Tayanch so'zlar: Bibixonim, Saroymulkxonim, Ko'ragon Amir Husayn, Amir Temur, Temurnoma, Klavixo, Saroy udumlari.

Temurnoma, Boyonqulixon, Shoh Malik, Ko'ragon, mavjud barcha adabiyotlarda Saroymulkxonimning tug'ilgan sanasi 1341-yilda deb e'trof etilgan. Bundan tashqari Temuriylarni ta'kidlashicha, Amir Temur Saroymulkxonimga uylanishida bir siyosiy mo'ljal borligini ta'kidlashadi:Ya'ni Chingiziy xonadon vakili Qozon sultonga kuyov tutunish orqali " Chig'atoy ulusiga" uzni munosib ko'radi. Shuni ta'kidlab o'tish, ham joizki, Amir Temur va Saroymulkxonim o'rtasida ham ozgina iliqlik ham mavjud edi. Biz buni Salohiddin Toshqandiyning "Temurnoma''asarida uchratishimiz mumkin. Unda Amir Temur Saroymulkxonim bilan shaxmat O'yinini o'ynaganini va Amir Temur o'shandayoq Saroymulkxonimga oshiq bo'lganligi aytiladi. Tarixchilarni ta'kidlashicha Amir Temur elchilarni qabul qilish marosimida o'z ayollarini ham qatnashishiga ijozat beradi. Ispan qiroli Genrix III ning Samarqandga jo'natgan elchisi Klavixoning aytishicha, Amir Temur 1404-yilda 8-sentyabir kuni "Dilkusho" bog'ida elchilarni kutib olish marosimida Saroymulkxonim boshchiligida Amir Temurning barcha ayollari yuzlariga parda tortgan holda ommaga ko'rinadi. Amir Temurga Ispan qirolining jo'natgan sovg'alarini ichida eng yoqqani qizil movut haqida Saroymulkxonim bilan fikrlashishi uni juda hayratga soladi.

Ushbu marosim haqida Klavixo o'zini kitobida yozar ekan, Amir Temur ayollariga shunday ta'rif beradi:'' Saroymulkxonim chiqib keldi,u qizil matodan tilla iplar bilan juda keng qilib tikilgan uzun ko'ylak kiyib chiqdi.Ko'ylak juda uzun ediki, uning orqasidan 15 ga yaqin kanizaklar kuzatib yurishar edi.Xonimning yuzi shunchalik oq narsa bilan bo'yalgan ediki,xuddi uzoqdan oq qog'oz bo'lib ko'rinar edi.Bu oq pudra quyoshdan saqlanish uchun surtilar ekan.Saroymulkxonimning yuzi yupqa, nozik oq mato bilan birkitilgan boshida qizil matodan bosh kiyim bor,bosh

kiyimda yelkasigacha yupqa mato tushub turar edi.Uzun bosh kiyimi qimmatbaho dur-u gavharlar bilan bezatilgan.Sochlari juda ham qora,yelkasiga tushib turadi.Bu ayollar sochlarini qora rangda bo'lishini yoqtirishar va ba'zida qora rangga ham bo'yab turishar edi.Saroymulkxonimning yonida yana bir odam soyabon ko'tarib,uni quyoshdan to'sib kelar edi.Soyabon oq ipak matodan,xuddi chodirga o'xshash dumaloq shaklda.Saroymulkxonim Sohibqiron o'tirgan maydonchaga kelib,davraning to'riga chiqib uning yoniga o'tirdi.Hamma kuzatib kelgan ayollar maydoncha tashqarisida qoldi.Saroymulkxonim o'z joyiga o'tirgach, yana bir boshqa xonim keldi, u ham birinchisiga o'xshab qizil libosda edi. U Saroymulkxonimdan biroz pasta o'tirdi, bu xonimning ismi Kichikxonim edi"- deb ta'kidlaydi Klavixo o'z kitobida.

Bibixonim (asl ismi Saroymulkxonim)(1341-1408)-Amir Temurning katta ayoli Chig'atoy ulusi xoni –Qozonxoning qizi.Amir Qazag'on nabirasi Husayin ibn Musallabga keyin qatl etilgandan so'ng Amir Temurga nikohlangan.O'shandan so'ng Amir Temur "Ko'ragon"unvonini oladi.O'sha uchun ham Saroymulkxonim nikohidagi barcha malikalardan ulug' hisonlanib,"Katta xonim"ya'ni "Bibixonim"degan unvonga ega bo'ladi.Saroymulkxonim o'z zamonasining yetuk aql- zakovat sohibasi, shuningdek farosatli tadbirkor, husinda ham tengsiz ayol edi.Saroymulkxonim mamlakatini ham yaxshigina siyosiy-ijtimoiy iqtisodiyotini bilar, hatto saltanat ishlarida ham dono maslahatlari bilan aralashib turar edi. Amir Temur yurushlarida hamrohlik qilgan, maslahatlari bilan faol qatnashgan. Amir Temur Saroymulkxonim maslahatlariga oshkshora bo'ysinmasalarda, lekin baribir qandaydir ehtiyoj sezar edi.

Ilm fanga alohida e'tibor bergan, tolibi ilmlarga, hatto homiylik ham qilgan, Qozonxon tomonidan sovg'a qilgan. bir juft olmos baldog'ini sotib, o'zining shaxsiy madrasasini qurdirgan. XIV asrning oxirida Samarqandda madrasa qurdirgan. Madrasa sharq an'analarini o'zida mujassamlashtirgan gumbazsimon "Chor''usulida qurilgan.Me'moriy obida chiroqli keng xonaqoh,tepasi baland gumbaz bilan bog'langan.To'rt tarafdagi keng darajalar tobadonlar va eshiklar orqali xonqoh juda yaxshi yoritilgan.Tarixchi G'iyosiddin Alining ''Amir Temur 1399-yil 10-mayda madrasada to'xtab o'tganligi''haqida ma'lumot beradi.Yana bir tarixshunos Fasih Havofiyning ma'lumotlariga ko'ra Amir Temur jome masjidini kelib ko'rganda,madrasa peshtoqiga ayvoni masjidga qaraganda balandroq va qiyaroq bo'lib qolganidan norozi bo'ladi. Me'morlar Xo'ja Mahmud Dovud va Muhammad Jaldni jazolaydi. Madrasa peshtoqi buzilgandan so'ng,keyingi yillarda madrasa qoldiqlari ham buzilib tashlanadi.Rivoyatlarga ko'ra, Buxoro xoni Abdullaxon XVI

asrning oxirida temuriylarga bo'lgan xusumati tufayli buzdirishga buyruq beradi. Faqat madrasaning yonida joylashgan maqbara omon qoladi. Bibixonim nomi bilan ataluvchi yana jome' masjid ham mavjud bo'lib,uni Amir Temur Hindistondagi yurishdan qaytib kelgach,1399-1404-yillar davomida bunyod etadi.Qurilishda Ozarbayjon,Hindiston,va Erondan kelgan 200dan ortiq usta,500dan ortiq tosh kesuvchi ishtirok etgan.Bundan tashqari,95ta fil ham band etilgan.Masjid o'sha davrda islom diniga bo'lgan e'tiborning bir namunasi hisoblanadi. Masjid hovlisining sahni 63,8 76 metrni tashkil qilgan. To'rt tomoni ravoqlar peshtoqlar bilan o'ralgan.Ularning umumiy sahni 167-109 metr bo'lgan.Muazzinlarning azon aytishlari uchun 4ta minoralar qurilgan.Peshtoq an'anaviy usulda,uning ortidagi xona avval kubsimon prizma,uning ustida 8 qirrali prizma gumbazga tutashtirilgan holda poygumbaz qilib ishlangan.Masjid bezatishida ko'proq ko'k rang qo'llanilgan,chinni gulli naqishlar va jimjimador shakllar uyg'unlashgan holda bo'rtma naqshlar bilan pardozlangan.Ichki devorlari 3 qavatli diniy xatlar bilan hoshiyalangan.Qur'on Karim qo'yish uchun Ulug'bek tomonidan ulkan lavh o'rnatiladi.Masjidning bugungi kunga qadar bir-biri bilan bog'lanmagan 6 ta me'moriy bo'laklari saqlangan.Masjid peshtoqlari 1897-yilgi zilzila natijasida qulab tushgan.1865-yil Chor rossiyasi tomonidan vayron qilinadi.Shunday bo'lishiga qaramasdan, masjid o'z salobatli,hashamdor va o'z, o'zining serjilobligi bilan Samarqand obidalaridan ajralib turadi.Saroymulkxonim Samarqand madaniyatiga o'z hissasini qo'shish bilan bir qatorda,davlat boshqaruv ishlarida ham Amir Temurga o'zining dono maslahatlari bilan yordam berib turgan. Xususan, Amir Temurning Isfahon qamali paytlarida qo'shinga oziq- ovqat uchun moddiy jihatdan tanqislik ro'y berdi. Shunda Temur Saroymulkxonimdan xazinadan oltin yuborishini so'rab maktub yozadi. Saroymulkxonim esa vaziyatni anglagan holda Amir Temurga quydagi mazmunda javob xati yullaydi:"Ulug' Amir zaringiz tugagan bo'lsa.Siyosatingiz ham tugadi" Temur maktubdagi gaplarning ma'nosini anglagan holda qo'shinga so'yilgan qo'y,qora mol,tuya va ot go'shti suyakalarini yig'dirib,turli shaklarda qirqtiradi va tamg'a bosib vaqtinchalik muomila o'rnida ishlatadi.Keyinchalik qamal tugab,Isfahon egallangach,suyak pullar oltin tangalarga almashtiriladi.Saroymulkxonim farzandli bo'lmagan.Lekin shunday bo'lishiga qaramasdan,Amir Temurni kichik o'g'li Shohrux Mirzoni, nevaralari Muhammad Sulton Mirzo, Xalil Sulton Mirzo,Mirzo Ulug'bekni Saroymulkxonim tarbiyasiga topshiradi.1405-yi 18-fevralda O'tror shahrida Amir Temur vafot etadi.Sohibqiron tomonidan taxt vorisi deb e'lon qilingan Permuhammad Mirzo bobosi vafot etgan vaqtda Qandahor viloyatida bo'lib, u hali Samarqandga yetib kelishga ulgurmasdan

Xalil Sulton Mirzo 1405-yil 18-marta Samarqand taxtini egallaydi.Xalil Sulton Saroy udumlariga qarshi chiqqan holda,Samarqand shahrini quyi tabaqasiga mansub hunarmand oilasida dunyoga kelgan Shodumulkni ko'rib,sevib qoladi va unga uylanadi. Samarqand taxtiga o'tirgan Xalil Sulton davlat ishlarini boshqarishda Shodumulkning aralashuvi natijasida davlat arkoni bilan hukumdor o'rtasida nizo kelib chiqadi.Bundan tashqari, Amir Temurning bevalarini va kanizaklarini harbiy boshliq va amaldorlarga in'om qilish niyatini ham amalga oshiradi.1406-yilda Tuman og'a begimni Shayx Nuriddinga beradi.1408-yi Saroymulkxonim bilan Tukal xonimlarni zaharlab o'diradi.Saroymulkxonim jasadini o'zi bunyod ettirgan madrasa yonidagi maqbaraga dafn ettiradi.

Xulosa

Saroymulkxonimning saroydagi o'rni beqiyos bo'lgan.Buning asl isboti qilib Amir Temur o'z nabiralari tarbiyasini Saroymulkxonimga topshirganligidir.Chunki Amir Temur nabiralari bu davlat kelajagi deganidir.Buni bilgan Amir Temur shuning uchun ham o'z nabirlari tarbiyasini Saroymulkxonimga topshirgan va unga ishongan.Xulosa so'ngida shuni aytolamizki, Saroymulkxonim zamonasining yuksak idrokli,farosatli, tadbirkor,insonparvar,vatanni sevguvchi,mamlakatining iqtisodiy,siyosiy-ijtimoiy, va madaniy hayotda yaxshigina xabardor bo'lgan saltanat ishlarida dono maslahatlari bilan hammani lol qoldirgan ayol desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Azamat Ziyo "O'zbek ayollari tarix sahnasida" 18-33 bet.
2.Salohiddin Toshqandiy " Temurnoma" 1990 y.
3.Klavixo " Samarqandagi sayohat kundaligi".Toshkent.''O'zbekiston".2010
4.Turg'un Fayziyev " Temuriy malikalar."A.Qodiriy nomidagi xalq ijodi 1994.
5.Sh Karimov,R Shamsiddinov " Vatan tarixi". Toshkent "Sharq "2010.
6.Ziyouz.com

GURUH BOSHQARUVIDA SO'ZLASHISH MUOMALASI

Komilova Mukarram Qobiljonovna
SamISI katta o'qituvchisi
komilova.mukarram29@gmail.com
Abduraximov Jaloliddin Akram o'g'li
SamISI «Ikkinchi va kechki ta'lim» fakultet talabasi

Annotatsiya. Guruh boshqaruvida so'zlash madaniyati muhim ahamiyatga ega bo'lib, guruh a'zolari o'rtasida samarali va konstruktiv muloqotni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu kontsept guruhning umumiy ishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan va guruh a'zolarining o'zaro munosabatlarini mustahkamlaydigan qoidalar, me'yorlar va ko'rsatmalardan iborat.

Kalit so'zlar: Guruh boshqaruvi, so'zlash madaniyati, samarali muloqot, konstruktiv muloqot, guruh dinamikasi.

Annotation. The culture of communication in group management is of crucial importance, playing a decisive role in ensuring effective and constructive dialogue among group members. This concept consists of rules, norms, and guidelines that positively impact the overall work of the group and strengthen interpersonal relationships among group members.

Keywords: Group management, communication culture, effective communication, constructive communication, group dynamics.

Аннотация.Культура общения в управлении группой имеет важное значение, играя решающую роль в обеспечении эффективного и конструктивного диалога между членами группы. Эта концепция включает в себя правила, нормы и руководящие принципы, которые оказывают положительное влияние на общую работу группы и укрепляют межличностные отношения между её членами.

Ключевые слова: Управление группой, культура общения, эффективное общение, констр.

Kirish

Guruh boshqaruvida so'zlashish muomalasi muhim ahamiyatga ega bo'lib, tashkilotning samaradorligini oshirishda va muvaffaqiyatga erishishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu jarayonda rahbarlar va guruh a'zolari o'rtasidagi kommunikatsiya, o'zaro hurmat, ishonch va motivatsiya muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada guruh

boshqaruvida so‘zlashish muomalasining ahamiyati, uning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy aspektlari tahlil qilinadi. Aholi daromadlarining darajasini aniqlash, ularning istiqbollari va o‘zaro aloqalari, siyosiy va iqtisodiy jarayonlarga ta’siri, rivojlanish ko‘rsatkichlari va ularni oshirishning yo‘llari haqida ma’lumotlar keltiriladi.

Guruh boshqaruvida muomala madaniyati

Muomala madaniyati tushunchasi

Muomala madaniyati insonlar o‘rtasidagi muloqot jarayonida hurmat, samimiyat va aniqlikni ta’minlashni nazarda tutadi. Bu madaniyat jamiyatning turli sohalarida, xususan, ish joylarida, guruhlarda va tashkilotlarda alohida ahamiyatga ega. Muomala madaniyati, odatda, quyidagi asosiy tamoyillarni o‘z ichiga oladi:

- Hurmat va e’tibor: Har bir insonning fikri va hissiyotlariga hurmat bilan qarash.

- Aniqlik va to‘g‘riso‘zlik: So‘zlar va harakatlar orasidagi uyg‘unlik va to‘g‘riso‘zlik.

- Samimiyat va ochiqlik: Muloqot jarayonida ochiq va samimiy bo‘lish.

Guruh boshqaruvida muomala madaniyati

Guruh boshqaruvida muomala madaniyati rahbar va guruh a’zolari o‘rtasidagi munosabatlarda muhim rol o‘ynaydi. Guruh ichidagi muomala madaniyati quyidagilarga hissa qo‘shadi:

- Ishonchni mustahkamlash: Yaxshi muomala madaniyati ishonchni mustahkamlashga yordam beradi, bu esa guruhning samaradorligini oshiradi.

- Motivatsiyani oshirish: Muomala madaniyati guruh a’zolarining motivatsiyasini oshirishga yordam beradi, bu esa ularning faoliyatini yaxshilaydi.

- Konfliktlarni kamaytirish: Muomala madaniyati konfliktlarni kamaytirishga va ularni samarali hal qilishga yordam beradi.

Rahbarlik va muomala madaniyati

Yaxshi rahbarlik uslublari va muomala madaniyati guruhning muvaffaqiyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Rahbarlik uslublari turli bo‘lishi mumkin, ammo ular orasida muomala madaniyatiga katta e’tibor berilishi kerak:

- Demokratik rahbarlik: Bu uslubda rahbar va guruh a’zolari o‘rtasida ochiq va erkin muloqot amalga oshiriladi.

- Avtoritar rahbarlik: Bu uslubda rahbarning qarorlari muhim ahamiyatga ega, ammo muomala madaniyatiga rioya qilish shart.

- Liberal rahbarlik: Bu uslubda guruh a’zolari mustaqil ishlashadi, ammo muomala madaniyati va muloqot muhim rol o‘ynaydi.

Yaxshi rahbar quyidagi xususiyatlarga ega bo‘lishi kerak:

- Tinglash ko‘nikmalari: Rahbar guruh a’zolarini diqqat bilan tinglay olishi kerak.

- Tushunish va empatiya: Rahbar guruh a’zolarining his-tuyg‘ularini tushunishi va ularga empatiya ko‘rsata olishi kerak.

- Samimiyat va ochiqlik: Rahbar guruh a’zolari bilan ochiq va samimiy muloqot qila olishi kerak.

Samarali kommunikatsiya

Kommunikatsiyaning ahamiyati

Kommunikatsiya guruh boshqaruvida muhim ahamiyatga ega. Samarali kommunikatsiya quyidagi jihatlarda guruhga yordam beradi:

- Maqsad va vazifalarni aniqlash: Guruh a’zolariga maqsad va vazifalarni aniq va ravshan tushuntirish.

- Axborot almashish: Guruh a’zolari o‘rtasida zaruriy axborot almashinuvini ta’minlash.

- Muammolarni hal qilish: Guruh ichidagi muammolarni samarali hal qilish uchun muloqot zarur.

Kommunikatsiyaning turlari quyidagilardan iborat:

- Verbal kommunikatsiya: So‘z orqali amalga oshiriladigan muloqot.

- Noverbal kommunikatsiya: Tanaviy harakatlar, mimika va boshqa noverbal signallar orqali amalga oshiriladigan muloqot.

Tinglash ko‘nikmalari

Tinglash ko‘nikmalari samarali kommunikatsiyaning asosiy tarkibiy qismidir. Aktif tinglash quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Diqqat bilan tinglash: Muloqot chog‘ida suhbatdoshga to‘liq e’tibor qaratish.

- Savollar berish: Suhbatni davom ettirish va tushunishni aniqlashtirish uchun savollar berish.

- Fikrlarni qayta ifodalash: Suhbatdoshning fikrlarini qayta ifodalash va tushunilganligini tasdiqlash.

Guruh boshqaruvida aktif tinglash quyidagi foydali jihatlarga ega:

- Ishonchni oshirish: Guruh a’zolari o‘zlarini tinglanayotganini his qilishadi va bu ishonchni oshiradi.

- Motivatsiyani oshirish: Aktif tinglash guruh a’zolarini motivatsiya qiladi va ularning faolligini oshiradi.

- Muammolarni aniqlash: Aktif tinglash muammolarni aniqlash va ularni hal qilishda yordam beradi.

Guruhdagi muloqot

Guruh ichidagi muloqotning xususiyatlari

Guruh ichidagi muloqot guruhning samarali ishlashi va maqsadlariga erishishi uchun muhim omil hisoblanadi. Bu muloqot quyidagi xususiyatlarga ega:

- Interaktivlik: Guruh ichidagi muloqot doimiy ravishda a'zolar o'rtasidagi interaktivlikni talab qiladi. Bu orqali fikrlar va g'oyalar erkin almashiladi.

- Ochib berish: Guruh a'zolari o'z fikrlarini erkin ifoda etishlari kerak. Bu, o'z navbatida, ijodkorlik va innovatsiyalarni rag'batlantiradi.

- Tenglik va hurmat: Guruh a'zolari o'rtasidagi muloqotda tenglik va hurmat saqlanishi muhim. Har bir a'zo o'z fikrini erkin ifoda eta olishi lozim.

Muloqotning guruh dinamikasiga ta'siri

Muloqot guruh dinamikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Samarali muloqot quyidagi jihatlarda guruhni kuchaytiradi:

- Ishonchni mustahkamlash: Guruh ichidagi ochiq muloqot ishonchni oshiradi va a'zolar o'zaro hurmatni kuchaytiradi.

- Ishlash samaradorligini oshirish: Guruh ichidagi muloqot ish jarayonini soddalashtiradi va tezkorlikni oshiradi.

- Jamoaviy ruhni shakllantirish: Samarali muloqot guruhda jamoaviy ruhni shakllantiradi va a'zolarni bir maqsadga yo'naltiradi.

Muloqotdagi to'siqlar va ularni bartaraf etish

Muloqotdagi to'siqlar guruhning samarali ishlashiga xalaqit berishi mumkin. Quyidagi asosiy to'siqlar va ularni bartaraf etish usullari keltiriladi:

- Axborot uzilishlari: Axborot uzilishlari guruh ichidagi noaniqlik va tushunmovchilikka olib keladi. Bu muammoni hal qilish uchun axborotni aniq va to'liq yetkazish lozim.

- Ego va stereotiplar: Ego va stereotiplar guruh ichidagi muloqotni murakkablashtiradi. Bu to'siqlarni yengish uchun a'zolar o'rtasida ochiq muloqot va hamkorlikni rag'batlantirish kerak.

- Tushunmovchilik: Tushunmovchilik guruh ichidagi konfliktlarga olib kelishi mumkin. Bu muammoni bartaraf etish uchun aniq va to'g'ri axborot yetkazish lozim.

Konfliktlar va ularni boshqarish

Guruhdagi konfliktlarning ahamiyati

Konfliktlar guruh ichida tabiiy jarayon bo'lib, ular ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Quyidagi konfliktlarning turlari va ularning guruhda paydo bo'lishi keltiriladi:

- Konstruktiv konfliktlar: Bu turdagi konfliktlar ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi va muammolarni hal qilishda yordam beradi.

- Destruktiv konfliktlar: Bu turdagi konfliktlar guruh ichidagi munosabatlarga zarar yetkazadi va ish samaradorligini pasaytiradi.

Konfliktlarning ijobiy va salbiy tomonlari

Konfliktlarning ijobiy va salbiy tomonlari quyidagilar:

- Ijobiy tomonlari: Konfliktlar guruh ichidagi yashirin muammolarni ochib berishga yordam beradi, ijodkorlik va innovatsiyalarni rag‘batlantiradi.

- Salbiy tomonlari: Konfliktlar guruh ichidagi munosabatlarga zarar yetkazadi, ishonchni kamaytiradi va ish samaradorligini pasaytiradi.

Konfliktlarni boshqarish usullari

Konfliktlarni samarali boshqarish guruhning muvaffaqiyati uchun muhimdir. Quyidagi konfliktlarni boshqarish usullari keltiriladi:

- Muammo yechimi yo‘llarini izlash: Konfliktlarni hal qilishda muammolarni yechish yo‘llarini izlash va guruh a’zolarining fikrlarini eshitish lozim.

- Kompromiss izlash: Guruh ichidagi muammolarni kompromiss orqali hal qilish samarali usul hisoblanadi.

- Ochiq muloqot: Konfliktlarni hal qilishda ochiq muloqot va o‘zaro hurmat saqlanishi lozim.

Motivatsiya va muomala

Motivatsiya va uning guruh boshqaruvidagi o‘rni

Motivatsiya guruh boshqaruvida muhim rol o‘ynaydi. Motivatsiya quyidagi jihatlarda guruhga yordam beradi:

- Ishlash samaradorligini oshirish: Motivatsiya guruh a’zolarining ish samaradorligini oshiradi.

- Yangi g‘oyalar va innovatsiyalar: Motivatsiya guruh a’zolarining yangi g‘oyalar va innovatsiyalar yaratishiga yordam beradi.

Motivatsiya nazariyalari va ularning guruhga ta’siri

Motivatsiya nazariyalari guruh boshqaruvida muhim o‘rin tutadi. Quyidagi asosiy motivatsiya nazariyalari keltiriladi:

- Maslowning ehtiyojlar iyerarxiyasi: Bu nazariyada insonlarning ehtiyojlari iyerarxik shaklda tasniflanadi va ularning motivatsiyasi bu ehtiyojlarni qondirishga bog‘liq.

- Herzbergning ikki omilli nazariyasi: Bu nazariyada motivatsion va gigienik omillar farqlanadi, va ular guruh a’zolarining ishga bo‘lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi.

Guruh a’zolarini motivatsiya qilish usullari

Guruh a’zolarini motivatsiya qilish uchun quyidagi usullar qo‘llaniladi:

- Rag‘batlantirish: Guruh a’zolarini yaxshi ishlari uchun rag‘batlantirish va mukofotlash.

- Shaxsiy yondashuv: Guruh a’zolariga shaxsiy yondashuvni qo‘llash va ularning ehtiyojlarini tushunish.

- Ma’suliyat berish: Guruh a’zolariga ma’suliyat berish va ularning ishini qadrini oshirish.

Xulosa

Guruh boshqaruvida samarali so‘zlashish muomalasi guruhning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Guruh ichidagi samarali muloqot ishonchni oshiradi, motivatsiyani kuchaytiradi va muammolarni hal qilishda yordam beradi. Yaxshi muomala madaniyati guruhning samaradorligini oshiradi va muvaffaqiyatga erishishiga hissa qo‘shadi. Bu maqola guruh boshqaruvida so‘zlashish muomalasining ahamiyati, uning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy aspektlari haqida batafsil ma’lumot beradi. Guruh ichidagi muomala madaniyati, samarali kommunikatsiya, konfliktlarni boshqarish va motivatsiya usullari guruhning muvaffaqiyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Foydanalilgan Adabiyotlar:

1. Abduqodir Abdujabborov - "Menejment"
2. Xabibulla Abdullayev - "Tashkilotlarda menejment
3. "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, "Menejment va Marketing" jurnali"
4. Muzaffar Hoshimov - "Tashkilot va boshqaruv"
5. Qabiljonovna K. M. Research Of Investment And Credit Terms Issues In Uzbek And Uzbek Languages //Gospodarka i Innowacje. – 2023. – T. 35. – C. 706-709.
6. Kobiljonovna K. M. Application Of Ways To Increase Efficiency In Learning The Russian Language //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2024. – T. 28. – C. 12-14.
7. Kobiljonovna K. M. et al. METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF MODERN METHODS OF TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE //E Conference Zone. – 2024. – C. 10-14.
8. Kobiljonovna K. M. The Effectiveness Of Using Role-Playing And Business Games In Foreign Language Lessons //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2023. – T. 12. – №. 12. – C. 64-66.

9. Komilova M. Issues Of The Social Significance Of Education In Uzbekistan //Интернаука. – 2019. – №. 22-3. – С. 62-63.

10. Komilova M. K. Facilitating interactive language learning in groups with non-russian language of study //Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems. – 2020. – Т. 12. – №. 6. – С. 1065-1068.

SOTUVCHI BILAN MIJOZ O'RTASIDA ALOQALAR VA MUOMALA

Komilova Mukarram Qobiljonovna
SamISI katta o'qituvchisi
komilova.mukarram29@gmail.com
Abduraximov Jaloliddin Akram o'g'li
SamISI «Ikkinchi va kechki talim»

Annotatsiya. Mazkur maqolada sotuvchi va mijoz o'rtasidagi aloqalarning biznes muvaffaqiyatidagi ahamiyati yoritiladi. Aloqalar ishonch va halollik, sifatli xizmat ko'rsatish, samarali muloqot, shikoyatlar va muammolarni hal qilish, personalizatsiya, mijozlarni o'rganish va uzoq muddatli munosabatlar o'rnatish kabi jihatlar orqali mustahkamlanadi.

Kalit so'z: Ishonch va halollik, Sifatli xizmat ko'rsatish, Samarali muloqot, Shikoyatlarni hal qilish, Personalizatsiya.

Annotation. This article highlights the importance of the relationship between a seller and a customer in business success. Relationships are strengthened through aspects such as trust and honesty, quality service, effective communication, resolving complaints and issues, personalization, studying customers, and establishing long-term relationships.

Keywords: Trust and honesty, Quality service, Effective communication, Complaint resolution, Personalization.

Аннотация. В данной статье освещается важность отношений между продавцом и клиентом для успеха бизнеса. Отношения укрепляются за счет таких аспектов, как доверие и честность, качественное обслуживание, эффективное общение, решение жалоб и проблем, персонализация, изучение клиентов и установление долгосрочных отношений.

Ключевые слова: Доверие и честность, Качественное обслуживание, Эффективное общение, Решение жалоб, Персонализация.

Sotuvchi va mijoz o'rtasidagi aloqalar muhim ahamiyatga ega, chunki bu aloqalar biznesning muvaffaqiyati va rivojlanishi uchun asosiy omildir. Quyida ushbu aloqalarning muhim jihatlari keltirilgan:

Ishonch va halollik: Mijozlar sotuvchilarga ishonishlari kerak. Halollik va ochiqlik mijozlar bilan ishonchli munosabatlar o'rnatishga yordam beradi. Sifatli xizmat ko'rsatish: Sotuvchilarning mijozlarga ko'rsatadigan xizmatlari sifatli bo'lishi

kerak. Bu mijozlarning qoniqishini oshiradi va ularning sodiqligini ta'minlaydi. Muloqot -mijozlar bilan doimiy va samarali muloqot o'rnatish juda muhim. Mijozlarning ehtiyojlarini tinglash va ularning talablariga tezkor javob berish muloqotning samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari mijozlarning shikoyatlarini samarali hal qilish ularga ko'rsatilayotgan e'tiborni va hurmatni ko'rsatadi. Bu esa mijozlarning kompaniyaga bo'lgan sodiqligini oshiradi. Har bir mijozga individual yondashish va ularning ehtiyojlariga mos mahsulot yoki xizmatlar taklif qilish, mijozlarning qoniqishini va sodiqligini oshiradi. Mijozlarning odatlari, ehtiyojlari va xohishlarini o'rganish orqali ularga eng mos mahsulot va xizmatlarni taklif qilish mumkin.

Ushbu jihatlarni inobatga olib, sotuvchi va mijoz o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlash orqali kompaniya o'zining mijozlar bazasini kengaytirishi va daromadini oshirishi mumkin.

Sotuvchi va mijoz o'rtasidagi muomala madaniyati savdo jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omildir. Quyida bu munosabatlarni qanday qilib samarali va hurmatli tarzda o'rnatish mumkinligi keltirilgan:

Salomlashish va kutib olish

- Salomlashish: Mijozni samimiy tabassum bilan kutib olish va salomlashish muhimdir. Bu mijozga hurmat ko'rsatishning birinchi qadami.

- O'zini tanishtirish: Sotuvchi o'zini tanishtirishi va mijozning ismini bilsa, u bilan ismi orqali muomala qilish yaxshi ta’sir ko‘rsatadi.

Hurmat va e’tibor

- Tinglash: Mijozning ehtiyojlarini va talablarini diqqat bilan tinglash va ularning so'zini bo'lmaslik kerak.

- E’tibor: Har bir mijozga individual yondashish va ularga e'tiborli bo'lish zarur.

Samimiylik va halollik

- Ochiq muloqot: Mahsulotning yoki xizmatning kuchli va zaif tomonlarini ochiq aytish.

- Halollik: Mijozni chalg'itmaslik va yolg'on ma’lumot bermaslik.

Muammolarni hal qilish

- Shikoyatlar va e’tirozlarni qabul qilish: Mijozning shikoyatlari va e’tirozlarini samimiy va e’tiborli tarzda qabul qilish.

- Tezkorlik: Muammolarni tezkor va samarali hal qilish.

Minnatdorchilik va xayrlashish

- Minnatdorchilik bildirish: Har qanday savdo yakunida mijozga minnatdorchilik bildirish.

- Xayrlashish: Mijoz bilan samimiy tarzda xayrlashish va ularga yaxshi kun tilash.

7. **Odob-axloq qoidalariga rioya qilish**

- Tana tili va yuz ifodalari: Muloqot davomida ijobiy tana tili va yuz ifodalaridan foydalanish.

- Ovoz balandligi va ohangi: Suhbat davomida ovoz balandligini va ohangini me'yorida saqlash.

8. **Qo'shimcha xizmatlar**

- Qo'shimcha yordam taklif qilish: Agar mijozga qo'shimcha yordam kerak bo'lsa, uni taklif qilish va qo'llab-quvvatlash. Kafolat va qaytarish shartlari haqida ma'lumot berish: Mijozlarga kafolat va qaytarish shartlari haqida to'liq ma'lumot berish.

Ushbu jihatlarga e'tibor qaratish orqali sotuvchi va mijoz o'rtasidagi muomalani yuqori darajaga ko'tarish mumkin. Bu esa nafaqat mijozning qoniqishini ta'minlaydi, balki ularning sodiqligini oshiradi va savdo hajmini ko'paytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimov, A (2015). Markiting asoslari.
2. Qosimov, Sh (2018). Savdo menejmenti.
3. Karimov, B. (2016). Beznis etikasi.
4. To'xtayev, M. (2017). Mijozlarga xizmat ko'rsatish.
5. Komilovakomilova M. K. Facilitating interactive language learning in groups with non-russian language of study //Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems. – 2020. – T. 12. – №. 6. – C. 1065-1068.
6. Kobiljonovna K. M. The Effectiveness Of Methods Of Teaching Word Formation In The Aspect Of Teaching Russian As A Foreign Language //Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities. – 2024. – T. 27. – C. 32-35.
7. Mukarram K. Issues Of The Social Significance Of Education In Uzbekistan //Ta'lim Va Rivojlanish Tahlili Onlayn Ilmiy Jurnali. – 2022. – C. 25-27.
8. Kobiljonovna K. M. Application Of Ways To Increase Efficiency In Learning The Russian Language //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2024. – T. 28. – C. 12-14.
9. Qabiljonovna K. M. Research Of Investment And Credit Terms Issues In Uzbek And Uzbek Languages //Gospodarka i Innowacje. – 2023. – T. 35. – C. 706-709.

THE ROLE OF STRATEGY IN THE ORGANIZATION OF MANAGEMENT IN ENTERPRISES

Izzatullayeva Madinabonu Yolkin girl
Karshi Institute of Engineering and Economics70411201-2nd-Level Master's Student, Majoring in Management (by Industries and Sectors), Uzbekistan

Abstract: The article highlights that production ravines in industrial enterprises and their management are an extremely complex system, but that managing them with strategy gives great opportunities. Alternatively, as a management backbone, there are ways to choose an alternative strategy for the development of industrial enterprises, as well as an in-depth study of the strategy for achieving the goal.

Key words: Enterprise Management Process, strategic plan, Strategic Management, competitiveness, innovative potential, nostrategic management, symbiosis, consumer demand, planning.

In the process of enterprise management, it is necessary to carry out activities such as directing the organization towards the goal, implementing strategic plans and tasks of managers, bringing the chosen strategy to life. Strategic management is a management plan aimed at strengthening the position of the enterprise, meeting the needs of customers and achieving certain results. The establishment of a management system at enterprises arises from the creation of management that is fully consistent with the organization of production and its type, and the need for the fulfillment of all functions in the management of production technical, economic social and financial activities of each branch of Management in a market economy. The solution to these problems is management reform effective distribution of management functions by conducting a series of activities to clearly define the management goal. But in the current market conditions, many enterprises and organizations, in particular project organizations, still have excessive links in the management structure, which, as we said above, negatively affect the decrease in labor productivity in strategic management and, ultimately, the final activity of the enterprise. Therefore, in the context of liberalization of the market economy, it is important to adapt the strategic management system at enterprises to market requirements. The strategy consists of an event-a set of measures that management uses to ensure the success of the enterprise. Management creates a strategy to know how to manage an enterprise business, as well as to correctly choose one of the alternative directions in a multi-factor

environment. The strategy that the management decides to use indicates that one of the available business areas and a specific way of doing business has been chosen. The enterprise should separately set financial and strategic goals. The unavailability of financial goals causes financial resources to be spent at high risk. As a result, the growth and competitiveness of the enterprise decreases.

The strategic goals of the enterprise are therefore important that they strengthen the competitive position of the enterprise and indicate the direction of business development. A strategy is the creation of a unique and convenient position, which implies a certain set of types of activities. The content of taking a strategic position consists in creating a bunch of types of activities that outperform competitors. The creation of a strategy raises the problem of basic management-that is, it shows how the desired results can be achieved, taking into account the current and future capabilities of the enterprise. The term" strategic management " was introduced into circulation in the 60s and 70s to reflect the difference between high-level management and current management at the level of production. As the main idea reflecting the essence of the transition from operational management to strategic management, the high priority became the idea of the need to shift the focus to the external environment in accordance with changes in the environment in a manner and in a timely manner. Consider a number of definitions proposed by influential manufacturers of strategic management theory. In the case of Strategic Management, the organization is concerned with the change in the environment and the conditions of the life of the organization, in order to achieve the goals of foresight in the future, at each present moment it is precisely what is in strategic management from the future to the present. The actions of the organization in the present period, which ensure a certain future to the organization, are determined and carried out. It is also characteristic of strategic management that not only the foreseeable state of the enterprise will be noted in the future, but this is also considered one of the most important tasks of Strategic Management, the ability to exert a counter-influence on the surrounding changes, which gives the opportunity to achieve the intended goals. Secondly, the development of a resource program in nostrategic management begins with an analysis of the internal capabilities and resources of the organization. In such an approach, the organization can only determine what amount of product to produce and how much to act on it. The volume of production and the amount of costs created by the firm cannot respond, the market determines in what quantity and price the product will be purchased. Strategic management is more a certain philosophy or ideology of business and management. By each manager, it is understood and

implemented in a certain sense differently. Of course, there are a number of recommendations, rules and logical drawings for the analysis of problems and the choice of strategy, as well as the implementation of strategic planning and the practical realization of the strategy. But in general, strategic management is a symbiosis of high leadership intuition and art in communicating an organization to strategic goals, high qualifications and creativity of servants and, finally, the active introduction of all employees to the implementation of organizational tasks, the search for the best ways to achieve their goals.

The strategy is considered a management plan aimed at strengthening the position of the firm in a general way, meeting the demands of consumers and achieving the goals set. Choosing a clear strategy means choosing the most optimal one from within the various possible ways and methods of development. The firm management plan includes the following main functions and divisions: supply, production, finance, marketing, personnel, scientific research and development. Choosing a strategy means dividing business solutions and competitiveness efforts into a single system. Strategy development is one of the main functions of managers. Some managers develop a strong strategy, but cannot bring it to life. Other managers also develop an average strategy and skillfully implement it. The better thought out and skillfully implemented the strategy, the stronger the position of the company. Well-established companies in management also face unexpected unpleasant situations. Ultimately, a good strategy will set the stage for a successful performance, despite strong position in the market, unforeseen circumstances, strong competition and internal problems. Strategic planning is a management process that focuses on developing company development goals and ways to achieve them. Strategic planning provides the basis for enterprise management, unites the entire company and covers all its levels. Strategic planning is not just the task of the management, it should be involved in IT employees of all levels of the company. The main concepts of strategic planning include the mission of the company (the definition of the company's task), values, basic competencies (what the company does better), the vision of the future (the future image of the company for a year or two), strategic problems (systemic problems that prevent the achievement of goals), tasks aimed at overcoming strategic problems and According to experts in the field of management, the entire planning and management system should be directed to the interest of employees in improving the quality and efficiency of work, which is an important condition for the development of the firm. However, it does not come as little as other successful ones. This requires skillful organization, scientifically based planning and

management, in addition to resource bases. Especially important is the material interest of people in the labor of production, which today is called the quality of Labor life. The strategy allowed to form a common idea for the future. And the planning process itself, and the direct strategic plan, is a gift of clarity, individuality to the enterprise, which allows it to attract certain types of employees and not attract other types of employees. This plan will open up prospects for the enterprise and attract new employees, in addition to producing products, it will help to sell it.

List of literature used:

1. A.Rakhimov, M.Ravshanova and M.Aliyeva. Econometric analysis of increasing efficiency of industrial enterprises. E3S Web of Conferences 458.
2. R.M.Makhmanazarovna, The importance of a synergy approach to teaching an economics in the direction of the eonomy. International conference on multidisciplinary research and innovative technologies, 5-7 (2001).
3. A. N.Rakhimov, J.S. Eshankulov, The mechanism of increasing the economic power of production in industrial enterprises. Ecnomy and education. No 6 of 2022.

CHINA'S FOREIGN POLICY TOWARDS CENTRAL ASIA

Chen Zhenguo
Master's student at the Faculty of International Relations
University of World Economy and Diplomacy

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of China's foreign policy approach towards the Central Asian region, with a particular emphasis on its engagement with Uzbekistan. The piece examines the multifaceted drivers underpinning China's strategic pivot towards the Central Asian sphere, encompassing economic, diplomatic, and security considerations. Economically, the article elucidates how China leverages its relationships with states like Uzbekistan to bolster its energy security and continental trade connectivity through initiatives such as the Belt and Road. Diplomatically, China seeks to cultivate stable, cooperative partnerships in Central Asia to counter Western influence and secure a quiescent periphery. From a security standpoint, the region's proximity to China's restive Xinjiang province has prompted deepened counterterrorism collaboration between China and its Central Asian neighbors, including Uzbekistan. The analysis also explores the complexities and potential pitfalls of China's burgeoning influence in Central Asia, including concerns surrounding debt traps and the potential erosion of regional autonomy. The article underscores how Uzbekistan, in particular, has navigated this delicate balance by pursuing a multi-vector foreign policy that engages with China, Russia, and the West.

Key Words: China's Foreign Policy, Central Asia, Uzbekistan, economic integration, Belt and Road Initiative.

Introduction

Currently, China is a pivotal political partner for the nations of Central Asia. Since the establishment of the People's Republic of China, the development of the country's foreign policy has traversed several distinct phases. Under the stewardship of Deng Xiaoping (commonly referred to as the second generation of leaders), China presented a novel foreign policy persona on the international stage, one that was markedly divergent from the previous iteration, defined by the legacy of Mao Zedong. Consequently, the contemporary foreign policy of China should be examined through the prism of Deng Xiaoping's transformative reform efforts.

Each subsequent leadership has propounded its own unique conceptual framework, yet a certain continuity has persisted in both domestic and external policy spheres. However, at every new stage of China's foreign policy strategy development, novel approaches to the analysis of international dynamics have also emerged. Therefore, an evolutionary perspective in the examination of the progression of China's contemporary foreign policy contributes to a more nuanced understanding and assists in forecasting future shifts in China's foreign policy orientation. Additionally, in order to delve deeply and comprehensively into the core conceptual tenets of Chinese foreign policy, the judicious application of comparative analysis and historical reminiscence proves invaluable.

Main part

Navigating the post-soviet landscape

For an extended period during the existence of the USSR, China continued to recognize the pivotal role of Russia in the region. In this context, it is unsurprising that the dissolution of the Soviet Union necessitated an urgent recalibration of China's foreign policy strategy towards the Central Asian region. It is worth noting that the rapid process of independence gained by the Central Asian states, coupled with the parallel withdrawal of Russia from the region, came as a significant surprise to the Chinese leadership.

In the wake of these events, China's primary interests centered on issues of national and regional security, which could potentially impact the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (XUAR) in the near future. Among these, the Civil War in Tajikistan and the precarious situation in Afghanistan were of particular concern. However, China still lacked a well-defined strategy for Central Asia, compelling its authorities to adopt a more situational approach.

Among the initial steps in China's regional diplomacy, one can identify the following: 1) the establishment of diplomatic relations with the newly-formed states; 2) the resolution of various disputes (such as territorial ones) inherited from the Soviet era; and 3) negotiations regarding Uyghur separatism, which posed a grave threat to China's territorial integrity. These efforts culminated in the formation of a comprehensive contractual and legal framework governing China's relations with the Central Asian republics. By early 1992, China had established diplomatic ties with Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan.

Given that the primary agenda for China in Central Asia was the security of the XUAR, in particular, and China's western borders, in general, the most active development of relations occurred with Kazakhstan and Kyrgyzstan, as these

countries share an extensive land border with China. Additionally, these states host sizeable Uyghur diasporas (exceeding 300,000 individuals). Unsurprisingly, discussions regarding disputed territories and border delineation between China and these two countries commenced as early as 1992.

In the early 1990s, economic cooperation with the countries of Central Asia was not a priority direction of the foreign policy of the People's Republic of China. The value of trade turnover between the countries of the region and China during the period of 1992-1995 fluctuated at the level of 350-520 million dollars. The main trade partners of China in the region remained Kazakhstan and Kyrgyzstan, as only they had direct transport communication with China, which allowed them to have a monopoly on the trade of Chinese goods in the region.

During this initial period, China's relations with the states of Central Asia developed in a bilateral format, which allowed fairly quickly and effectively addressing the security issues that were on the agenda at that time, as well as having a clear understanding of the situation in each individual country.

However, as early as October 1992, a working group (4+1) was established in Minsk, whose task was to resolve the border issue. It included China, Russia, Kyrgyzstan, Kazakhstan, and Tajikistan. Subsequently, this association became the foundation for the establishment in 1996 of an interstate organization called the "Shanghai Five"[4].

Thus, in the first half of the 1990s, the People's Republic of China (PRC) pursued a rather cautious policy in the Central Asian region, merely observing its prospective partners and assessing potential risks and threats. Despite the apparent "indecisiveness" that many perceived, it was during this period that the foundations were laid for the further development and deepening of China's relations with the Central Asian republics, not only in the sphere of security, but also in the realm of political and economic cooperation.

In the second half of the 1990s, the PRC embarked on a re-evaluation of its foreign policy towards the region. This was facilitated by factors such as the Taiwan issue, the escalation of tensions with the United States, and the financial crisis in Southeast Asia. China was also concerned about the formation of a unipolar international system dominated by the US.

[4] Agreement between the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation, the Republic of Tajikistan, and the People's Republic of China on Strengthening Trust in the Military Sphere in the Border Area, signed on April 26, 1996 http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3879

Gradually, Beijing began to formulate a new foreign policy strategy for China in the context of increasing globalization, with the aim of attaining the "status of a great power that structures the international system," "supporting favorable external conditions for Chinese reforms," and "impeding efforts to hinder China's rise".[5]

From now on, China is embarking on an active foreign policy towards Central Asia. By this point, the main threats had become apparent - extremism, terrorism, Islamic radicalism, Uyghur separatism, drug trafficking, nationalism, and others, which had deeply concerned all the states in the region. China was particularly concerned about the trend of growing Uyghur separatism, which was actively manifesting both in the region and in the western part of the Xinjiang Uygur Autonomous Region (XUAR). Another issue troubling China was the situation around Afghanistan, which was gradually turning into a zone of constant military operations.

At the same time, China began to clearly delineate its interest in the energy resources of the region. In the mid-1990s, Central Asia turned out to be the second "Persian Gulf" in terms of the explored volume of oil and gas. The growing energy needs of the Chinese economy actualized the problem of China's entry into the raw material markets of the Central Asian region.

In 2000, China adopted the "Great Western Development" strategy, which paid great attention to Central Asia. The resource-rich region, according to the plans of the Chinese authorities, should contribute to the accelerated development of the western regions of China. This should solve the problem of the economic lag of the western and central regions behind the coastal territories. Furthermore, within the framework of this strategy, the XUAR is positioned as a springboard for the promotion of Chinese goods and services into the Central Asian market.[6]

To address these tasks and transition to a new, more advanced level of relations, in 1996, on the initiative of China and Russia, a new interstate platform called the "Shanghai Five" was established on the basis of the "4+1" working group, which included Russia, China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan. Later, in accordance with the Declaration of June 15, 2001, the Shanghai Cooperation Organization was established on its basis[7], with the PRC occupying a leading position.

[5] Momonov, M.V. The "Prevention of danger" strategy in China's foreign policy // International Trends (Russia). - 2007. - No. 3. - P. 28-43.
[6] Wang Chaolin, Savkovich E.V. The formation of a development belt in the Xinjiang Uygur Autonomous Region of the PRC in the early 2010s // Bulletin of Tomsk State University. History. - 2018. - No. 55. - P. 95.
[7] "Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization" (SCO), which was signed on June 15, 2001.

At the outset, the paramount concerns for the SCO member states revolved around matters of security and defense cooperation. Simultaneously, the ongoing negotiations on the demarcation of the borders between China and Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan progressed, culminating in the finalization of respective agreements in 1996 and 1997, signed in Shanghai and Moscow respectively.

Military cooperation was invigorated after the Islamic Movement of Uzbekistan (IMU) militants attempted to infiltrate the territories of Uzbekistan and Kyrgyzstan in 1999-2000. Collaboration was established between the military and law enforcement agencies, with China providing military assistance to the Central Asian countries. Thus, within a relatively short period, China managed to acquire the status of an equal partner to Russia in the region, becoming one of the guarantors of security.

The September 11, 2001 terrorist attacks and the subsequent global events (the wars in Iraq and Afghanistan, and the parallel process of American presence expansion in the region) threatened the stability in Central Asia and prompted China to embark on a policy of defending its interests in the region. The main emphasis was placed on strengthening the dialogue between the countries through the Shanghai Cooperation Organization (SCO). The primary objectives of the SCO were 1) to enhance stability and security across the expansive territory encompassing the member states, including the Central Asian region, 2) to combat terrorism, separatism, extremism, and drug trafficking, and 3) to develop economic cooperation, energy partnerships, and scientific and cultural interactions.

Since 2006, China has increasingly advocated for the expansion of economic cooperation within the SCO framework. Beijing proposed the establishment of a free trade zone and a regional transportation network. The 2008-2009 global financial crisis further accentuated the prominence of economic and investment-related issues in China's relations with Central Asia.

In recent years, China has been actively lobbying for the construction of major railway infrastructure projects. One such project is the "China - Kyrgyzstan - Uzbekistan" railway line. This proposed transnational railway is intended to connect the existing Chinese railway network to Uzbekistan, and then extend further westward through the territories of Afghanistan, Iran, and Turkey, ultimately linking up with the European railway network.

The motivations behind China's push for this ambitious transcontinental rail project are multifaceted. On the surface, the project appears to be driven by China's primarily peaceful economic interests in the region. By establishing this direct rail link between China and Europe, bypassing the maritime route, China aims to

facilitate the more efficient and cost-effective movement of goods and resources. This aligns with China's broader strategy of developing overland trade and transportation corridors as part of its "Belt and Road Initiative."

However, a deeper analysis suggests that China's interests in this region go beyond just commercial considerations. The region of Central Asia, which would be traversed by this railway, is rich in natural resources that China seeks to access and leverage to address its own domestic development needs and challenges. By establishing greater connectivity and influence in Central Asia through infrastructure projects like this railway, China appears to be positioning itself to better harness the resource potential of the region to serve its own internal priorities.

The China-Uzbekistan relations

The China-Uzbekistan relations are characterized by a wide spectrum of cooperation. A key milestone in the development of these relations was the state visit of the President of Uzbekistan, Islam Karimov, to China on May 25-27, 2005. During this visit, the Treaty of Friendly Cooperation and Partnership was signed between the two countries.

This treaty marked the transition of China-Uzbekistan relations to a new level of strategic partnership. It became the legal foundation for long-term cooperation in various areas, including politics, economy, culture, and security.

The signing of this treaty signified an important step in strengthening the comprehensive strategic partnership between China and Uzbekistan. It established a robust legal framework for further deepening the mutually beneficial cooperation between the two countries in the interests of their peoples.

In order to fully understand China's policy objectives and approach in this region, it would be necessary to conduct a more comprehensive examination of China's relations and interactions with each of the individual Central Asian countries that would be impacted by or involved in the "China - Kyrgyzstan - Uzbekistan" railway project. Such an analysis would shed light on the nuances of China's strategies and the broader geopolitical dynamics at play.

In 2013, China introduced the "Silk Road Economic Belt" (SREB) program, a blueprint for the economic development of Central Eurasia. This initiative subsequently evolved into China's global transit project, aimed at creating conditions and ensuring stable economic relations between the West and the East, primarily through the southern transit in Central Asia and to a lesser extent through the northern transit across Russian territory.

The investment cooperation between Uzbekistan and China has been steadily expanding in recent years, as evidenced by the growing number of Chinese companies establishing a presence in Uzbekistan. As of 2023, there are 347 enterprises with Chinese participation operating in the republic, of which 57 have 100% Chinese capital. Additionally, 64 representative offices of Chinese companies have been opened in Uzbekistan. Among the prominent Chinese firms with a foothold in the country are "SITIC," "China Machinery Corporation," "Huawei," and "Shanghai Bell."

Several major industrial projects undertaken with the involvement of Chinese expertise and investment have also been successfully implemented in Uzbekistan. The Kungrad Soda Plant and the Dehkanabad Potash Fertilizer Plant, both constructed with the participation of Chinese specialists, are now functioning efficiently and contributing to the country's economic development. Additionally, the modern high-speed electric locomotives supplied by the Zhuzhou Electric Locomotive Company have proven to be a valuable asset for Uzbekistan's transportation infrastructure.

The bilateral cooperation between Uzbekistan and China has also made significant strides in the energy sector. A notable example is the joint investment project for the construction of the "Uzbekistan-China" gas pipeline, which is currently underway with the involvement of Chinese partners.

Uzbekistan's strategic location has also made it a crucial link in the international transit railway corridor connecting China, Central Asia, and Europe. In 2016, the electrified railway line "Angren-Pap," spanning a total distance of over 120 kilometers, was completed at a cost of $1.68 billion. Furthermore, the construction of the railway tunnel through the Kamchik Pass, undertaken by the Chinese company China Railway Tunnel Group, was a significant milestone in this regional connectivity project, with the project cost amounting to $455 million.

Conclusion

Summarizing the examination of the fundamental stages in the evolutionary development of China's foreign policy doctrine, it is crucial to underscore that the modernization concept proposed by Deng Xiaoping served as the pivotal moment in this regard. This concept defined new orientations in the governance of the Chinese state. The idea of an "independent and autonomous foreign policy" was formulated, with the primary objective of accelerating China's economic development.

Essentially, the country renounced the expansionist ideas of Mao Zedong and embarked on a path of pragmatic policies aimed at enhancing China's foreign

economic significance on a global scale. Subsequent Chinese leaders advanced their own conceptual frameworks, which further deepened and effectively advanced the foundational principles laid out by Deng Xiaoping. For instance, the third generation of leaders headed by Jiang Zemin based their policies on the doctrine of a "new security system," which was subsequently carried forward in the political agenda of Hu Jintao (the fourth generation of Chinese leadership), who proposed to consider China's security directly contingent on the principles of "peaceful development."

The contemporary foreign policy orientation of China, which is encapsulated by the notion of the "Chinese Dream," merits particular attention. In the interpretation of the current leader, Xi Jinping, this concept implies the necessity for a Chinese foreign policy that not only enhances the country's global standing but also provides significant opportunities to significantly improve the living standards of the Chinese people.

It must be acknowledged, however, that the active foreign policy and foreign economic endeavors of the People's Republic of China have elicited decidedly equivocal assessments in international media outlets. The notion of a "China threat" is consistently perpetuated, which, according to Chinese experts, does not comport with reality, as the preservation of a peaceful global milieu remains a preeminent priority in China's contemporary foreign policy. Tangible manifestations of this orientation include multilateral diplomacy and developmental diplomacy. China actively participates in diverse international organizations and advances initiatives for the establishment of such organizations and international funds.

It bears reiteration that China's pragmatic and pacifist foreign policy, defined by the model of continuity with Deng Xiaoping's ideas, is primarily aimed at ensuring the prosperity of the Chinese populace, a goal that is reflected in the modern, multifaceted doctrine of the "Chinese Dream."

References:

1. Agreement between the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation, the Republic of Tajikistan, and the People's Republic of China on Strengthening Trust in the Military Sphere in the Border Area, signed on April 26, 1996 https://base.spinform.ru/

2. Momonov, M.V. – (2007) The "Prevention of danger" strategy in China's foreign policy / International Trends (Russia). No. 3. - P. 28-43.

3. Wang Chaolin, Savkovich E.V. – (2018) The formation of a development belt in the Xinjiang Uygur Autonomous Region of the PRC in the early 2010s // Bulletin of Tomsk State University. History. - No. 55. - P. 95.

4. "Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization" (SCO), which was signed on June 15, 2001.

5. Cooley, A. (2012). Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia. Oxford University Press.

6. Momonov M.V. - (2009) “The system of foreign policy priorities of modern China” – Moscow.

THE SCIENCE OF BECOMING CRUEL

Jasmina Bakhtiyorova
State school number 182 in Tashkent, Uzbekistan
jasminabakhtiyorova1@gmail.com

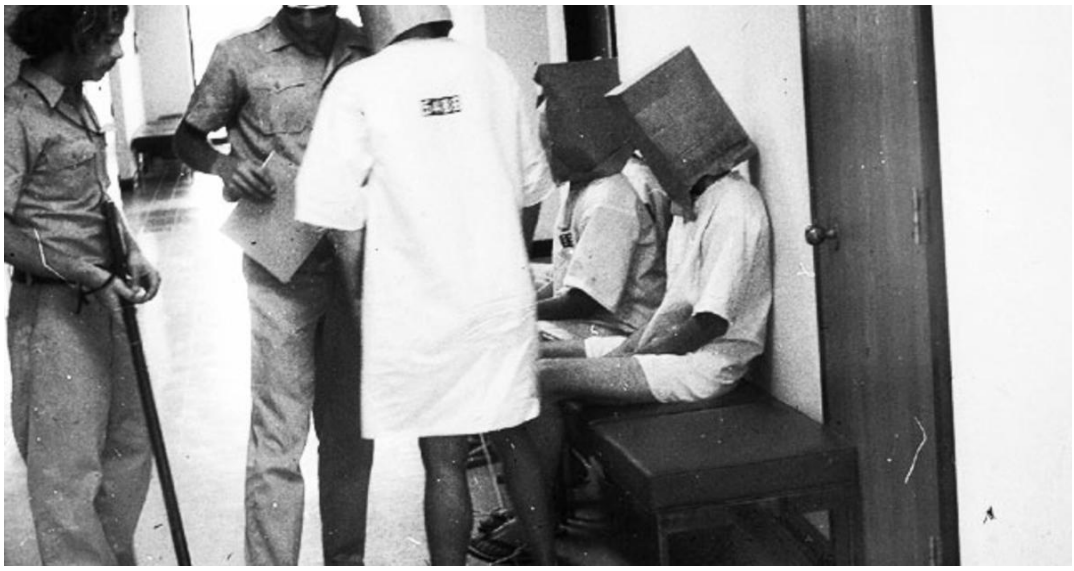
Abstract: This work presents the science of becoming cruel. Cases and evidence of cruel scientific activities affecting humans are also presented.

Keywords: Science, psychology, nervous system, evidence.

Introduction

One of the most infamous psychological studies ever conducted was the Stanford Prison Experiment. It's mentioned in almost every Intro to Psychology textbook. They tend to focus on how unethical it was and are less critical of its supposed conclusion.

August 14, 1971. Palo Alta, California. Twelve young men are rounded up from their homes by police, placed under arrest, and brought to a makeshift prison in the basement of Stanford University. It all begins as a study of the psychology of prison life, led by Stanford psychology professor Dr. Philip Zimbardo. 24 volunteers – 12 guards and 12 prisoners,- have agreed to spend the next two weeks recreating life in a correctional facility. The prisoners are no longer individuals, forced to wear smocks, stocking caps and shackles. Identified only by their prison numbers. The guards quickly adapt to their new profession.

Given anonymity by their mirrored sunglasses, some of them start to control the meager food rations, restrict cruel methods. Within just six days of the planned two-weeks study, conditions are so bad, that the entire operation is shut down. The study wakes international headlines. Zimbardo's fame skyrockets, and his conclusions are taught to students worldwide, used as a defense in criminal trials and are even submitted to Congress to explain the abuses inflected at Aby Ghraib. The study brings up a question just as important then as it is today. Zimbardo's shocking conclusion is that when people feel anonymous and have pover over depersonalized others, that can easily become evil. And it occurs move often than we'd like to admit. But while it's true that people were mean to each other during the Stanford Prison Experiment, what if what truly caused that behavior wasn't what we've always been told?

51 Years Later

The Stanford Prison experiment has always had its controversies. But a wave of recent revelations have pushed it back into the spotlight 51 years later. Journalist Bem Blum, who was interviewed in Mind Field TV series says that his involvement into the Stanford Prison Experiment was quite personal. " Like everyone, I had kind of absorbed the basic lesson of the experiment through the cultural ether." His cousin Alex, a 19-year-old U.S Army Ranger was arrested for a bank robbery. "Alex thought the whole thing was a training exercise. He was so brainwashed in this intense Ranger training that when a super soon proposed this bank robbery, he took it as just one more kind of tactical thought experiment." Dr. Philip Zimbardo participated in Alex's legal defense. He submits a letter to the court, advocating lenience in sentencing on the grounds that Alex, had been so transformed by the social environment of the Ranger battalion that he participated in the bank robbery without exercising his freewill. "Zimbardo was a family hero", - says journalist Bem Blum. The stories' hero-Alex, admits that he knew that that was a bank robbery, but he didn't have the moral courage to back out. Zimbardo has claimed that the guards were put in the situation, where the hidden wellspring of Sandusky that apparently lies in all of us unfolded organically. "The guards now fell into their job"- claims Zimbardo. Psychologists call that "Demand Characteristics." Experimental subject tend to be motivated to give experimenters what they want.

Michael Stevens concluded that when you tell people to be cruel, they'll do it once you say it's for a greater good, like science. When people are given power, it's easier that we think for abuse to happen. But can anonymity, power, and depersonalization alone lead to evil?

Dr. Jared Bartels a psychologist who has written extensively about the Stanford prison experiment and how it is taught, admits in one of interviews that the piece of this experiment is the role of personality and personality traits. “ Because that saw the word “ prison” that thought,-“ I want to be a part of that.” So how to give people the opportunity to be as evil you have some power differences, you have to have depersonalization.”

I would have been content in detail the ways in which situational forces are more powerful than we think, or that we acknowledge, in shaping our behavior in many contexts. A large body of evidence in social psychology supports the concept that situational power triumphs over individual power in given contexts. A full understanding of the dynamics of human behavior requires that we recognize the extent and limits of personal power, situational power, and systemic power. However, unless we become sensitive to the real power of the System, understand it’s own set of rules and regulations, behavioral change will be transient and situational change illusory. From Zimbardo’s book “ The Lucifer book “,-“ Dehumanization is one of the central processes in the transformation of ordinary, normal people into different or even wanton perpetrators of evil. Dehumanization is like a cortical cataract that clouds one’s thinking and fosters the perception that others people are less than human. It makes some people come to see those others as enemies deserving of torment torture and annihilation. When the bell for “time comes to act” rings, people will know that it rings for them. It sounds a call to uphold what is best in human nature that rises above the powerful pressures of situation and system as the profound assertion of human dignity opposing evil. The question that won’t leave me in peace, is “Am I capable of evil?” “Are we capable of evil?”

We fear evil, but are fascinated by it. As Zimbardo says. –“ Evil consists in intentionally behaving in ways that harm, abuse, demean, dehumanize or destroy innocent others.” In short, it is “knowing better but doing worse.” I believe that every individual has to reflect upon three issues. How well do you really know yourself, your strengths and weaknesses? Does your self- knowledge come from reviewing your behavior in familiar situations or from being exposed to totally new settings where your old habits are challenged? In the same vein, how well do you really know the people with whom you interacts daily, your family, friends, classmates, co-workers?

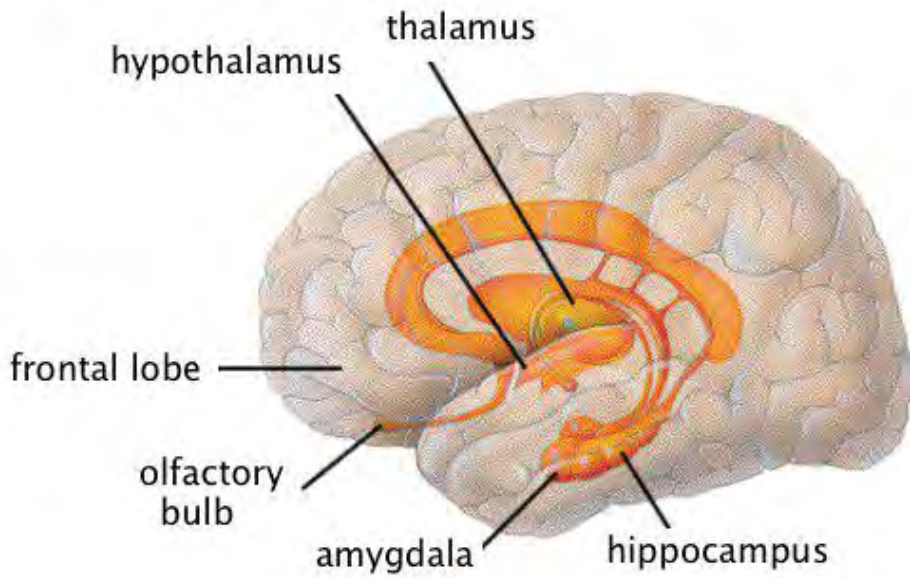
“Most of us know ourselves only from our limited experiences in familiar situations that involve rules, laws, policies, and pressures constrain us.”

But what happens when we are exposed to totally new and unfamiliar settings where our habits don't suffice? You start e new job, you change your school, join a new team, get arrested, enlist in the military, volunteer for an experiment, or move away from home. Throughout this journey, and perhaps your life I would like you to continually ask the "Me also?" question as we encounter various forms of evil.

Dr. Erick Kandel on one of the Larry King's interviews says, that instinctive inclination leads to becoming an evil. "Some people dislike Jews, no matter what do you tell them. People find it advantageous"

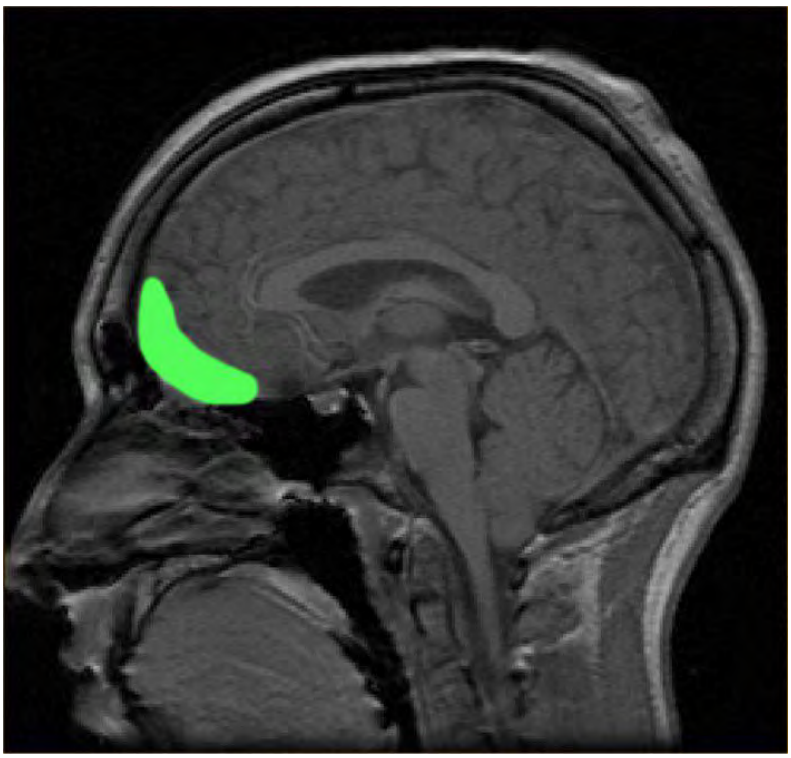
From scientific point of view

Now we know a lot more than we used to know about brain, and turns out that there are a number of areas of the brain, and turns out that that are very important in social-decision- making and moral attitudes. If you think that the brain has a number of main sections like wrinkly cortex- the part that seems to underline thought, but there's a more primitive part of the brain that deals with emotion called the "amygdala", that registers emotion but particularly has an ability to recognize when somebody else out there has a fearful face or is in a state of fright.

So the interesting thing about the kind of cold-hearted murderers is that their amygdala's don't function properly the way ours does. The would recognize the crying kid but they would take advantage of the child, pretend to take it to the information booth to get it reconnected with its mom and then kidnap the kid. So in conclusion the murderer's amygdala functions in a significantly different way. Another important area of the brain is the lower front of the brain called "The

Orbitofrontal cortex." That area is involved in moral decision-making and figuring out what's good and what's wrong, that we learn as we grow up. That area of the brain is not operating at full till it way be possible then to carry out an act which would be repugnant and very much against the law. So the orbitofrontal cortex is kind of braking system, which if it is operating, will put the brakes on a thought or a desire that way have preceded it, which means that if that cortex is not operating, the person will not think of his actions.

Actually there is an interconnection between the amygdala and the frontal cortex, and if that connectivity is not operating properly, the person would go ahead and do the unthinkable actions. Also if the message from "Anterior Cingulate Cortex" is weak, you won't think of the cons of the action he or she would do.

The line between good and bad is permeable and almost anyone can be induced to cross it when pressured by situational forces. If that's true, than the Stanford Prison Experiment, like the classical Milgrum study, teaches us an important lesson.

"The mind is its own place and in itself can make a heaven of hell, and hell of heaven.

Conclusion

The article shows that not the situation rises above the personality, but instead the personality rises above the situation. We also learned how that happens, what

parts of the brain can affect people become cruel. It is very vital learning how it happens if we want to improve conditions where power is involved. So this debate is still ongoing which is great. As my favorite educator said, questioning methods and interpretations is not a personal attack. It's how we improve our confidence in what we know. And that's how science works.

Sources:

1. https://www.film.ru/person/maykl-stivens
2. https://www.youtube.com/watch?v=760lwYmpXbc&pp=ygUedGhlIHN0YW5mb3JkIHByaXNvbiBleHBlcmltZW50
3. https://www.google.com/search?sca_esv=919db838b2730857&rlz=1C1CHBD_ruUZ1099UZ1102&q=The+Lucifer+Effect&stick=H4sIAAAAAAAAAONgFuLUz9U3MLLIKklX4gIxzbKSUgzTtaSyk630k_Lzs_UTS0sy8ousQOxihfy8nMpFrEIhGakKPqXJmWmpRQquaWmpySUAf8KxbkoAAAA&sa=X&ved=2ahUKEwjz6tzM_J6FAxUoLRAIHfL6DBEQ9OUBegQIIRAD&biw=1536&bih=738&dpr=1.25#
4. https://ia802808.us.archive.org/0/items/TheLuciferEffectUnderstandingHowGoodPeopleTurnEvilISBN9781400064113/The%20Lucifer%20Effect%20-%20Understanding%20How%20Good%20People%20Turn%20Evil%20%28ISBN-978-1-4000-6411-3%29.pdf
5. https://www.britannica.com/event/Stanford-Prison-Experiment
6. https://www.prisonexp.org/
7. https://www.youtube.com/watch?v=KND_bBDE8RQ&pp=ygUedGhlIHN0YW5mb3JkIHByaXNvbiBleHBlcmltZW50
8. https://www.youtube.com/watch?v=ko36W0BdPvs&pp=ygUedGhlIHN0YW5mb3JkIHByaXNvbiBleHBlcmltZW50

ENGLISH AS A GLOBAL LANGUAGE: A CATALYST FOR CULTURAL EXCHANGE, COMMUNICATION, AND EDUCATION

Toshbabayeva Sadoqat Radjab qizi
Qashqadaryo viloyati shahrisabz tumani 31 maktabda ingliz tili o‘qituvchisi
Toshbabayevasadoqat987@gmail.com

Annotation: The rise of English as a global language is an important phenomenon in modern society that crosses geographical, cultural and linguistic boundaries. This paper seeks to explore the multifaceted spread of English as a lingua franca and its profound impact on global culture, communication and education, thereby contributing to a deeper understanding of its implications in a rapidly developing world. The article examines the mechanisms of the spread of English as a global language, including the impact of English as a global language on education, and highlights its growing importance as a prerequisite for success in a globalized world. It explores how English language education has expanded around the world and shaped curriculum development, teaching methodology and educational policy. The article addresses issues such as linguistic diversity, cultural preservation, and the need for inclusive communication strategies in a world where English continues to have significant influence, while discussing challenges and future directions in learning English as a global language.

Key words: English as a lingua franca, global language, cultural exchange, communication dynamics, education, colonial legacy, linguistic imperialism, interconnectedness, cultural hybridization, language proficiency

Аннотация: Становление английского языка как глобального языка является важным явлением в современном обществе, которое пересекает географические, культурные и языковые границы. Эта статья направлена на изучение многогранного распространения английского языка как лингва франка и его глубокое влияние на глобальную культуру, общение и образование, тем самым способствуя более глубокому пониманию его значения в быстро развивающемся мире. В статье рассматриваются механизмы распространения английского языка как глобального языка, в том числе влияние английского языка как глобального языка на образование, а также подчеркивается его растущая значимость как предпосылка успеха в глобализированном мире. В нем исследуется, как образование на английском языке распространилось по всему миру и повлияло на разработку учебных

программ, методологию преподавания и образовательную политику. В статье рассматриваются такие вопросы, как языковое разнообразие, сохранение культуры и необходимость инклюзивных коммуникативных стратегий в мире, где английский язык продолжает иметь значительное влияние, а также обсуждаются проблемы и будущие направления изучения английского языка как глобального языка.

Ключевые слова: английский как лингва франка, глобальный язык, культурный обмен, динамика общения, образование, колониальное наследие, лингвистический империализм, взаимосвязанность, культурная гибридизация, владение языком.

Introduction:

The introduction provides an overview of the concept of English as a lingua franca and its role as a common language facilitating communication among speakers of diverse linguistic backgrounds. It sets the stage for examining the global spread of English and its transformative impact on various spheres of human interaction. English, once a language of a small island nation, has now transcended geographical and cultural boundaries to become the global lingua franca. Its widespread adoption has significantly impacted various facets of society, including culture, communication, and education, reshaping the dynamics of interaction and exchange on a global scale.

The Spread of English:

The expansion of the British Empire in the 17th to 20th centuries played a pivotal role in spreading English to different parts of the world. Colonization, trade, and the industrial revolution facilitated the dissemination of the language to regions as diverse as North America, Australia, India, Africa, and the Caribbean. The emergence of the United States as a global superpower in the 20th century further accelerated the dominance of English, solidifying its position as the language of international diplomacy, commerce, and academia.

English as a Lingua Franca:

In today's interconnected world, English serves as a bridge language for communication among speakers of different native tongues. As a lingua franca, it enables individuals from diverse linguistic backgrounds to interact, collaborate, and exchange ideas effectively. The concept of English as a lingua franca refers to its function as a common means of communication among speakers of diverse linguistic backgrounds. Historically rooted in British colonialism and reinforced by American

cultural hegemony, English has proliferated as a global language through mechanisms such as trade, diplomacy, and technological advancements. Its status as a lingua franca is evidenced by its prevalence in international business, academia, and media, where it facilitates cross-cultural communication and interaction. Whether in business negotiations, academic conferences, or online forums, English facilitates seamless communication, transcending linguistic barriers and fostering mutual understanding.

Impact on Culture:

The widespread use of English has led to the emergence of a global culture characterized by cultural hybridity and cross-cultural exchange. Through literature, music, film, and the internet, English has become a medium for the dissemination of ideas, values, and perspectives across borders. However, this globalization of culture is not without challenges, as it may lead to the homogenization of cultural identities and the erosion of linguistic diversity.

Impact on Communication: English as a lingua franca reshapes communication dynamics on a global scale. Its widespread use promotes inclusivity and facilitates intercultural understanding by providing a common language for communication. However, the dominance of English also raises concerns about linguistic hegemony and the marginalization of non-native English speakers. Moreover, the spread of English as a global language poses challenges related to language proficiency and communication skills, particularly for individuals from marginalized communities or regions where English is not widely spoken.

Communication:

English proficiency has become a valuable skill in today's job market, opening up opportunities for employment and mobility. Multinational corporations, international organizations, and global industries often require employees who can communicate fluently in English to navigate cross-cultural environments and engage with a diverse range of stakeholders. Moreover, the internet and social media have facilitated the spread of English as a global medium of communication, connecting people from different corners of the world in real-time communication.

Education:

The dominance of English as the language of education has both advantages and disadvantages. On one hand, it provides access to a wealth of knowledge and resources available in English, allowing students to pursue higher education and research opportunities globally. On the other hand, it may marginalize non-native English speakers and perpetuate linguistic inequalities in education. Efforts to

promote multilingualism and ensure equitable access to education are essential in addressing these challenges. English proficiency is increasingly valued as a crucial skill in the globalized world, leading to the expansion of English language education worldwide. English is often taught as a second or foreign language in educational systems, with a focus on developing communicative competence and intercultural awareness. This trend influences curriculum development, teaching methodologies, and educational policies, as governments and institutions prioritize English language learning to enhance students' competitiveness in the global job market.

Conclusion: English's journey from a regional language to a global lingua franca reflects the evolving dynamics of globalization and cultural exchange. Its impact on culture, communication, and education underscores the importance of linguistic diversity and cross-cultural understanding in a globalized world. While English serves as a powerful tool for communication and collaboration, efforts to promote multilingualism and preserve linguistic heritage are vital for fostering inclusive and sustainable development. As we navigate the complexities of a globalized society, embracing linguistic diversity and promoting intercultural dialogue will be key to building a more inclusive and harmonious world.

References:

1. Avis, Walter S., Crate, Charles, Drysdale, Patrick, Leechman, Douglas and Scargill, M. H. 1967. A dictionary of Canadianisms on historical principles. Toronto: Gage.
2. Baumgardner, Robert J. 1990. The indigenization of English in Pakistan. English Today 21, 59–65.
3. Brazil, David. 1995. A grammar of speech. Oxford: Oxford University Press.
4. States. In Richard W. Bailey and Manfred G¨orlach (eds.), English as a world language. Cambridge: Cambridge University Press, 177–209.
5. Seidlhofer, B. (2001). Closing a conceptual gap: The case for a description of English as a Lingua Franca.International Journal of Applied Linguistics. 11 (2): 133-158.
6. Warschauer, M. & Healey, D. (1998). Computers and Language Learning: An Overview. Language Teaching. 31(2): 57-71.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

YUQORI SINF O‘QUVCHILARINI JISMONIY TAYYORGARLIGINI TANA TIPLARIGA BOG‘LIQLIGI
ЗАВИСИМОСТЬ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ ОТ ТИПОВ ТЕЛОСЛОЖЕНИЯ
THE DEPENDENCE OF PHYSICAL FITNESS ON BODY TYPES OF UPPER-CLASS STUDENTS

Usmonova Hayotxon Akmaljon qizi
Farg‘ona davlat universiteti Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy
fanlar kafedrasi o‘qituvchisi
hayotxonabdurahimova7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz yuqori maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiyasi nafaqat jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirishga, balki akademik samaradorlikni oshiradi va jismoniy salomatlik darajasini oshiradi. Bundan tashqari, mehnat ta'limi muammolarini hal qiladi. Keyinchalik, yuqori maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiya vositalarini, shakllarini va usullarini ko'rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: rivojlanish, jismoniy fazilat, kuch, chidamlilik, tezkorlik, jismoniy tarbiya, sport, harakat mushak.

Аннотация: В этой статье мы выяснили, что физическое воспитание старшеклассников не только повышает уровень физической подготовленности, но и повышает успеваемость и повышает уровень физического здоровья. В ней также рассматриваются проблемы трудового воспитания. Рассмотрим средства, формы и методы физического воспитания старшеклассников.

Ключевые слова: развитие, физические качества, сила, выносливость, ловкость, физическое воспитание, спорт, движение мышц.

Annotation: In this article, we found that the physical education of high school students not only increases the level of physical fitness, but also increases academic efficiency and increases the level of physical health. It also solves the problems of Labor Education. Next, let's look at the means, forms and methods of physical education of high school students.

Keywords: development, physical quality, strength, endurance, agility, physical education, sports, movement muscle.

KIRISH

Yuqori maktab yoshidagi bolalarning fiziologik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, asosiy jismoniy fazilatlarni rivojlantirish uchun yaxshi imkoniyatlarni qayd etish mumkin. Kuch va tezlik-quvvat qobiliyatlarini rivojlantirish uchun eng qulay sharoit. Ushbu yoshda mushaklar juda yaxshi rivojlanadi va mushak massasi yaxshi sur'atlar bilan o'sib boradi.

Yoshga mos ravishda mushaklarning uyg'un rivojlanishiga hissa qo'shadigan maxsus komplekslarni tanlash kerak. Kuch fazilatlarini rivojlantirish umumiy jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirish va boshqa jismoniy sifatlarni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun asos bo'ladi. Bu uning asarlarida Sh.D. Buadze. Etakchi jahon va mahalliy fiziologlar olib borilgan tadqiqotlar asosida o'spirinlik davrida jismoniy kuchni rivojlantirish imkoniyatlarini asoslab berishdi. Amaldagi asosiy usullar takroriy va dinamik harakat usullari. Turli xil og'irlikdagi narsalar (gantellar, shtanga, qum yostiqlari va boshqalar) yordamida mashqlar, tana vazniga teng og'irlikdagi mashqlar, sherikning qarama-qarshiligi va turli xil o'quv vositalaridan foydalanish. Ko'proq, takroriy ketma-ketlikda bajariladigan kichik va o'rta og'irlikdagi mashqlar tavsiya etiladi. Mashqlarni bajarayotganda nafas olishga e'tibor berish kerak, yuqori quvvatli yuklarda nafasingizni ushlab turish tavsiya etilmaydi. Nafas olish mashqlar ritmiga mos kelishi kerak. Quvvat yuki bir tekis taqsimlanishi va elkama-belbog ', ko'krak qafasi, yuqori va pastki oyoq-qo'llarining asosiy mushak guruhlari shakllanishiga hissa qo'shishi kerak.

Tana tuzilishi va tayanch-harakat apparatining holati-shaxsni qaysi sport turi bilan shug’illanishi mumkinligini, tanlashda asosiy ko’rsatkichlardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Albatta, Respuplikamizda JMNU rivojlanishiga nazariy va amaliy jihatdan o‘z ilmiy tadqiqot ishlari bilan ulkan hissa qo‘shgan olimlar. pegogika fanlari doktorlari T.S.Usmonho‘jayev, A.Q.Atayev, SH.H.Xonkeldiyevich, F.A.Kerimov, L.R.Ayrapedyans, E.A.Seytxalilov, D.J.Nasriddinov, Salomov R.S., R.D.Xalmuxamedov va boshqa ko‘plab olimlarni misol keltirish mumkin.

Maktab amaliyotida sekin, takroriy va hattoki ishlash usullaridan foydalanish mumkin. Ko'pgina tadqiqotchilar bu fikrga kelmoqdalar, chunki sabr-toqatni boshlang'ich maktab yoshidan boshlab 8-30 daqiqagacha sekin yugurish, regbi, futbol - 30-60 minutdan foydalanish kerak. Chidamlilik ta'limi paytida ishning hajmi va intensivligi pulsning tezligiga e'tibor qaratib, dam olish oralig'I bilan tartibga solinishi kerak, uning qiymati maktab o'quvchilarida daqiqada 190 martadan oshmasligi kerak. 30 dan 80 m gacha masofani bosib o'tishda dam olish davomiyligi 1 dan 1,5 minutgacha bo'lishi mumkin. 150 dan 250 m gacha yugurishda interval 3-4 minutgacha oshadi.

B.M.Sergeev tomonidan olib borilgan tadqiqotlar moslashuvchanlikni tanlab tarbiyalashda quyidagi mashqlarning samaradorligi to'g'risida gapirishimizga imkon beradi. Shunday qilib, umurtqa pog'onasi uchun turli xil boshlang'ich pozitsiyalardan moyilliklar sherikning yordami bilan va yordamisiz bajariladi, kestirib qo'shma uchun - oyoqning old va ko'ndalang yo'nalishdagi belanchaklari, o'pkalari, silkitib qo'llaridagi tayanchda, gimnastika devoridagi mashqlar, elka kamarining bo'g'imlari uchun - qo'llarni turli tekisliklarda silkitib olish, qo'llarni aylantirish, tayoq bilan mashq qilish, gimnastik devorda mashq qilish.

Astenik tip (asteniklar)– tananing uzunasiga ketgan o’lchovlar ko’ndalang o’lchovlarga nisbatan ustun, suyak skeleti yengil, yelkalar tor, oyoq-qo’llari ingichka, ko’krak qafasi uzunchoq, yassi va tor, epigastral burchak 90^0dan kam, terisi yupqa va nozik, muskullari sust rivojlangan.

Giperstenik tip (gipersteniklar) – tananing ko’ndalang o’lchovlar uzunasiga ketgan o’lchovlarga nisbatan ustun, oyoq-qo’llar kalta, suyak skeleti og’ir, bo’yni kalta va qalin, yelkalari keng, ko’krak qafasi keng, epigastral burchak 90^0dan katta, ya’ni o’tkir emasligi, terisi qalinligi bilan ta’riflanadi. Gipersteniklar uncha baland bo’yli bo’lmasa ham semizroq, kuchli odamlardir, ko’krak qafasi keng, oyoq- qo’llari kaltaroq bo’ladi.

Normostenik tip (normosteniklar) – ikki tip o’rtasidagi holat, tananing ko’ndalang va uzunasiga ketgan o’lchovlarning o’zaro munosabati to’g’ri, tana shakllanishi mutanosib, ko’krak qafasi konus yoki silindrsimon, epigastral burchak

to’g’ri bo’ladi. Shuni aytish kerakki, odamlarniig ko’pchiligida barcha turlarning xususiyatlari aralashgan bo’ladi.

Birinchi guruh-normostenik tana tuzilishi – tananing hamma qismi bir biriga to’g’ri proporsional, teng, baravar rivojlangan, ko’krak va yelka kamari kengligi, qo’l va oyoqlarning uzunligi proporsional bo’ladi. Bunday bolalar sportning hamma turlari bilan shug’ullanishlari mumkin.

Ikkinchi guruh-giperstenik tana tuzilishi – kalta bo’yli, keng ko’krak qafasli, keng yelkali, qo’l-oyoqlari kalta va yo’g’on. Bularni ko’proq kurash turlariga yo’naltirish maqsadga muvofiq. Sababi, bunday gavda tuzilishidagi bolalarda suyaklar yo’g’on, baquvvat, muskullar yaxshi rivojlangan, kuchli bo’ladi. Ular tez, epchil, chaqqonlik bilan harakat qilish xususiyatiga ega.

Uchinchi guruh-astenik tana tuzilishi –bo’yi uzun, qo’l va oyoqlari uzun, tana ingichka, ko’krak va yelka kamari ingichka. Bunday bolalar uchun sport o’yinlarining voleybol, basketbol, tennis turlari bilan shug’ullanish tavsiya etiladi.

Xulosa

Tana tiplari yuqori sinf o'quvchilarining jismoniy tayyorgarligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Mashg'ulot dasturlarini va dietani tana tipiga moslashtirish orqali o'quvchilar optimal natijalarga erishishlari mumkin. Jismoniy mashg'ulotlarda individual yondashuvni qo'llash nafaqat sportdagi muvaffaqiyatni oshiradi, balki umumiy sog'liqni saqlash va rivojlantirishga ham yordam beradi. Yuqori sinf o'quvchilarining jismoniy tayyorgarligi va sportdagi muvaffaqiyati ko'pincha ularning tana tiplariga bog'liq. Tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, tana tiplari ektomorf, mezomorf va endomorf kabi uchta asosiy kategoriyaga bo'linadi. Har bir tana tipi o'ziga xos biologik va morfologik xususiyatlarga ega bo'lib, bu xususiyatlar o'quvchilarning jismoniy faoliyatga qanday moslashishini va qanday sport turlarida muvaffaqiyatli bo'lishlarini aniqlaydi. Yuqori sinf o'quvchilarining jismoniy tayyorgarligini tana tiplari bilan moslashtirish orqali o'quvchilar optimal natijalarga erishishlari, sportdagi muvaffaqiyatlarini oshirishlari va umumiy sog'lig'ini yaxshilashlari mumkin. Bu yondashuv nafaqat sportchilar uchun, balki sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish uchun ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мамаджанов Н. М. Зависимость проявлений двигательных способностей от особенностей морфологического развития школьников. Автореф. дис. канд. М., 1981,22 с.

2. Хамрокулов Р.А. Совершенствование военноприкладной физической подготовки сельской допризывной молодежи. Автореф.дисс...канд.пед.наук. Ташкент. 2005 26 с.

3. Ханкельдиев Ш.Х. Функциональные изменения на различных стадиях формирования двигательных динамических стереотипов у гимнастов в условиях жаркого климата. Автореф.дисс...канд.биол.наук. Ташкент. 1972

4. Ханкельдиев Ш.Х. Педагогические особенности физического воспитания учащейся молодежи в регионах с жарким климатом. Автореф. дисс. докт. пед. наук М. 1991 46с.

5. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.Toshkent “O‘zbekiston” – 2017 y. 2. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni.

7. Usmonxo‘jaev T.S., Rahimov M.M., Adiyev A.N. O‘zbek xalq o‘yinlari. T., “O‘qituvchi”., 2004

8. Usmonxo‘jaev T.S. Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari. - T., “O‘qituvchi”.,2005.

INVESTITSION LOYIHALARNI BAHOLASH
ASSESSMENT OF INVESTMENT PROJECTS

Eraliyeva Ozoda Muhammadali qizi
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti talabasi
ozodaeralieva2302@gmail.com

Annotatsiya: Muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilishda investitsion loyihalarni to'g'ri baholash zarur. Bu maqolada investitsion loyihalarni moliyaviy jihatdan tahlil qilishda muhim ro'l o'ynaydigan asosiy uchta ko'rsatkich: sof keltirilgan daromad, qarz muddati va ichki daromad normasi batafsil misollar bilan tushuntirilgan.

Annotation: Accurate evaluation of investment projects is crucial for making sound investment decisions. This article delves into three key indicators that play a pivotal role in the financial analysis of investment projects: net income, debt term, and internal rate of return, accompanied by detailed examples.

Kalit so'zlar: Investitsiya, investor, moliyaviy investitsiya, real investitsiya, nomaterial aktivlarga investitsiya, investitsion loyiha, sof keltirilgan daromad, qarz muddati, ichki daromad normasi.

Key words: Investment, investor, financial investment, real investment, investment in intangible assets, investment project, net present value, debt term, internal rate of return.

Investitsiya-pul yoki boshqa moliyaviy resurslarni kelajakda foyda yoki daromad olish umidida uzoq muddatga sarflashdir. Investitsiya qiladigan shaxs yoki tashkilot **"Investor"** deb ataladi. Investitsion jarayon esa investitsion mablag'lar qo'yilishi va ular bo'yicha natijalar olishning vaqt bo'yicha ketma-ketligidir. Investitsion qo'yilmalar har xil bo'ladi:

1.Moliyaviy investitsiyalar – qimmatli qog'ozlar, bank hisoblari yoki boshqa moliyaviy aktivlarga qo'yiladigan pul mablag'laridir.

2.Real investitsiya – asosiy kapital va zahiralarni ko'paytirish uchun qo'yilmalar bo'lib asosan jismoniy aktivlarga qo'yiladi.

3.Nomaterial aktivlarga investitsiyalar – ilmiy izlanishlarni rivojlantirishga, xodimlarning malakasini oshirishga, litsenziya va huquqlarni olish uchun qo'yilmalar bo'lib, asosan intelektual mulkka oid huquqlar uchun investitsiyadir.

Investitsion loyiha – investitsion jarayon loyihasi. Uni amalga oshirish kelajakda olinadigan daromad uchun ayni daqiqalardagi foydadan voz kechishdir. Loyiha foyda bilan ham yoki zarar bilan ham tugashi mumkin. Shuning uchun investor har qanday investitsion loyihani tahlil qilishi va baholashi kerak. Investitsion loyihalar uchun ikki xil xavf mavjud bo'lib, ular muayyan tijorat faoliyati bilan bog'liq bo'lgan **tadbirkorlik** va kapitaldan olinadigan foydadan bozor stavkasining o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan **moliyaviy** xavflaridir. Investitsion loyihalarni moliyaviy tahlil qilishda investitsiyalarni baholashning diskontlash va bugalteriya usullaridan ko'p foydalaniladi. Investor to'g'ri loyihani tanlashi uchun u shu loyiha orqali qancha sof daromad olishini, investitsiyani qancha muddat uchun kiritishini hamda necha foiz bilan investitsiya kiritish manfaatli ekanligini yaxshilab tahlil qilishi zarur. Quyida bu parametrlar birma-bir tahlil qilindi.

Sof keltirilgan daromadni aniqlash

Investitsion loyihalarni baholashda sof keltiriltirilgan daromadni hisoblash metodida barcha daromad va xarajatlar bo'yicha pul oqimlari diskontlanib vaqtning bir momentiga keltiriladi, ya'ni sof keltirilgan daromat (NPV-net present value) tushumlar qiymatidan harajatlarning ayirmasi orqali topiladi. Bir marotabalik investitsiyada sof keltirilgan daromad quyidagicha topiladi:

$$NPV = \sum_{k=1}^{n} \frac{R_k}{(1+i)^k} - IC \qquad k=1,2,\ldots,n$$

bu yerda R_k –k-yildagi tushum, IC -boshlang'ich investitsiya qiymati va i-foiz stavkasi. NPV absolyut o'sish ko'rsatkichi bo'lib, keltirilgan daromadni keltirilgan harajatdan qanchaga oshganligini baholaydi. Shu sababli NPV >0 bo'lganda loyihani qabul qilish mumkin bo'ladi, aksincha NPV <0 da loyihani qabul qilib bo'lmaydi. Agar NPV = 0 bo'lsa, bu loyihadan foyda ham zarar ham yo'q ekanligini anglatadi. Agar investitsiya har bir k-yil uchun alohida kiritilgan bo'lsa, u holda sof keltirilgan daromad quyidagicha topiladi:

$$NPV = \sum_{k=1}^{n} \frac{R_k}{(1+i)^k} - \sum_{k=1}^{n} IC_k \qquad k=1,2,\ldots,n$$

Bu formulalar orqali har xil loyihalarning NPV ko'rsatkichlarini qo'shish orqali investitsion portfelni optimalligini tahlil qilish mumkin bo'ladi. Quyidagi misol bilan formulaning qanday ishlashini yanada yaxshiroq tushunish mumkin: **Misol.** Reja bo'yicha yillik tushum qiymati $20 000 bo'lgan 3 yilga mo'ljallangan, foyda me'yori 12% dan iborat bo'lgan $60 000 mablag'li investitsion loyihani baholang.

Berilgan: R = $20 000; i =12%; IC = $60 000; n = 3.

Topish kerak: NPV = ?

Yechish: $NPV = \sum_{k=1}^{n} \frac{R_k}{(1+i)^k} - IC = \sum_{k=1}^{3} \frac{20\,000}{(1+0.12)^k} - 60\,000 \approx -11\,963{,}37$

Demak, $NPV = -11\,963{,}37 < 0$ bo‘lganligi sababli ushbu loyihani qabul qilinishi manfaatli emas.

Qarz muddatini aniqlash

Investitsion loyihalarni tahlil qilishda keyingi masala investitsiya muddatini yoki boshqacha qilib aytganda qarz muddatini aniqlashdir. Yuqoridagi formuladan shuni xulosa qilish mumkinki, investor zarar ko’rmasligi uchun NPV ning qiymati kamida nolga teng bo’lishi kerak. Demak, investor $NPV = 0$ muddatdan so’ng foydaga kiradi. Shu sababli investor investitsiyani $NPV = 0$ shartni qanoatlantiruvchi muddatdan ko’proq muddatga berishi lozim.

$$\sum_{k=1}^{n} \frac{R_k}{(1+i)^k} = \sum_{j=1}^{m} \frac{IC_j}{(1+i)^j}$$

Yuqoridagi tenglamani qanoatlantiruvchi “n”ga qarz muddati deyiladi. U n = =qoplashgacha bo‘lgan yillar soni + (qoplashgacha yil boshidagi to‘lanmagan qiymat)/(qoplash yili davomida o‘tkaziladigan qiymat) orqali aniqlanadi. Quyida qarz muddatini aniqlashga doir misol berilga:

Misol. Besh yil davomida yillik tushumlar qiymati mos ravishda $40 000, $50 000, $60 000, $80 000, $90 000 va bank foizi 10% bo‘lganda $100 000 qiymatli investitsiyani qoplash muddatini aniqlang?

Berilgan: R1 = $40 000; R2 = $50 000; R3 = $60 000; R4 = $80 000; R5 = $90 000; i =10%; IC = $100 000.

Topish kerak: n = ?

Yechish:

Pul oqimi	-100 000	40 000	50 000	60 000	80 000	90 000
Diskontlangan pul oqimi	-100 000	36 364	41 322	45 079	54 641	55 883
Jamg’armaning diskontlangan pul oqimi	-100 000	-63 636	-22 314	22 765	77 406	133 289

$$n = 2 + \frac{22\,314}{45\,079} \approx 2.495$$

Demak, investitsion qiymatni real qoplash muddati 2.495 yil ekan. Investor investitsiyani 2.495-yilidan boshlab foyda ko’ra boshlaydi, shu sabab investor investitsiyani 2.495 yildan ko’proq muddatga kirgizgani maqul.

Ichki daromad normasi

Investitsion loyihalarni samaradorligini tahlil qilishda daromadning ichki norma (IRR – internal rate of return) ko‘rsatkichi keyingi muhim tushunchadir. Bu investitsion loyihaning keltirilgan daromadining qiymatini investitsiya qiymatiga tenglashtiruvchi diskontlash stavkasidir, ya’ni bu holda qo‘yilma qoplanadi, lekin foyda keltirmaydi (NPV = 0). NPV ning ishorasi o‘zgaradigan ikkita diskontlash stavkasi olinib IRR quyidagi formula bilan hisoblanadi:

$$IRR = i_1 + \frac{NPV(i_1)}{NPV(i_1) - NPV(i_2)} \cdot (i_2 - i_1).$$

Investitsion loyihalarni baholashda IRR ko‘rsatkichni moliyaviy mablag‘ni jalb qilish stavkasi (CC – Cost of Capital) bilan solishtiriladi: agar IRR>CC bo‘lsa loyihani qabul qilish mumkin, IRR<CC da qabul qilib bo‘lmaydi, IRR=CC da loyihaning foydasi 0 bo‘ladi.

Misol. Besh yil davomida yillik tushumlar qiymati mos ravishda $45 000, $150 000, $550 000, $450 000, $500 000 bo‘lganda $1500 000 qiymatli loyihaning ichki daromad stavkasini aniqlang?

Berilgan: R1 = $45 000; R2 =$150 000; R3 = $550 000; R4 = $450 000; R5 = $500 000; IC = $1 500 000; n = 5.

Topish kerak: IRR = ?

Yechish: $i_1 = 1\%$ bo’lsin, u holda NPV (i_1)ning qiymati:

$$NPV(i_1) = \frac{45\,000}{(1+0.01)} + \frac{150\,000}{(1+0.01)^2} + \frac{550\,000}{(1+0.01)^3} + \frac{450\,000}{(1+0.01)^4} + \frac{500\,000}{(1+0.01)^5} - 1\,500\,000 \approx$$

$$\approx 133\,597.44$$

bu yerda NPV(i_1)>0 bo’lganligi sababli ikkinchi stavka 1% dan katta bo’lishi kerak. i_2 =5% uchun NPV(i_2) ning qiymati:

$$NPV(i_2) = \frac{45\,000}{(1+0.05)} + \frac{150\,000}{(1+0.05)^2} + \frac{550\,000}{(1+0.05)^3} + \frac{450\,000}{(1+0.05)^4} + \frac{500\,000}{(1+0.05)^5} - 1\,500\,000 \approx$$

$$\approx -83\,998.56.$$

Bu yerda NPV(i_2)<0. Ichki daromad stavkasi hisoblanadi:

$$IRR = i_1 + \frac{NPV(i_1)}{NPV(i_1) - NPV(i_2)} \cdot (i_2 - i_1) = 1 + \frac{133\,597.44}{133\,597.44 + 83\,998.56} \cdot 4 \approx 3.456.$$

Demak, loyihaning ichki daromad stavkasi 3.456% ekan. Hisoblash aniqligi tanlangan stavkalar orasidagi intervalga teskari proporsional bo‘lganiligi sababli foiz

stavkasining aniqligini oshirish uchun interval uzunligini 1% deb olinadi. Ushbu mulohazadan kelib chiqqan holda yuqoridagi misolning foiz stavkasining qiymatiani aniqlashtirildi:

$$NPV(3\%)=\frac{45\,000}{(1+0.03)}+\frac{150\,000}{(1+0.03)^2}+\frac{550\,000}{(1+0.03)^3}+\frac{450\,000}{(1+0.03)^4}+\frac{500\,000}{(1+0.03)^5}-1\,500\,000\approx$$

$$\approx 19\,530.18.$$

$$NPV(4\%)=\frac{45\,000}{(1+0.04)}+\frac{150\,000}{(1+0.04)^2}+\frac{550\,000}{(1+0.04)^3}+\frac{450\,000}{(1+0.04)^4}+\frac{500\,000}{(1+0.04)^5}-1\,500\,000\approx$$

$$\approx -33\,473.90.$$

$$IRR=i_1+\frac{NPV(i_1)}{NPV(i_1)-NPV(i_2)}\cdot(i_2-i_1)=3+\frac{19\,530.18}{19\,530.18+33\,473.90}\approx 3.368$$

Demak, 3.368% stavka investitsion loyihani qoplashning yuqori chegarasi ekan.

Xulosa qilib aytganda, investor investitsiya qilishdan oldin yuqoridagi 3 ta parametrni aniqlab, tahlil qilsa ancha xavflardan holi bo'ladi.

Mustaqil yechish uchun misollar:

1. Reja bo'yicha yillik tushum qiymati $50 000 bo'lgan 5 yilga mo'ljallangan, foyda me'yori 12% dan iborat bo'lgan $300 000 mablag'li investitsion loyihani baholang.

2.Reja bo'yicha yillik tushum qiymati $80 000 bo'lgan 6 yilga mo'ljallangan, foyda me'yori 8% dan iborat bo'lgan $100 000 mablag'li investitsion loyihani baholang.

3.Besh yil davomida yillik tushumlar qiymati mos ravishda $250 000, $450 000, $500 000, $700 000, $800 000 va bank foizi 8% bo'lganda $1000 000 qiymatli investitsiyani qoplash muddatini aniqlang?

4.Besh yil davomida yillik tushumlar qiymati mos ravishda $50 000, $100 000, $450 000, $600 000, $800 000 bo'lganda $1400 000 mablag'li loyihaning ichki daromad stavkasini aniqlang?

5.To'rt yil davomida yillik tushumlar qiymati mos ravishda $55 000, $250 000, $400 000, $350 00 000 bo'lganda $1 500 000 mablag'li loyihaning ichki daromad stavkasini aniqlang?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baqoyev M.T., Muhamedov A.Q., 2013, "Moliyaviy matematika", Toshkent.
2. Saliyev B.K., Bahodirov S.N., 2023, "Investitsion loyihalarni baholash usullarining qiyosiy tahlili", Toshkent.
3. Davronov O.J., Eshmuminova D.O., 2023, "Investitsion loyihalarni baholash. Sof keltirilgan daromad", Toshkent.
4. https://cyberleninka.ru/article/n/respublikamizda-investitsion-loyihalarni-baholash-va-samaradorligini-tahlil-qilish

THE SIMILARITIES OF OIL TYPES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Khayitmurodova Mokhira Abdikhofiz kizi
Student of the 3rd year English language faculty
Termez State University
mohiraxayitmurodova@gmail.com

Abstract: Oil, a fundamental component of society, serves as the foundation for a variety of industries, from energy production to transportation. The terminology used to classify different types of oil is essential for effective communication and understanding in the oil sector. In this article, we will look at the different types of oil and their corresponding terms in English and Uzbek.

Key words: petroleum, oil, diesel, terminology, culture, fuel, language.

Annotatsiya: Jamiyatning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan neft energiya ishlab chiqarishdan tortib transportgacha bo'lgan turli sohalarda poydevor bo'lib xizmat qiladi. Neftning turli turlarini tasniflashda foydalaniladigan terminologiya neft sektorida samarali muloqot va tushunish uchun zarurdir. Ushbu maqolada biz neft turlarining xilma-xilligi va ularning ingliz va o'zbek tillarida tegishli atamalarini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: neft, moy, dizel, terminologiya, madaniyat, yoqilg‘i, til.

Аннотация: Нефть, фундаментальный компонент общества, служит основой для множества отраслей промышленности, от производства энергии до транспорта. Терминология, используемая для классификации различных типов нефти, необходима для эффективного общения и понимания в нефтяном секторе. В этой статье мы рассмотрим различные виды масла и соответствующие им термины на английском и узбекском языках.

Ключевые слова: нефть, дизельное топливо, терминология, культура, топливо, язык.

INTRODUCTION

The study of languages reveals remarkable similarities and differences in the way different concepts are expressed in different cultures. One such interesting area of research is the terminology associated with oil types in different languages. The study of languages reveals remarkable similarities and differences in the way different concepts are expressed in different cultures. One such interesting area of

research is the terminology associated with oil types in different languages. The diversity of languages around the world provides a unique perspective on how cultures perceive and classify the different types of oil used in everyday life will find interesting insights into cultural significance and linguistic nuances. For example, English distinguishes between different types of oils, such as olive oil, coconut oil, and sunflower oil, each with its own properties and uses. In contrast, the Uzbek language may have different terms and classifications for similar types of oil based on regional preferences and traditions.

MATERIALS AND METHODS

A key ingredient in various aspects of daily life, oil is important in both languages, albeit with distinct linguistic nuances. Having studied the terminology and categorization of oil types in English and Uzbek, we aim to reveal common aspects that bridge the linguistic gap between these two languages. Let's go on a journey to discover the common features and nuances of oil terminology in English and Uzbek.A comparative study of oil terminology in different languages can also shed light on the historical and economic conditions under which these terms developed. For example, certain oils may be more commonly used in certain regions due to agricultural practices or trade relations, leading to different naming conventions and categories in different languages. Also, learning about oil terminology in different languages can emphasize the interconnectedness of cultures and the ways in which language reflects and shapes our understanding of the world. By studying the expression of oil concepts across languages, researchers can gain a deeper understanding of the rich diversity of human expressions and the complex interactions between language, culture, and society. study provides a fascinating insight into the complex web of linguistic diversity and cultural heritage that defines our global community. Through this research, we can celebrate the richness of human language and the myriad ways we communicate and interact with the world around us.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Crude oil, which is the raw material of oil extracted from the ground, is known as "Crude Oil" in English and "Qudrati Neft" in Uzbek. Both languages use separate terms to describe this basic type of oil. Diesel fuel, widely used in diesel engines, is called "Diesel fuel" in English and "Diesel oil" in Uzbek. The term "diesel" is used in both languages to describe this specific type of fuel. Gasoline, the main fuel for combustion engines, is called "Benzin" in English and "Benzin" in Uzbek. The term "Benzin" is borrowed from the Russian language and is widely used in Uzbek for

gasoline. Jet fuel, a specialized aviation fuel, is known as "Jet Fuel" in English and "Jet Yog" in Uzbek. The term "jet" is used in both languages to refer to a specific type of fuel used in aircraft. The terminology used to describe oil types in English and Uzbek reflects a combination of cultural and linguistic influences.

While some terms may have direct translations, others are borrowed or adapted from different languages, demonstrating the interconnectedness of global petroleum terminology. English and Maintaining consistency in oil terminology between Uzbek languages is important for effective communication and cooperation in the oil industry. Clear and standardized terminology ensures seamless interaction and understanding among industry experts. A comparison of oil types in English and Uzbek shows the rich variety of terms used to classify different forms of oil. Understanding the nuances and similarities in petroleum terminology between these languages is essential to ensuring clarity and consistency in the global petroleum sector.

CONCLUSION

In conclusion, the study of oil types in English and Uzbek highlights the importance of linguistic accuracy and cultural context in communicating information about different oil types. By recognizing and appreciating the diversity of petroleum terminology, oil industry professionals can enhance communication and foster collaboration across language boundaries.

References:

1.John Mitchel, "What next for the oil and industry". 2012, Chatham house, pp,7-8

2. Jacqueline Noga, "The oil and gas discourse from the perspective of the Canadian and Albertan governments, non-governmental organization and the oil and gas industry", Energy-2014, pp. 316-317

3. Havard Devold "Oil and gas production handbook An Introduction to oil and gas production, transport, refining and petrochemical industry" ABB-2012, pp 38-39

4. Jacqueline Noga, "The oil and gas discourse from the perspective of the Canadian and Albertan governments, non-governmental organization and the oil and gas industry", Energy-2014, pp. 321-322

5. Gaudin, F., 2003, Socioterminologie: une approche sociolinguistique de la terminologie, ed. De Boeck-Duculot, Belgium

REJALI EMLASH VA UNING AHAMIYATI

Yusupova Guljahon Qobiljon qizi
Farg‘ona viloyati Beshariq tumani Beshariq Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi tibbiyot texnikumi o’qituvchisi

Anatatsiya: Ushbu maqolada bolalarda profilaktik emlashni o’tkazish qay darajada muhimliligi va aholini tibbiy tushunchalarini oshirish borasidagi ayrim mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so’zlar: Vakstina, VGV, OPV, BSJ, AKDS, XIB, KPK, ADS-M, ROTA, PKV.

Profilaktik emlash va uning ahamiyati.

Emlash xavfli va yuqumli xastaliklar qo’zg’atuvchisining zararsiz miqdordagisini organizmga yuborish jarayoni hisoblanadi. Organizm bu virus bilan «tanishadi» va unga qarshi immunitet hosil qiladi. Bu orqali xastalikning yuqish ehtimoli sezilarli darajada kamaytiriladi.

Emlashning ahamiyati.

O’zbekiston Respublikasi Sog’liqni saqlash vazirligi taqdim etgan ma’lumotga ko’ra, emlash kampaniyasining to’g’ri amalga oshirilishi natijasida bo’g’ma, qoqshol, virusli gepatit V kabi xastaliklar O’zbekiston hududida uchramaydi.Ommaviy emlash bolalar o’rtasida yuқumli kasalliklar bilan kasallanishni va o’lim daraja sini sezilarli kamaytirib, kelgusi ҳayot davomiyligini oshirib, uzoқ aktivlikni ta’minlab,ayrim antroponoz kasalliklarni yo’q qiladi.Hozirgi vaqtda dunyoda emlash vositlari bilan 40 ta yuқumli kasalliklarga qarshi samarali kurash olib borilmoqda.

Emlash vaksinalar orqali amalga oshiriladi.

Emlash turlari: 1)Vaksina 2)Bakteriofag 3)Immun zardob 4)Anatoksin.

Vakstina- bu yuqumli kasalliklarga qarshi immunitetni yaratish uchun mo’ljallangan tibbiy preparat.

Profilaktik emlash kalendari

Yoshi	Emlashlar nomi
1-kunida	VGV-1
2-5 kunida	BЦJ-1
2 oylikda	OPV-1, Rota-1 (oral rotavirus vaksinasi), penta-1(AKDS-1, VGV-2, XIB-1), pnevmo-1

3 oylikda	OPV-2, Rota-2 (oral rotavirus vaksinasi), penta -2 (AKDS-2, VGV-3, XIB-2), pnevmo-2
4 oylikda	OPV-3, penta -3 (AKDS-3, VGV-4, XIB-3),IPV-1
9 oylikda	IPV-2
12 oylikda	KPK -1, pnevmo-3
16 oylikda	OPV – 4, AKDS –4
6 yosh	KPK -2
1 sinf (7 yosh)	OPV-5, ADS-M– 5
9 yosh	VPCh
16 yosh	ADS-M – 6

Eslatmalar: KPK – uch valentli qizamiq, qizilcha, epid parotitga qarshi tirik vaksina.

AKDS+VGV+XIB (pentovakstina) – besh valentli-ko'k yo'tal, bo'g'ma, qoqshol, VGV va XIB infekstiyalariga qarshi vakstina.

Rota – rotovirus infeksiiyaga qarshi ichiriladigan vaksina

Pnevmo - pnevmokokk infekstiyaga qarshi vaksina

VPCh – bachadon saratoniga qarshi vaksina

IPV – inaktivlashgan poliomielit vaksinasi.

Immunoprofilaktikada qo'llaniladigan vaksinalarni tavsiflari.

Vaksinalarni turlari		**Vaksinalar nomi, dozalari va yuborish usullari**	**Saqlanish shartlari**
Tirik vaksinalar		OPV (1 doza = og'izga 2 tomchi), KPK (1 doza = 0,5 ml teri ostiga), BIJ (1 doza = 0,05 mg yoki 0,1 ml teri ichiga) Rota (rotavirus vakstinasi) (1 doza=og'izga 1,5 ml)	Faqat OPVni muzlatish mumkin. KPK, BIJ, RVV vaksinalari +2°S dan +8° S gacha haroratda saqlanadi,muzlatish **mumkin emas.**
Inakti virova	O'ldirilgan	Ko'kyo'talga qarshi (AKDS tarkibida bo'ladi)	Barcha o'ldirilgan vaksinalar, anatoksinlar va rekombinant
	Anatoksinlar	AKDS, ADS, ADS-M, AD-M (1 doza =0,5 ml mushak orasiga), **Qoqsholga qarshi (0,5 va 1,0 ml)**	

Rekombinant vakstinalar Pentavalent vakstinalar	-Virusli gepatit V ga qarshi (1 doza = 0,5 ml mushak orasiga) -Virusli gepotit V ga, ko'kyo'talga, bo'g'maga, qoqsholga va XIB-infekstiyasiga qarshi (1 doza= 0,5 ml mushak orasiga).	vaksinalarni muzlatish **man etiladi**, saqlash xarorati +2 dan +8° S gacha.
Konyugirlangan vaksinalar	PKV-10,13(1 doza= 0,5 ml mushak orasiga).	muzlatish **man etiladi**, saqlash harorati +2 dan +8° S gacha.
Odam papilommavirusiga qarshi vaksina	VPCh (1 doza= 0,5 ml mushak orasiga).	muzlatish **man etiladi**, saqlash harorati +2 dan +8° S gacha.

Emlash xonasi hamshirasining (vaksinatorning)vazifalari:

- sanitariya qoida talablariga muvofiq emlash xonasi sanitariya holatiga javob beradi;

- vrach ko'rsatmasi asosida bolalarni emlaydi va emlash kalendariga hamda xavfsiz emlash qoidalariga rioya etishga javob beradi.

- o'tkazilgan emlatkilar va sarflangan vaksinalarni ro'yxatga olish uchun hisob – kitoblarni olib boradi;

- o'tkazilgan emlashlarni 112/u shaklga, 063/u shaklga va emlashlarni ruyxatga olish ishchi jurnaliga 064/u (emlash turi, utkazilgan kun, doza, seriya) yozib boradi;

- oylik emlashni monitoring qilish grafigini yuritib boradi.

- emlashdan so'ng reakstiyalarni xisobini olish uchun emlangan bolalarni uylariga faol qatnovni uyushtiradi.

- shifokor ko'rsatmasi va nazorati ostida emlash xonasiga vaksinalar, medikamentlar, bog'lov vositalari va jihozlarni oladi, vaksinalarni saqlash talablarini bajarilishini ta'minlaydi;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Sanitariya meyorlari, qoidalari va gigiyenik normativlari O'zbekiston Respublikasida Yuqumli kasalliklar Immunoprofilaktikasi SanKvaM №- 0239-07/4Rasmiy nashr Toshkent -2021(8-18)

2. Q.Inamov,M.G'aniyeva"Pediatriyada hamshiralik ishi" "Toshkent "ILM ZIYO"-2016(282-286)

IQLIM, AHOLI PUNKTLARINI REJALASHTIRISH VA RIVOJLANTIRISH

Sotvoldiyev Azamatjon
“Andijon Iqtisodiyot va qurilish” instituti asissenti
95azamatuz@gmail.com
Sheraliyev Oyatbek
“Andijon Iqtisodiyot va qurilish” instituti Arxitektura va qurilish kafedrasi 109-gurux talabasi
oyatbeksheraliyev@gmail.com
Aliyeva Zilola
“Andijon Iqtisodiyot va qurilish” instituti Arxitektura va qurilish kafedrasi 110-gurux talabasi

Annotatsiya. Maqolada Shahar qurilishida iqlim xususiyatlari, insoniyatning iqlim o’zgarishiga salbiy tasiri, qurilishda ishlatiladigan zamonaviy energiya samardorligi bilan ajralib turuvchi materiallarning turlari va ularning hususiyatlari, avfzallik va kamchiliklari haqida ma’lumot berilgan.

Kalitso‘zlar: atmosfera, alkafon, transport, shahar iqlimi, radiatsiya, shamol tezligi, harorat va namlik.

Shaharsozlikda iqlim sharoitini hisobga olish turar-joy uchun joy tanlashdan, turar-joy va sanoat binolarini, maydonlarni, maydonlarni eng to‘g‘ri joylashtirishdan, ko‘chalarning kengligi va yo‘nalishini aniqlashdan boshlanadi. Ushbu masalalarni hal qilishda, birinchi navbatda, atmosferadagi makro jarayonlarni tavsiflovchi, quyosh nurlanishini qabul qilish va iste'mol qilishni aniqlaydigan umumiy iqlim ko‘rsatkichlari qo‘llaniladi - faol sirtning radiatsiya va issiqlik balansi, atmosfera aylanishi va qurilgan hududdagi harorat va namlik sharoitlari. Iqlimning umumiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda maxsus ko‘rsatkichlar ishlab chiqilgan.

Arxitektura va rejalashtirish vazifalarini hal qilishda mahalliy fizik-geografik sharoitlarning iqlimning umumiy xususiyatlariga, ya'ni mahalliy fizik-geografik omillarning atmosferadagi makro jarayonlarga ta'siridan kelib chiqadigan mahalliy iqlimning (mezoklimat) o‘ziga xos xususiyatlarini to‘g‘ri hisobga olish ayniqsa muhimdir. Shaharni rejalashtirishda kichik hududlarning mikroiqlimini belgilaydigan inson taraqqiyoti va sanoat faoliyatining iqlimga faol ta'sirini hisobga olish, shuningdek, parklar, bog‘lar, suv omborlari va boshqalarni yaratish orqali shaharning ayrim hududlarining mikroiqlimini yaxshilash imkoniyatini ta'minlash kerak.

Boshqacha qilib aytganda, qurilayotgan shaharning kelajakdagi iqlim sharoitini baholash kerak.

Odamlarning fiziologik ehtiyojlari va madaniy talablariga javob beradigan, inson mehnati va dam olishi uchun juda mos bo‘lgan, uning sog‘lig‘ini saqlashga va umrini uzaytirishga hissa qo‘shadigan yangi shaharlarda maqbul sharoitlarni yaratish uchun issiqlik qulayligini ta'minlash kerak. uylarda, yorug‘lik me'yorlariga rioya qilish, havoning tozaligi va namlanishi. Ushbu talablar shaharni rejalashtirishda allaqachon hisobga olingan.

Shaharda yashovchi odamning iqlimning zararli ta'siriga qarshi kurashish uchun kam kuch sarflashini ta'minlash uchun himoya iqlim choralarini ishlab chiqish kamayadi. Umumiy iqlim sharoiti qanchalik qulay bo‘lmasa, bu talablarni bajarish shunchalik qiyin bo‘ladi. Shuning uchun yashash sharoitlarini murakkablashtiradigan sabablarni diqqat bilan o‘rganish va shahar qurilishi paytida ularni bartaraf etish choralarini ko‘rish kerak. Shunday qilib, qutbli hududlarda sovuq va shamoldan, qirg‘oqbo‘yi hududlarida - haddan tashqari namlikdan, subtropik hududlarda issiqdan va hokazolardan himoya qilish talab etiladi.

Aholi punktlarini rejalashtirish va qurishda hisobga olinadigan muhim iqlim omillaridan biri bu quyosh nurlanishidir. Tabiiyki, yuzlab yillar davomida shaharlarning joylashuvi va binolarning yo‘nalishi kiruvchi quyosh nurlari miqdorini hisobga olgan holda amalga oshirildi. Bu ko‘p yillik tajriba asosida, hech qanday miqdoriy hisob-kitoblarsiz amalga oshirildi. Faqat yigirmanchi asrning 60-yillarida kiruvchi quyosh radiatsiyasi haqidagi miqdoriy ma'lumotlar qurilish amaliyotida qo‘llanila boshlandi. Kiruvchi nurlanish miqdori turar-joy va ish binolarining yoritilishi va insolyasiya darajasini belgilaydi.

Hozirgi vaqtda binolarning mikroiqlimiga qo‘yiladigan talablar nafaqat xonalarga kiradigan nurlanishning umumiy miqdorini, balki inson tanasi uchun zarur bo‘lgan ultrabinafsha nurlanish miqdorini ham o‘z ichiga oladi. Tashqi iqlim tasiridan himoylalash shartlari yiliga, kuniga quyosh nurlarining davomiyligiga va binolarga kiradigan quyosh nurlanishining miqdoriga bog‘liq bo‘lib, bu nafaqat quyosh nurlanishining miqdori, balki quyoshning balandligi bilan ham belgilanadi. Masalan, mamlakatimizning Janubiy viloyatlarida yozda quyoshdan keladigan radiatsiya miqdori yuqori, lekin quyosh kunduzi zenitda bo‘lgani uchun janubga yo‘naltirilgan xonalar deyarli iyun oyida to‘g‘ridan-to‘g‘ri quyosh nurlanishini oyida. Faqat shimoli-g‘arbiy va shimoli-sharqqa yo‘naltirilgan xonalar to‘liq chuqurlikda izolyasiya qilingan. Iyun oyida shimolga qaragan xonalar to‘liq izolyasiya qilingan va janubga qaragan xonalar juda sayoz.

1963 yilda turar-joylarning tashqi iqlim tasiridan himoylalash rejimini baholash uchun "turar-joy va jamoat binolarining tashqi iqlim tasiridan himoylalashsini ta'minlash va aholi punktlarining turar-joylarini rivojlantirishning sanitariya normalari va qoidalarini tasdiqladi."Ushbu standartlarga muvofiq, yilning ma'lum bir davrida binolar va turar-joylar kuniga kamida uch soat davomida doimiy quyosh nurlanishiga duchor bo‘lishi kerak.

Turar joylar va kvartiralarga kiradigan quyosh nurlanishining optimal miqdori va ulardagi nurlangan maydonning foizi birinchi navbatda binolarning yo‘nalishi, ko‘chalarning kengligi, binolar orasidagi masofa, so‘ngra alohida qurilish elementlarining joylashuvi bilan tartibga solinadi (xonalarning chuqurligi, derazalarning kattaligi va hokazo.). Ushbu normalarning barchasi mamlakatimizning ayrim mintaqalarining yorug‘lik va iqlim sharoitiga qarab farqlanadi.

Shamol rejimining eng muhim xususiyatlari shamol yo‘nalishi va uning tezligi. Ushbu iqlim ko‘rsatkichlari shahardagi havo havzasining tozaligini ta'minlash uchun zarurdir - uning turar-joy maydoni havoni ifloslantiruvchi ob'ektlarga nisbatan shamol tomonida joylashgan bo‘lishi kerak.

Turar-joy binolari uchun uchastkalarni tanlashda aeratsiya rejimini ko‘rib chiqish quyidagicha amalga oshiriladi. Hududning topografik xaritasi qurilmoqda. Shamol tezligi va yo‘nalishi uzoq muddatli ma'lumotlar asosida aniqlanadi va erning ushbu ko‘rsatkichlarga ta'siri hisobga olinadi: joyning balandligi, erning shakli, qiyaliklarning yo‘nalishi va boshqalarga qarab shamol rejimining xususiyatlariga tegishli tuzatishlar kiritiladi.

Olingan iqlim ko‘rsatkichlariga qarab, sharoitlarning qulayligiga qarab, er xaritasida turar-joy binolari uchun mos, yaroqsiz va mutlaqo yaroqsiz zonalar ta'kidlangan (masalan, kuchli shamol, havo havzasining mumkin bo‘lgan ifloslanishi, Tashqi iqlim tasiridan himoylalashning etarli emasligi va boshqalar).). Keyin binolarni yo‘naltirish masalasi optimal shamollatish, binolarga mumkin bo‘lgan shamol yuki, ularning havo o‘tkazuvchanligi va ular tomonidan issiqlik yo‘qotilishini hisobga olgan holda hal qilinadi.

Shaharsozlik vositalari yordamida shamol tezligining oshishi yoki kamayishi ta'minlanadi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri shamol ta'siridan himoyalanganda, binolarning issiqlik yo‘qotilishi 10-15% ga kamayadi. Kuchli shamollardan himoya qilish uchun, SNIPGA ko‘ra, perimetr deb ataladigan binodan foydalanish tavsiya etiladi, unda shamol tezligi ochiq joyga nisbatan 60-80% ga kamayadi.

Qurilishning boshqa turlari bilan tezlikning kichikroq pasayishi yoki uning ko‘payishi mumkin.Issiq iqlim sharoitida aholi punktlarini qurishda asosiy vazifa

havo haroratini pasaytirishdir. Shu maqsadda quruvchilar binolar orasidagi masofani oshirish orqali turar-joy binolari va binolarning eng katta shamollatilishiga erishadilar.

Ayniqsa kuchli shamollar bo‘lgan joylarda yopiq binolar qo‘llaniladi va shamoldan sun'iy himoya qilish usullari qo‘llaniladi, uydan uyga izolyasiyalangan o‘tishlar yaratiladi va hokazo. Binolarni loyihalashda va shaharni rejalashtirishda quvur effekti ehtimoli hisobga olinadi - binolar orasidagi shamolni kuchaytirish. Binolarning ma'lum bir joylashuvi bilan bu ta'sir juda muhim bo‘lishi mumkin, ya'ni.meteorologik stansiya kuzatuvlari bilan aniqlangan tezlikka nisbatan shamol tezligining katta o‘sishiga olib keladi. Bu ta'sir ko‘p qavatli binolarning pastki qismi yaqinida, shaharning keng xiyobonlarida kamroq seziladi. Shamolni kuchaytirish ba'zan binolarning kamarlari ostida yaratiladi, hatto piyodalar uchun ham xavfli.

Havoning harorati binolarning issiqlik rejimini va shaharning mikroiqlimini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Shaharni juda qo‘pol hududda rejalashtirishda shuni yodda tutish kerakki, tepalik va vodiyda, turli yo‘naltirilgan tog‘ yonbag‘irlarida, suv omborlari qirg‘oqlarida va hokazolarda havo haroratining farqi. bir necha darajaga etishi mumkin. Haddan tashqari harorat qiymatlari ayniqsa bir-biridan farq qiladi. Havo haroratining balandlik bilan taqsimlanishi shahardagi havoning tozaligiga ta'sir qiladi. Masalan, tez-tez inversiyalar mavjud bo‘lganda (harorat balandlik bilan ko‘tarilganda va atmosfera holati barqaror bo‘lganda) havoning turbulent aralashishi kamayadi va uning yuqoriga qarab harakatlanishi pasayib boradi. Natijada, barcha sanoat chiqindilari atmosferaning sirt qatlamida ushlanib qoladi.

Ichki havo harorati binolarning eng oddiy konfiguratsiyasini tanlash, ularni engil bo‘yash orqali kamayadi. Binolarning soyasi binolarning haddan tashqari qizishi bilan kurashish uchun profilaktika choralaridan biri sifatida ishlatiladi. Issiq iqlimi bo‘lgan hududlarda ko‘chalarni obodonlashtirish, bog‘lar va sun'iy suv omborlari yaratish alohida ahamiyatga ega. Ular, shuningdek, havo havzasini yaxshilash vositasi bo‘lib xizmat qiladi va havodagi zararli aralashmalar konsentratsiyasini kamaytiradi.

Albatta, O’zbekiston va Markaziy Osiyo davlatlarining barcha hududlarida mutlaqo bir xil qulay sharoitlarni yaratish mumkin emas, lekin u erda va bu erda optimal qulay sharoitlarni yaratish mumkin va bu butunlay boshqa me'moriy va rejalashtirish echimlarini talab qiladi. Qurilish rejalashtirilgan hududda ularni eng yaxshi tarzda rivojlantirish uchun meteorologik tadqiqotlar o‘tkaziladi.

Tadqiqot ishlari davomida gidrogeologik qidiruvga katta etibor beriladi. Biroq, shaharni rivojlantirish loyihasi iqlimiy guvohnomasiz, ya'ni.rejalashtirilgan kapital qurilish joyini meteorologik baholashsiz amalga oshiriladi.

Iqlim sertifikatida quyidagilar bo‘lishi kerak:

1) iqlimning umumiy xususiyatlari, ya'ni atmosferadagi makro jarayonlar tufayli radiatsiya, havo harorati va namligi, shamol tezligi va yo‘nalishining asosiy xususiyatlari;

2) turli xil ob'ektlarning maqbul joylashuvi va dizaynini aniqlash uchun zarur bo‘lgan maxsus iqlim xususiyatlari;

3) shaxsiy qurilish maydonlarining mikroiqlim sharoitlari ko‘rsatkichlari;

4) shahar va uning alohida tarkibiy qismlarining hudud iqlimiga ta'sirini baholash;

5) mahalliy iqlimning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda shaharni rejalashtirish bo‘yicha tavsiyalar.

Iqlimning umumiy xususiyatlari qurilish rejalashtirilgan hududning iqlimiy tavsiflaridan va shaxar iqlimi haqidagi ma'lumotnomalardan olingan. Ularda meteorologik elementlarning o‘rtacha uzoq muddatli qiymatlarini (quyosh radiatsiyasi, havo harorati va namligi, shamol yo‘nalishi va tezligi, bulutlar va yog‘ingarchilik miqdori, turli atmosfera hodisalari bo‘lgan kunlar soni), shuningdek takrorlanuvchanlik, ekstremal qiymatlarni topishingiz mumkin., alohida elementlarning kombinatsiyasi va boshqalar.

Maxsus iqlim xususiyatlari qurilish talablari asosida ishlab chiqilgan. Bularga meteorologik yuklarni (harorat, shamol, qor, muz) hisoblash, ularning yo‘nalishiga qarab binolarni o‘rab turgan inshootlarni isitish, sovutish yoki namlantirishni aniqlash imkonini beruvchi ko‘rsatkichlar kiradi; tuproqning muzlash yoki eritish chuqurligi haqida ma'lumot; shamolning turli yo‘nalishlarida mumkin bo‘lgan qor yog‘ishi va boshqalar. Ushbu ko‘rsatkichlarning aksariyati Snipning alohida boblarida keltirilgan, ba'zilari ma'lumotnomalarda mavjud, ammo ular aniq rejalashtirish bilan aniqlangan. Maxsus xususiyatlarni olish usullari keyingi boblarda tavsiflanadi.

Agar tadqiqot ishlari davomida mikroiqlim tadqiqotlari o‘tkazilsa, etarli darajada to‘liq mikroiqlim ko‘rsatkichlarini olish mumkin. Shu maqsadda vaqtincha ishlaydigan meteorologik stansiyalar ma'lum bir hudud uchun eng qiyin va xarakterli fizik-geografik sharoitga ega bo‘lgan joylarda, birinchi navbatda, relef sharoitida tashkil etiladi. Qisqa kuzatuv davri (2-3 yil) natijasida olingan ma'lumotlar rivojlanish zonasi yaqinida uzoq vaqtdan beri ishlaydigan meteorologik

stansiyalarning iqlim koʻrsatkichlari bilan bogʻliq. Bundan tashqari, bino maydonini mikroiqlim tekshiruvi natijasida mikroiqlim koʻrsatkichlarini baholash mumkin.

Ushbu va boshqa mikroiqlim kuzatuvlarini tashkil etishdan maqsad qurilgan hududdagi iqlim koʻrsatkichlari doimiy meteorologik stansiyalardan sezilarli darajada chetga chiqadigan hududlarni aniqlashdir. Bular koʻpincha ochiq tekis maydonda joylashgan boʻlib, ulardan olingan koʻrsatkichlar qurilish rejalashtirilgan hududning fizik-geografik omillari bilan belgilanadigan mikroiqlimning toʻliq xilma-xilligini tavsiflay olmaydi. Joyning dengiz sathidan balandligini, suv ombori yoki daryoning yaqinligini, qiyalikning yoʻnalishi va tikligini, vodiyning turi va yoʻnalishini va boshqalarni hisobga olish kerak.

Katta hududlariga xos boʻlgan qoʻpol erlar sharoitida umumiy iqlim koʻrsatkichlari kosmosda, hatto yaqin masofalarda ham sezilarli darajada farq qiladi. Biroq, shaxsiy koʻrsatkichlarning umumiy iqlim me'yorlaridan mikroiqlimiy ogʻishlari odatda yildan-yilga kam oʻzgaradi, shuning uchun agar kerak boʻlsa, hatto epizodik mikroiqlim kuzatuvlari natijalariga koʻra ularning kattaligini taxmin qilish mumkin. Buning uchun iqlim oʻzgarishi qonuniyatlarini va uning ostidagi sirt ta'sirining oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, mikroiqlim tadqiqotlari uchun yilning eng xarakterli nuqtalarini va kunning eng mos vaqtini, soatlarini tanlash kerak.

Masalan, sokin bulutsiz kechalarda minimal havo haroratining taqsimlanishining mikroiqlim xaritasi radiatsiyaviy sovutish va sovuq havo massalarining oqishi farqlari tufayli hosil boʻlgan sovuq oʻchoqlarning joylashuvi haqida tasavvur beradi. Xuddi shu tarzda, yozda tushayotgan havo harakati paytida olingan mikro-fotosuratlar sochlarini fen mashinasi jarayoni tufayli yuzaga keladigan eng katta isish joylarini aniqlashga yordam beradi. Quyosh nurlanishining har xil tiklikka ega boʻlgan har xil yoʻnaltirilgan qiyaliklarga kelishini alohida quyoshli kunlarda oʻlchash mumkin.

Shamol shaharsozlikda hisobga olinishi kerak boʻlgan iqlimning eng muhim elementlaridan biridir, shuning uchun mahalliy fizik-geografik sharoitlar ta'sirida uning tarkibiy qismlarining (tezligi va yoʻnalishi) oʻzgarishini aniqlash juda muhimdir.

Meteorologlar va iqlimshunoslar mahalliy shamollarni aniqlaydigan turli xil qon aylanishini yaxshi bilishadi. Maxsus kuzatuvlar yordamida oʻrganilayotgan hududda bunday shamollarning mavjudligini aniqlash, ularning tezligi va ustun yoʻnalishini aniqlash oson. Orografik toʻsiqlar (tepaliklar, togʻ tizmalari) ta'siri ostida havo oqimi bu yoʻnalishni 90 yoki undan koʻp tomonga oʻzgartirishga qodir. Erning shamol tezligiga ta'siri teng darajada sezilarli. Mikroiqlim tadqiqotlari natijasida turli xil

rel'ef sharoitida shamol tezligi ochiq tekis joyda tezlikka nisbatan 10-40% kamroq yoki undan ko‘p, shamol kuchsiz bo‘lganda 2 baravar kam bo‘lishi mumkinligi isbotlangan.

Mikroiqlim xususiyatlarini baholash uchun morfometrik relef ko‘rsatkichlaridan foydalanish qulayligi uchun keng ko‘lamli xaritalar tuziladi, ularda relefning asosiy shakllari shartli Lyuk bilan ko‘rsatiladi. Xaritalardan biri qiyaliklarning yo‘nalishini tavsiflashi mumkin (Fig. 4.1), boshqa – er (yon bag‘irlari tikligi), uchinchi qiyalik yuritadigan - nisbiy ortiqcha, va hokazo E. N. Romanova tomonidan qurilgan bunday xaritalarga misollar "Shaxar mikroiqlimi"kitobida keltirilgan. Ular hududni mikroiqlim rayonlashtirishni osonlashtiradi.

Shaharni rejalashtirishda uning ta'siri ostida iqlim rejimidagi mumkin bo‘lgan o‘zgarishlarni hisobga olish juda muhimdir. Bu vazifa juda qiyin, ammo uni nazariy tadqiqotlar va shaharlar iqlimini o‘rganishda olingan natijalar asosida hal qilish mumkin. Shuningdek, shaharlar va uning atrofidagi ochiq maydonlarning iqlimini qiyosiy baholash bo‘yicha ko‘plab ma'lumotlar mavjud.

Loyixalanayotganshaharning mumkin bo‘lgan ta'sirini aniq baholashda yondashuv shaxsiy bo‘lishi kerak va shaharning iqlimga ta'sirining ma'lum naqshlari ma'lum bir joyda iqlimning umumiy naqshlari va rejalashtirilgan rivojlanish xususiyatlari asosida aniqlanishi kerak

Kurilishni shunday rejalashtirish kerakki iqlim uning ta'siri ostida yomonlashmasligi, balki yaxshilanishi uchun rejalashtirish kerak. Ushbu maqsadga erishish uchun birinchi navbatda shahar iqlimining xususiyatlarini va ularni keltirib chiqaradigan sabablarni bilish kerak. Buzilish sabablarini bartaraf etish orqali shahar iqlimini yaxshilash mumkin.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Javohir, Solijonov, et al. "Exploring the Principles and Applications of Draftsman Geometry." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 52-55.
2. Javohir, Solijonov, et al. "APPLICATION AND CAPABILITIES OF THE AUTOCAD PROGRAM IN ARCHITECTURE." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 100-106.
3. Javohir, Solijonov, et al. "The Scientific Innovations Shaping the Future of Architecture." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 95-99.
4. Javohir, Solijonov, et al. "The Intersection of Science and Art: Exploring the Scientific Advancements in Architecture." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 71-73.

5. Javohir, Solijonov, et al. "Exploring the Intersection of Science and Art: The Scientific Foundations of Architecture." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 79-83.

6. Javohir, Solijonov, et al. "Challenges in Training and Scientific Pedagogical Capacity Building in the Field of Architecture and Construction." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 48-51.

7. Javohir, Solijonov, et al. "Application of matrices in architecture and design Sox." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 43-47.

8. Javohir, Solijonov, et al. "The Intersection of Science and Design: Advancing Architecture through Scientific Inquiry." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 74-78.

9. Javohir, Solijonov, et al. "The Intersection of Architecture and Sustainability." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 56-62.

10. Javohir, Solijonov, et al. "Enhancing Architectural Education: Innovative Approaches in Teaching Architectural Sciences." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 90-94.

11. Javohir, Solijonov, et al. "Sustainable Architecture: Balancing Aesthetics, Functionality, and Environmental Responsibility." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 63-70.

12. Muslimovich, Salimov Orifjon, and Fayzullayeva Nodira Nayimovna. "SAMARQAND SHAHRINING TARIXIY MARKAZINI SAQLASH KONSEPSIYASI." PROBLEMS OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION (SCIENTIFIC TECHNICAL JOURNAL) 1.2 (2023): 160-163.

13. Nabiyev M., Abobakirov A. XALQ QURILISHLARIDA MIKROIQLIMNI YAXSHILAYDIGAN XAJMIY-REJALASHTIRISH VA ARXITEKTURA-KONSTRUKTIV USULLAR //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 271-273.

14. Nabiyev M., Abobakirov A. ENERGY-EFFICIENT MATERIALS IN BUILDINGS AND STRUCTURES: TECHNOLOGIES AND TRENDS //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – T. 2. – №. 23. – C. 43-48.

15. Abobakirov A. et al. Modern Architecture and Its Types //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 413-421.

16. Abobakirov A. et al. Energy Efficient Building Materials in the Design of Buildings and Structures //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 406-412.

17. Abobakirov A. et al. Disadvantages of Transport Engineering in Urban Planning //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 389-398.

18. Abobakirov A. et al. Materials for Protection Against External Aggressive Environments and Moisture in Building and Structure Design //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 422-433.

19. Abobakirov A. et al. Advantages of Building Information Modeling (BIM) Technologies in Construction //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 399-405.

20. Abobakirov A. et al. BIM TEXNOLOGIYALARINING QURILISHDAGI AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 22.

21. Abobakirov A. ENERGY-EFFICIENT MATERIALS IN BUILDINGS AND STRUCTURES: TECHNOLOGIES AND TRENDS //ISSN 2181-3523 VOLUME 2, ISSUE 23 DECEMBER 2023. – 2023. – C. 43.

22. Nabiyev M. et al. Effect of external air temperature on buildings and structures and monuments //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – T. 474. – C. 03011.

23. Dilmurod, Maksimov, et al. "Achievements and challenges in incorporating modern methods into architectural design classes." HOLDERS OF REASON 1.2 (2023): 26-29.

24. Farxod o'g'li, Yusubjonov Jonibek. "UNDERSTANDING AND ADVANCED TRAINING IN THE STUDY OF DESCRIPTIVE GEOMETRY." American Journal of Interdisciplinary Research and Development 27 (2024): 26-31.

25. Dilmurod, Maksimov, et al. "A Comparative Analysis of Wooden Structures: Unveiling the Advantages over Alternative Materials." HOLDERS OF REASON 1.2 (2023): 34-37.

26. Dilmurod, Maksimov, et al. "Calculating Reinforced Concrete Buried Structures: A Comprehensive Approach." HOLDERS OF REASON 1.2 (2023): 45-47.

27. Dilmurod, Maksimov, et al. "Andijan Institute of Economics and Construction." HOLDERS OF REASON 1.2 (2023): 51-54.

USE OF THE ISPRING PROGRAM IN THE ORGANIZATION OF IMMUNOLOGY CLASSES

S.A.Navruzova
Student Navoi State Pedagogical Institut

Abstract: This article highlights the benefits of using modern computer technologies, especially the ispring program, in the teaching of immunology.

Key words: Modern computer technologies, ispring program, ispring pro, ispring suite, ispring quizmarker.

The creation of electronic information educational resources (EATR) in the continuing education system is one of the current issues. Before describing the software analysis, let's show what goes into EAT resources.

EAT resources include subject-specific electronic textbooks, study guides, instructional manuals, multimedia tools, reference books and dictionaries, hypertexts, electronic tests and assignments, and the like to support independent student learning. includes engaging, educational resources.

In addition to the above resources, pedagogical software tools, video and audio lectures, virtual laboratory stands, and interactive posters can be included. One of the widely used software for creating EAT resources is Ispring

The program is usually used to conduct a presentation Microsoft Power Point software is used in most cases during the preparation process. But such presentations can only be in the format of this product (ppt, pptx). Currently, the development of Internet technologies and, in turn, distance as a result of the emergence of the educational type, presentation files must be in flash (swf) format or based on HTML 5 technology in order to directly view them online in the Internet browser itself. So far, it has been prepared in PowerPoint programs have been created that make it possible to create a flash video from the presentation. The product is called iSpring and has variants such as iSpring Free, iSpring PRO and iSpring Presenter. [http://www.ispringsolutions.com]. According to independent experts, the speed of this product, the quality of conversion from one format to another format and the number of options is one of the best. iSpring not only allows you to create flash presentations, but also allows you to create videos that can be used in the educational process, in particular, including various forms of surveys, electronic tests, and the possibility of interactive communication will give.

iSpring has the following options:

• possibility to convert presentation files in several (exe, swf, html) formats;

• the ability to include external resources (audio, video or flash files) in the content of the presentation;

• protection of the content of the presentation: viewing with the help of a password, a "protection symbol" for the presentation

placing, "rotating" the presentation only in permitted domains;

• add video and synchronize it with animations;

• a tool for creating electronic tests (controls) and creating interactive texts with the ability to send the results to e-mail or to a distance learning system (LMS)

built-in (Quiz button);

• SCORM/AICC-compliant courses for use in the distance learning system

Create;

• ActionScript API for scrolling at the presentation program level;

• record a video and synchronize it with the presentation;

• The possibility to include YouTube videos in the content of the presentation.

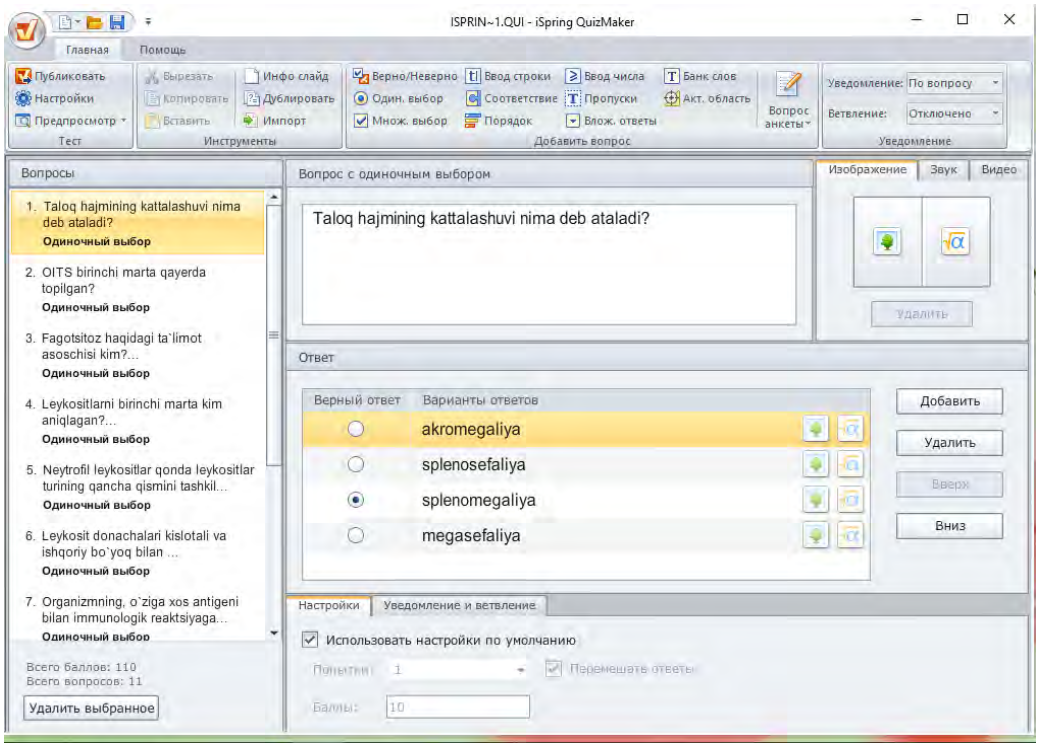

Figure 1. ispring window

The interface of the iSpring program iSpring Kinetics to create references and glossaries within EAT resources program can be cited.

iSpring Visuals has the following key features:

• a convenient electronic glossary, reference or creating a dictionary;
• creating a time scale;
• Creating a 3-dimensional book;
• FAQ can be created.

A state-of-the-art computer-aided creator of online presentations and e-learning courses one of the programs is iSpring Suite. iSpring Suite includes iSpringPro, iSpring QuizMaker, iSpring Kinetics. Among these programs is the iSpring QuizMaker program creates interactive tests and questionnaires using audio, video files, images and formulas.

iSpring to PC to create interactive quizzes using iSpring QuizMaker software

Adobe Flash (32-bit and 64-bit depending on the version of the operating system) with the suite it is required to be installed. after installing the program, in the Vse programmy section from the Start menu iSpring Suite will be selected.

Figure 2. Quizmarker window

If we select Sozdat novyy test section from this window, a window for creating pedagogical tests will open. This window is the working window of the program. Test from the Dobavit test section of the working window the creation process begins. This section lists 11 types of pedagogical tests we can create a test by choosing what is needed. They are as follows:

1. Verno/neverno (true/false) test type - this is a question a correct or incorrect answer is chosen;

2. Odinochnyy vybor (selecting one answer) - choosing the desired answer from several options;

3. Mnojestvennyy vybor (selection of several answers);

4. Input stroke (line input) - answer by entering the answer in a line;

5. Sootvetstvie (matching) - an answer that matches the questions with their answers to give

6. Pryadok (order) - give the answer in the required order;

7. Vvod chisla (enter a number) - answer by entering a number corresponding to the answer to the question;

8. Propuski (omitted) - write the omitted words in the right place;

9. Vlojennye otvety (summary answers) – choosing the right answer from the summaries reply via;

10. Bank slov (vocabulary) - find the necessary words from the vocabulary in the correct sequence answer by putting. In this case, it is necessary to add words to the vocabulary.

11. Aktivnaya oblast (active area) - the answer is given by selecting the active area in the picture. In this picture a question in which you need to choose a field is entered.

When creating a test, it is necessary to choose this type of test, ask appropriate questions and enter the answer will be.

In the first step, we select the required type of test from the Dobavit vopros section. For example, verno/neverno type. Then the program window will appear as below

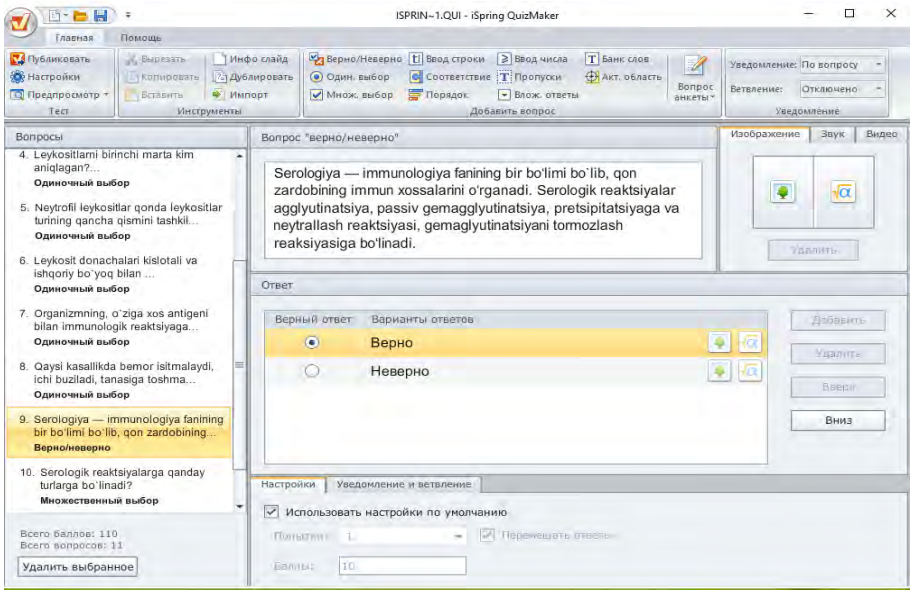

Figure 3. Verno/neverno type

Enter a question in the question box of this window, and according to it, enter two answers in the answer box, choose the correct answer to the question. In the right part of the program window, Image, Sound, Video recording is available with the help of these files by selecting images, formulas, sounds, videos and questions

there is also a possibility to create. In this way, it is possible to create tests by choosing from various test types.

The third step. After the test is created, it needs to be configured. Give an overall score, how many points to assign to each question, the duration of the test, etc. for this again to the Nastroyki department let's enter We can configure our tester by entering the sections on the left side of this window

We can create our created test in four different ways. Web page, iSpring

Online, LMS, Word page. After that, we choose the test format HTML, exe, Zip archive, tester name, scope, storage location, file name, and flash drive properties

select and press the Publish button.

Conclusion, this test is better than traditional tests there will be no uniformity in the test and students will be given tests in a slightly more interesting way. From him In addition to these interactive tests, it is possible to create tests using pictures, sounds and formulas their presence makes them more interesting and encourages the student to work with great enthusiasm. A test control could be performed using delimited directions from normal tests, e.g For music students, only theoretical questions could be asked and the program has the possibility to create a test with the help of adding sounds, a piece of music creates an opportunity to create questions. Other areas: informatics, mathematics, physics, biology, geography, etc. possibility to create very interesting, interactive tests for there is. In addition, it is possible to conduct the test through computer networks and electronic

The availability of postal services also meets the requirements of today's modern education can answer.

References:

1. Bakhodirova U.B. "Educational methodical complex of immunology" Navoiy 2021

2. Shoymardonov T.T., Khamidov V.S., Fayzieva M. Electronic pedagogy and design of personal, professional information space of the pedagogue // Educational-methodical complex. - Tashkent, 2016. -136 p

3. Bakhodirova U.B. Virtual learning in the teaching of biology possibilities of technologies // Scientific-methodological journal of continuing education. – Tashkent, 2019. - No. 2. - B. 68-72

4. files.org. ispring

XORAZM “LAZGI” RAQSI: MILLIY VA UMUMBASHARIY QADRIYATLAR UYG‘UNLIGI

Pirmagambetova Mariya Turganbayevna
O‘zbekiston Davlat Xoreografiya akademiyasi Urganch filiali “O‘zbek raqsini o‘rganish uslubiyati” fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Lazgi raqsi tarixi, Lazgining YUNESKO reprezentativ ro‘yxatiga kiritilishi, madaniy merosimiz durdonasi hisoblangan “Lazgi” raqsining rivojlanishi, milliy va umumbashariy qadriyatlar to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Tayanch so‘zlar: Madaniyat, ma’naviyat, lazgi, raqs san’ati, milliy qadriyat.

Annotatsiya: В данной статье рассматривается история танца лазги, включение лазги в представительный список ЮНЕСКО, развитие танца «Лазги», который считается шедевром нашего культурного наследия, а также национальные и общечеловеческие ценности.

Ключевые слова: Культура, духовность, лазги, танцевальное искусство, национальные ценности.

Raqs san’ati insoniyat paydo bo‘lgandan beri, eng qadimgi, keng tarqalgan san’at turi sifatida bosqichma-bosqich rivojlanish davrini boshdan kechirgan. Ibtidoiy jamoa tuzumidan boshlangan bu jarayon mana necha asrlardan beri qanchadan qancha raqqos-u raqqosalar yetishtirganiga tarix guvoh. Raqs san’ati – o‘ziga xos mazmun va chuqur ma’noga egaligi bilan xalq qalbiga yaqindir. Gap raqs haqida ketar ekan, o‘zbek milliy raqslarining gultoji bo‘lgan Lazgi haqida. Bilamizki, Lazgining tarixi Xorazm vohasining tarixi bilan bogliq, uning kelib chiqishi, rivojlanishi, turli tuman arxeologik topilmalar orqali o‘rganilgan. Bizning buyik ajdodlarimiz qadimdan yiksak salohiyot, ma’naviy ma’rifiy xislat sohiblari bo‘lishgan. Taniqli etnograf K.Nurjanovning fikricha,qadimda buyik olimlarimiz al-Xorazmiy,al-Farg’oniy, Beruniy, Maxmud az-Zamaxshariy arab tilida ijod qilganliklari tufayli ular” arab olimlari” deb atalgan.

Raqs tarixi Xorazm xalqi madaniyatida faqat uziga xos tamonlari bilan ajralib turadi. Xorazm maqomlari, Xorazm xalq musiqasi, Xorazm xalfalari, Xorazm lazgilari, masqarobozlik o‘yinlari,ommaviy raqslar,urf odatlar,marosimlar,irimlar Xorazmda ko‘proq qadimiylik alomatlarini o‘zida saqlab qolgan.

Har bir davrda Lazgi o‘zini rivojlantirib, turlari ko‘payib borgan. Raqs hech qachon o‘z holicha bir tekis rivojlanmagan. U o‘zi qadimdan paydo bo‘lgan muhit, xalq hayoti, marosimlari, diniy urf-odatlari va aqidalari bilan chambarchas rivoj topgan.

Lazgining qadim tarixi olovning kashf qilinishi bilan bog‘liq bo‘lib, zardushtiylik diniga borib taqaladi. Zardushtiylikning muqaddas kitobi bo‘lmish “Avesto”da bu haqida yagona ma’lumotlarning borligi olimlar tomonidan ta’kidlangan. Xorazm xalq og’zaki ijodida “lazgi”ning yaratilishi haqida turli xil afsona va rivoyatlar bor. Masalan, jonning tanaga kirish jarayonini ifodalishi haqida, iqlimning sovuq bo‘lganligi va olov yoqib isinish uchun turli harakatlar orqali raqsning paydo bo‘lganligi haqidagi ma’lumotlarni lazgining yaralishiga bog’lashadi.

“Lazgi” raqsining ham turlari bor. Bu raqsning turlari xalqning urf-odatlari ana’ana-yu marosimlariga qarab shakllanib borgan. O‘zbekiston xalq artisti Gavhar Matyoqubova va jurnalistlar ijodiy uyushmasi a’zosi Sharqiya Eshjonovalarning “Lazgi” nomli kitobida “Lazgi” raqsining 9 ta turini sanab o‘tgan. Shulardan “Masxaraboz lazgi”, “Qayroq lazgi”, “Dutor lazgi”, “Surnay lazgi”, “Saroy lazgi”, “Changak lazgi”, “Xiva lazgi”, “Garmon lazgi” kabi turlarini aytish mumkin. Bularning shakllanish davri ham turlicha bo‘lgan. Masalan, tosh va temirning bir-biriga urilishi orqali “Qayroq raqsi” ning paydo bo‘lishi qadimgi tosh davriga borib taqaladi.

Qadimiy Xorazm tilida “Lazgi”-sovqotmoq, qaltiromoq ma’nosoni bildiradi. Lazgi raqsining go‘zalligini belgilovchi ”titratma”, ”qars” harakatlari faqat Xorazmga xos bo‘lib boshqa yurtda yo‘q.Har na qilganda ham lazgi raqsi bugungi kunlargacha yetib keldi. Xorazm xalqining bebaho boyligi “Lazgi” bizni tarix bilan bo‘g’lovchi, millatimiz, davlatimiz taraqqiyotining asosiy omillaridan biri. Buyuk ajdodlarimizdan meros bo‘lib qolgan bebaho ma’naviy boylik-asl qadriyatlarimizning asosidir. Xorazmda beshiktagi chaqoloq birinchi alla bilan birga “Lazgi” kuyini eshitib katta bo‘ladi. Shundan bo‘lsa kerak xorazmliklarga xos xulq- atvor, shoxlik, serg’ayrat, mehnatkash, har qanday vaziyatda ham yo‘l topib ketadigan chaqqon harakatlari “Lazgi” raqsidan o‘tgan bo‘lsa ajab emas. Kichik yoshdagi bolalardan tortib katta yoshdagi bobo mamolarimiz ham xursandchilik vaqtida,toy tomashalarda zo‘r ishtiyoq bilan o‘ynaydi. Bog’cha yoshidagi bolalarning “Lazgi”raqsini o‘ynayotganini kuzatsangiz bormoqlarini, qo ‘llarini, yelkalarini titratib ijro etadi. Bu harakatlarni ularga hech kim urgatmagan. Bu kuy va raqs xorazmliklarning ruhiga,qoniga singib ketgan.Shuning ucun ham “Lazgi” raqsini xorazmliklarday qoyil qilib hech kum ijro qilolmaydi.

“Lazgi” joy yoki millat tanlamaydi.U qaerda jaranglamasin u unsonning qalbini,ruhini uyg’otadi. Tabiatga, atrof muhitga muxabbat, unsonlarning bir-biriga bo‘lgan mehr-oquboti do‘stona munosabati, xalqlar,davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarni ruvojlantirishda Lazgi raqsining o‘rni katta. Sababi Lazgiga raqs tushgan har bir inson,qaysi millat yoki davlat vakili bo‘lishidan qatiy nazar bir birini so‘zsiz tushinadi,bir biriga hurmati oshadi.2019-yil 12-dekabrda Lazgining YUNESKO reprezentativ ro‘yxatiga kiritilishi xalqimizni ruhlantirdi. Nomoddiy merosimizning xalqaro e’tirofi g‘ururimizni yuksaltirdi. “Lazgi” xalqaro raqs festivali Prezident Shavkat Mirziyoev tomonidan 2020-yil 28-sentabrda imzolangan qarorga ko‘ra Xivada har ikki yilda bir marta o‘tkaziladi.Prezidentimizning Lazgi akademiyasini tashkil yetishga oid tashabbusi, 2022 yildan boshlab Lazgi xalqaro raqs festivalini o‘tkazish haqidagi qarori kishini yanada quvontiradi.

Yurtimiz hududida yashayotgan har bir millat tili va dunidan qat’i nazar barcha insonlar yagona Vatan farzandi. Milliy raqs faqat bir millatga mansub emas, balki bir mamlakatga tegishli bo‘ladi. Xalqimizning milliy qadriyoti va umumbashariy qadriyotlari bilan uyg‘nlashib milliy g‘oyamizni boyitib kelamiz. Milliy va umumbashariy qadriyotlarni bizga qoldirgan va bizgacha yetib kelgan Lazgi raqsimizni, buyuk mutafakkirlarimizni bugungi kunda butun dunyo tan olgan va bularning boy tajribalaridan foydalanmoqdalar.Xozirgi vaqtda Lazgi raqsiga butun dunyo raqsga tushmoqda. Nems xoreografi Raymondo Rebek va O’zbekiston xalq artisti Gavhar Matyakubova bilan birgalikda Alisher Navoiy nomidagi davlat Akadermik katta teatrida 2021-yil 5-sehtyabrda “Lazgi”- muhabbat va qalb raqsi” baletini namoyish etdi.

Uch yillik gastrol safarlari davrida “Lazgi”- muhabbat va qalb raqsi” baleti Dubayda, Stanbulda, Parij va Sankt -Peterburgda, Pekinda tamoshabinlar olqishiga sazovor bo‘ldi.Milliy va umumbashariy qadriyotlar uyg’nligi davlatimiz hayotida islohatlarrni amalga oshirishda katta ahamiyotga ega. Chunki milliy va umumbashariy qadriyotlar uyg’nlashib biri ikkinchisini to‘ldirsagina jamiyatimizda o‘ish va rivojlanish bo‘ladi. Bu borada bizning O’zbekiston Davlat xoreografiya akademiyasi Urganch filialida katta ishlar qilinmoqda.

Akademiyamizda “Lazgi” ijrochiligini yanada rivojlantirish bo‘limida yosh malakali mutaxassislar “Lazgi “tarixini o‘rganib foto lavhalar tarixiy hujjatlar yig’ib muzey tashkil qilindi. Shu bilan bir qatorda Robiya Atadjanova nomidagi “Lazgi” raqs ansambli ish faoliyotini yuritmoqda. “Lazgi” bo‘limining asosiy vazifalari:

“Lazgi” ijrochiligini yanada rivojlantirish, bu borada shakllangan ijro va ijodiy maktablar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash;

“Lazgi” ijro yo‘li namunalari “Oltin fondi”ni yaratish;

An’anaviy “Lazgi” ijro yo‘lini asrab-avaylash, uni zamonaviy ijro uslublari namunalari bilan yanada boyitish, raqsning ijtimoiy-tarixiy ildizlari, ilmiy-nazariy negizlari, milliy va umumbashariy qadriyatlar bilan bog‘liq jihatlarini olimlar va ijrochi mutaxassislar ishtirokida chuqur o‘rganish.“Lazgi” ijro yo‘lini keng targ‘ib qilish bo‘yicha xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish. Joriy yilning 5-mart kuni akademiyamizda “Lazgi raqsining shakllanish tarixi va tendensiyasi”mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman bo‘lib o‘tdi.Mazkur anjumanda O’zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi rektori,professor S.M.Toxtasimov, O’zbekiston xalq artisti, professor, Lazgi raqsi ustasi G.Matyakubova hamda professor-o‘qituvchilar va talabalar ishtirok etdi.

Milliy raqs san’ati sohasini rivojlantirishda malakali kadrlar tayorlash, Xorazmning qadimiy raqsi “Lazgi”ni asrab avaylash, uni ilmiy o‘rganish va jahonga targ‘ib qilishda akademiya zimmasiga katta mas’uliyat yuklangan. Biz buni o‘zimiz sidqidildan his qilib, o‘zimizning bilim va tajribamizni qo‘llab, go‘zal raqs san’atining rivojlanishiga o‘z hissamizni qo‘shamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. L.Avdeyeva.O‘zbek milliy raqsi tarixidan. 2001 yil.
2. G.Matyaqubova.”Lazgi”raqsi ;Tarixi va tadqiqi.2023 yil.
3. G.Matyaqubova,Sh.Toxtasimov,X.Xamroyeva. Xorazm «Lazgi» raqsi ; Tarixi va tavsifi. 2022 yil.
4. ROVIYA ATADJANOVA XORAZM RAQSI MALIKASI – тема научной статьи по Гуманитарные науки читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка (cyberleninka.ru)
5. FOLKLOR VA XORAZM FOLKLOR RAQSLARI | World scientific research journal (wsrjournal.com)
6. KHOREZM FOLKLORE DANCE: THE HISTORY OF THE FIRE GAME (researchgate.net)

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

TALABALARNI XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA KREATIV FAOLIYATIGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Berdiyeva Sadoqat Eshonqul qizi
Iqtisodiyot va pedagogika Universiteti o‘qituvchisi
Erkinov Erkin To‘lqin o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika Universiteti.
Xorijiy til va adabiyot yo‘nalishi talabasi
sadoqatberdiyeva0905@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limda talabalarga xorij tajribalaridan foydalangan holda ularning ta’lim jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatish haqida ma'lumot berilgan. So‘nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimida o‘quvchi va talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e’tibor qaratilyotgani yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: xorij tajribasi, olimlar fikri, kreativlik ko'nikmasi.

So‘nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimida o‘quvchi va talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e’tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher, Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va b. tomonidan olib borilgan ko‘plab tadqiqotlar, ularning natijalarian ko‘rish mumkin.

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko‘ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash talabalardan o‘quv topshirig‘i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko‘plab g‘oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to‘g‘ri g‘oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko‘p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo‘lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechimning bir necha variantini izlaydi (ko‘p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to‘g‘ri yechimda to‘xtaladi (bir tomonlama fikrlash). Patti Drapeau “Agarchi o‘zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo‘lganingiz yoki bo‘lmaganingizda emas,

balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g‘oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir”, - deb ta’kidlaydi [1].

Ken Robinsonning fikriga ko‘ra, “kreativlik – o‘z qiymatiga ega original g‘oyalar majmui” sanaladi. Gardner esa o‘z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi: “kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo‘lib, u o‘zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma’lum amaliy qiymatga ega bo‘lishi lozim”.

Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda “kreativlik” tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin: kreativlik (lot., ing. “create ” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati E.P.Torrens fikricha, “kreativlik” tushunchasi negizida quyidagilar yoritiladi [2]:

- muammoni yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- farazni tekshirish va o‘zgartirish;
- qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash;
- muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o‘zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta’sirchanlik.

Aytib o‘tilganidek, barcha shaxslarda bo‘lgani kabi pedagoglarda ham kreativlik sifatlari o‘z-o‘zidan rivojlanmaydi. Shunga ko‘ra tadqiqotlarda shaxs (jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning bir qator yo‘llari yoritiladi. Patti Drepeau tomonidan ham shaxs (jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning to‘rtta yo‘li ko‘rsatilgan:

- Kreativ fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish.
- Amaliy kreativ harakat ko‘nikmalarini rivojlantirish.
- Kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish.
- Kreativ mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish.

Quyida mazkur yo‘llarning mohiyati xususida so‘z yuritiladi.

1-yo‘l: kreativ fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish. Bunda asosiy urg‘u kreativ fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish asosiy e’tibor markazida bo‘lib, ta’lim oluvchilar fe’llar yordamida kreativ xarakterdagi harakatlarning mohiyatini ifodalashga yo‘naltiriladi. Xususan, o‘qituvchilar kreativ fikrlash ko‘nikmasini samarali shakllantirish maqsadida ta’lim oluvchilarga ularni fikrlashga undovchi savollar tarkibida zarur fe’llarning bo‘lishiga e’tibor qaratiladi. Bu holat misollar bilan tushuntirilsa, ta’lim oluvchilardan “yurak va qon aylanish tizimi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’riflab bering” mazmunidagi nazorat savoli ulardk kreativlikni

shakllantirmaydi. Zero, savol tarkibidagi “ta’riflab bering” tushunchasi o‘z mohiyatiga ko‘ra “mavjud bilimlaringizni birma-bir aytib o‘ting” deyish bilan teng.

Nazorat savollarini berishda ta’lim oluvchilarni fikrlashga undovchi so‘z (fe’l)lardan foydalanish ularning kreativ fikrlashlarini osonlashtiradi. Shu sababli shaxsda kreativ sifatlarni shakllantirishning birinchi yo‘liga ko‘ra pedagoglar turli, antiqa, noan’anaviy hamda puxta javobni berishga majbur qiluvchi so‘z (fe’l)lardan foyalanishlari maqsadga muvofiqdir. Masalan: “bog‘liqlikni toping”, “yarating”, “bashorat qiling”, “fikrni mantiqan bayon eting”, “tasavvur qiling” kabi so‘z (fe’l)lardan foydalanish amaliy jihatdan samarali sanaladi. Agarda pedagog ta’lim oluvchilardan “yurak va qon aylanish tizimi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’riflab berish”ni talab qilish o‘rniga, “yurak va qon aylanish tizimi o‘rtasidagi bog‘liqlikning barcha turlarini keltirish”ni so‘rashi lozim. Natijada ta’lim oluvchilar ham mavjud bilimlarni umumlashtirish, ham yangi fikr va g‘oyalarni ilgari surish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Pedagoglar birinchi yo‘lni qo‘llash – ta’lim oluvchilarda kreativlik ko‘nikmasini shakllantirishda yosh o‘qituvchilarning “Kreativlik xaritasi”dan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

2-yo‘l: amaliy kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish. Pedagoglar ta’lim oluvchilarda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ko‘rsatmali metod va usullardan foydalanadi. Bu o‘rinda savollardan foydalanish faqat qisqa muddatda yordam berishi mumkin, biroq, ta’lim oluvchilarda interfaollik va kirishimlilikni rivojlantirmaydi. Patti Drapeau o‘z asarida bir qator ta’lim oluvchilarda interfaollik va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali bo‘lgan yo‘l va metodlarni keltirib o‘tadi. Xususan: - Veb-saytlar bilan ishlash; - vizuallashtirish; - barcha nuqtai nazarlarni inobatga olish; - muhim g‘oyalarni turli vaziyatlarda va o‘rinli qo‘llash (g‘oyani boshqa sharoitga ko‘chirish – transformatsiya); - ramziylashtirish kabi yo‘llar; - “Aqliy hujum”; - “Keys-stadi” kabi metodlar.

3-yo‘l: kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish. Mazkur yo‘l ta’lim oluvchilarni muammoni yechish va innovatsion g‘oyalarni ilgari surish jarayonida kreativ, ijodiy fikrlashga urg‘u beradi. Mazkur jarayonlarda kreativ metod va usullar faol qo‘llanilmasa-da, kreativ fikrlash yuz beradi. Topshiriqni bajarar ekan, ta’lim oluvchilar odamning qon aylanishi tizimi bilan bog‘liq turli muammolarni tahlil qiladi. Natijada ushbu jarayonda ko‘p tomonlama fikrlash, mushohada yuritish ro‘y beradi.

4-yo‘l: kreativ mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish. Bu yo‘lni tutishda pedagog ta’lim oluvchilarga Power Point dasturi yoki multimediya yordamida taqdimotni yaratish topshirig‘ini berishi mumkin. Taqdimotni tayyorlash jarayonida ta’lim oluvchilarda kreativ fikrlash ko‘nikmalari faol rivojlanadi. Ta’lim oluvchilar o‘zlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda to‘la namoyon qilishlari mumkin. Agar ta’lim oluvchilarda muvaffaqiyatsizlikka uchrash qo‘rquv hissi mavjud bo‘lsa, fikrni noto‘g‘ri ifodalashdan hadiksirasalar, tanqidga uchrasalar bunday vaziyatda ularda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini samarali shakllantirish yoki rivojlantirish mumkin bo‘lmaydi. Ta’lim oluvchilarda kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko‘nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin. Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini baholashda qo‘llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Muayyan omillar pedagoglarda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda o‘qituvchilar ushbu omillarni bartaraf etishga e’tibor qaratishlari lozim. Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi:

1) o‘zini tavakkaldan olib qochish;
2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo‘pollikka yo‘l qo‘yish;
3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
4) boshqalarga tobe bo‘lish;
5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o‘ylash.

Pedagogning kreativlik potensiali uning umumiy xususiyati sifatida aks etadi. U ijodiy faoliyatning dastlabki sharti va natijasi sanaladi. Mazkur sifat shaxsning o‘z-o‘zini namoyon qilish layoqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi. Qolaversa, kreativ potensial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo‘ladi. Kreativ potensial bilish jarayoniga yo‘naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog‘liq. Pedagogning kreativ potensiali an’anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi;
-yangi g‘oyalarni yaratish qobiliyati;
- bir qolipda fikrlamaslik;
- o‘ziga xoslik;
- tashabbuskorlik;
- noaniqlikka toqat qilish.

Har bir pedagogning o‘zini o‘zi rivojlantirishi va o‘zini o‘zi namoyon eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog‘liq. Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o‘zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta’minlanadi.

Kreativ shaxsning shakllanish bosqichlari:

1-bosqich: Pedagogik, psixologiya, falsafa, estetika kabi fanlar (turkum fanlar)ning nazariy-metodologik asoslarini o‘zlashtirish.

2-bosqich: O‘zlashtirilgan nazariy bilimlarni uzlukli va uzluksiz pedagogik amaliyot davrida, shuningdek, amaliy mashg‘ulotlar va mustaqil ta’lim jarayonida amaliyotga tadbiq etish ko‘nikmalarini hosil qilish.

3-bosqich: Mustaqil ravishda o‘qib-o‘rganish va ijodiy izlanish asosida hosil qilingan amaliy ko‘nikmalarning malakalarga aylanishiga erishish.

4-bosqich Mavjud nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarga tayangan holda kasbiy faoliyatni samarali tashkil etishga psixologik jihatdan tayyorlanish.

Pedagog tomonidan ushbu shakllarda kasbiy faoliyatning samarali tashkil etilishi uning kreativligi qay darajaa ekanligiga bog‘liq bo‘ladi. Kreativ fikrlash har bir ijtimoiy sohada yaqqol aks etishi mumkin. O‘qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ) yondashuvida aks etadi.

Talabalarda kreativlikni rivojlantirish ta’lim mazmunini o‘zlashtirishda talabalarning bilim saviyasi, o‘zlashtirish darajasi, ta’lim manbai, didaktik vazifalariga qarab, munosib ravishda o‘qitish jarayonini tashkil etishni talab qiladi. Bunda quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga amal qilish lozimligi nazarda tutiladi:

- talabalarda ijodiy fikrlash uchun qulay imkoniyat yaratish, talabalar tomonidan bayon qilingan turli-tuman fikrlar va g‘oyalarni bag‘rikenglik bilan qabul qilish hamda ularning o‘quv jarayonidagi faolligini ta’minlash, har bir talabada uning ijodiy fikrlashga qodirligi haqidagi ishonchni qaror toptirish, ularning ijodiy faolliklarini muntazam rag‘batlantirish;

- o‘quv jarayonini talaba shaxsining xususiyatlari, ehtiyojlari va intellektual salohiyatidan kelib chiqqan holda individuallashtirish; talabalarda individual, kichik guruhlar va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, ularni muammolarni hal qilishda tayyor, standart yechimlar bilan birga nostandart yechimlar qabul qilishga undash;

- kreativ faoliyatni rivojlantirishning asosi bo‘lgan kognitiv bilimlarni amalda qayta ishlab chiqish va takomillashtirish imkonini beradigan interfaol mashg‘ulot shakllari va metodlarini tanlash va tatbiq etish.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilish mumkinki, talabalarning pedagogik ehtiyojlari, qiziqishlari, alohida ahamiyatga ega bo‘lgan yo‘nalishlarini tizimli tarzda o‘rganish, bunda ularning kreativ faoliyatni tashkil etishida uchraydigan kontrsuggestiv, tezaurus va interaksion baryerlarning bartaraf etishning samarali yo‘llarini belgilash lozim. Shuningdek, talabalarning kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g‘oyalar, konsepsiyalar hamda ilg‘or pedagogik tajribalar asosida o‘qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli-faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Talabalarning kreativlik ko‘nikmalarini rivojlantirish asosida ulardagi ixtisoslashgan ya’ni pedagogik kreativlik kompetentligini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish, bunda zamonaviy axborotkomunikatsiya texnologiyalari, innovatsion strategiyalar, interfaol ta’lim metodlari va texnologiyalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1.Xodjayev B.X.Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik-T.: Sano STANDART

2.Ro’ziyeva D.I. Tolipov O’.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.-T.: innovatsiya-ziyo. 2019

3.Sh.Abdullayeva, D.I.Ro’ziyeva. pedagogik diagnostika va korreksiya. Darslik. –D. Fan va texnologiyalar, 2019

4.Юзликаева Э. мадьярова С. Янбарисова Э. Морхова И. Теория и практика общей педагогики. Учебник.-Т.: ТГПУ, 2014.

5.КальдибековаА.С. Жалпыпедагогикатеориясы жене практикаси. Педагогика теорияси.-Т.:ТДПУ, 2013

6.Berdiyeva, S. (2024). IMPROVING THE METHODOLOGY OF PREPARING STUDENTS FOR CREATIVE ACTIVITY BASED ON FOREIGN EXPERIENCES. Talqin va tadqiqotlar, (28).

7. Nasiba, Q., & Berdiyeva, S. (2023). SIGNIFICANCE AND CONTENT OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTIC METHODS. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS), 2(2), 51-53.

8. Berdiyeva, S., & Sattorova, X. (2024). BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O ‘QITISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH. Talqin va tadqiqotlar.

9. Amrullayevich, M. S. (2024). BOSHLANG ‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA KONGRUENTLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 448-452.

10. Berdiyeva, S. (2024). SINF VA GURUHLARDA INKLYUZIV TA’LIM TUSHUNCHASINI RIVOJLANTIRISH. Talqin va tadqiqotlar.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

BOSHLANGICH TAYYORGARLIK DAVRIDA YOSH STOL TENNISCHILARNI JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI
МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ЮНЫХ НАСТОЛЬНЫХ ТЕННИСИСТОВ В ПЕРИОД НАЧАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES OF YOUNG TABLE TENNIS PLAYERS DURING THE INITIAL PREPARATION PERIOD

Ilyosova Maftunaxon Soyibjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti Sirtqi bo‘lim aniq va tabiiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi
maftunailyosova98@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sport maktablardagi boshlang‘ich tayyorgarlik davrida yosh stol tennischilarning mashg‘ulotlar jarayonida jismoniy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan turli jismoniy mashqlar va o‘yinlardan foydalanib yosh stol tennischilarda ko‘zlangan maqsadlar yoritilgan.

Аннотация: В данной статье освещаются цели, преследуемые у юных пингвинов в период начальной подготовки в спортивных школах с использованием различных физических упражнений и игр, направленных на развитие физических качеств юных пингвинов в процессе тренировок.

Annotation: This article covers the goals pursued in young table tennis players using various physical exercises and games aimed at developing the physical qualities of young table tennis players in the training process during the initial training period in sports schools.

Kalit so‘zlar: sport, stol tennisi, jismoniy mashq, jismoniy sifatlar, jismoniy rivojlanish, sport maktablari, mashg‘ulot.

Ключевые слова: спорт, настольный теннис, физические упражнения, Физические качества, физическое развитие, спортивные школы, тренировки.

Keywords: sports, table tennis, exercise, physical qualities, physical development, sports schools, training.

Kirish

Mamalakatimizda jismoniy tarbiya va sportga bo‘lgan etiborning yuqoriligi hamda o‘sib kelayotgan yoshlarning bandligini ta’minlash maqsadida yoshlarning muayyan bir sport turi mashg‘ulotlarini olib borilishi, mashg‘ulot jarayonlarining zichligi va iqtidorli sportchilar bilan tajriba almashish orqali yuqori malakalarni egallab nufuzli musobaqalarda yurtimiz sharafini munosib himoya qilish maqsadida o‘sib kelayotgan yoshlar o‘z tanlagan sport turlari bilan mashg‘ulotlar olib borishadi. Yurtimizda sportga ixtisoslashtirilgan bolalar va o‘smirla sport maktablarida sportning stol tennis turi bilan shug‘ullanib kelayotgan yosh o‘quvchilarning mashg‘ulotlar davomida jismoniy rivojlanish ko‘rsatkichlarining takomillashuv darajalarini aniqlash, ulardagi xato va kamchiliklarni bartaraf etish chora tadbirlarini ishlab chiqish ushbu tadqiqot ishining asosiy dolzarbligi hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishning ahamiyati sezilarli darajada oshdi ular inson shaxsini shakllantirishda, jismoniy sifatlarni rivojlantirishda asosan sportda yosh sportchi shaxsini jismoniy, axloqiy tarbiyalashning muhim elementi va ko'nikmalarni shakllantirishning samarali vositasi va hayotda zarur bo'lgan ko'nikmalar tarbiyaviy xususiyatga ega.

Respublikamizning barcha tuman va shaharlarida bolalar sport maktablari muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatmoqda yirik shahar va qishloqlarda sport maktablarining filiallari tashkil etildi, bu ayniqsa qishloq joylarda yashovchi bolalar uchun juda muhimdir bundan tashqari, olimpiya zaxiralari sport maktablari ochilgan, maktablar sport sohasidagi internatlar va yosh sportchilarni tayyorlash uchun sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan sinflar so'nggi yillarda ushbu sport maktablarining yuqori darajadagi sportchilarni tayyorlashga qo'shgan hissasi sezilarli darajada oshdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Xorij olimlarining ilmiy-uslubiy adabiyotlarini o‘rganish natijasida ma’lum bo‘ldiki, jismoniy tarbiya bo‘yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xususan, V.K.Balsevich, L.I.Lubisheva, S.V.Ribalkina, Yu.F.Kuramshin, V.A.Bogdanova, G.V.Julina, N.I.Chukturova, A.N.Kondratev, V.A.Baranov va boshqalarning ishlari shular jumlasidandir. V.P.Filin, V.G.Nikitushkin, L.V.Volkov, V.E.Kote¬shov, T.Bompa va boshqa mutaxassislar yosh sportchilar zaxiralarini tayyorlash tizimi, bolalar va o‘smirlar uchun sport mashg‘ulotlari, bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda mashg‘ulot yuklamalarini rejalashtirish uslubiyatini ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishgan.

Mamlakatimizning qator olimlaridan R.S.Salomov maktab o‘quvchilarining jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligining yoshga xos xususiyatlarini, T.S.Usmonxo‘jayev bolalarning jismoniy faolligi bilan jismoniy rivojlanishi

orasidagi bog‘liqlikning ilmiy-pedagogik asoslarini tadqiq qilganlar, X.X.Soliyev tana tuzilishi tipi va rivojlanishi varianti har xil bo‘lan 7-12 yoshli o‘g‘il bolalar mushak kuchini rivojlantirish yuzasidan hamda A.T.Sodiqov I–IV sinf o‘quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida mashqlar yuklamasini me’yorlash ustida ilmiy izlanishlar olib borganlar, B.G.Boyboboyev jismoniy tarbiya darslarida 11-14 yoshli o‘g‘il bolalar uchun yuklamani me’yorlash masalalarini, O.V.Goncharova bolalarning kuch, chaqqonlik, chidamlilik, egiluvchanlik sifatlarini rivojlantirishning vosita va usullarini yoritib berganlar.

Bolalar va o‘sirlar sport maktablari, Olimpiya zaxiralari maktablarining keng tarmog'ining ochilishi xalqaro musobaqalarda (Osiyo chempionatlari) muvaffaqiyatli ishtirok etishiga yordam berdi, Jahon chempionati va Olimpiya o'yinlarida sport maktablarida yetishib chiqqan sportchilarni dunyodagi eng yaxshi sportchi sifatida tan olingan yosh sportchilarni tayyorlashning zamonaviy tizimi jismoniy va texnik tayyorgarlikka yuqori talablarga ega sport yutuqlarining yuqori darajasi va xalqaro maydonda sportchilar raqobatining kuchayishi samarali vositalarni izlashni talab qiladi, yosh sportchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish va bolalar sport maktablari sharoitida o'quv-mashg'ulot ishlarining sifatini oshirish shakllari va usullari yosh sportchilarning boshlangich tayyorgarlik davrida ko'p jihatdan umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikni oqilona rejalashtirish va qurishga bog'liq bolalar va o'spirinlarda yuqori va barqaror natijalarga erishish yoshlarda jismoniy va axloqiy-irodaviy fazilatlarni maqsadli rivojlantirmasdan mumkin emas. Shu munosabat bilan, yosh sportchilarni ko'p yillik tayyorlash tizimida boshlang‘ich tayorlov bosqichi muhim o'rin tutishi kerak kuch,tezlik, tezlik-quvvat, muvofiqlashtirish qobiliyatlari, umumiy va maxsus chidamlilikni oshirish va axloqiy va irodaviy fazilatlarni rivojlantirish (jasorat, qat'iyatlilik, sabr-toqat, Iroda,) muhim ahamiyatga ega. Yosh sportchilarning jismoniy va axloqiy-irodaviy fazilatlarini samarali rivojlantirishga turli xil umumiy jismoniy tayyorgarlik, shu jumladan turli xil umumiy tayyorgarlik mashqlari, yosh stol tennisichilarini hisobga olib ularga mashg‘ulot paytida ochiq o'yinlar, turli xil harakatlari estafeta o'yinlari (yugurish, sakrash, ko'tarilish, burilishlar, siljishlar, muvozanat), turli to'siqlarni yengib o'tish bilan raqobatbardosh tarzda amalga oshirish ko‘zlangan narijaga samarali yo‘llaridan biri hisoblanadi.

Boshlang‘ich tayyorgarlik guruhidagi yosh tennischilarni sijmoniy sifatlarini rivojlantirishda jismoniy mashqlar va estafetali o'yinlarida vosita, muvofiqlashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish, jismoniy sifatlarni tarbiyalash uchun katta imkoniyatlar mavjud. Yosh sportchilar bilan o'quv-mashg'ulot ishlarida ushbu imkoniyatlardan yosh sportchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish va umumiy jismoniy

tayyorgarligini oshirish uchun bolalar sport maktablarining individual murabbiylari yetarli darajada foydalanmayotganligini ta'kidlash kerak. Jismoniy mashqlar va estafetali o'yinlar kamdan-kam hollarda turli xil harakatlar bilan qo'llash o'quv jarayonida ishlatiladigan standart jismoniy mashqlar yosh sportchilarning jismoniy tayyorgarligini etarli darajada oshirishga imkon bermaydi va sport natijalarining o'sishiga hissa qo'shmaydi.

Tayyorgarlikning dastlabki bosqichida yosh sportchilar bilan olib boriladigan o'quv-mashg'ulot jarayonida turli xil harakatlar bilan estafeta o'yinlaridan va raqobatbardosh tarzda bajariladigan o'yin vazifalaridan foydalanish kerak bu yosh sportchilarning jismoniy va funktsional tayyorgarligini oshirishga, jismoniy, axloqiy va ixtiyoriy sifatlarni rivojlantirishga va sport natijalarining o'sishiga yordam beradi.

XULOSA

Boshlang‘ich tayyorlov davrida yosh stol tennischilarining jismoniy sifatlarini rivojlantrish uchun mashg‘ulotlarda har tomonlama jismoniy sifatlarni o‘zlashtirishlari va rivojlanish darajalari a’lo darajada deb ayta olmaymiz. Bolalar va o‘smirlar sport maktablarida mashg‘ulotlar olib borayotgan stol tennischilarining jismoniy sifatlarini rivojlantirish jarayonlari davrida ularga berilgan yuklamalarni yosh sportchilarning individual hususiyatlariga moslagan holda qo‘llab borish va rejalashtirilgan mashg‘ulotlar tizimiga moslashtirish orqali ulardagi jismoniy sifat ko‘rsatkichlarini yahshilashga erishiladi.

Mashg‘ulotlar jarayonini modernizatsiya qilish, shuningdek, yosh stol tennischilarni tayyorlash jarayonini optimallashtirish har qanday moddiytexnika resurslaridan (texnologiya, jihozlar) samarali foydalanishga qaratilgan bo‘lishi zarur. Bu esa butun jarayonni aniqlash, tahlil qilish va tuzatish imkoniyatini beradi.

Ilmiy-uslubiy adabiyotlarda umumiy jismoniy sifat ko‘rsatkichlarini takomillashtirishga qaratilgan mashg‘ulotlarning vositalari va usullari yetarlicha taqdim etilgan bo‘lib, ular asosan o‘yin, turli hil murakkab kordinatsiyali harakatlarga mo‘ljallangan tizg‘inli vaziyatda mumkin bo‘lgan harakat usullarining turli xil kombinatsiyalarini o‘rganish bilan tavsiflanadi. Yosh stol tennischilarining amaliy mashg‘ulotlarda taktik va texnik harakatlar kompleksiga oid bilimlarini, ko‘nikmalarini o‘zlashtirib borishlari ularni yuksak harakat ko‘nikmalarini egallashlariga va o‘z novbatida iqtidorli sportchi bo‘lib yetishishga xizmat qilish o‘z tasdiqini topganiga guvoh bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2015 yil 4 sentabrdagi “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi (yangi tahriri) qonuni. B. 29.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 5 noyabrdagi “Sport ta’limi tizimini tubdan takomillashtirish orqali olimpiya va paralimpiya sport turlari bo‘yicha sportchilar zaxirasini shakllantirish sifatini yanada oshirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5279 sonli qarori.

3. Stol tennsi. Gufranova R. Salimov U.Z. Toshkent 2017. 20-28-betlar.

4. Tennis nazariyasi va uslubiyati. A.A.Pulatov, SH.A.Pulatov, S.K.Adilov, F.A.Pulatov. Toshkent 2017. 140-bet

5. Sport pedagogik mahoratini oshirish (Tennis). SH.A.Pulatov, F.A.Pulatov, Sh.SH.Isroilov. Toshkent 2017. 143-144-betlar

6. Методика обучения адаптивным спортивным играм (настолный теннис). Юнусов Санжар Арифжанович. Тошкент 2021 39-б

7. Настолный теннис. Гуфранова Р. Брюхов.В.А Ташкент 2017 93-б Антонюс Д. Влияние дифференцированных режимов двигателной активности на физическую подготовленност и физическое развитие подростков, обучающихся в школах различного типа. Дис. канд. пед. наук. – М., 1991. – 246 с.

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI TASHKILIY-HUQUQIY JIHATDAN SHAKLLANTIRISH VA UNING YURIDIK TAHLILI

Rustamov Muhammadyusuf Islomjon o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti Magistratura va sirtqli ta'lim fakulteti
Advokatlik faoliyati yo'nalishi 1-kurs talabasi
rustamovmuhammadyusuf210@g-mail.com

Annotatsiya: Iqtisodiyotni rivojlantirish uchun banklar va ularning faoliyatiga chuqurroq yondashish talab etiladi. Chunki aynan banklar mamlakat moliyaviy-iqtisodiy sohasini tizimlashtirib, barqarorlashtirib turish funksiyasini amalga oshiradi. Shunday muhim mas'uliyat yuklatilganligi sababli ham banklarni tashkil etish boshqa subyektlarga qaraganda muyyan talablarni, bosqichlarni, qiyinchiliklarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada banklarni tashkil etish shakli, tartibi, banklarga qo'yilgan talablar masalasi, tashkiliy jihatlarni tartibga soluvchi normativ hujjatlar tahlili, bu boraragi xorij tajribasi batafsil yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: tijorat banki, aksiyadorlik jamiyati, muassis, ustav kapitali, dastlabki ruxsatnoma, litsenziya, yig'im, raqamli banklar.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И ЕГО ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Аннотация: Для развития экономики необходим более глубокий подход к банкам и их деятельности. Потому что именно банки выполняют функцию систематизации и стабилизации финансово-экономической сферы страны. Из-за такой важной ответственности создание банков сопряжено с особыми требованиями, этапами и трудностями по сравнению с другими субъектами. В данной презентации будут подробно раскрыты форма и порядок организации банков, вопрос требований к банкам, анализ нормативных документов, регулирующих организационные аспекты, а также зарубежный опыт в этом отношении.

Ключевые слова: коммерческий банк, акционерное общество, учредитель, уставный капитал, первоначальное разрешение, лицензия, сбор, цифровые банки.

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMATION OF COMMERCIAL BANKS AND ITS LEGAL ANALYSIS

Abstract: In order to develop the economy, a deeper approach to banks and their activities is required. Because it is banks that perform the function of systematizing and stabilizing the country's financial and economic sphere. Because of such an important responsibility, the establishment of banks involves specific requirements, stages, and difficulties compared to other subjects. In this presentation, the form and procedure of bank organization, the issue of requirements for banks, the analysis of normative documents regulating organizational aspects, and foreign experience in this regard will be explained in detail.

Key words: commercial bank, joint-stock company, founder, authorized capital, initial permission, license, fee, digital banks.

Har bir ishda uni davom etishdan ham ko‘ra boshlab olish muhim va ko‘p mehnat, qat’iyat talab qiladigan omil hisoblanadi, ayniqsa ushbu ish biror faoliyat bilan muntazam shug‘ullanish maqsadini ko‘zlab boshlanayotgan bo‘lsa. Bank sohasida esa bu masala yana ham chuqur ahamiyat kasb etadi. Chunki ma’lumki, banklarning faoliyatining asosi katta tavakkalchilik hisoblanadi, to‘g‘ri, tadbirkorlik shartlaridan biri ham tavakkalga asoslanganlikdir, lekin banklarda ustav kapitaliga qo‘yilgan talablar mavjud, ular ustidan nazorat ham kuchli, bundan tashqari deyarli barcha aholi, hattoki davlat ham bank xizmatlaridan, bank operatsiyalaridan foydalanadi, ya’ni bank barcha mijozlar ishonchini oqlash uchun ham o‘z faoliyatini qonuniy ravishda tashkil etishi, davom etishi talab etiladi.

Dastavval, bank faoliyatini tashkil etishning quyidagi tamoyillarini belgilab olish mumkin:[8]

- tijorat banklarining kredit resurslarini – kredit berish uchun kerakli pul mablag‘larini yaratishda chetdan jalb qilingan moliyaviy manbalarga tayanib ish qilish tamoyili;
- tijorat banklarining faqatgina mavjud mablag‘lar doirasidan kelib chiqib faoliyat ko‘rsatishi tamoyili;
- banklar faoliyatining iqtisodiy mustaqilligi tamoyili;
- bank faoliyatining tijorat faoliyati;

[8] Abdullayev Y. Qoraliyev T. Toshmurodov Sh. Abdullayeva S. Bank ishi. O‘quv qo‘llanma – “Iqtisod-Moliya” 2009, 57-bet

•mijozlar huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tamoyili;

•banklarning universallashuvi, daromad olishi tamoyili.

Darhaqiqat, albatta, bank tashkil etish uchun tashabbus ko‘rsatilishi kerak va ushbu tashabbusni ko‘rsatuvchi inson — **muassis** deb ataladi. “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonunning 12-moddasiga ko‘ra, muassis resident hisoblangan jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek norezidentlar ham bo‘lishi mumkin.[9] Shuningdek, bu davrda bank muassislari o‘rtasida bank tashkil etishga kelishiladi, **tashabbus guruhi** tuziladi, har bir muassisning ustav kapitaliga qo‘shilgan ulush miqdori belgilab olinadi, bankning ta’sis hujjatlari majmui tayyorlanadi. Keyingi masala esa **nom tanlash** hisoblanadi, tanlanadigan nom “Firma nomlari to‘g‘risida”gi qonunning talablariga muvofiq holda tanlanishi lozim.

Keyingi e’tiborga molik bosqich bu – **ustav kapitalini shakllantirish** bosqichidir. Aksariyat tadbikorlik subyektlari yoxud boshqa faoliyat bilan shug‘ullanuvchi subyektlar doirasiga, jumladan mas’uliyati cheklangan jamiyatlarga ustav kapitalining minimal talabi belgilanmagan. Lekin banklarda bu borada minimal talab qayd etilgan va buning sababini shu bilan izohlash mumkinki, banklar o‘z xizmatlari orqali nafaqat bank-mijoz o‘rtasidagi munosabatga, shuningdek, mijoz-davlat o‘rtasidagi munosabatlarga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatadi.

Ushbu talab esa “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonunning 13-moddasida belgilab qo‘yilgan, unga muvofiq, bank ustav kapitalining eng kam miqdori:

- 2023-yil 1-sentabrga qadar yuz milliard so‘mni;
- 2023-yil 1-sentabrdan e’tiboran ikki yuz milliard so‘mni;
- 2024-yil 1-apreldan e’tiboran uch yuz ellik milliard so‘mni;
- 2025-yil 1-yanvardan e’tiboran besh yuz milliard so‘mni tashkil etishi kerak.

Ustav kapitalini shakllantirish milliy valyutada amalga oshiriladi va bunda kreditga, garovga olingan mablag‘lardan va boshqa majburiyatni ta’minlashga qaratilgan boshqa mablag‘lardan foydalanish ma’n etiladi. Demak, hozirda banklar uchun ustav kapitalining eng kam miqdori **350 mlrd so‘mni** tashkil etadi ekan va bank qonunchiligiga ushbu o‘zgarish 2023-yil 19-aprelda kiritilgan.[10]

Banklarning tashkiliy-huquqiy shakliga to‘xtalinadigan bo‘lsa, banklar **aksiyadorlik jamiyatlari** (AJ) shaklida tashkil etiladi. Tashkil etilgan tuzilma albatta

[9] O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 19.04.2023 yildagi O‘RQ-831-son “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga o‘zgartirishlar kiritish haqida https://lex.uz/uz/docs/-6437258

[10] O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 19.04.2023 yildagi O‘RQ-831-son “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga o‘zgartirishlar kiritish haqida https://lex.uz/uz/docs/-6437258

davlat ro‘yxatidan o‘tkazilishi lozim. Banklarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazuvchi maxsus tashkilot “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonun, “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki to‘g‘risida”gi qonun hamda 66-sonli 2016-yil 28-oktabrdagi PQ-2646-sonli qarorini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorning 1-ilovasidagi “Tadbirkorlik subyektlarini davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi nizomga muvofiq O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki hisoblanadi. Bundan tashqari, banklar bank faoliyati bilan shug‘ullanish uchun maxsus ruxsatnoma – **litsenziya olishlari** talab etiladi. Bank qonunchiligiga hamda 701- sonli qonunga ko‘ra ushbu litsenziya ham Markaziy bank tomonidan amal qilish muddati cheklanmagan holda beriladi.[11] Bank qonunchiligiga ko‘ra, banklarni litsenziyalash tartib-taomili ham quyidagi ikki bosqichga bo‘linadi:

- Markaziy bank tomonidan bankni tashkil etishga doir dastlabki ruxsatnomani berish;
- bir vaqtning o‘zida litsenziya bergan holda bankni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish.

Bunda litsenziya berilganligi uchun tegishli miqdorda boj undiriladi. 701-sonli “Litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartib-taomillari to‘g‘risida”gi qonun hamda 600-sonli “Davlat boji to‘g‘risida”gi qonunga ko‘ra, ushbu miqdor quyidagi summalari tashkil etadi:[12]

1. bank faoliyati uchun: bank ustav kapitali miqdorining 0,1 %i;
2. to‘lov tizimlari operatorining faoliyati uchun: bazaviy hisoblash miqdorining 5 baravari;
3. to‘lov tashkilotlari faoliyati uchun: bazaviy hisoblash miqdorining 5 baravari;
4. valyuta birjasi faoliyati uchun: bazaviy hisoblash miqdorining 4 baravari.

Endi esa ushbu jarayonlarni Buyuk Britaniya davlati misolida ham ko‘rib chiqamiz.

Buyuk Britaniya

Buyuk Britaniyada bank ochish tartibi O‘zbekistonnikiga ancha o‘xshash. Yetarlicha mablag‘, ishonchli guruh, biznes reja va bir qator qonuniy talablarni amalga oshirish orqali bank tashkil etish mumkin. Ustav kapitali talablari direktivasiga (CDR) ko‘ra, belgilangan minimal kapital **5 million yevroni** tashkil qiladi. Biroq, kichik ixtisoslashtirilgan banklar sifatida tasniflangan subyektlar, ular

[11] O’zbekiston Respublikasining “Litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartib-taomillari to‘g‘risida”gi qonuni // O’zbekiston Respublikasi Qon hujjatlari milliy bazasining rasmiy veb-sayti– https://lex.uz/docs/-5511879

[12] O’zbekiston Respublikasining “Davlat boji to’g’risida”gi qonuni // O’zbekiston Respublikasi Qon hujjatlari milliy bazasining rasmiy veb-sayti – https://lex.uz/docs/-4680944?ONDATE=13.06.2023

o‘zlarining ixtisoslashganligini asoslashlari sharti bilan, 1 million yevro yoki 1 million funt sterling miqdorida (qaysi biri yuqoriroq bo‘lsa) kamaytirilgan ustav kapitaliga ega bo‘lishlari mumkin. Buyuk Britaniyada faoliyat shakli, xizmat turiga qarab turli litsenziyalar taqdim etiladi.[13]

Raqamli bank litsenziyasi

Fintech litsenziyasi

Elektron pul instituti (EMI) litsenziyasi

To‘lov muassasasi (PI) litsenziyasi

Amerika Qo’shma Shtatlari

AQSHda bank ochish bir yil yoki undan ko‘proq vaqt talab qilishi mumkin bo'lgan uzoq tashkiliy jarayonni va kamida ikkita nazorat qiluvchi organning ruxsatini o‘z ichiga oladi. Tashkilotchilar, biznes-reja, yuqori boshqaruv jamoasi, moliya, kapitalning yetarliligi, risklarni boshqarish infratuzilmasi va boshqa tegishli omillar haqida keng qamrovli ma’lumotlar tegishli organlarga taqdim etilishi kerak. Taklif etilayotgan bank birinchi navbatda federal yoki shtat ustaviga rozilik olishi kerak. Valyuta nazorati idorasi (OCC) federal yoki "milliy bank" nizomini chiqarish uchun mutlaq vakolatga ega, har qanday shtat (va Kolumbiya okrugi, Guam, Puerto-Riko va Virjiniya orollari) davlat nizomini chiqarishi mumkin. AQSH da bank tashkil etish bosqichlari haqida to‘xtalinadigan bo’lsa, ular quyidagilardan iborat: muayyan rejani tuzib olish; ta’sischilar birgalikda direktorlar kengashini tuzishlari; tegishli nizomni olish uchun Hukumat regulyatorlariga murojaat qilish ; ustav federal yoki shtat organlarida tasdiqlanishi; tegishli ustav kapitalini jamg‘arish - kamida 15 million dollardan 25 million dollargacha bo'lgan kapital; tegishli litsenziya olish; joy, nom tanlash kabilar hisoblanadi.[14] Agar xorijiy bank bo‘lsa, AQShda sho'ba korxonasini tashkil etish uchun litsenziya talablari ariza turiga bog‘liq bo'ladi: Federal yoki Davlat bank litsenziyasi, shuningdek, Federal yoki Shtat Nizomi deb ataladi.

Kanada

Kanadada OSFI federal hukumat agentligi bo'lib, bank qonunchiligiga muvofiq barcha ustav banklarini nazorat qilish va tartibga solish uchun mas'uldir. Eng muhimi, banklarni birlashtirish bo‘yicha arizalarni ko'rib chiqish va Moliya vaziriga tavsiyalar berish uchun ham mas'ul agentlikdir. OSFI tavsiyasini olgandan so‘ng,

[13] https://dashdevs.com/blog/how-to-start-a-small-localised-bank-in-the-uk — UK Banks: Peculiarities of opening your own bank. 12.12.2023

[14] https://www.incauthority.com/blog/how-to-start-a-bank/#h-how-to-start-a-bank-step-by-step — How to start a bank in USA

Moliya vaziri Kanadada federal tartibga solinadigan moliyaviy institutlar (FRFI) uchun arizalarni tasdiqlash bo'yicha yakuniy javobgarlikka ega. OSFIning ariza berish jarayoni quyidagi uch bosqichga bo‘lingan bo‘lib, agentlik uzoq ariza berish jarayonida yo‘l-yo‘riq va fikr-mulohazalarni taqdim etish uchun tuzilgan:[15]

- 1-bosqich: Oldindan ariza berish;
- 2-bosqich: Xatlar patenti;
- 3-bosqich: Buyurtma.

Dastur 33 000 dollar atrofida turadi. Bu korporatsiya patentining harflari narxi hisoblanadi. 2-bosqich OSFI tavsiyasini olish va Moliya vaziridan yuridik shaxs patentini olishdan iborat. Bu bosqich oddiy nashrdan boshlanadi. Bunda bildirishnomani yoki patentga ariza berish niyatini Kanada hukumatining rasmiy gazetasi - Canada Gazette'da e'lon qilish kerak bo‘ladi. Kanadada dastlab bankni tashkil etishda ustav kapitalining 5million dollar bo‘lishi talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev Y. Qoraliyev T. Toshmurodov Sh. Abdullayeva S. Bank ishi. O‘quv qo‘llanma – “Iqtisod-Moliya” 2009, 57-bet
2. O‘zbekiston Respublikasining “Bank va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonuni//Qonun hujjatlari milliy bazasi, O‘RQ-580-son, 15.11.2019 y. https://lex.uz/docs/-4581969
3. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 19.04.2023 yildagi O‘RQ-831-son “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga o‘zgartirishlar kiritish haqida https://lex.uz/uz/docs/-6437258
4. O’zbekiston Respublikasining “Litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartib-taomillari to‘g‘risida”gi qonuni // O’zbekiston Respublikasi Qon hujjatlari milliy bazasining rasmiy veb-sayti– https://lex.uz/docs/-5511879
5. O’zbekiston Respublikasining “Davlat boji to’g’risida”gi qonuni // O’zbekiston Respublikasi Qon hujjatlari milliy bazasining rasmiy veb-sayti – https://lex.uz/docs/-4680944?ONDATE=13.06.2023
6. https://dashdevs.com/blog/how-to-start-a-small-localised-bank-in-the-uk — UK Banks: Peculiarities of opening your own bank. 12.12.2023
7. https://www.incauthority.com/blog/how-to-start-a-bank/#h-how-to-start-a-bank-step-by-step — How to start a bank in USA
8. https://portfolioplus.com/how-do-you-open-a-bank-in-canada/ —How do you open a bank in Canada

[15] https://portfolioplus.com/how-do-you-open-a-bank-in-canada/ —How do you open a bank in Canada

“BOSH” SO‘ZINING POLISEMANTIK XUSUSIYATLARI
(Iqbol Mirzo she’riyati misolida)

Nurmurodova Shaxnoza Ibragimovna
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti
“O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasi o‘qituvchisi
nurmurodova1972@mail.ru
Sharopov Bekzod
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti
616-23 EE guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilshunoslik termini hisoblangan polisemiya tushunchasiga ta’rif berilgan. “Bosh” so‘zining matn tarkibida keluvchi barcha ma’nolari izohlangan. Shuningdek, “Bosh” so‘zi bilan bog‘liq frazeologik birliklar va metaforik birikmalar Iqbol Mirzo she’riyati misolida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: til, so‘z, bir ma’noli so‘z, polisemantik so‘z, ko‘pma’nolilik, lug‘at, frazeologik birlik, metaforik birikma.

Annotation. This article describes the concept of polysemy, which is a linguistic term. All meanings of the word "head" in the text are explained. Also, phraseological units and metaphorical combinations related to the word "Head" are analyzed on the example of Iqbal Mirza's poetry.

Key words: language, word, single meaning word, polysemantic word, ambiguity, dictionary, phraseological unit, metaphorical combination.

Ma’lumki, tilshunoslikda so‘zlarning ko‘p ma’noli bo‘lish xususiyati **polisemiya** (poly – ko‘p, sema – ma’no) deyiladi[16]. Ko‘p ma’noli so‘z – bir necha ma’nolarga ega bo‘lgan so‘z.

Ko‘p ma’noli so‘zning har bir ma’nosi boshqa so‘zlarning ma’nolari bilan aloqaga kiradi. So‘zlar bir-biriga o‘xshashligi, yaqinligi va nutq jarayonida (matn tarkibida) ishlatilishiga ko‘ra ma’nolarini o‘zgartirishi mumkin.

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da “bosh” so‘zining 20 ta ma’noga ega ekanligi izohlangan[17].

BOSH:

[16]Abduazizov A.A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. Darslik. T.: 2010. -B.214.
[17]Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томлик. 1 том. Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2006.-680 б.

1. Tananing bo‘yindan yuqorigi, oldingi (odamda, hayvonlarda) qismi; kalla.
2. (ko‘chma) Aql-hush, miya.
3. Boshliq, rahbar.
4. (sifat) Lavozim, mansab jihatdan katta, yuqori turuvchi.
5. Ulkan, katta, asosiy.
6. (sifat) Eng muhim, asosiy, yetakchi. Bosh masala. Bosh sabab.
7. (sifat) Eng oldingi, birinchi.
8. (ko‘chma so‘zlashuv tilida) Odam, kishi.
9. (sanoq sonlar bilan) Chorva hisobida har bir adad jonivor.
10. Tik narsalarning tepa qismi, uchi, cho‘qqisi.
11. Biror marosim, tadbir, voqea-hodisaning ro‘y berish, amalga oshish jarayonidagi dastlabki bosqich.
12. Yon, old, tomon.
13. O‘rin, karavot va shu kabilarning bosh qo‘yiladigan yuqori tomoni; shunday o‘rinda yotgan kishining beldan yuqori tomonidagi joy.
14. Ba’zi otlar bilan birikib, shu ot orqali ifodalangan narsaning o‘zini yoki u o‘rnashgan joyni, yon-atrofini bildiradi.
15. Cho‘ziq, davomli, bo‘yli narsalar, joy, maydonlarning boshlanish joyi yoki oxiri, etagi; shunday narsalarning ikki uchidan, chekkasidan, tomonidan biri.
16. Voqea, hodisaning, biror muddat yoki faslning, asar, matn va shu kabilarning boshlanish joyi, payti, avvali, muqaddimasi.
17. Voqea, hodisa va shu kabilarning boshlanishi uchun bahona bo‘lgan narsa, dastlabki sabab.
18. Ba’zi o‘simliklarning kalla yoki chochoq shaklidagi hosili, mevasi.
19. (sanoq sonlar bilan) Karra, hisob.
20. 3-shaxs egalik va jo‘nalish kelishigi, o‘rin-payt kelishigi, chiqish kelishigi affikslari bilan ko‘makchi vazifasida qo‘llanadi (q. boshiga, boshida, boshidan).

Biz ushbu maqolada O‘zbekiston xalq shoiri Iqbol Mirzo she’riyatini tahlilga tortar ekanmiz, uning she’rlaridagi o‘ziga xoslik, soddalik va ravonlikni alohida ta’kidlab o‘tishimiz joiz. Ayniqsa, birgina “bosh” so‘zi ishtirok etgan ko‘plab polisemantik birliklar e’tiborimizni tortdi.

Uchar likopchada – sirli tayyorada
Do‘st izlab kelishar qay bir yulduzdan.
Men esam **butun boshli sayyorada** –
–Yolg‘izman… (“Yolg‘izman”)

Bundan tashqari, shoir she’rlarida “bosh” so‘zi qatnashgan ko‘plab iborali birikmalar ham mavjudki, ular she’rning mazmuniga qo‘shimcha ma’no yuklash uchun xizmat qiladi.

Bosh egmoq: 1) boshini tushirmoq, yerga tomon pasaytirmoq; 2) bo‘ysunmoq, itoat qilmoq, tiz cho‘kmoq; sajda qilmoq; 3) yolvormoq, yalinmoq; 4) motam tutmoq, motamsaro bo‘lmoq.

Har kimning yomondir umr yo‘ldoshi,
Esiz yigit yoshi, tuzsiz non-oshi.
Farzandiga qarab **egilar boshi,**
Keng dunyo ko‘ziga tor bo‘lib o‘tar (“O‘tar”).
Aziz qadamjolar men uchun tamom,
Ularga ta’zimlar qilay nega men?
Har kuni shoshaman yerosti tomon,
Faqat o‘sha joyga **boshim egaman** (“Bir lahza”).

Boshiga yetmoq: 1) o‘ldirmoq, halok qilmoq, nobud qilmoq; 2) oxirigacha borib, yetib tugatmoq; tugatmoq.

…Biroq yetdik boshimizga, volidamiz nolasiga,
Buncha jafo qilmasalar begonaning bolasiga (“Farg‘onacha”).

Shuningdek, ko‘plab misollarda “bosh” so‘zi orqali hosil qilingan metaforik birikmalarni ham kuzatish mumkin.

O‘shanda jilg‘alar chuchuk til bilan –
Erkalab, **toshlarning boshin silardi.**
Chig‘anoqlar esa suyuq dil bilan
Toshning kovagida achchiq yig‘lardi (“O‘shanda”).

Quyidagi misralarda esa mubolag‘a san’atidan foydalanilganligini yaqqol anglash mumkin:

Yor-ey, dedik, **boshimizni yorib o‘tdi yor qamchisi,**
Oyog‘ining tirnog‘iga tomib o‘tdi qon tomchisi… (“Farg‘onacha”)

Iste’dodli shoir ijodiga nazar tashlasak, bu kabi misollarni yana davom ettirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Iqbol Mirzo she’riyatida ko‘plab polisemantik birliklar mavjud bo‘lib, ular misralarning jozibadorligini va ta’sirchanligini ta’minlash uchun xizmat qilgan. O‘quvchining qalbiga yetib borishi hamda tushunishiga oson bo‘lishi uchun sodda va xalqona tilda yozilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov A.A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. Darslik. T.: 2010. -B.214.

2. Иқбол Мирзо. Танланган шеърлар.Т.: Ғафур Ғулом, 2002. –Б.101.

3. Nurmurodova Sh.I. Ornitonimlar asosida yuzaga kelgan o‘zbek xalq maqollari. Фан ва технологиялар тараққиёти. 2022 йил. 1 сон. –Б. 235-239.

4. Nurmurodova Sh.I. Texnika oliy o`quv yurtlarida rus tilini o‘qitish metodikasi va uni tashkil etilishi. FarDU. Ilmiy xabarlar. 2023-yil 1-son. –B.447-453.

5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томлик. 1 том. Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2006.-680 б.

SHAHAR IQLIMINING ASOSIY XUSUSIYATLARI

Sotvoldiyev Azamatjon
“Andijon Iqtisodiyot va qurilish” instituti asissenti
95azamatuz@gmail.com
Sheraliyev Oyatbek
“Andijon Iqtisodiyot va qurilish” instituti Arxitektura va qurilish kafedrasi 109-gurux talabasi
oyatbeksheraliyev@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Shahar qurilishida iqlim xususiyatlari, insoniyatning iqlim o’zgarishiga salbiy tasiri, qurilishda ishlatiladigan zamonaviy energiya samardorligi bilan ajralib turuvchi materiallarning turlari va ularning hususiyatlari, avfzallik va kamchiliklari haqida ma’lumot berilgan.

Kalitso‘zlar: atmosfera, alkafon, transport, shahar iqlimi, radiatsiya, shamol tezligi, harorat va namlik.

Shahar qlimining o‘ziga xos xususiyatlari ko‘p yillar davomida tadqiqot mavzusi bo‘lib kelgan. Ushbu xususiyatlarni yaratadigan asosiy omillar juda yaxshi ma'lum.

Zamonaviy shaharlar ilgari qurilganlarga deyarli o‘xshamaydi, ammo shaharlarda qishloq joylariga nisbatan noqulay yashash sharoitlarini yaratadigan omillar o‘zgarishsiz qolmoqda. Bularga quyidagilar kiradi:

1) hududning rivojlanishi, bu pastki sirtning g‘adir budurligi o‘zgarishiga va natijada atmosfera aylanishining o‘zgarishiga olib keladi. Ushbu o‘zgarishlar binoning o‘lchamiga, zichligiga va shakliga bog‘liq;

2) turli korxonalar va binolar tomonidan ishlab chiqarilgan issiqlik;

3) atmosferaning sanoat chiqindilari bilan ifloslanishi.

Shahar iqlimini shakllantiradigan ushbu omillarning asosiysi havoning ifloslanishi. Ifloslanish manbalari sanoat korxonalari, transport, isitish tizimlari havoga yonish mahsulotlari va changdan iborat katta miqdordagi aralashmalar (aerozollar) chiqaradi. Yoqilg‘i yoqilganda oltingugurt dioksidi, kuyikish va kul hosil bo‘ladi. Shahar transportining ishlashi paytida chang havoga ko‘tariladi, uglerod oksidi va yonmagan uglevodorodlarni o‘z ichiga olgan chiqindi gazlar chiqariladi. Zavodlar va korxonalar havoga turli xil organik va noorganik moddalarni chiqaradi.

Hozirgi vaqtda ifloslanish elementlarini ushlaydigan va ularning sonini havo birligiga hisoblaydigan turli xil qurilmalar mavjud.

Shahar atmosferasining oltingugurt dioksidi, uglerod oksidi va boshqa avtomobil chiqindilari mahsulotlari, shuningdek, boshqa aralashmalar bilan ifloslanishi inson uchun xavf tug‘diradi Angliya, Germaniya va Aqshning yirik sanoat shaharlarida gazdan zaharlanish kuzatilmoqda, kasallanish va o‘lim darajasi oshmoqda.

Radiatsiya balansi nafaqat qoplamalarning albedosiga, balki shahar havosining ifloslanish darajasiga ham bog‘liq. Atmosferaning ifloslanishi natijasida shaharlarda quyosh nurlanishining qishloq joylariga nisbatan kamayishi 20% ga, hatto quyosh kam bo‘lganda 50% ga etadi. Qishda quyosh nurlanishining susayishi yozga qaraganda ko‘proq. U yuqori (Shimoliy) kengliklarda joylashgan shaharlarda ko‘prok, past (Janubiy) kengliklarda joylashgan shaharlarda kamroq. Quyosh nurlanishining susayishi kun davomida o‘zgarib turadi. Bu nafaqat quyoshning balandligiga, balki kun davomida o‘zgarib turadigan atmosferaga kiradigan aralashmalar miqdoriga ham bog‘liq.

Shamol tezligining kunlik kursi sezilarli. Shunday qilib, erta tongda, fabrikalar, korxonalar va shahar transporti ish boshlanishidan oldin, shahardagi atmosfera biroz ifloslangan. Sanoat korxonalari va transport faoliyati boshlanishi bilan uning ifloslanishi tez sur'atlar bilan o‘sib bormoqda. Ifloslanish darajasi kunning ish qismida ortadi. Biroq, kun davomida shahardan atrofdagi bo‘shlikga iflosliklarning tarqalishi boshlanadi. Buning sababi shundaki, quyosh nuri ta'sirida turli yuzalar notekis isitiladi va natijada gorizontal va vertikal havo harakatlari sodir bo‘ladi. Ular iflosliklarni tarqatadilar. Shuning uchun quyosh nurlanishining mumkin bo‘lganiga nisbatan maksimal yo‘qotilishi ertalab soat 10 atrofida kuzatiladi, keyin yo‘qotish kamayadi. Agar shamol kun oxirigacha zaiflashsa, quyosh nurlanishining yo‘qolishi yana ortadi.

Shahar havosidagi iflosliklar ultrabinafsha nurlanishini kechiktirishi mumkin, buning natijasida shaharda inson salomatligi uchun noqulay sharoitlar yaratiladi. Shu bilan birga, havoning ifloslanishi iqlimning asosiy elementlariga ta'sir qiladi, masalan, harorat va namlik, shamol, tuman shakllanishi, bulutlar, yog‘ingarchilik va boshqalar.

Kun davomida qizib ketadigan sanoat korxonalari va turar-joy binolari shahar havosiga issiqlik beradi va havo tarkibidagi aralashmalar havoning pastki qatlamlaridan atmosferaning yuqori qatlamlariga issiqlikni qaytarishni kechiktiradi. Shu sababli shahardagi havo harorati uning atrofidagidan yuqori bo‘ladi. Bu haqiqat

shahar aholisining shaxsiy kuzatuvlaridan ma'lum. Miqdoriy farqlar shaharda va uning chegaralaridan tashqarida joylashgan meteorologik stansiyalarni kuzatish, shuningdek, marshrut haroratini o‘rganish asosida aniqlandi. Agar biz o‘rtacha yillik va o‘rtacha oylik havo haroratini taqqoslasak, unda ular orasidagi farqlar aksariyat kichik shaharlarda 1 ºS dan oshmaydi. Farqlar haroratning kunlik kursida ko‘proq seziladi (shaharning isinish ta'siri kechasi eng kuchli seziladi). Masalan, yozda Berlin va uning atrofidagi o‘rtacha harorat farqi soat 7 da 0,1 ºS da, soat 21 da 2 ºS da farqlar, ayniqsa, haroratning pasayishi davrida, masalan, bahor va kuzgi sovuqlarda yoki qishning sovuq kunlarida juda muhimdir.

Shahar qanchalik katta bo‘lsa va undagi issiqlik, atmosfera ifloslanishi manbalari qancha ko‘p bo‘lsa, shahar va shahar tashqarisidagi havo haroratining farqi shunchalik katta bo‘ladi. Shaharga bahor ertaroq keladi, kuz kechroq keladi.

T. V. Pokrovskaya kitobidan olingan Leningrad va uning atrofi uchun ba'zi qiyosiy iqlim xususiyatlari. Petrodvores, Leningrad singari, Ko‘rfaz qirg‘og‘ida joylashganiga qaramay, bu erda o‘rtacha minimal havo harorati Leningradga qaraganda 1,3 ºS Leningrad yaqinida joylashgan Levashovda, lekin Finlyandiya ko‘rfazidan uzoqda joylashgan tekis, past erlarda o‘rtacha minimal harorat allaqachon Leningradga qaraganda 2 ºS gakam. Ba'zi ayozli kunlarda bu farq 10 ºS ga etadi. Sovuq qanchalik kuchli bo‘lsa va shamol qanchalik zaif bo‘lsa, shahar va uning atrofi o‘rtasidagi minimal harorat farqi shunchalik katta bo‘ladi. Bunday holda, bu farq katta qiymatga etadi, chunki Levashovo pasttekisliklarda bo‘lib, janubdan va ko‘rfazdan o‘rmon maydoni bilan, shimoldan esa joylarda 100 m ga etgan balandlik bilan himoyalangan. bularning barchasi sovuq havoning oqishi va turg‘unligi uchun qulay sharoit yaratadi.

Yoz kunlarida issiqlik shaharlarda kuchliroq seziladi, chunki atrofdagi binolardan aks etadigan nurlanish to‘g‘ridan-to‘g‘ri quyosh nurlanishiga qo‘shiladi. Binolar va yo‘laklar qizib ketganda, ular uzoq to‘lqinli nurlanish shaklida issiqlik chiqara boshlaydi. Kechqurun Leningrad va uning atrofidagi harorat farqi 5 yoki undan ko‘pga etadi. Nyu-Yorkda, ba'zi kunlarda harorat 10 edi.atrofdagiga qaraganda yuqori.

Shahardagi namlik qishloqqa nisbatan pastroq. Qishda, pasayish kichik (2-4%). Yozda, ayniqsa kechqurun, bu 10-15%, ba'zan esa ko‘proq. Bu farqlar shaharda namlik bug‘lanishining kam manbalari mavjudligi va suv bug‘lari asosan atrofdagi kosmosdan havo massalarining uzatilishidan kelib chiqishi bilan izohlanadi. Shahar tashqarisidan keladigan havo isiydi, nisbiy namligi pasayadi. Yana bir narsa-bu qishda atmosferaning eng katta ifloslanishi davrida, havo to‘yinganlikka yaqin

bo‘lganida (ehtimol past haroratlarda) shahar tumanlari sodir bo‘ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, qurg‘oqchil zonalarda shaharlar vohalardir va ulardagi namlik atrofdagi cho‘lga qaraganda yuqori.

Ko‘rinib turibdiki, shaharda havo haroratining ko‘tarilishi va nisbiy namlikning qishloq joylariga nisbatan pasayishi tumanlarning paydo bo‘lishi uchun noqulay sharoit yaratishi kerak.Biroq, shahar atmosferasidagi kondensasiya yadrosi vazifasini bajaradigan ko‘p sonli aralashmalar tuman hosil bo‘lish jarayoniga sezilarli ta'sir ko‘rsatadi. Havoda ularning ko‘payishi bilan suv bug‘ining kondensasiyasi nisbiy namlikda 100% dan kam boshlanadi. Shahar tumanlari zararli aralashmalar bilan to‘yingan, shuning uchun ular inson hayoti uchun xavflidir.

Kondensasiya yadrolarining tarqalishi haqidagi ma'lumotlarni iqlimiy umumlashtirish juda qiyin, chunki ularning atmosferadagi tarkibi beqaror. Shuning uchun ular odatda eng umumiy ko‘rsatkichlarni olish, ularni kattalashtirilgan fizik-geografik omillarga ko‘ra guruhlash bilan cheklanadi. Masalan, Landsberg, er usti havo qatlamidagi kondensasiya yadrolarining konsentratyiyasi to‘g‘risidagi mavjud ma'lumotlarni umumlashtirib, shaharlarda, qishloq joylarda, okean ustida guruhlangan kuzatuvlar va hokazo. Uning ba'zi umumlashtirilgan ko‘rsatkichlari 1-jadvalda keltirilgan, (1-jadval).

1 sm^3 havodagi kondensasiya yadrolari soni

Hudud	1 sm^3 yadrolari soni	
	o‘rtacha	maksimal
Katta shahar	$1{,}47 \cdot 10^5$	$4 \cdot 10^6$
Kichik shaharcha	$3{,}43 \cdot 10^4$	$4 \cdot 10^5$
Qishloq xo‘jaligi hududlari	$9{,}5 \cdot 10^3$	$3{,}36 \cdot 10^5$
Okean ustida	$9{,}4 \cdot 10^2$	$3{,}98 \cdot 10^4$

1-jadval.

Bulutlar shaharlar ustida tez-tez paydo bo‘ladi, bu erkin atmosferada (shahar ustida) kondensasiya yadrolari mavjudligi bilan bog‘liq. E. S. Selezneva sovet Ittifoqining to‘qqizta yirik shaharlari ustidan erkin atmosferada (5 km balandlikda) kondensasiya yadrolari mazmuni bo‘yicha katta miqdordagi kuzatuvlarni

umumlashtirdi. Bu kuzatuvlar ko‘p yillar davomida maxsus samolyot parvozlari bilan amalga oshirilgan.

Yozda shahar ustidagi bulutlarning rivojlanishiga binolar va yo‘laklarning isishi natijasida hosil bo‘lgan vertikal harakatlar yordam beradi. Isitilgan havo ko‘tarilib, soviydi va to‘yinganlik holatiga yaqinlashadi. Undagi nopoklik zarralari namlikni to‘playdi, suv bug‘ining kondensasiyasini va bulut tomchilarining shakllanishini tezlashtiradi. Shuning uchun shaharda momaqaldiroq ko‘proq uchraydi va yog‘ingarchilik ko‘proq tushadi. Yog‘ingarchilik shaharning yon tomoniga tushishi ehtimoli ko‘proq, chunki kondensasiya yadrolari, shuningdek hosil bo‘lgan bulut shamol tomonidan uchib ketadi.

Havoning ifloslanishi, tumanlarning mavjudligi va bulutlarning ko‘payishi tufayli shahar qishloq joylariga nisbatan shaxarlarda kamroq quyoshli va yorug‘lik soatlari bo‘ladi.

Shahar shamolga sezilarli ta'sir ko‘rsatadi. Bu ta'sir shahar binolari havo massalari harakatini sekinlashtirishi va shahardagi shamol ochiq maydonga nisbatan zaiflashishi bilan namoyon bo‘ladi. Rejalash ko‘lami va binolarning balandligiga qarab, shaharning shamolga nisbatan ta'siri binolarni turli balandliklarga cho‘ziladi. Shaharning shamol tomonida yangilanishlar paydo bo‘ladi va shamol tezligi oshadi, shamolning pastki qismida shamol kuchsizroq bo‘ladi. Binolar orasida shamol zaif, ammo erda girdob harakatlari hosil bo‘lib, havoning kuchli aralashishiga olib keladi.

Shahardagi shamol yo‘nalishi ko‘chalarning yo‘nalishi bilan belgilanadi. Agar umumiy havo oqimi to‘siqqa duch kelsa, u zaiflashadi, harakat yo‘nalishini o‘zgartiradi va undagi tezlik oshadi. Havo oqimi shahar chetidan markazga o‘tadigan ko‘cha bo‘ylab yo‘naltirilganda, oqim chiziqlari qalinlashadi va shamol tezligi oshadi. Shuningdek, u ko‘chalar tor bo‘lgan joylarda va maydonlarning yalang‘och joylarida ko‘payadi.

Shahar atrofdan ko‘ra ko‘proq isinayotganligi sababli, ular o‘rtasida harorat kontrastlari paydo bo‘lib, mahalliy shamollarning paydo bo‘lishiga hissa qo‘shadi. Shaharda isitiladigan havo ko‘tarila boshlaydi. Uning o‘rnida havo massalari atrofdan keladi. Bu ko‘l qirg‘og‘idagi shabadaga o‘xshash mahalliy aylanish paydo bo‘ladi. Ba'zan bu shamol dala shamoli deb ataladi.

Bunday shamollarning mavjudligi turli yo‘nalishlarning takrorlanishining uzoq muddatli o‘rtacha qiymatlariga ta'sir qiladi. Bu, masalan, shaharning Shimoliy chekkasida janubga qaraganda bir necha shimoliy shamollar borligida namoyon bo‘ladi.

Shahar bo‘ylab yangilanishlar mavjudligi planer uchuvchilari tomonidan tasdiqlangan.

Yuqorida ta'kidlab o‘tilganidek, shahar va uning atrofidagi harorat kontrastlari kechqurun va tinch havoda yanada aniqroq bo‘ladi. Binobarin, bu soatlarda dala shamolining paydo bo‘lishi uchun eng qulay sharoitlar yaratiladi. Uning shaharga ta'siri ham qulay, ham noqulay bo‘lishi mumkin. Bu shamol qaysi shahar atrofidan o‘tishiga bog‘liq, ya'ni shaharga boradigan yo‘lda havo qanchalik ifloslanganligiga, dala shamoli kamdan-kam hollarda shahar markaziga etib boradi, ammo agar u sanoat chekkasidan esa, bu shaharning muhim qismining ifloslanishini oshirishi mumkin.

Shaharni rejalashtirishda shuni yodda tutish kerakki, mahalliy havo aylanishi dala shamolidan ham kichikroq miqyosga ega bo‘lishi mumkin. Bu suv omborlari va bog‘lar yaqinida, juda isitiladigan ko‘chalar va maydonlar orasida, ko‘chaning soyali va quyoshli tomonlari orasida paydo bo‘lishi mumkin. Binobarin, maydonlar, bog‘lar, suzish havzalari mahalliy havo aylanishining paydo bo‘lishiga hissa qo‘shib, shamollatishni kuchaytiradi, yanada qulay gigienik sharoitlarni yaratadi.

Shaharning shamolga ta'siri qanchalik yuqori ekanligi haqidagi savol bir qator vazifalarni hal qilishda amaliy ahamiyatga ega. Ulardan biri tuzilmalarda shamol yuklarini hisoblash bilan bog‘liq.

Balandlik bilan shamol o‘zgarishini baholash uchun meteorologiyada taniqli tushuncha - pastki yuzaning g‘adir-budur qo‘llaniladi. Bu shamol tezligi nolga teng bo‘lgan balandlik bilan belgilanadigan parametr. To‘siqlar qanchalik baland bo‘lsa, g‘adir-budur parametri shunchalik katta bo‘ladi va asosiy sirtning ta'siri yuqori balandliklarga ta'sir qiladi. Agar g‘adir-budur ochiq tekis joyda santimetr bilan o‘lchanadigan bo‘lsa, shaharlarda u yuzlab santimetr bilan o‘lchanadi. Shamol tezligining balandligi bilan balandligi bilan o‘zgarishi haqida ko‘proq ma'lumot olish uchun "shamol yuklari"bobiga qarang. Xuddi shu bobda shahar bo‘ylab shamol tezligining vertikal profillari ko‘rib chiqiladi.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Javohir, Solijonov, et al. "Exploring the Principles and Applications of Draftsman Geometry." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 52-55.

2. Javohir, Solijonov, et al. "APPLICATION AND CAPABILITIES OF THE AUTOCAD PROGRAM IN ARCHITECTURE." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 100-106.

3. Javohir, Solijonov, et al. "The Scientific Innovations Shaping the Future of Architecture." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 95-99.

4. Javohir, Solijonov, et al. "The Intersection of Science and Art: Exploring the Scientific Advancements in Architecture." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 71-73.

5. Javohir, Solijonov, et al. "Exploring the Intersection of Science and Art: The Scientific Foundations of Architecture." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 79-83.

6. Javohir, Solijonov, et al. "Challenges in Training and Scientific Pedagogical Capacity Building in the Field of Architecture and Construction." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 48-51.

7. Javohir, Solijonov, et al. "Application of matrices in architecture and design Sox." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 43-47.

8. Javohir, Solijonov, et al. "The Intersection of Science and Design: Advancing Architecture through Scientific Inquiry." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 74-78.

9. Javohir, Solijonov, et al. "The Intersection of Architecture and Sustainability." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 56-62.

10. Javohir, Solijonov, et al. "Enhancing Architectural Education: Innovative Approaches in Teaching Architectural Sciences." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 90-94.

11. Javohir, Solijonov, et al. "Sustainable Architecture: Balancing Aesthetics, Functionality, and Environmental Responsibility." HOLDERS OF REASON 4.1 (2024): 63-70.

12. Muslimovich, Salimov Orifjon, and Fayzullayeva Nodira Nayimovna. "SAMARQAND SHAHRINING TARIXIY MARKAZINI SAQLASH KONSEPSIYASI." PROBLEMS OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION (SCIENTIFIC TECHNICAL JOURNAL) 1.2 (2023): 160-163.

13. Nabiyev M., Abobakirov A. XALQ QURILISHLARIDA MIKROIQLIMNI YAXSHILAYDIGAN XAJMIY-REJALASHTIRISH VA ARXITEKTURA-KONSTRUKTIV USULLAR //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 271-273.

14. Nabiyev M., Abobakirov A. ENERGY-EFFICIENT MATERIALS IN BUILDINGS AND STRUCTURES: TECHNOLOGIES AND TRENDS //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – T. 2. – №. 23. – C. 43-48.

15. Abobakirov A. et al. Modern Architecture and Its Types //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 413-421.

16. Abobakirov A. et al. Energy Efficient Building Materials in the Design of Buildings and Structures //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 406-412.

17. Abobakirov A. et al. Disadvantages of Transport Engineering in Urban Planning //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 389-398.

18. Abobakirov A. et al. Materials for Protection Against External Aggressive Environments and Moisture in Building and Structure Design //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 422-433.

19. Abobakirov A. et al. Advantages of Building Information Modeling (BIM) Technologies in Construction //HOLDERS OF REASON. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 399-405.

20. Abobakirov A. et al. BIM TEXNOLOGIYALARINING QURILISHDAGI AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 22.

21. Abobakirov A. ENERGY-EFFICIENT MATERIALS IN BUILDINGS AND STRUCTURES: TECHNOLOGIES AND TRENDS //ISSN 2181-3523 VOLUME 2, ISSUE 23 DECEMBER 2023. – 2023. – C. 43.

22. Nabiyev M. et al. Effect of external air temperature on buildings and structures and monuments //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – T. 474. – C. 03011.

23. Dilmurod, Maksimov, et al. "Achievements and challenges in incorporating modern methods into architectural design classes." HOLDERS OF REASON 1.2 (2023): 26-29.

24. Farxod o'g'li, Yusubjonov Jonibek. "UNDERSTANDING AND ADVANCED TRAINING IN THE STUDY OF DESCRIPTIVE GEOMETRY." American Journal of Interdisciplinary Research and Development 27 (2024): 26-31.

YOSH FUDBOLCHILARNING JISMONIY YETUKLIGI VA AQLIY SALOHIYAYTI

Suyunov Abror Baxtiyor o‘g‘li
GulDPI “Pedagogika” fakulteti, “Jismoniy madanyat nazaryasi va metodikasi ” kafedrasi o‘qituvchisi
abrorbeksuyunov244@gmail.com
Rahmatov Firdavs To‘lqin o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi
firdavsrahmatov174@gmail.com

Annotatsiya Yosh futbolchilarning jismoniy yetukligi va aqliy salohiyatini baholash ularning sportda rivojlanishi va muvaffaqiyati uchun muhim ahamiyatga ega. Ikkala jihat ham muhim rol o‘ynaydi va ularning o‘zaro ta’sirini tushunish ta’lim va rivojlanish dasturlarini optimallashtirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Tanner bosqichlari, futbolchi, qobiliyat.

Kirish. Odatda 6-12 yoshli o‘yinchilarni o‘z ichiga oladi. Ushbu bosqich tez o‘sish bilan tavsiflanadi, ammo muvofiqlashtirish va kuch hali ham rivojlanmoqda.

Pubertal bosqich: taxminan 12-16 yosh. Bu davr balog‘at yoshiga bog‘liq bo‘lgan sezilarli jismoniy o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi, shu jumladan mushak massasi, balandlik va kuch.

Post-pubertal bosqich: 16 yosh va undan katta. Jismoniy o‘sish sekinlashadi, lekin o‘yinchilar kuch va chidamlilikni rivojlantirishda davom etadilar.

Jismoniy etuklikni baholash:

Tanner bosqichlari: bolalar, o‘smirlar va kattalardagi jismoniy rivojlanish ko‘lami. Birlamchi va ikkilamchi jinsiy xususiyatlarni o‘lchaydi.

Suyak yoshini baholash: o‘sish plastinkasining rivojlanishini baholash uchun qo‘l va bilakning rentgenogrammasi.

Bo‘yi, vazni, tana tuzilishi va oyoq-qo‘llarining uzunligi o‘yinchining jismoniy rivojlanishi haqida ma'lumot berishi mumkin.

Maqsad va vazifalar. Jismoniy jihatdan etuk o‘yinchilar ko‘pincha kuch va chidamlilik mashg‘ulotlarida yaxshiroq ishlaydi.

Erta etuklar hajmi va kuchi bo‘yicha afzalliklarga ega bo‘lishi mumkin, ammo kech pishganlar mahorat va muvofiqlashtirish bo‘yicha erta pishganlarni quvib yetishi va ba'zan ulardan o‘zib ketishi mumkin.

Tadqiqot usullari va tashkil etilishi. Yosh o‘yinchilar ko‘pincha cheklangan e’tiborga ega va murakkab taktik ko‘rsatmalar bilan kurashishlari mumkin.

Yoshi bilan strategik fikrlash, fazoni anglash va qaror qabul qilish kabi kognitiv qobiliyatlar yaxshilanadi.

Tadqiqot natijalari va ularni muhokama qilish.

Psixologik xususiyatlar:

Motivatsiya: ichki (o‘yinga bo‘lgan muhabbat) va tashqi (mukofot, e’tirof).

Chidamlilik: muvaffaqiyatsizliklarni engish va qiyinchiliklarni engish qobiliyati.

Ishonch: Ko‘pincha murabbiylik va qo‘llab-quvvatlash tizimlari ta'sir qiladigan o‘z qobiliyatlariga o‘ziga ishonish.

Aqliy ko‘nikmalarni o‘rgatish:

Maqsadni belgilash: o‘yinchilarga qisqa va uzoq muddatli maqsadlarni belgilash va ularga erishishda yordam berish.

Vizualizatsiya: ishlashni yaxshilash uchun aqliy tasvirlardan foydalanish.

Diqqat va konsentratsiya: mashg‘ulotlar va o‘yinlar davomida diqqatni jamlash texnikasi.

Stressni boshqarish: bosim va tashvish bilan kurashish mexanizmlari.

Aqliy salohiyatni baholash:

Psixologik baholashlar: Sportning aqliy mustahkamligi so‘rovi (SMTQ) yoki Athletic Skills Inventory (ACSI) kabi vositalar.

Kuzatishlar va fikr-mulohazalar: Trenerlar va psixologlarning mashg‘ulotlar va o‘yinlar davomidagi kuzatishlari.

Intervyu: o‘yinchilar bilan ularning fikrlari, his-tuyg‘ulari va o‘yinga bo‘lgan munosabati haqida suhbatlashish.

Jismoniy va aqliy rivojlanish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik

Yalpi ta’lim dasturlari:

Jismoniy tarbiyani aqliy qobiliyatlarni rivojlantirish bilan uzviy bog‘lash har tomonlama yondashuvni ta'minlaydi.

O‘yinchilarning kognitiv va hissiy yetukligini hisobga oladigan yoshga mos mashg‘ulotlar.

Shaxsiy rivojlanish rejalari:

O‘yinchilarning jismoniy va ruhiy jihatdan har xil suratlarda etukligini tan olish.

Shaxsiy kuchli va zaif tomonlarini hal qilish uchun o‘quv dasturlarini moslashtirish.

Atrof-muhit va qo‘llab-quvvatlash:

Jismoniy va aqliy o‘sishni rag‘batlantiradigan qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish.

O‘yinchining rivojlanish yo‘lini qo‘llab-quvvatlashda murabbiylar, ota-onalar va tengdoshlarning ishtiroki.

Xulosa. Yosh futbolchilarni kamol toptirish ham jismoniy yetuklik, ham aqliy salohiyatni hisobga olgan holda kompleks yondashuvni talab qiladi. Murabbiylar va murabbiylar ushbu jihatlarni tushunish va tarbiyalash orqali futbolchilarga o‘zlarining to‘liq salohiyatlarini ro‘yobga chiqarishga va maydonda ham, maydondan tashqarida ham muvaffaqiyatga erishishlariga yordam berishlari mumkin.

Salomatlik insonning eng katta boyligidir. Shubhasiz, mustahkam sog‘liq insonning biologik va ijtimoiy funksiyalarini amalga oshirishning asosiy shartidir. Bu insonning o‘zini-o‘zi anglashining asosidir [1].

Adabiyotlar va manbalar ro‘yxati.

1.Abdumumin o‘g‘li, B. E. (2024). TALABALARNING SOG‘LOM TURMUSH TARZI MAZMUNINI KREATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 39(1), 206-211.

2.O‘teniyazova M., Zuxra A., Aqsungul M. O‘ZBEKISTONDA FUTBOL //SO ‘NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI. – 2023. – T. 6. – №. 1. – C. 195-200.

3. Rustam O‘g‘li D. Zamonaviy fudbolchilar tayyorlashning zamonaviy tizimi //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 243-245.

4. Mirzaev A. X. OLIY TA’LIM TIZIMIDA “TALABA” SPORT KLUBLARI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARBLIGI //AGROBIOTEXNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 1259-1260.

TEACHING AND LEARNING FOREIGN LANGUAGES IN UZBEKISTAN
CEFR: LEARNING, TEACHING AND ASSESSMENT

Hakimova Gulnigor
Teacher of Besharik Public Health College named after Abu Ali ibn Sina
gulnigorkhakimova@gmail.com

Abstract: The Common European Framework of Reference (CEFR) is the most comprehensive, and the most widely used set of foreign language education standards throughout the world. The recent reforms in foreign language teaching in Uzbekistan have mainly touched upon teaching English language in all levels and stages of education. At this point CEFR plays as the main framework to be adopted in developing the national standard. In this article, we shall discuss reforms of adoption and implementation of the new standard which was a requirement of time and has started a new era in the whole system of foreign languages learning in Uzbekistan.

Keywords: CEFR, teaching, learning, assessment, CEFR levels, education, stages of education, foreign language.

INTRODUCTION

The beginning of 2000's marked a new era in foreign languages teaching in Uzbekistan when all stakeholders including teachers, students, schools, colleges, lyceums and universities started to feel the changes in the way of foreign languages were taught and learned. (Jalolov 2015). In order to provide effective higher education, Uzbekistan accepted significant reforms by performing use of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) and National Qualifications Framework (NQF) in the country. CEFR standards provide effective learning of foreign language EFL classes. Both projects will take part in the implementation of Presidential Decree № 1875 of December of 2012 in enhancement of the teaching and learning of foreign languages in order to strengthen the communication skills and international effect of future Uzbekistan specialists in all fields. The mentioned Decrees of the President criticize the need to make state educational standards, curricula and other educational documents responsive to the needs of teachers and language learners, to align national educational standards with those of international standards and make a shift from teacher-centered classroom to learner-centered classroom where language learners are provided with more

autonomy in learning and to link foreign language teacher education programs in Uzbekistan to international standards. National Educational Standard for Continuing Education System on Foreign Languages decided to develop and implement totally new concept of national standards which could provide continuity and consistency of teaching foreign languages in all levels of education system. And at this point the Common European Framework of Reference (CEFR) played as the main framework to be adopted in developing the national standard. (See the table 4). The implementation of the project on the development of the national curricula and standard on the teaching and learning of foreign languages was started along with the project aiming at the reform of PRESETT and INSETT system of Uzbekistan. According to Irisqulov (2015) adoption and implementation of the new standard was a requirement of time and started a new era in the whole system of foreign languages learning in Uzbekistan.

MATERIALS AND METHODS

Overview of the Common European Framework of Reference for Languages The Common European Framework of Reference for Languages, which is commonly referred as CEFR (Council of Europe, 2001) is considered as an innovative language policy document designed and developed by the language policy division of the Council of Europe in the 1990s. The CEFR facilitates cooperation among various educational institutions and educational and other stakeholders around the world, moreover,

providing easier mobility opportunities for professionals and common citizens across countries (Council of Europe, 2001). Goullier (2007) and North (2007) suggest that the CEFR is a descriptive document, rather than a prescriptive document. In other words it refers and can be used with all languages and its primary goal is to enhance language practitioners' reflections on their specific educational and geographical contexts, language learners and language teaching objectives. According to North (2007, p. 656) the CEFR is defined as a "concertina-like reference tool, not an instrument to be applied". Therefore, it should be referred, consulted and adapted depending on the needs and realities of a definite local area rather than blindly followed as a set of concrete unchangeable and discrete rulesIt was published online in 1996 and in 2001 it was introduced in a paper version. Since its gaining popularity around world the CEFR document has been translated into 39 languages and has been used and/or referred by a number of countries around the world for the development and introduction of foreign language policies, including Uzbekistan. As it is declared by the Council of Europe the main purpose of the CEFR

is the alignment of language learning, teaching, assessment and testing and ultimately guarantee correlation of learning outcomes across languages, contexts and countries. The document "provides a common basis for the elaboration of language syllabuses, curriculum guidelines, examinations, textbooks, etc." (Council of Europe, 2001 p1). The development of the CEFR coincided with fundamental changes in language teaching, with the move away from the grammar-translation method to communicative approach. That is to say, the document is considered to act as a tool that can "be used to analyze L2 learners' needs, specify L2 learning goals, guide the development of L2 learning materials and activities, and provide orientation for the assessment of L2 learning outcomes" (Little, 2006, p167), and in coherent and comprehensible way. The CEFR 1 - depicts competencies language learners need to form to be an effective language user; 2 – it suggests sets of "can do" descriptors that point out what learners can do when they reach a certain competency in a definite proficiency level; 3 – it offers instructional guiding principles on how to teach and assess learners competencies; 4 - it offers a common reference level scales for the comparability and recognition of language competences across contexts and countries. (see the table N1)

The CEFR provides a reference point for language competency around the world as in the Table N1:

Global CEFR scale		**General Level**	**TOEFL (ICT)**	**Cambridge ESOL Level**	**IELTS Level**
Proficient User	C2	Advanced		CPE	IELTS 7-8
	C1	Upper-Intermediate	233-270	CAE/BEC/Higher	IELTS 6-7
Independent User	B2	Intermediate/Upper Intermediate	152-213	FCE/BEC Vantage	IELTS 5-6
	B1	Pre-Intermediate	100-133	PET/BEC Preliminary	IELTS 4
Basic User	A2	Elementary	40-85	KET	IELTS 3
	A1	Beginner	-	Starters, Movers, Flyers	IELTS 0-2

The CEFR reflects international standards for learning, teaching, and assessment for all modern European languages. CEFR describes what a learner can do at six specific levels: A1, A2, B1, B2, C1, and C2. (see the table N1.)

The competences are classified into six levels of proficiency, as is shown in Table N2:

C2	Proficient User
C1	
B2	Independent User
B1	
A1	Basic User

These levels match general concepts of basic, intermediate, and advanced and are often referred to as the Global Scale. For each level, the full CEFR document complements this by describing in depth

- Competencies necessary for effective communication.
- Skills and knowledge related to language learning and competencies.
- Situations (people, place, time, organization, etc.) and contexts (study, work, social, tourism, etc.) in which communication takes place. The Global Scale is not language-specific. In other words, it can be used with virtually any language and can be used to compare achievement and learning across languages. For example, an A2 in Spanish is the same as an A2 in Japanese or English. The Global Scale also helps teachers, academic coordinators, and course book writers to decide on curriculum and syllabus contentand to choose appropriate course books, etc.

"Can do" statements The Global Scale is based on a set of statements that describe what a learner can do. The "can do" statements are always positive: they describe what a learner is able to do, notwhat a learner cannot do or does wrong. This helps all learners, even those at the lowest levels and that learning has value and that they can attain language goals. (see the table N 3)

The detailed global descriptions for the levels range from C2 to A1 in Global CEFR Scales in Table N3

Proficient User	**C2**	• Can understand with ease virtually everything heard or read. • Can summarise information from different spoken and written sources,reconstructing arguments and accounts in a coherent presentation. • Can express him/herself spontaneously, very fluently and precisely, differentiating finer shades of meaning even in more complex situations.

	C1	• Can understand a wide range of demanding, longer texts, and recognise implicit meaning. • Can express him/herself fluently and spontaneously without much obvious searching for expressions. • Can use language flexibly and effectively for social, academic and professional purposes. • Can produce clear, well-structured, detailed text on complex subjects, showing controlled use of organisational patterns, connectors and cohesive devices.
Independent User	**B2**	• Can understand the main ideas of complex text on both concrete and abstract topics, including technical discussions in his/her field of specialisation. • Can interact with a degree of fluency and spontaneity that makes regular interaction with native speakers quite possible without strain for either party. • Can produce clear, detailed text on a wide range of subjects and explain a viewpoint on a topical issue giving the advantages and disadvantages of various options.
	B1	• Can understand the main points of clear standard input on familiar matters regularly encountered in work, school, leisure, etc. • Can deal with most situations likely to arise whilst travelling in an area where the language is spoken. • Can produce simple connected text on topics, which are familiar, or of personal interest. • Can describe experiences and events, dreams, hopes & ambitions and briefly give reasons and explanations for opinions and plans.
Basic User	**A2**	• Can understand sentences and frequently used expressions related to areas of most immediate relevance (e.g. very basic personal and family information, shopping, local geography, employment). • Can communicate in simple and routine tasks requiring a simple and direct exchange of information on familiar and routine matters. • Can describe in simple terms aspects of his/her background, immediate environment and matters in areas of immediate need.

	A1	• Can understand and use familiar everyday expressions and very basic phrases aimed at the satisfaction of needs of a concrete type. • Can introduce him/herself and others and can ask and answer questions about personal details such as where he/she lives, people he/she knows and things he/she has. • Can interact in a simple way provided the other person talks slowly and clearly and is prepared to help.

As mentioned before in this guide, one of the main concerns of teachers is how long it takes to reach each level. At first glance, the CEFR appears to be like a staircase with each step the same distance from the next (A1 to A2 to B1 to B2, etc.). This might seem to indicate that each step or level should be achieved in an equal amount of time. The following number of guided teaching hours needed to fulfill the aims of each CEFR level:

A1 Approximately 90 - 100 hours
A2 Approximately 180 - 200 hours
B1 Approximately 350 - 400 hours
B2 Approximately 500 - 600 hours
C1 Approximately 700 - 800 hours
C2 Approximately 1,000 - 1,200 hours

Guided teaching hours are the hours during which the learner is in a formal learning context such as the classroom. The number of hours needed for different learners varies greatly, depending on a range of factors such as a) age and motivation; b) background; c) amount of prior study and extent of exposure to the language outside the classroom; d) amount of time spent in individual study

How the CEFR approach will affect teachers of foreign languages and students studying different specialties in Higher Education and secondary specialized Education or in Public Education in Uzbekistan.

Stages of teaching and learning foreign languages according to the new national standard based on the CEFR

Stages of education	**Graduates**	**CEFR**	**Name of the level**
General	Primary (4th grade) level graduates	A1	Beginner level of foreign languag elearning

Secondary Education	9th grade graduates	A2	Basic level of foreign language learning
	9th grade graduates of school specializing in foreign languages learning	A2+	Reinforced basic level of foreign language learning
Secondary specialized and vocational education	Graduates of non-specialized academiclyceums	B1	Independent beginner level of foreign language learning
	Vocational colleges		
	Graduates of academic lyceums specializing in foreign language teaching (second foreign language)		
	Graduates of academic lyceums specializing in foreign languages	B1+	Reinforced independent beginner level of foreign language learning
Higher education	Baccalaureate level graduates of non-specialized faculties	B2	Independent communication level of foreign languag elearning
	Master level graduates of non-specialized faculties		
	Baccalaureate level graduates of faculties specializing in foreign language teaching (second foreign language)		
	Baccalaureate level graduates of faculties specializing in foreign language teaching	C1	Proficient level of foreign languag elearning
	Master level graduates of faculties specializing in foreign language teaching		

CONCLUSION

Uzbekistan has already established teaching English language in all levels and stages of education based on CEFR as the main framework to be adopted in developing the national standard. Graduate learners of Uzbekistan educational system who are able to communicate as fluently and proficiently as possible in English so that language communication skills make them more employable and better to undertake further study and research in their further career.

References:

1.J.Jalolov. Methodology of the English language Teaching -T.: 2015.

2.Khoshimov O., Yakubov I. Methodology of the English language Teaching - T.: 2003.

3.Little, David. (2006). The Common European Framework of Reference for Languages: content,purpose, origin, reception and impact. Language Teaching 2.

4. Little, David. (2007). The Common European Framework of Reference for Languages: Perspectives on the Making of Supranational Language Education Policy. Modern LanguageJournal, 91(4), 645-655.

5.Little, David. (2011). The Common European Framework of Reference for Languages: A researchagenda. Language Teaching, 44(3), 381-393.

6.Goullier, F. 2007. Council of Europe Tools for Language Teaching. Common EuropeanFramework and Portfolios. Paris: Didier

7.North, B. 2007. ‘Europe’s framework promotes language discussion, not directives’. Guardian Weekly Thursday 15 April.

8.PRESETT: Curriculum for bachelor's degree. Specialization: philologist-English language teacher.Tashkent - 2012

XORAZM MUSIQA SAN'ATI TARIXIGA BIR NAZAR

Urazmetova Kurbanbika Gulmatovna
O'zbekiston davlat xoreografiya akdemiyasi
Urganch filiali "Lazgi" bo'limi bosh mutaxassisi,
Amanbaeva Minavarxan Rustamovna
O'zbekiston davlat xoreografiya akdemiyasi
Urganch filiali "Lazgi" bo'limi Katta ilmiy xodimi

Annotatsiya: ushbu maqolada Xorazmlik ma'rifatparvar bobolarimiz Komil Xorazmiy, Safo Mug'anniy, Bekjon Rahmonov, Matyusuf Xarratov va Madrahim Sheroziylarning musiqa san'atiga qo'shgan hissasi keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Xorazm, musiqa, san'at, hattot, musiqashunos, bastakor, garmon, shoir, sozanda, madaniyat noziri.

Аннотация: В этой статье широко освещен вклад наших просвещенных дедов из Хорезма Камиля Хорезми, Сафо Муганни, Бекджона Рахмонова, Матюсуфа Харратова и Мадрахима Шерози в музыкальное искусство.

Ключевые слова: Хорезм, музыка, искусство, хаттот, музыковед, композитор, губная гармошка, поэт, музыкант, культурный обозреватель.

Annotation: In this article, the contribution of our enlightened grandfathers from Khorezm, Kamil Khorezmi, Safo Mughanni, Bekjon Rahmonov, Matyusuf Kharratov and Madrahim Sherozi, to the art of music is widely covered.

Key words: Khorezm, music, art, even, musicologist, composer, harmonica, poet, musician, cultural observer.

Xorazm buyuklar beshigini tebratgan xalq. Bu elda dunyoga hisob ilmini o'rgatgan Al-Xorazmiylar, bilimlar podshohi deb ulug'langan Beruniylar, falak ilmi bilimdoni Umar Chag'miniylar, "Ilmda, hikmatda Allohning yo'ldoshi" deb ta'riflangan Mahmud-az Zamaxshariylar, Navoiy izdoshi Ogahiylar Xorazmni jahonga tanitganlar.

Buyuk allomalarimiz ham aniq fanlar hisoblangan falakiyot, riyoziyot, xandasa bilan bir qatorda falsafaga, musiqaga ham qiziqib musiqa fanlari rivojiga katta hissa qo'shganlar.

Abu Nasr Forobiy 70 dan ortiq til bilishi bilan birga musiqa ilmi rivojiga hissa qo'shganlar. Forobiy bobomiz o'zi musiqa asbobi yasab kuy bastalagan va notaga

asos solganlar. Falakiyot ilmi sultoni Mirzo Ulug‘bek ham mavsumiy qo‘shiqlar yaratgan degan tarixiy ma‘lumotlar bor.

Safo Mug’anniy

Musiqa san’atiga hissa qo’shgan taniqli insonlardan biri Safo Mug’anniydir. Asl ismi Safo Ollaberganov bo’lib, u 1882-yilda Xiva yaqinidagi Gandimiyon qishlog’ida tug’ilgan. U shoir, bastakor, sozanda, jamoat arbobi sifatida tanilgan. U Xorazm okrug teatrida rejissor bo’lib faoliyat ko’rsatgan. U yoshligidan boshlab musiqa san’atiga qiziqib tanbur, dutor chalishni o’rgangan. S.Mug’anniy sherlarida ma’rifatni ulug’lagan va yoshlarni millatni kelajagi, xalqni baxt-saodatini kuylagan.

1921-yilning avgust oyida Xorazmlik yoshlardan 18 kishi Toshkent va Qozon shaharlariga o’qishga yuborildi. Bu guruhda Matchon Ismoilov, Matnazar Ollomonov, Sobir Oriyev, Sobir O’rozov, Yusuf Xudayberganov, Tojiddin Devonov, Pirjon Rahmatiylar tantana bilan o’qishga jo’nab ketishadi. Hali Xiva bilan yangi Urganchdan boshqa joyni ko’rmagan yoshlar uchun olis shaharlarni ko’rish ular uchun quvonchli hodisa edi.

Xorazm bulbuli shoir Safo Mug’anniy bu xursandchilikni quyidagi satrlarda ifodalaydi.

Xorazmning farzandlari
Uyg’oninglar, uyg’oninglar.
Ko’ring boshqa millatlarni
Uyg’oninglar, uyg’oninglar.

Uyg’onmoqdan maqsad nima?
Paraxod yaxshimi kema?
Ixlos qo’yinglar ilima,
Uyg’oninglar, uyg’oninglar.

Dehqon ishchidir aslingiz,
Bu yo’ldan do’nmangiz hargiz,
Omon borib sog’ kelingiz,
Qayga borsang sog’ bo’linglar.

Mug’anniy chiqmasin yoddan,
Ilm o’rganing ustoddin,
Biling har bir ma’lumotdin
Qayga borsang sog’ bo’linglar.

Madrahim Sheroziy bobomizning uy muzeylariga tashrif buyurganimizda garmon sozi haqida uning nabirasi Zokirjon Madrahimov qiziqarli ma'lumotlarni bizga hikoya qilib berdi.

U kishi: Oldinlari Xorazmda bu musiqa asbobi bo'lmagan. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Xivaga savdogarlar kelganlar. Shunda savdogarlardan Qurbon ota Ismoilov (Qurbon sozchi), Safo Mug'anniy (Sapo sozchi), bobom Madrahim Sheroziylar uchalasi bu sozni sotib olganlar. Shundan keyin Xorazmda Garmon sozi qo'llanila boshladi. Garmon sozi juda jarangdor tovushli bo'lganligi uchun ayollar halfalar ham bu sozni qo'llay boshladilar. Safo Mug'anniy Sheroziy bobomning eng yaqin do'stlaridan edi.

Fayzulla Xo'jayev Xorazmga tashrif buyurganida Safo Mug'anniy o'zi sher yozib, kuy bastalab garmon sozida qo'shiq aytib kutib olgan ekan.

Xo'ja o'g'li Fayzulla
Xorazmga xush kelibsiz.
Xorazmdir uzoq okrug
Boray desak damir yo'l yo'q.

Safo Mug'anniy ma'rifatparvar insonlar bilan yaqin bo'lganligi va millat kelajagini o'z she'rlarida kuylaganligi va yoshlarni ilm olishga da'vat qilganligi uchun 1937-yil 28-avgustda "Xalq dushmani" sifatida qamoqqa olinib mustabid tuzum lagerlaridan birida vafot etgan.

Komil Xorazmiy.

Komil Xorazmiy uning taxallusi bo'lib, asl ismi Pahlavon Muhammadniyoz Abdulla Oxund o'g'li 1825-yilda Xiva shahrida tug'ilgan. U shoir, hattot, musiqashunos, tarjimon va davlat arbobi sifatida tanilgan. Komil Xorazmiy ma'naviyatimiz, ma'rifatimiz targ'ibotchilaridan biri sifatida tanilgan bo'lib, u fors va arab tillarini mukammal bilgan. U o'z zamonasida shoir sifatida ko'pgina she'rlar yozgan. Ogahiy bobomiz uning nomini "Gulshani davlat" kitobiga kiritgan.

Komil Xorazmiy sharq mumtoz musiqasi, xususan, maqomchilik an'analarini rivojlanishiga homiylik qilgan, o'zbek kuylarini yozib olish uchun "Tanbur chizig'i" deb ataluvchi nota tizimini joriy etgan. Uning o'g'li Mirzo Muhammadrasul otasi boshlagan ishlarni davom qildirib, Xorazm "Shashmaqomi" ning ashula va cholg'u yo'llarini to'la notaga olgan.

Komil Xorazmiy – bastakor va musiqashunos sifatida "Murabbai Komil", "Peshravi Feruz" va "Tanbur chizig'i" (notasi) kabi asarlarni yaratgan.

Bugungi kunda Komil Xorazmiyning “Tanbur chizig’i” (notasi) ko’rgazma tariqasida Xorazm poytaxti Urganch shahridagi Mahmud-az Zamaxshariy nomidagi Axborot kutubxona markazida qo’yilgan.

Bekjon Rahmonov

XX asr boshlarida Xorazmda madaniyat va ma’rifat sohasiga kata hissa qo’shgan bobolarimizdan biri mullo Bekjon Rahmonovdir. U 1887-yili Xiva shahrida tug’ilgan. Bekjon Rahmonov 1913-1918-yillarda Turkiyada tahsil oladi va 1920-yillarda Xorazmda madaniyat noziri bo’lib faoliyat ko’rsatadi. Uning asosiy mutaxassisligi adabiyotshunos bo’lsa ham u musiqa, pedagogika, tilshunoslikka oid ham asarlar yozgan. Uning musiqaga bag’ishlab yozgan “Xorazm musiqiy tarixchasi” asari ham zamonasining eng qimmatli asarlaridan edi. U musiqa sohasida ham ancha bilimga ega edi.

Mullo Bekjon Rahmonov 1922-yili Xivada birinchi musiqa maktabini tashkil qiladi va bu maktabga Matyusuf Xarratov kabi san’atkorlarni ishga qabul qiladi. U musiqa maktabi o’quvchilari uchun darslik va qo’llanmalarni ham yozgan. Yuqorida aytib o’tilgan “Xorazm musiqiy tarixchasi” kitobini Muhammad Yusuf Devonzoda bilan birgalikda yozgan. Bu kitob o’zbek musiqashunosligida katta ahamiyatga ega.

Matyusuf Xarratov

Xorazmda musiqa san’ati rivojlanishiga hissa qo’shgan ma’rifatli bobolarimizdan biri Matyusuf Xarratovdir. Uning taxallusi Chokar bo’lib bir qancha she’r va g’azallar yozgan. Bugungi kunda ham chokar g’azallari bilan aytiladigan ashulalar xalqimiz ma’naviy merosi xazinasidan katta o’rin egallagan. Chokar nomini unga Muhammad Rahimxon II qo’ygan. Uning otasi Yoqub Xarrot devon bo’lgan. Uning otasi olti yarim maqomni to’liq bilgani uchun chokarni Mudrib oilasidan chiqqan desa bo’ladi.

“Xorazm musiqiy tarixchasi” kitobining ikkinchi muallifi Muhammad Yusufdir (Matyusuf Xarratov).

Chokar to’rt ilmga ega bo’lgan: birinchisi olti yarim maqom sozini bilgan, ikkinchidan xush kalom kotib bo’lgan, uchinchidan romilni bilgan, to’rtinchidan tabiblikni bilgan.

Matyusuf Xarratof (Chokar) 1928-yili Samarqandda ochilgan musiqa va xoreografiya institutida Xorazm uslubidan dars bergan. O’zbekiston radiosida sozanda va bastakor bo’lib ishlagan.

Jahonshumul ahamiyatga molik maqom tafakkuri ham og’zaki manbalarga tayanadi. Musiqa va u haqidagi fikrlar ham og’zaki, avloddan avlodga o’tib kelgan. Bu asar mualliflari ham amaliyot va og’zaki dalillarga tayanganlar. “Xorazm musiqa

tarixchasi” asarining qimmatli fazilati ham shunda. Musiqashunos Botir Matyoqubovning sayyi harakatlari tufayli “Xorazm musiqa tarixchasi” asari qayta nashrga tayyorlandi. Ushbu ma’lumotlar O’zbekiston Respublikasi Madaniyat ishlari vazirining birinchi o’rinbosari, O’zbekistonda xizmat ko’rsatgan san’at arbobi, san’atshunoslik fanlari nomzodi Otanazar Matyoqubovning “Jadid” gazetasining 2024-yil 3-maydagi maqolasidan olindi.

M.Xarratov 1937-1950-yillarda Navoiy teatrida sozanda bo’lib ishlagan. U ko’pgina qo’shiq va kuylar yaratib musiqa ixlosmandlari ko’nglidan o’rin olgan.

M.Xarratov (Chokar), O’zbekistonda xizmat ko’rsatgan san’at arbobi, zamonaviy chang ijrochilik maktabi asoschisi hisoblanadi.

Shoir, bastakor M.Xarratov (Chokar) Xivada musiqa texnikumi tashkil etadi va u yerda direktorlik qiladi va o’zi dars ham bergan. Xorazmlik ma’rifatli insonlarning ezgu ishlari biz uchun bebaho xazinadir. “Qisqacha Xorazm musiqa tarixi” asari 1925-yilda Moskvada nashr etildi. Matyusuf Xarratov 1952-yili Toshkentda vafot etdi.

Madrahim Sheroziy

Madrahim Sheroziy 1890-yili Xorazmda tug’ilgan. U yoshligidan san’atga oshno bo’lgan. Sheroziy bobo yoshligidan yangilikka intiluvchan bo’lganligi sababli 1920-yili Rossiyalik sozandalar (orkestr) Xorazmga, Xivaga tashrif buyuradilar va u yerda konsertlar uyushtiradilar. Sheroziy Madrahimov ular bilan do’stlashib qoladi va gastrol safari tugash arafasida orkestr rahbari unga skripkani sovg’a qiladi. Sheroziy bobomning nabirasi Zokirjon Madrahimov skripka tarixi haqida shularni so’zlar ekan, bobom ushbu skripkani 1964-yili menga sovg’a qilganlar va men bu skripkani 50 yildan ortiq ishlatdim, deydi.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida Xorazmga savdogarlar keladi. Shunda savdogarlardan Qurbon ota Ismoilov (Qurbon sozchi), Safo Mug’anniy (Sapo sozchi) va Madrahim Sheroziylar uchalasi kelishib savdogarlardan garmon sozini sotib oladilar. Shundan keyin Xorazmda garmon sozi qo’llanila boshlaydi. Garmon sozi juda yoqimli jarangdor tovush chiqaradigan musiqa asbobi bo’lganligi sababli halfalar uni qo’llay boshlaydilar.

1923-yili Moskvada Butun Ittifoq xalq xo’jaligi ko’rgazmasida Madrahim Sheroziy o’z san’atini namoyish etgan. O’shanda M.Sheroziy 33 yoshda edi.

Madrahim Sheroziy birinchi kino rejissor Xudaybergan Devonov bilan yaqin do’st tutingan edi. X.Devoniy Sheroziyni 1930-yilda o’z bog’iga taklif qiladi va ashulalarini tinglab bahramand bo’ladi.

Madrahim Sheroziy 1923-yili Moskvaga Butun Ittifoq qishloq xo'jaligi ko'rgazmasiga tayyorlanish chog'ida Mulla To'ychi Toshmuhammedov bilan tanishadi va ular keyinchalik yaqin do'st bo'lib qoladilar.

Mulla To'ychi Toshmuhammedov Sheroziy qo'shiqlarini 1932-yili gramplastinkaga tushuradi. Toshkentdagi gramplastinka zavodi Mulla To'ychi Toshmuhammedov nomiga qo'yilgan edi.

1937-yili ilk bora Moskvada O'zbekiston adabiyoti va san'ati dekadasi o'tkaziladi. Ushbu dekadada Sheroziy Madrahimov unvon bilan taqdirlanadi.

1957-1958-yillarda Komiljon Otaniyozov rahbarligida "Lazgi" ansambli tuziladi va Sheroziy Madrahimov ushbu ansamblda sozanda va ashulachi bo'lib faoliyat ko'rsatadi.

Taniqli san'atkor Tamaraxonim Sheroziyning shogirdlari bo'lgan va unga Xorazmning chiroyli ashulalarini o'rgatgan. 1930-yili Tamaraxonim Xorazmga keladi va bu yerda Sheroziydan "Ganji qorabog' " va "Ro'molim bor" ashulalarini o'rgangan. Sheroziy Madrahimovdan o'rgangan ashulalarini Tamaraxonim (London) gastrol safarida ijro etgan va o'sha mamlakat qirolichasi unga bo'ynidagi klonini sovg'a qiladi. Tamaraxonim o'z estaliklarida: "Mening muvaffaqiyatlarimda Madrahim Sheroziy ustozimning xizmatlari katta", - deydi faxr bilan. '

Xorazmlik ilmli san'atsevar insonlarning musiqa san'atiga qo'shgan hissasi nihoyatda salmoqli ekanligini o'rganishimiz va bebaho xazina sifatida asrab-avaylab kelgusi avlodga yetkazishimiz, barcha ustozlar va san'at ahlining asosiy burchiga aylanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jadid gazetasi 3-may, 2024-yil. 7-bet
2. G.Matyoqubova, Sh.Eshchanova "Lazgi" Quvonchbek-mashxura nashriyoti, Urganch – 2017.
3. Yosh Xivaliklar harakati kitobi. Toshkent -2000.
4. Internet, televideniya va ro'znoma materiallari.
5. ROVIYA ATADJANOVA XORAZM RAQSI MALIKASI – тема научной статьи по Гуманитарные науки читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка (cyberleninka.ru)
6. FOLKLOR VA XORAZM FOLKLOR RAQSLARI | World scientific research journal (wsrjournal.com)
7. KHOREZM FOLKLORE DANCE: THE HISTORY OF THE FIRE GAME (ppublishing.org)

YORUG‘LIK SPEKTRLARI VA ULARNING TAHLILI

Xudayberdiyev Asilbek Muzaffar o‘g‘li
Qarshi davlat universiteti Fizika fakulteti Fizika yo‘nalishi talabasi
khudayberdievasilbek1@gmail.com

Annotatsiya. Yorug‘lik spektrining asosiy turlari - uzluksiz spektr, chiziqli spektr va tasma spektr haqida tushuntiriladi. Ushbu spektrlarning har biri ilmiy tadqiqotlarda qanday qo‘llanilishi va qaysi usullar orqali tahlil qilinishi keltirilgan. Emissiya spektroskopiyasi, absorbsion spektroskopiya va Raman spektroskopiyasi kabi spektral tahlil usullari izohlanadi. Shuningdek, yorug‘lik spektral tahlilining kimyo, fizika, biologiya va astronomiya kabi turli fan sohalaridagi qo‘llanilishi haqida batafsil tushunchalar beriladi. Ushbu maqola, ilmiy va amaliy tadqiqotlar uchun spektral tahlilning ahamiyatini ko‘rsatishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchilarga yorug‘lik spektrlari va ularning tahlilining chuqur ilmiy ma’nosini tushunishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar.Yorug‘lik spektri, uzluksiz spektr, chiziqli spektr, tasma spektr, emissiya spektroskopiyasi, absorbsion spektroskopiya, Raman spektroskopiyasi, kimyoviy tahlil, astronomik tadqiqotlar, biologik tahlil.

Abstract. This article explains the main types of light spectra: continuous spectra, line spectra, and band spectra. It describes how each of these spectra is used in scientific research and the methods employed for their analysis. Spectral analysis techniques such as emission spectroscopy, absorption spectroscopy, and Raman spectroscopy are detailed. Additionally, the application of light spectral analysis in various scientific fields, including chemistry, physics, biology, and astronomy, is thoroughly discussed. This article aims to demonstrate the importance of spectral analysis for both scientific and practical research, assisting readers in comprehending the profound scientific significance of light spectra and their analysis.

Key words. Light spectrum, continuous spectrum, line spectrum, band spectrum, emission spectroscopy, absorption spectroscopy, Raman spectroscopy, chemical analysis, astronomical research, biological analysis.

Yorug‘lik spektrlari va ularning tahlili ko‘plab fan sohalarida, jumladan kimyo, fizika, astronomiya va biologiyada muhim o‘rin tutadi. Spektral tahlil yordamida moddalarning tarkibi, xossalari va holati haqida chuqur bilimlar olish mumkin.

Ushbu maqolada yorug'lik spektrlarining turlari, ularni tahlil qilish usullari va qo‘llanilishi haqida batafsil ma’lumot beriladi.

Yorug‘lik spektrlari turlari

Yorug‘lik spektri uzluksiz spektr, chiziqli spektr va tasma spektr kabi turlarga bo’linadi.

Uzluksiz spektr. Uzluksiz spektr issiq jism tomonidan chiqarilgan yorug‘likdan hosil bo'ladi. Ushbu turdagi spektrda barcha to’lqin uzunliklarida yorug‘lik mavjud bo'ladi. Misol uchun, quyosh nuri uzluksiz spektrning klassik na’munasidir.

Chiziqli spektr. Chiziqli spektr atomlar va molekulalar tomonidan chiqarilgan yoki yutilgan yorug‘lik chiziqlaridan iborat. Har bir element o‘ziga xos spektral chiziqlarni chiqaradi, bu chiziqlar elementlarning energiya sathlariga bog‘liq. Bu spektral chiziqlar yordamida moddalarning tarkibi aniqlanadi.

Tasma spektr. Tasma spektr molekulalarning vibratsion va rotatsion holatlari bilan bog‘liq yorug‘lik yutilishidan hosil bo‘ladi. Bu turdagi spektr molekulalar tarkibini va ularning kimyoviy aloqalarini aniqlashda yordam beradi.

Spektral tahlil usullari

Spektral tahlil usullari yorug'likning spektral tarkibini o‘rganish va moddalarning kimyoviy va fizikaviy xossalarini aniqlashda ishlatiladi. Emissiya spektroskopiyasi, absorbsion spektroskopiya va Raman spektroskopiyasi bu usullarning asosiy turlari hisoblanadi.

Emissiya spektroskopiyasi. Emissiya spektroskopiyasi usulida moddalar tomonidan chiqarilgan yorug‘lik spektri o'rganiladi. Bu usul kimyoviy analizda keng qo‘llaniladi, chunki har bir element o‘ziga xos spektral chiziqlarni chiqaradi. Misol uchun, metallarning tarkibini aniqlashda bu usul juda foydalidir.

Absorbsion spektroskopiya. Absorbsion spektroskopiyasi usulida moddalarning yorug‘lik yutilishi tahlil qilinadi. Bu usul orqali moddalar tarkibini, konsentratsiyasini va boshqa xossalarini aniqlash mumkin. Masalan, suyuqliklarning konsentratsiyasini aniqlashda absorbsion spektroskopiya keng qo‘llaniladi.

Raman spektroskopiyasi. Raman spektroskopiyasi usulida moddalarning molekulyar vibratsiyalari va rotatsiyalarini o‘rganish uchun foydalaniladi. Bu usul moddalarning molekulyar tuzilmasi haqida chuqur ma’lumot beradi. Raman sochilishi yorug‘likning molekulalar bilan o‘zaro ta’siri natijasida spektral chiziqlarning hosil bo‘lishiga olib keladi.

Yorug‘lik spektral tahlilining qo‘llanilishi

Yorug‘lik spektral tahlili kimyo, fizika, biologiya va astronomiya sohalarida keng qo‘llaniladi. Misol uchun, astronomiyada yulduzlar va galaktikalar tarkibini

o‘rganish uchun spektral tahlil ishlatiladi. Kimyoda esa moddalar tarkibini aniqlashda qo‘llaniladi.

Kimyoviy tahlil. Kimyoviy tahlilda spektral usullar moddalar tarkibini aniqlashda keng qo‘llaniladi. Masalan, emissiya spektroskopiyasi yordamida elementar tarkibni aniqlash mumkin. Bu usul kimyo sanoatida va ilmiy tadqiqotlarda keng qo‘llaniladi.

Astronomik tadqiqotlar. Astronomiyada spektral tahlil yulduzlar, galaktikalar va boshqa kosmik ob’ektlarning tarkibi, harorati va boshqa xossalarini aniqlash uchun ishlatiladi. Misol uchun, yulduz spektrlaridan foydalanib ularning haroratini aniqlash mumkin. Bu usul orqali kosmik ob’ektlarning harakati va evolyutsiyasini ham o‘rganish mumkin.

Biologik tahlil. Biologik tadqiqotlarda spektral tahlil usullari hujayralar va biologik molekulalarning xossalarini o‘rganishda qo‘llaniladi. Misol uchun, absorbsion spektroskopiyasi yordamida oqsillar va nuklein kislotalarning tarkibi o‘rganiladi. Bu usul tibbiyot va biologiya sohasida keng qo‘llaniladi.

Natijalar tahlili

Spektral analiz natijalarini tahlil qilish bir necha bosqichdan iborat bo'lib, har bir bosqichda olinadigan ma’lumotlar va ularning talqinlari quyidagicha:

1. Spektrni yozib olish. Birinchi bosqichda tahlil qilinayotgan moddaning spektri yozib olinadi. Buning uchun spektrometr yoki spektrofotometr kabi maxsus asbob-uskunalar qo‘llaniladi. Ushbu asboblar yordamida moddaning emissiya, absorbsion yoki Raman spektrlari olinadi.

2. Chiziqlar va tasmalarning aniqlanishi. Olingan spektrda chiziqlar va tasmalarning pozitsiyalari va intensivliklari aniqlanadi. Buning uchun spektrdagi har bir chiziqning to‘lqin uzunligi yoki chastotasi o‘lchanadi. Chiziqlarning intensivliklari moddaning tarkibi va uning miqdori haqida ma’lumot beradi.

3. Moddaning tarkibini aniqlash. Aniqlangan to‘lqin uzunliklari va chastotalar spektral chiziqlarning identifikatsiyasi uchun ishlatiladi. Har bir element yoki molekulaning o‘ziga xos spektral chiziqlari bor, shuning uchun spektrdagi chiziqlarni aniqlash orqali moddaning tarkibini aniqlash mumkin. Misol uchun, vodorod atomining spektrida Balmer seriyasi deb ataladigan bir qator chiziqlar mavjud, ular orqali vodorodning mavjudligi aniqlanadi.

4. Spektral chiziqlarning ko'rinishi. Olingan spektrda chiziqlarning kengligi, shakli va ko'rinishi muhim ahamiyatga ega. Chiziqlarning kengligi Doppler kengayishi, instrumental kengayish va tabiiy kengayish kabi omillar bilan bog‘liq

bo‘lishi mumkin. Bu omillarni hisobga olgan holda, spektral chiziqlarni tahlil qilish orqali moddaning fizik holati, harorati va bosimi haqida ma’lumot olish mumkin.

5. Spektral tahlil natijalarini taqqoslash. Olingan spektral ma’lumotlar oldingi tadqiqotlar va nazariy hisob-kitoblar bilan solishtiriladi. Bu orqali yangi ma’lumotlarning ishonchliligi va aniqligi tekshiriladi. Agar olingan natijalar oldingi ma’lumotlar bilan mos kelsa, bu tahlilning to‘g‘riligini tasdiqlaydi.

6. Modda miqdorini aniqlash. Absorbsion spektral analiz usulida yutilgan yorug‘likning intensivligi moddaning konsentratsiyasiga bog‘liq. Beer-Lambert qonuniga asoslanib, yutilgan yorug‘lik intensivligini o‘lchash orqali moddaning konsentratsiyasini aniqlash mumkin. Bu usul kimyo va biokimyo sohalarida keng qo‘llaniladi.

7. Molekulyar struktura va dinamikani aniqlash. Raman spektral analiz usuli orqali molekulyar vibratsiyalar va rotatsiyalar haqida ma’lumot olish mumkin. Bu usul yordamida molekulalarning strukturasini va dinamikasini o‘rganish, turli kimyoviy bog‘lanishlarni aniqlash mumkin. Raman spektrlari molekulyar identifikatsiya va strukturaviy tahlil uchun keng qo‘llaniladi.

Xulosa

Yorug‘lik spektrlari va ularning tahlili turli sohalarda ilmiy tadqiqotlar va amaliy qo‘llanmalar uchun muhim vosita hisoblanadi. Spektral tahlil yordamida moddalar tarkibi, xossalari va holati haqida chuqur bilimlar olish mumkin. Bu maqolada yorug‘lik spektrining turlari, tahlil usullari va qo‘llanilishi batafsil ko‘rib chiqildi. Yorug‘lik spektrlari kimyo, fizika, biologiya va astronomiya sohalarida katta ahamiyatga ega va ularning tahlili ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Yorug‘lik spektrlari tahlilining ilmiy ahamiyati hamda amaliy qo‘llanilishi juda keng. Turli moddalar tarkibini va xossalarini aniqlashda spektral tahlil juda samarali usul hisoblanadi. Masalan, kimyo sohasida bu usul yangi birikmalarni aniqlash va sintez qilishda muhim o‘rin tutadi. Fizikada esa yorug‘lik spektrlari yordamida atom va molekulalarning energetik holatlari haqida batafsil ma’lumot olish mumkin. Astronomiyada esa yulduzlar va galaktikalar tarkibini o‘rganish orqali koinotning rivojlanishi va evolyutsiyasini o‘rganish mumkin bo‘ladi. Biologik tadqiqotlarda spektral tahlil yordamida hujayra va molekulalarning kimyoviy tarkibini o‘rganish orqali turli kasalliklarni tashxis qilish va davolash usullarini takomillashtirish mumkin.

Bundan tashqari, spektral tahlil texnologiyalarining rivojlanishi yangi tadqiqot yo‘nalishlarini ochishga yordam beradi. Masalan, yuqori aniqlikdagi spektral asboblar yordamida molekulyar darajada o‘zgarishlarni kuzatish va o‘rganish

imkoniyati mavjud. Bu esa nano texnologiyalar va biotexnologiyalar sohasida yangi yutuqlarni qo‘lga kiritishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hammes, Gordon G. Spectroscopy for the Biological Sciences. Wiley, 2005. C. 45-70.

2. Lakowicz, Joseph R. Principles of Fluorescence Spectroscopy. Springer, 2006. C. 80-95.

3. Chalmers, John M., and Peter R. Griffiths, eds. Handbook of Vibrational Spectroscopy. Wiley, 2002. C. 100-125.

4. Pavia, Donald L., Gary M. Lampman, George S. Kriz, and James A. Vyvyan. Introduction to Spectroscopy. Cengage Learning, 2008. C. 200-250.

5. Welz, Bernhard, and Michael Sperling. Atomic Absorption Spectrometry. Wiley-VCH, 1999. C. 300-350.

6. Hollas, Michael J. Modern Spectroscopy. Wiley, 2004. C. 150-180.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

О НЕКОТОРЫХ ПРИНЦИПАХ ФОРМООБРАЗОВАНИЯ В ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЙ МУЗЫКЕ КОМПОЗИТОРОВ УЗБЕКИСТАНА

Ахунджанова Наталья Адиловна
старший преподаватель, кафедра теории музыки
Государственная Консерватория Узбекистана, г. Ташкент.

Аннотация: статья посвящена вопросам формообразования в творчестве узбекских композиторов на примере камерной сюиты Т.Курбанова. Отмечая три группы форм, функционирующих в инструментальной музыке, автор в качестве образца подробно анализирует 2 часть сюиты, которая имеет совершенно оригинальный композиционный план, не имеющий аналогов в профессиональной и народной музыке.

Ключевые слова: форма, анализ, сюита, развитие, композиция, тематизм, симметрия, вариантность.

Abstract: the article is devoted to the issues of form-building in the work of Uzbek composers using the example of T. Kurbanov's chamber suite. Noting three groups of forms that function in instrumental music, the author, as an example, analyzes in detail the 2nd part of the suite, which has a completely original compositional plan that has no analogues in professional and folk music.

Key words: form, analysis, suite, development, composition, thematism, symmetry, variation.

Музыкальная форма - одна из основных и наиболее широких категорий, охватывающая все стороны музыкальной речи. Без понимания закономерностей формообразования невозможно осмысление ни конструктивных, ни содержательных слоев музыки.

Теоретическое музыкознание по вопросам, связанным с музыкальной формой, занимает четкую и ясную позицию. Она сформулирована в капитальном труде Асафьева Б. "Музыкальная форма как процесс". Центральным тезисом его является положение о двух сторонах - процессуально-динамической и архитектонической, "кристаллической"[1,23]. Первая обусловлена процессом развития произведения во времени, вторая - его развертыванием в пространстве как законченного и цельного результата развития.

Б.Асафьев неоднократно подчеркивал мысль о важнейшем основополагающем значении слуха, восприятия в процессе возникновения форм и их изменения. Он пишет "форма, проверяемая на слух, иногда несколькими поколениями, т.е. непременно социально обнаруженная (иначе - как и где она могла бы откристаллизоваться), - организация (закономерное распределение во времени) музыкального материала... Принципы этой организации вырастают из практических потребностей, среда их усваивает, отбирает наиболее необходимые... Классические формы - итог длительного социального отбора устойчивых и полезных интонаций...[1,22]/.

Форма всегда индивидуальна. Б.Асафьев в своем исследовании показал, что форма не есть застывшая окаменелая схема, что процесс музыкального формирования - процесс диалектический. Каждая конкретная музыкальная форма зависит от стиля композитора или композиторской школы, от общих социально -исторических условий,породивших данный стиль,от определенной национальной культуры.

Существующие музыкальные формы теоретическое музыкознание классифицирует по-разному. Например, Б.Асафьев, разделяет их в зависимости от формообразующего принципа - тождества или контраста. Можно рассматривать музыкальные формы в зависимости от происхождения, породившей их народной практикой, т.е. разделить на первичные и вторичные. К первым следует отнести, например, период, двухчастную форму, вариации, куплетность, к вторичным - сонату, фугу. Вторичные формы, возникнув на базе первичных, сохранили с ними определенную связь, в частности, в области тематизма, которая создает определенные условия для восприятия вторичных форм слушателями. Последнее обстоятельство оказывается исключительно важным для тех национальных культур, которым до недавнего времени не были известны сложные формы, сформировавшиеся в недрах композиторского творчества.

Интенсивная эволюция искусства конца XX начала XX1 века вызвала перерождение всех компонентов музыкального языка, в том числе и музыкальной формы. Традиционные формы, безраздельно господствовавшие в музыке на протяжении нескольких столетий, утратили свое универсальное значение. Поиски же новых способов формообразования ведутся в самых разных направлениях, поэтому говорить о какой-либо единой линии еще не приходится. Однако, можно отметить, что отказ от традиционных стереотипов означает индивидуализацию формы, которая "в современной музыке...

приобретает качественно иной смысл... индивидуальное создание композиционной модели"[2,73]. Особенно интенсивно процесс трансформации, переосмысления самих основ формообразования протекает в последние 30 лет. Немалую роль в этом процессе играют внеевропейские музыкальные культуры. Поиски индивидуализированных Форм в национальных школах складываются под активным влиянием собственных самобытных традиций. Естественно, что и в узбекской музыке, совершающей свое становление в условиях «ускоренного развития» /термин Г.Гачева/[3,3]. эволюционные преобразования в области тематизма и формы протекают особенно остро. К настоящему времени процесс освоения классических Форм, выработанных многовековой композиторской практикой, завершен. Теперь кристаллизацию новых форм диктует естественное развитие самого национального материала, композиционно-семантические возможности которого активно воздействуют на сложившиеся в европейской музыке "схемы". Соответственно и новые формы в свою очередь, стимулируют развитие новых типов тематизма.

Все эти явления относятся как к области малых,так и крупных инструментальных форм композиторов Узбекистана, которые различаются по содержанию, строению, типу тематизма. В то же время общей для всех видов форм является тенденция, концентрирующая внимание на моментах непрерывного роста, внутреннего преобразования исходного материала, раскрытия различных сторон господствующего образа, "множественности единого". Все это создает определенную монообразность содержания, вкупе с особеннос-тями тематизма, способствующих привлечению принципов формооб-разования, сложившихся в традиционной монодийной музыке, как куплетность, вариационность, остинатность, специфическая рондообразность. Возникшие в результате этого формы можно условно разделить на три группы:1/ типовые, построенные на принципе индивидуализирванного пре-ломления традиционной структурно-композиционной модели, ассимилирующие формообразующие средства, выработанные композиторской прак-тикой и фольклором, 2/формы, отражающие конструктивные закономерности узбекского музыкального наследия, переосмысливаемые в условиях многоголосия и 3/совершенно индивидуальные,имеющие оригинальный компози-ционный план,обусловленный не только современными техниками письма,но и возникающие в рамках достаточно традиционного типа тематизма. Все они свидетельствуют о разной степени индивидуализации формы, приобщающей их к общему процессу, характеризующему современное формотворчество.

В качестве последнего приведем в пример вторую часть камерной сюиты Т.Курбанова, в основе которой лежит тема специфически инструментального характера. Источник ее и формы в целом фольклорные инструментальные пьесы для таких струнно-щипковых инструментов, как домбра и дутар. Тема изложена в виде периодической структуры, заключаемой своеобразным "отыгрышем". Характер темы в большой мере зависит от ее метроритмической организации, сочетающей времяизмерительность с акцентностью, которая возникает от частой смены размера, использования синкоп, маскирующих сильную долю такта.

Для темы выбирается одна остинатная ритмическая фигура, восходящая к монодийной инструментальной музыке. Видоизменяясь, она звучит на протяжении всей пьесы, придавая ей четкость и упругость. В тоже время переакцентуация мотива в условиях смешанного метра определяет внутреннюю неуравновешенность и, тем самым, особую динамику. Этому же способствует и двойственный ладовый облик темы: дарийско-эолийский и лидийско-ионийский. Но поскольку все голоса слиты в единый монолитный аккордовый комплекс /тесное расположение и остинатность ритмического рисунка/ возникает особый ладовый колорит. Прибегая к продолжительному органному пункту, который не согласуется с основными ладовыми опорами в мелодии, композитор добивается особой остроты, терпкости звучания. Благодаря остинатности ритмической фигуры и настойчивому обыгрыванию ряда последовательно расположенных тонов лада, мелодия как бы вращается между крайними точками диапазона, что создает эффект кружения. Узкообьемность темы и формирует прежде всего неоднозначность ладотональной трактовки.

Фактура темы - органный пункт на фоне которого разворачивается мелодия, вызывает ассоциации с игрой на дутаре или домбре, где на одной струне исполняется ведущий мелодический голос, а на другой - остинатно выдержанный бурдонирующий звук. При этом возникает особый тип изложения-косвенное голосоведение, частые дублировки в кварту, квинту септиму, октаву.

Все эти особенности внутреннего строения темы, сочетающей в себе черты остинатности и одновременно импровизационности, экстраполируются на развитие формы в целом. Основным принципом движения здесь являются постепенно динамизированные повторы темы, определяемые тонально-ладовой, тембровой, динамической перекраской. Структура пьесы раскрывается как цепь вариантных преобразований ведущего мелодического

материала, что имеет явно выраженные традиции в куплетной форме большинства инструментальных пьес фольклорного происхождения. В целом образуется несколько этапов, в последовании которых ощутима определенная динамическая направленность, устремленность к кульминации, где мелодия звучит, как и аудж в народной музыке, на октаву выше.

Особый интерес представляет собой несовпадение тематических структурных и функциональных границ этапов. С точки зрения тематического материала и форме прослеживаются шесть фаз его становления

аот. a_1 a_2 аот. a_1 аот.

Появление отыгрыша членит всю пьесу на три неравных по протяженности раздела. Одновременно, отыгрыш, обладающий ярко выраженной заключительной функцией, как бы уподобляется бозгуй в инструментальной монодии. С другой стороны, функциональная значимость этапов делит форму на четыре раздела: тема - ее вариантно-продолженное развитие- кульминация - зеркальная реприза:

I II III

аот a_1 a_2 аот a_1 аот

I II III IV

Зоной сосредоточения, апогея развития становится третий раздел (в последней строке), специфика которого заключается в его бифункциональности: это крайняя точка прямого процесса нарастания-кульминация, и одновременно-динамизированная реприза, после которой движение направляется в обратную сторону и приводит к еще одной репризе, но в уже исходном положении. Вообще следует отметить общую тенденцию неуклонного продвижения в условиях постепенного мелодического охвата все более высокого регистра и уплотнения, увеличения количества голосов. По-видимому, это дань традиции классических активных тем европейской музыки. Несмотря на интонационное завершение каждого звена, переход от одного построения к другому осуществляется достаточно органично. Ладовая опора, от которой отталкивается каждое следующее звено, подготавливается заранее, в предыдущем. Тем самым достигается более тесное интегрирование вариантно соотносимых звеньев.

Кульминационное построение возникает не скачком, как в монодии, а постепенным завоеванием диапазона, на предельно высокой звучности проходит тема в ее первоначальном виде. Однако, последующее развитие доказывает, что реприза эта только отправная точка для такого же

постепенного возвращения в исходное состояние, связанного с угасанием динамики, выключением отдельных оркестровых групп. Причем порядок появления репризуемых построений обратный первоначальному создает своего рода симметрию композиции (см. схему).

Так возникает подобие, на первый взгляд, вариантно-симметричной формы[4,]. Однако взаимодействие трех различных уровней (тематического, структурного и функционального), каждый из которых имеет свой композиционный план (6,3,4 частный), не совпадающий друг с другом, образует оригинальную структуру и указывает на отсутствие прямых аналогов в инструментальной музыке узбекского народа и европейской традиции.

Список литературы/ References:

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. Л. 1963.
2. Янов-Яновская Н. К проблеме освоения многоголосия монодийными культурами //Актуальные проблемы изучения музыкальных культур стран Азии и Африки. Ташкент. 1983.
3. Гончаренко С. Вариантно-симметричные формы в современной музыке //Вопросы музыкального формообразования. Труды МГПИ им. Гнесина. М.1980.

ЛАГРАНЖ ТЕОРЕМАСИ ЁРДАМИДА ТЕНГСИЗЛИКЛАРНИ ИСБОТЛАШ

Абдураимов Достонбек Эгамназар ўғли
Гулистон давлат университети, «Амалий мтематика ва ахборот технологиялари» кафедраси катта ўқитувчиси.
abduraimov.dostonbek@mail.ru
Раҳмонов Самариддин Камолиддин ўғли
Гулистон давлат университети, «Математика» йўналиши 1-босқич талабаси.
rahsamariddin@gmail.com
Ибрагимов Жавоҳир Аҳмад ўғли
Гулистон давлат университети, «Математика» йўналиши 2-босқич талабаси.
ibragimovjavohir65@gmail.com

Аннотация: Математика фанида Лагранж теоремаси етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Бу теорема функциялар ўзгаришининг чегараларини аниқлаш, экстремал қийматларни аниқлаш ва турли тенгсизликларни исботлашда муҳим аҳамият касб этади. Лагранж теоремасидан фойдаланган ҳолда Байес теоремасини, Чебишёв, Марков, Ҳинчин, Коши-Буняковский, Юнг ва Минковский каби математик статистика ва математик анализдаги муҳим тенгсизликларни исботлаш мумкин.Байес теоремаси эҳтимоллик назариясида муҳим ўрин тутади ва Лагранж теоремаси ёрдамида унинг исботи келтирилади. Шунингдек, математик статистикадаги бир қатор тенгсизликларнинг исботи ҳам Лагранж теоремасига таянади. Бундан ташқари, математик анализда энг муҳим ҳисобланган баъзи тенгсизликларни ҳам Лагранж теоремаси ёрдамида исботлаш мумкин.

Калит сўзлар: Лагранж теоремаси, Тенгсизлик, исботлаш, Экстремал қийматлар, Функция,, Байес теоремаси, статистика, Чебишёв тенгсизлиги, Марков тенгсизлиги, Ҳинчин тенгсизлиги.

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО УРАВНЕНИЙ С ПОМОЩЬЮ ТЕОРЕМЫ ЛАГРАНЖА

Аннотация: Теорема Лагранжа занимает одно из ведущих мест в математике. Эта теорема важна при определении пределов преобразований функций, определении крайних значений и доказательстве различных

неравенств. Используя теорему Лагранжа, вы можете доказать теорему Байеса, важные неравенства в математической статистике и математическом анализе, такие как Чебышев, Марков, Хинчин, Коши-Буняковский, Юнг и Минковский. Также доказательство ряда неравенств математической статистики опирается на теорему Лагранжа. Кроме того, некоторые из наиболее важных неравенств математического анализа можно доказать с помощью теоремы Лагранжа.

Ключевые слова: Теорема Лагранжа, Неравенство, доказательство, Крайние значения, Функция, Теорема Байеса, статистика, Неравенство Чебышева, Неравенство Маркова, Неравенство Хинчина.

PROOF OF EQUATIONS USING LAGRANGE'S THEOREM

Annotation: Lagrange's theorem occupies one of the leading places in mathematics. This theorem is important in determining the limits of transformations of functions, determining extreme values and proving various inequalities. Using Lagrange's theorem, you can prove Bayes' theorem, important inequalities in mathematical statistics and mathematical analysis such as Chebyshev, Markov, Khinchin, Cauchy-Bunyakovsky, Young and Minkowski. Also, the proof of a number of inequalities in mathematical statistics is based on Lagrange's theorem. Additionally, some of the most important inequalities in calculus can be proven using Lagrange's theorem.

Key words: Lagrange's theorem, Inequality, proof, Extreme values, Function, Bayes' theorem, statistics, Chebyshev's inequality, Markov's inequality, Khinchin's inequality.

Математика фани доирасида Лагранж теоремаси алоҳида ўрин тутади.Бу теорема функциялар ўзгаришининг чегараларини аниқлашда, шунингдек, турли тенгсизликларни исботлашда муҳим аҳамият касб этади.Лагранж теоремаси функцияларнинг дифференциал ҳисоблашига асосланади ва бу фаннинг энг муҳим назариялари қаторига киради.Лагранж теоремасидан фойдаланган ҳолда кўплаб тенгсизликлар исботланиши мумкин.Жумладан, Байес теоремаси, Чебишёв, Марков, Ҳинчин, Коши-Буняковский, Юнг ва Минковский каби муҳим математик статистика ва математик анализдаги тенгсизликлар ушбу теорема ёрдамида исботланади.Мазкур мавзу талабалар учун жуда муҳим аҳамият касб этади, чунки Лагранж теоремаси математиканинг турли соҳаларида, жумладан, эҳтимоллик назарияси, математик статистика ва

математик анализда кенг қўлланилади.Шу сабабли, талабаларнинг математик таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиришда Лагранж теоремаси муҳим воситадир.

Дастлаб Лагранж теоремасини келтириб ўтайлик:

Теорема. $f(x)$ функция $[a\ ;\ b]$ сегментда аниқланган ва узлуксиз бўлсин. Агар бу функция $(a\ ;\ b)$ интервалда чекли $f'(x)$ ҳосилага эга бўлса, у ҳолда шундай $c\ (a<c<b)$ нуқта топиладики, бу нуқтада

$$f'(c)=\frac{f(b)-f(a)}{b-a} \quad (1)$$

бўлади.

Исбот.Шартга кўра $f(x)$ функция $[a\ ;\ b]$ сегментда узлуксиз бўлиб, унинг ички нуқталарида чекли $f'(x)$ ҳосилага эга. Бу функция ёрдамида қуйидаги

$$F(x)=f(x)-f(a)-\frac{f(b)-f(a)}{b-a}(x-a)$$

Функцияни тузайлик. Равшанки, бу $F(x)$ функция $[a\ ;\ b]$ сегментда аниқланган ва узлуксиз бўлиб, $(a\ ;\ b)$ интервалда эса

$F'(x)=f'(x)-\frac{f(b)-f(a)}{b-a}$ ҳосилага эга $F(x)$ функциянинг $x=a$ ва $x=b$ нуқталаридаги қийматларини ҳисоблаймиз: $F(a)=F(b)=0$. Демак, $F(x)$ функция Ролл теоремасининг барча шартларини қаноатлантиради. У ҳолда a ва b орасида шундай $c\ (a<c<b)$ нуқта топиладики, $F'(x)=0$ бўлади. Шундай қилиб,

$$0=F'(c)=f'(c)-\frac{f(b)-f(a)}{b-a}$$

ва бундан (1) формула келиб чиқади.

Асосий қисм:Қуйидаги тенгсизликни исботланг:

$$\frac{x}{x+1}<\ln(x+1)<x \qquad (x>0)$$

Исбот: $f(x)=\ln(x+1)$ функцияни олайлик.Бу функциянинг ҳосиласини топсак

$$f'(x)=\frac{1}{x+1}$$

Юқорида келтириб ўтган Лагранж теоремаси (1) га кўра шундай c сон $(c \in (0\ ;\ x))$ топиладики:

$$f'(c) = \frac{f(x) - f(0)}{x - 0}$$

Бундан эса $f(x) = \frac{x}{c+1}$ тенгликка эришамиз. Бошқа тарафдан

$$0 < c < x \Rightarrow \frac{1}{1+x} < \frac{1}{1+c} < 1$$

x мусбат сон эканлигидан, қўштенгсизликни x га кўпайтирамиз:

$$\frac{x}{1+x} < \frac{x}{1+c} < x \Rightarrow$$

$$\frac{x}{1+x} < f(x) < x \Rightarrow$$

$$\frac{x}{1+x} < \ln(x+1) < x \Rightarrow$$

тэнгсизлик исботланди.

Хулоса қилиб айтганда, Лагранж теоремаси турли соҳаларда самарали қўлланилади ва ўқув жараёнида талабаларнинг математик таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиришда муҳим воситадир. Бутеорема математикани ўқитиш ва ўрганишда муҳим ўрин тутади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Т.Азларов, Ҳ.Мансуров “Математик анализ” 1-қисм, ўқув қўлланма. Тошкент, «Ўқитувчи», 1994.

2. А.Саъдуллаев, Ҳ.Мансуров, Г.Худойберганов, А.Ворисов, Р.Ғуломов “Математик анализ курсидан мисол ва масалалар тўплами” 1-қисм, ўқув қўлланма. Тошкент,«Ўзбекистон»,1993.

3. Демидович Б.П. Сборник задач и упражнений по математическому анализу.-М.: Наука.1977.

4. Ибрагимов, Ж. (2024). Тригонометрик формулаларнинг лабачевски геометриясидаги ўрни: Тригонометрик формулаларнинг лабачевски геометриясидаги ўрни. MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS OF APPLIED MATHEMATICS, 1(01). Retrieved from https://ojs.qarshidu.uz/index.php/mp/article/view/617

5. Раҳмонов, С. (2024). Физик масала ва унинг геометрик ҳолатдаги ечими: Физик масала ва унинг геометрик ҳолатдаги ечими. MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS OF APPLIED MATHEMATICS, 1(01). Retrieved from https://ojs.qarshidu.uz/index.php/mp/article/view/616

6. АБДУРАИМОВ, Д. (2023). ТЕРМОЭЛАСТИК ДИНАМИК БОҒЛИҚ МАСАЛАНИНГ СТЕРЖЕНЬ УЧУН МАТЕМАТИК МОДЕЛИ ВА СОНЛИ ЕЧИМИ. Journal of Experimental Studies, 1(1), 3-7.

7. Нафасов ҒА, Абдураимов ДЭ, and Н. М. Усмонов. "ТРАНСВЕРСАЛ ИЗОТРОП ЖИСМ УЧУН ИККИ ЎЛЧОВЛИ ТЕРМОЭЛАСТИК БОҒЛИҚ МАСАЛАНИ СОНЛИ МОДЕЛЛАШТИРИШ ВА УНИНГ ДАСТУРИЙ ТАЪМИНОТИ." ҚарДУ ХАБ: 13.

8. Абдураимов, Д. Э. (2023). ЧИСЛЕННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ЗАДАЧИ ТЕРМОУПРУГОГО СОЕДИНЕНИЯ ИЗОТРОПНОГО ПАРАЛИПИПЕДА И ЕЕ ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ. Экономика и социум, (6-1 (109)), 567-573.

9. Seytov, A., Abdurakhmanov, O., Kakhkhorov, A., Karimov, D., & Abduraimov, D. (2024). Modeling of two-dimensional unsteady water of movement in open channels. In E3S Web of Conferences (Vol. 486, p. 01023). EDP Sciences.

10. Mamatov, A., Bakhramov, S., Abdurakhmonov, O., & Abduraimov, D. (2023, October). Mathematical model for calculating the temperature of cotton in a direct-flow drying drum. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2746, No. 1). AIP Publishing.

TURKMANBOY JIYEMURATOV LIRIKASIDA FARDLAR

A.K.Sarsenbaeva
O‘zR FA Qoraqalpoǵiston bo‘limi Qoraqalpoq gumanitar fanlar ilmiy-tadqiqot institutı kichik ilmiy xodimi

Annotasiya: Maqolada hozirgi zamon qoraqalpoq lirikasida fardlarning tutgan yo‘rni va badiiy-estetik vazifasi iste'dodli shoir T.Jiyemuratovning fard janrida yaratilgan ikki misrali she'rlarining ǵoyaviy-tematik, janriy-uslubiy izlanishlari misolida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: lirika, kichik janrlar, fard, misra, qofiya, redif, vazn

ФАРДЫ В ЛИРИКЕ ТУРКМЕНБАЯ ЖИЙЕМУРАТОВА

Аннотация: В статье анализируется роль и художественно-эстетическая функция фардов в современной каракалпакской лирике на примере идейно-тематических, жанрово-стилистических исканиях двухстрочных стихотворений талантливого поэта Т.Жиемуратова в жанре фард.

Ключевые слова: лирика, малых жанры, фард, рифма, редиф, метрика

FARDS IN THE LYRICS OF TURKMENBAY ZHIYEMURATOV

Abstract: The article analyzes the role and artistic and aesthetic function of fards in modern Karakalpak lyrics using the example of ideological, thematic, genre and stylistic searches for two-line poems by the talented poet T. Jiyemuratov in the fard genre.

Key words: lyrics, small genres, fard, rhyme, redif, metric.

Ádebiyattanıw iliminde lirikanıń kishi janrlarına bir qatarlı (monostix), eki qatarlı (fárd), úsh qatarlı (tercina), tórt qatarlı (tórtlik) qosıqlar, rubayılar kirgizilip úyreniledi. Atap ótilgen lirikanıń kishi janrları basqa túrkiy xalıqlar ádebiyatları sıyaqlı óziniń saǵaların qaraqalpaq poeziyasında burınnan bar xalıq awızeki ádebiyatı dóretpelerindegi naqıl-maqallarımız benen didaktikalıq qosıqlardan alǵanlıǵı belgili. Lirikanıń eń kishi janrlarınıń biri – eki qatarlı qosıqlar, yaǵnıy fárdler házirgi qaraqalpaq poyeziyasında T.Jumamuratov, I.Yusupov, J.Izbasqanov, S.Ibragimov, B.Genjemuratovlardıń poyeziyasında ushırassa, sońǵı jılları talantlı shayır

T.Jiyemuratovtıń dóretiwshiliginde «Fárdler» degen atama menen óz aldına dóretilgenligin kóremiz.

Demek, bir qatarlı (monostix), eki qatarlı (fárd) úsh qatarlı (tercina), tórt qatarlı (tórtlik) qosıqlardıń saǵaları xalıq awız eki ádebiyatındaǵı naqıl-maqalalarımız benen aqıl-násiyat qosıqlarında bar bolǵanı menen de janrlıq hám formalıq jaqtan jetilisip, rawajlanıwın sońǵı jıllardaǵı qaraqalpaq poyeziyasında shayırlardıń mazmun hám forma salasındaǵı hám poyetikalıq izlenisleriniń jemisi sıpatında qarasaq boladı. Bul boyınsha qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde S.Axmetov, Q.Orazımbetov, O.Gaylıeva, G.Tleuniyazova [1] h.t.b. miynetlerinde bahalı pikirler keltirip ótiledi. «Fard – arabsha – jeke, jalǵız degendi ańlatıp, – óz ara uyqasqan eki qatarlı, jalǵız báyitten ibarat, tamamlanǵan mazmunǵa iye qosıq, klassikalıq ádebiyattaǵı eń kishi biyǵárez lirikalıq janr. Fard bir báyitten ǵana ibarat bolsa da, onda áhmiyetli filosofiyalıq-ádep-ikramlılıq másele qálemge alınıp, ıqsham poyetikalıq juwmaq sáwlelenedi. Sonlıqtan da, fardlar kóbirek aforistlik xarakterde bolıp, olardıń kópshiligi hikmetler, xalıq maqalaları dárejesine kóterilgen» [3,345].

Ádebiyat izertlewshisi Q.Orazımbetov: xalıq naqıl-maqalları menen aforizmleriniń kópshiliginde derlik kishi lirikaǵa tán bolǵan belgiler kózge taslanıp, olarda tamamlanǵan, tujırımlı oy-pikirlerdiń bildiriwi, insan, tábiyat, jámiyet hám olar arasındaǵı qatnas, insannıń hár qıylı ruwhıy keshirmeleri tuwra hám metaforalıq mánide sáwleleniwin tapqanlıǵın mısallar menen dálilley otırıp, óz pikirlerin ózbek ádebiyatında kishi lirikalıq janrlardı izertlewshi ilimpaz R.Orzubekovtıń fardlar haqqındaǵı mına pikirleri menen tastıyıqlap ótedi: «...kólemi eki qatardan ibarat bolıp, eki qatarı da óza ara uyqasıp keletuǵın báyitler, maqallar, zarbulmasallar (arabsha-maqaldı maqalǵa qosıw) sıpatında folklorımızda da bar. Biziń názerimizshe, xalıq awızeki dóretiwshiligindegi usınday zarublmasallar (naqıl-maqallar) da fardtıń janr sıpatında payda bolıwı hám qáliplesiwine tiykar bolǵan» [2,63].

Haqıyqatında da, fardlarda, yamasa eki qatarlı qosıqlarda ishki mánilik baylanıs penen birgelikte sırtqı formalıq baylanıs ayrıqsha kózge taslanadı. Birinshi qatarda baslanǵan pikir ekinshi qatardaǵı pikir menen ózara úylesip, bir pútinlikti payda etedi. Usı tárepi menen de eki qatarlı qosıqlar lirikaǵa tán bolǵan belgiler menen qásiyetlerdi óz boyınsha jámlegenligin kórsetedi.

Túrkmenbay Jiyemuratov házirgi dáwir qaraqalpaq poyeziyasında ózine tán jolına, dóretiwshilik usılına hám stillik ózgeshelikke iye shayır esaplanadı. Ol sońǵı jıllardaǵı qaraqalpaq poyeziyasın Shıǵıs ádebiyatında belgili orın iyelegen ǵázzel, másnáwiy, qasıyda, fárd, rubayı janrları menen bayıtıwǵa háreket etkenligin bir neshe

poyeziyalıq toplamlarına kirgizilgen usı atamadağı lirikalıq shıǵarmaları tastıyıqlaydı.

Shayır óziniń eki qatarlı qosıqların «Fárdler» ataması menen ataǵan. Shayırdıń «Ǵáziyne» (Nókis, Bilim, 2016) poyeziyalıq kitabına 165 fárdleri kirgizilgen. Shayır fárdleriniń sırtqı kompoziciyasına hám jaylasıw tártibine itibar qaratatugın bolsaq, hár bir eki eki qatarlı qosıqtan soń aralarına juldızsha belgisi qoyılǵanlıgın kóremiz. Bul da shayırdıń hár bir eki qatarlı qosıqka úlken máni júklep, tamamlanǵan oy juwmaqların bergenligin ańlatadı. Jáne de, hár bir fárdtiń birinshi qatarı ekinshi qatarı menen a, a tárizinde uyqasadı. Birinshi qatardağı pikir ekinshi qatardağı pikir menen ózara úylesip, dawamı sıpatında beriledi. Mısalı:

Awlaq júrseńiz ashkózden,
Aman qalasań bas, kózden.
***
Márt maydanda bellesedi,
Aytqan sózi tas kesedi.
***
Oylanbastıń túbi wayran,
Biraq oǵan hár kún bayram.
***
Berilip ketseńiz gúmanǵa,
Kirip ketkenińiz dumanǵa [4,113].

Keltirilip ótilgen hár bir eki qatarlı fárdlerde xalıq naqıllarına uqsaǵan tujırımlı oy-pikirler sáwlelengenligin kóremiz. Mısalı, birinshi fárdte ayırım nápsiqaw hám toyımsız adamlardıń jaramsız qılwalarınıń aqıbetleri kimge bolsa da ziyan keltiretuǵınlıǵı, sonlıqtanda, onday adamlardan awlaq júriwdiń abzallıqları sáwlelenedi. Bundağı shayırdıń ashkóz hám insapsız adamlarǵa bolǵan múnásebeti kúndelikli turmıs hádiyseleri tiykarında kelip shıǵadı. Birinshi qatardağı pikir ekinshi qatarda ayqınlasıp, tiyisli juwmaq shıǵarılǵan. Ekinshi fardta bolsa, xalqımızdıń «márt penen námártti ayırar sawash», yamasa «mártler maydanda bellidur» degen naqıl-maqallarına barabar pikir bildirilgenligin, bul jerde shayır burın da, hátteki házirgi zamanımızda da bir sózli márt hám aqıllı adamlardıń sózi de, isi de bir jerden shıǵatuǵınlıǵınına eki qatarlı qosıqtağı pikirleri menen juwmaq jasaǵan. Úshinshi eki qatarlı fardtıń birinshi qatarında shayır «Oylanbastıń túbi wayran» degen xalıq maqalın tikkeley qollanadı da, usı pikirge «Biraq oǵan hár kún bayram» degen ekinshi qatardağı pikirdi mázi uyqastırıp qoymastan, kórkem aforistlik juwmaq shıǵarǵanlıǵın kóremiz. Sebebi, oylanbaytuǵın oysız adamlar, qanday jaman islerge

jol qoysada hasla ókinbeydi. «Dúnyanı suw alsa da, úyrekke bir pul» sıyaqlı ózleriniń bosqa ótip atırǵan waqtına, yamasa jaqsı hám jaman islerine de juwap berip otırmaydı. Sonlıqtan da, olarǵa hár bir kúni bayram sıyaqlı biypárwalıqta óte beredi. Tórtinshi eki qatarlı fárdte de shayırdıń «Gúman iymannan ayıradı» degen xalıq naqıl-maqalına súyenip pikir júritkenligin, «gúman» sózine ayrıqsha máni júklep, adamda gúman payda bolsa, bası berik kóshege kirip qalıp, shıǵıwı qıyın bolıp qalatuǵınlıǵının, «duman» sózi menen ózara uyqastırıp, leksikalıq hám semantikalıq máni shıǵaradı.

Túrmenbay Jiyemuratovtıń eki qatarlı qosıqlarınıń mazmunı hám tematikası ráńbáreń bolıp keledi. Olarda kóbirek adamlardıń peyil-ıqbalına tán bolǵan: iyman, insap, jaqsılıq, ádalat, sabır, qánáát, sap hújdan, miyrim-shápáát, aqıbet h.t.b. pazıyletler ulıǵlansa, insapsızlıq, jamanlıq, ádalatsızlıq, sabırsızlıq, ashkózlik, nápsiqawlıq, hújdansızlıq, miyrimsizlik sıyaqlı pás illetler qaralanǵan. Mısalı:

Adam bar hadal jasar, júzi jarqın,
Adam bar bilmes hadal-haram parqın.
***
Xalıqtıń ǵarǵısın alǵan ońbaydı,
Aqıbeti ne boların ańbaydı.
***
Isiń júrip bayısań, baylıqtan oz,
Ǵárip-qáserlerge qol ushındı soz [4,117-119].

Kórip ótkenimizdey T.Jiyemuratovtıń eki qatarlı qosıqları, yaǵnıy fárdleri a,a tárizinde birgelki uyqasqa qurılıp, birinshi qatardaǵı pikirdi, ekinshi qatardaǵı pikirler ózara tolıqtırıp, ayqınlap keledi. Bul da shayırdıń eki qatarlı qosıqlarınıń dástúriy usılda dóretilip, ózine tán stillik ózgeshelikke iye ekenligin ańlatadı. Jáne de, shayırdıń fárdlerindegi oy-pikirler xalıq naqıl-maqallarına oǵada jaqın keledi. Shayır qısqa qatarlarǵa qurılǵan eki qatarlı fárdleriniń kópshiliginde derlik, bizdi qorshaǵan ortalıqtı, ómir, tábiyat, jámiyetlik qubılıslardı, adamlardıń is-háreketleri menen minez-qulıq normaların, olardıń bir-birine bolǵan insanıylıq qatnasların didaktikalıq, filosofiyalıq, yetikalıq hám yumor-satiralıq usılda kórkem sáwlelendiriwge eriskenligin kóremiz.

Solay etip, talantlı shayır Túrkmenbay Jiyemuratov fárd ataması menen atalǵan eki qatarlı qosıqlarınıń ideya-tematikası arqalı bul shıǵarmalardıń saǵaların Shıǵıs poyeziyası menen túrkiy xalıqlar poyeziyasındaǵı «fard» janrınan alǵanlıǵın, mazmununda xalıq naqıl-maqallarına tán qısqa hám tujırımlı oy-pikirler

sáwlelengenligin óziniń didaktikalıq, aforistlik hám filosofiyalıq pikirlerge qurılǵan shıǵarmaları menen jáne bir mártebe tastıyıqladı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Axmetov S. Qaraqalpaq sovet poyeziyası. – Nókis: Qaraqalpaqstan. 1988; Orazımbetov Q. Házirgi qaraqalpaq lirikasında kórkem formalardıń yevolьyuciyası hám tipologiyası (1970-2000-jıllar lirikası mısalında). – Nókis: Bilim. 2004; Gaylıeva O. Ǵárezsizlik dáwiri túrkiy xalıqlar lirikasında formalıq izlenisler hám olardıń tipologiyası (ózbek, qaraqalpaq, túrkmen lirikası mısalında). – Nókis: Bilim. 2018; Tleuniyazova G. Házirgi qaraqalpaq lirikasında kompoziciyalıq izlenisler (1990-2010-jıllar). – Tashkent: Lesson Press. 2022.
2. Orazımbetov Q. Házirgi qaraqalpaq lirikasında kórkem formalardıń yevolyuciyası hám tipologiyası (1970-2000-jıllar lirikası mısalında). – Nókis: Bilim. 2004.
3. Quronov D., Mamajanov Z., SHeralieva M. Adabiyotshunoslik luǵati. – Toshkent: Akademnashr: 2013.
4. Jiyemuratov T. Ǵáziyne. – Nókis: Bilim. 2016.

СОВРЕМЕННЫЕ ВИДЫ ФОРМ УЧЕБНЫХ АУДИТОРНЫХ ЗАНЯТИЙ В ВУЗЕ ДЛЯ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Рахманова Иродахон Иброхим кизи
магистрант 2 курса направления «Методика преподавания точных и естественных наук (математика) »
ТГПУ им. Низами.
преподаватель математики Специализированной школы г. Ангрен.
rahmanovairoda519@gmail.com

Аннотация: В статье приведены современные виды учебных аудиторных занятий в вузе для активизации познавательной деятельности студентов. Аудиторные занятия играют огромную роль в выработке у студентов знаний, умений и навыков для решения профессиональных задач в процессе совместной деятельности с преподавателями.

Ключевые слова: лекция, семинар, практика, занятие, познавательная деятельность студентов.

Abstract. The article presents modern types of classroom training at universities to enhance the cognitive activity of students. Classroom classes play a huge role in helping students develop knowledge and skills to solve professional problems in the process of joint activities with teachers.

Key words: lecture, seminar, practice, lesson, cognitive activity of students.

Процесс обучения в вузе делится на аудиторные и внеаудиторные занятия. Первое из них подразумевает под собой работу с преподавателем в пределах определенной учебной времени, в то время как вторая из них, внеаудиторная, требует самостоятельность студента в обучении.

Учебные аудиторные работы имеют основные формы организации: лекции, семинары, лабораторные и практические занятия [1].

Лекция - это основная форма передачи большого объема систематизированной информации как ориентировочной основы для самостоятельной работы студентов. В современных условиях лекция - это вид интеллектуального труда, демонстрирующий глубокое научное и творческое мышление, эрудицию, культуру, умение лектора управлять собой и аудиторией [2].

Семинар - занятие по закреплению теоретического материала под руководством преподавателя. Главной целью семинаров является обсуждение наиболее сложных теоретических вопросов курса, их методологическая и методическая проработка. В ходе семинара углубляются, систематизируются и контролируются знания, полученные в результате самостоятельной внеаудиторной работы над первоисточниками, документами, дополнительной литературой [1].

Лабораторное занятие – занятие на основе экспериментальных способов анализа изучения дисциплины. Работа в лабораторных занятиях может предлагать как индивидуальную, так и групповую исследовательскую работу.

Практическое занятие – занятие, направленное на углубленное теоретическое знание и овладение методами работы, которое формирует практические умения, такие как: вычисления, расчеты, использование таблиц, справочников и др. Они представляют собой решение различных прикладных задач.

Каждая из форм учебных занятий имеет свои отличительные цели, задачи и роли в высшем учебном образовании. Исходя из этих целей, формы учебных аудиторных работ делятся на более распространенные формы аудиторных работ, связанные с инновационными методами.

№	Виды занятий	Определения
1.	Информационная лекция	Объяснение студентам научной информации.
2.	Лекция - беседа	Диалог с аудиторией
3.	Проблемная лекция	Способ познания, приближенная к поисковой, исследовательской деятельности.
4.	Лекция - дискуссия	Взаимодействие преподавателя и слушателя
5.	Лекция - консультация	Вопросы - ответы
6.	Лекция - конференция	С заранее поставленной проблемой и системой докладов длительностью 5–10 минут.
7.	Лекция - провакация	С заранее запланированными ошибками.
8.	Лекция - визуализация	Подача лекционного материала средствами визуализации

		(аудиовидеотехники).
9.	Лекция бинарная (лекция вдвоём)	Подается в форме диалога двух преподавателей.
10.	Интегративная лекция	Содержательный и процессуальный синтез материала различных областей, напралений.
11.	Продвинутая лекция	Развитие критического мышления в лекционной форме
12.	Коллоквиум (собеседование)	Групповое обсуждение широкого круга проблем.
13.	Семинар-беседа	Вопрос-ответ, для обобщения пройденного материала.
14.	Семинар-конференция	Выступление студентов с докладами.
15.	Семинар-дискуссия	Инициатива студентов поиску материалов к дискусии
16.	Семинар – развернутая беседа	Подготовленный план беседы преподавателем
17.	Проблемный семинар	“Мозговой штурм”+ “Творческая дискуссия”
18.	Семинар - взаимообучение	Вербальная активность каждого студента
19.	Семинар “чистая страница”	Сформулировка вопросов, замечаний и дополнений к высказываниям оппонентов на листе бумаги.
20.	Кейс - семинар	На основе реальных жизненных ситуаций
21.	Семинар с использованием видеокейса	Осмысление ситуации из реальной профессиональной практики (видеокейса).
22.	Исследовательские практикумы	Процесс разработки исследования и представление его результатов публично
23.	Деловые игры	Вариатиная, динамично развивающаяся форма организации целенаправленного взаимодействия деятельности и общения всех участников.
24.	Обучающий тренинг	Развитие знаний, умений и навыков, а также социальных установок.

[1; 3; 4; 5]

При проведении учебных занятий важно учитывать правильный подход в выборе методов. Однообразие примеров, иллюстраций субъективно замедляют движение к усвоению. Поэтому важно проводить занятия активизировав познавательнуь деятельности студентов для повышения эффективности качества образования.

Список использованной литературы:

1. Федотова Н. Ф., Фесянова Н.Л., Яковлева М.Г. Учебная и исследовательская работа студента-журналиста: учебное пособие / под общей редакцией Н.Ф. Федотовой; фил. Казан. гос. ун-та. – Набережные челны: Лаб. операт. полиграфии, 2009.

2. Хохлов В.В., Андрейкин А.Б. Виды современных лекций и их характеристика / СМОЛЕНСКИЙ МЕДИЦИНСКИЙ АЛЬМАНАХ - №4, 2020. стр. 33 – 37.

3. Долговесов, Б. [и др.]. Технология «погружения» лектора в интерактивную виртуальную среду[Текст] / Долговесов Б., Лаврентьев М., Морозов Б. [и др.] // Высшее образование в России. - 2008. - №2.

4. Красинская, Л. Ф. Учимся учить по-новому, или о неиспользованных возможностях лекции [Текст] / Л.Ф. Красинская // Высшее образование в России. - 2011. - № 2.

5. Отрещенко И. В. Использование деловой игры как метода обучения в вузе. Актуальные проблемы авиации и космонавтики, 3 (13),2017г. стр. 850 – 852.

6. Девид Ли. Практика группового тренинга, практическое пособие – 3-издание-изд-во «Питер», 2001 г. – 224стр.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHNING ASOSLARI

Axmedjanov A’zamjon Qosimjon o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi
Toshkent “Temurbeklar maktabi” harbiy-akademik litseyi
ak575az@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda davlat va jamiyat boshqaruvi, iqtisodiyot, sanoat, ijtimoiy himoya, ta’lim, tibbiyot, bandlik, qishloq ho‘jaligi, mudofaa, xavfsizlik, turizm va boshqa sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalari va sun’iy intellekt imkoniyatlaridan keng foydalanishning o‘rni va ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar. Sun’iy intellekt, innovatsion modellashtirish, axborot texnologiyalari, kiber jinoyatchilar, axborot-kommunikatsiya, ma’lumotlar portali, ma’lumotlar bazasi.

(Artificial Intelligence) Sun’iy intellekt aslida nima?

Sun’iy intellekt – bu tiriklik dunyosidagi eng mukammal, eng komil va eng murakkab mavjudot bo‘lgan – insonning funksiyasi, uning vazifasini bajarish, ishini yengillashtirish, mehnatining samarasini oshirish maqsadida yaratiladi.

Sun’iy intellekt – inson intellektining ba’zi vazifalarini o‘zida mujassamlashtirgan avtomatik va avtomatlashtirilgan tizimlar xususiyati.

Sun’iy intellekt shaxsning nisbatan barkaror bo‘lgan, masalan, axborotni Qabul qilish va undan ma’lum masalalarni hal qilishda foydalana olishi kabi aqliy qobiliyatini ifodalaydi.

Sun’iy intellekt sohasidagi ishlar, asosan, kompyuterni hozircha kam egallagan uslub va usullardan samaralirok foydalanishga «o‘rgatish»dan iborat.

Shuning uchun hozirgi davrdagi dolzarb vazifa bu ta’lim, turar-joy va oziq-ovqat, qurilish, tibbiyot, iqtisodiyot, biologiya, xizmat ko‘rsatish va boshqa sohalarda keng qo‘llanilayotgan sun’iy intelekt kelgusida aholi va xududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishda, xususan, gidrometeorologik xavfli hodisalarni bashoratlash va ularning oqibatlarini baholashda innovatsion modellashtirish texnologiyalari foydalanishdan iboratdir.

Ma’lumki, zamonaviy sun’iy intellekt turli amallarni bajarishga mo‘ljallangan algoritm va dasturiy tizimlardan iborat bo‘lib, inson ongi bajarishi mumkin bo‘lgan bir qancha vazifalarni axborot bazasiga kiritilgan ma’lumotlar asosida amalga

oshiradi. Shuningdek, sun’iy intellekt murakkab tahlillar va katta ma’lumotlar bilan ishlovchi dasturlarni o‘z ichiga olib, mantiqli izchil mulohaza qilish hamda tavsiya berish qobiliyatiga ega «aqlli» texnologiya hisoblanadi. Mutaxassislar tomonidan sun’iy intellektga to‘rtinchi sanoat inqilobining asosi sifatida qaralmoqda.

Mutaxassislar fikricha, aholini ijtimoiy himoya qilishning asosini ijtimoiy yordam, ijtimoiy sug‘urta va bandlik bilan bog‘lik dasturlar tashkil qiladi.

Rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy sohada, xususan, sog‘liqni saqlash, ta’lim, bandlik, ijtimoiy himoya va boshqa yo‘nalishlarda sun’iy intellekt va zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish keng tus olmoqda.

Olimlarning ta’rifiga ko‘ra, sun’iy intellekt insonning mantiqiy va ijodiy funksiyalarini bajaruvchi intellektual sun’iy tizimdir. Sun’iy intelekt hozirgi axborot asrida nihoyatda dolzarb bo‘lib, insoniyat sun’iy intellekt orqali XXI asrning global muammolariga ilm-fanda yangi imkoniyatlarni kashf etish yo‘li bilan ijobiy yechimlarni topadi. Shuningdek, bu tibbiyot, ta’lim, energetika, qishloq ho‘jaligi, shaharsozlik va boshqa barcha sohalarda sifatli xizmat ko‘rsatish imkoniyatlarini oshiradi. Sun’iy intellektni rivojlantirishda oliy ta’lim muassasalarining o'rni yildan-yilga ortib bormoqda. Xitoy Xalq Respublikasi o'zining oliy ta’lim va ilmiy tadqiqot muassasalari bilan dunyo mamlakatlari ichida dastlabki o‘ntalikda yetakchilikni qo‘lga kiritdi. Keyingi o‘rinlarni Koreya, AQSH, Yaponiya va Yevropa davlatlari egallagan. Umuman, dunyoda sun’iy intellektga talab va uning qo’llanilish sohasi ham ortmoqda.

Ilm-fan va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal taraqqiy etib borayotgan bugungi sharoitda dunyoning rivojlangan mamlakatlarida davlat va jamiyat boshqaruvi, iqtisodiyot, sanoat, ijtimoiy himoya, ta’lim, tibbiyot, bandlik, qishloq ho‘jaligi, mudofaa, xavfsizlik, turizm va boshqa sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalari va sun’iy intellekt imkoniyatlaridan keng foydalanish urfga kirmoqda.

Shu bilan birga, so‘nggi yillarda axborotlashtirish va ilg‘or texnologiyalarni turli sohalarda tadbiq etish borasida chora-tadbirlar natijasida O‘zbekistonda AKT va sun’iy intellekt sohasida o‘ziga xos salohiyat asoslari yaratildi. Bu borada Innovatsion rivojlanish vazirligi va vazirlik tizimidagi tashkilotlar, AKT bo‘yicha ilmiy tadqiqot markazlari, oliy ta’lim muassasalari va ularning iqtidorli bitiruvchilari hamda texnoparklar, xususiy sektordagi bir qator tashkilotlar faoliyatini alohida e’tirof etish mumkin. Shuningdek, sun’iy intellekt va zamonaviy axborot texnologiyalari yo‘nalishida Farg‘ona shahridagi maktablarda «Aqlli maktab» dasturi, Andijon viloyatida «Monterra» ekin maydonlarining holatini baholovchi

onlayn platforma joriy etilgan bo‘lsa, Toshkent viloyatining Nurafshon shahrida «Aqlli shahar», Toshkent shahrida esa «Xavfsiz shahar» va «Raqamli Toshkent» loyihalarini amalga oshirish rejalashtirilgan.

Mamlakatimizda ham so‘nggi yillarda axborot texnologiyalarini rivojlantirish, soha va tarmoqlar faoliyatiga raqamli texnologiyalarni joriy etish, “aqlli dasturlar”ning qo‘llanish sohasini kengaytirish bo‘yicha davlatimiz rahbari va hukumatimiz tomonidan qator huquqiy hujjatlar qabul qilindi va ijro etilmoqda.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi «Raqamli O‘zbekiston — 2030» Strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6079-son farmoni iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimining jadal raqamli rivojlanishini ta’minlash, shu jumladan elektron davlat xizmatlarini ko‘rsatish mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadida ishlab chiqilgan.

Strategiya O‘zbekiston Respublikasining raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo‘nalishlari hamda o‘rta va uzoq muddatli istiqbolli vazifalarini belgilaydi, shuningdek, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari va Elektron hukumatni rivojlantirish reytingida belgilangan ustuvor vazifalardan kelib chiqib, raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy etish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

«Raqamli O‘zbekiston – 2030» Strategiyasiga muvofiq hamda sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida quyidagi me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan:

«Raqamli O‘zbekiston – 2030» Strategiyasiga muvofiq hamda sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida

2021 yil 17 fevraldagi PQ-4996-son “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori qabul qilingan.

Mazkur qarordan ko'zlangan maqsad **“Raqamli O'zbekiston – 2030”** strategiyasiga muvofiq sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun

qulay shart-sharoitlar yaratishdir. **Shuningdek, ushbu hujjat** sun'iy intellektni qo'llashning asosiy yo'nalishlari va tamoyillarini, yaqin va uzoq istiqbolda ushbu sohani kompleks shakllantirish uchun shart-sharoitlarni belgilovchi **sun'iy intellektni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish,** iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada, davlat boshqaruvi tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanishda yagona talablar, javobgarlik, xavfsizlik va shaffoflikni belgilovchi **normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish,** aholi manfaatlari yo'lida davlat xizmatlari ko'rsatish sifatini yaxshilashni nazarda tutadi. O'z navbatida, ma'lumotlarni qayta ishlashda davlat organlarining samaradorligini oshirish uchun **sun'iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanish,** foydali texnologik yechimlarni ishlab chiqish bo'yicha fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish va ularni keyinchalik tijoratlashtirishni rag'batlantiruvchi **sun'iy intellekt sohasida innovatsion ishlanmalarning mahalliy ekotizimini yaratish** kabi maqsad-vazifalar amalga oshiriladi.

Qarorda sun'iy intellekt texnologiyalarining qaysi sohalarda qay tarzda qo'llanilishi, bu borada ko'zda tutilgan vazifalar ham to'liq o'z aksini topgan.

Mazkur qarorda boshqa sohalarda ham sun'iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanish bo'yicha vazifalar o'rin olgan. Shu bilan birga, ushbu qarorda pilot loyihalarini tezkorlik bilan va samarali amalga oshirish, mahalliy mutaxassislarni o'qitishni tashkil qilish, shuningdek, mazkur qarorda belgilab berilgan boshqa yo'nalishlarda hamkorlik qilish bo'yicha **yo'l xaritasi**ni ishlab chiqish va tasdiqlash vazifalari ham nazarda tutilgan.

Sun'iy intellekt asosida ishlovchi kasbiy-malakaviy moslik bo'yicha dasturning O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi norasmiy sektorda band bo'lgan, ayniqsa, bir martalik ish bozorlaridagi ish qidiruvchilarning bandligini ta'minlashga va ularni ijtimoiy himoya bilan qamrab olishga imkon beradi. Dastlabki bosqichda sun'iy intellekt texnologiyalarini mobil qurilmalardan foydalanish mumkin bo'lgan dasturlar orqali taklif qilib, norasmiy sektordagilarni kunlik va mavsumiy ishlarga jalb qilish, ularning bandligini ta'minlash mumkin.

Sun'iy intellektga asoslangan loyihalarni O'zbekiston sharoitida mavjud dasturlar va davlat idoralaridagi ma'lumotlar bazasini integratsiyalashtirish va kengaytirish orqali bir qator istiqbolli loyihalarni ko'rib chiqish mumkin.

Masalan, mavjud ijtimoiy himoya dasturlarida («Ijtimoiy reyestr» – «Temir daftar», «Ayollar daftari» va «Yoshlar daftari») bir martalik yoki muddatli moddiy yordam olish bo'yicha «onlayn ariza» berish tizimini yaratish. Bunda ariza beruvchi o'ziga tegishli ma'lumotlarni tizimga kiritib, mezonlarga moslikni tezkorlik bilan

aniqlashi mumkin. Birinchi bosqichda tegishli xodim-mutaxassis tomonidan mezonlar baholanishi yo‘lga qo‘yilsa, tizim rivojlanishi bilan bu jarayon keyingi bosqichda avtomatik tarzda amalga oshirilib, inson omiliga o‘rin qolmaydi. Shunga o‘xshash «onlayn ariza» berish tajribasi imtiyozli ipoteka kreditlari va to‘lovlari bo‘yicha amalga oshirilayotgan davlat subsidiyalarini ajratishda qo‘llanilmoqda.

Hozirgi kunda «Temir daftar» ma’lumotlari elektron bazaga tegishli hokimliklar tomonidan kiritilmoqda. Bu jarayonga sun’iy intellekt texnologiyasining joriy qilinishi, ijtimoiy himoyaga muhtoj talabgorlarni turli mezonlar va talablar kesimida baholab, inson omilini keskin kamaytiradi hamda davriy ravishda muhtoj oila yoki fuqaroning ijtimoiy holati haqidagi ma’lumotlar avtonom yangilanib boriladi. Ehtiyojmand oilalarning «Temir daftar»ga kiritilishi va chiqarilishini sun’iy intellekt nazoratga olishi bilan, dasturning samaradorligi va shaffofligi ta’minlanadi.

Ta’kidlash lozimki, sun’iy intellekt asosini ma’lumotlar bazasi tashkil etib, ularning manbasi turlicha bo‘lishi mumkin. Ma’lumotlar bazasini esa muntazam to‘ldirish va kengaytirish sun’iy intellekt tahliliy imkoniyatlarini va samaradorligini oshiradi.

O‘zbekistonda hozirda mavjud ma’lumotlar manbalaridan sun’iy intellekt ma’lumotlar bazasini shakllantirish va ulardan samarali foydalanish mumkin. Jumladan:

Identifikatsiyalash yagona tizimi – (id.gov.uz);

O‘zbekiston Respublikasi ochiq ma’lumotlar portali – (data.gov.uz);

Elektron hukumat tizimi ma’lumotlar bazasi – (my.gov.uz);

Davlat xizmatlari agentligi ma’lumotlar bazasi – (davxizmat.uz);

turli vazirlik va idoralarning ma’lumotlar bazasi.

Shuningdek, jahon tajribasida ijtimoiy sohaga yo‘naltirilgan dasturlarda sun’iy intellekt ma’lumotlar bazasini shakllantirishda milliy ID tizimlari ma’lumotlari, aholini ro‘yxatga olish va soliq to‘lovchilar bazasi, tibbiyot, bank, sug‘urta kompaniyalari, do‘kon va bozorlar xaridorlari, mobil aloqa operatorlari ma’lumotlari hamda aholining kommunal to‘lovlar va qarzdorlik, kredit tarixi, ijtimoiy tarmoqlardagi faolligi kabi manbalardan qonun doirasida foydalaniladi.

Qayd etish joizki, sun’iy intellektni ijtimoiy va boshqa sohalarga joriy qilishda shaxsga doir ma’lumotlar daxlsizligi, ularni saqlash va boshqarish muhim ahamiyatga ega. Chunki, sun’iy intellektdan foydalanishning axloqiy jihatlari, ayniqsa, AQSH, Buyuk Britaniya, Yevropa Ittifoqiga a’zo davlatlar va yetakchi xalqaro tashkilotlar diqqat markazida bo‘lib, inson huquqlari va shaxsiy ma’lumotlar masalasi hamda sun’iy intellektdan siyosiy va buzg‘unchi maqsadlarda foydalanish xavfi dolzarb

hisoblanadi. Ayrim davlatlar, xususan, Xitoy va Rossiyada sun'iy intellekt va AKTdan fuqarolar shaxsiy huquq va erkinliklarini cheklash va siyosiy maqsadlarida foydalanilmoqda, degan ayblovlar yangramoqda. Shuning uchun sun'iy intellektdan foydalanishning huquqiy asoslarini yaratishda bu masalalarga ham alohida e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiq.

Shuningdek, sun'iy intellekt va AKTni joriy qilishda shaxsga doir ma'lumotlar va shaxsiy hayotga oid huquqlar hamda ulardan milliy xavfsizlikni ta'minlash yo'lida foydalanishda muvozanatni saqlash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o'rnida qayd etish mumkinki, mamlakatimizda sun'iy intellekt imkoniyatlari va texnologiyalarini ijtimoiy himoya dasturlarida qo'llash imkoniyatlari va zarurati mavjud bo'lib, tegishli dasturlash yo'nalishlaridagi yetakchi mahalliy mutaxassislar va xorijiy kompaniyalarni jalb qilgan holda sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish va qo'llash maqsadga muvofiq.

Ta'kidlash joizki, sun'iy intellekt yoki turli dasturiy ta'minotlar va AKTni tegishli sohalarga joriy qilishda yuzaki yondashuv, birinchidan, loyihalarning kutilgan natija bermasligiga, ikkinchidan, sarflangan budjet mablag'larining samarasiz bo'lishiga, uchinchidan, zamon talabiga mos bo'lmagan dastur va tizimlar kiber jinoyatchilar nishoniga aylanib, milliy xavfsizlikka putur yetkazishi hamda yopiq va shaxsiy ma'lumotlarning sizib chiqishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun bunday davlat dasturlari sohaning yetakchi mahalliy va xorijiy mutaxassislari hamda kompaniyalari tomonidan amalga oshirilishi talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Aholiga davlat ijtimoiy xizmatlari va yordam taqdim etish tartib-taomillarini avtomatlashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarorida ko'zda tutilgan «Ijtimoiy himoya yagona reyestri» axborot tizimida ham zamonaviy texnologiyalar qatori sun'iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim. Ma'lumki, endilikda ijtimoiy nafaqalarni tayinlash to'g'risidagi arizalarni ko'rib chiqish va ularni tayinlash tartib-taomillari «yagona reyestr» vositasida amalga oshiriladi. «Elektron hukumat» tizimining tarkibiy qismi sifatida «Ijtimoiy himoya yagona reyestri» idoralararo integratsion platforma vazifasini bajarib, tegishli idoralar tomonidan ta'minlangan ma'lumotlar bazasini sun'iy intellekt texnologiyasi orqali yuritish mumkin.

O'zbekistonda yangi texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellektning ijtimoiy himoya dasturlari va boshqa sohalarga keng joriy qilinishi davlat va xususiy sektorda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishni rag'batlantirib, mamlakatda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish hamda har bir sohaga innovatsiyalarni kiritish

imkoniyatlarini oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy ilm-fan yutuqlaridan samarali foydalanilishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, 2021 yil 17 fevral, PQ-4996-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni, 2022 yil 28 yanvar, PF-60-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni, 2020 yil 5 oktabr, PF-6079-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholiga davlat ijtimoiy xizmatlari va yordam taqdim etish tartib-taomillarini avtomatlashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori, 2020 yil 4 avgust, PQ-4797-son.
5. “Aholi va xududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishda innovatsion modellashtirish texnologiyalari”. Asranov Sh.M, texnika fanlari nomzodi, dotsent, ilmiy maqolalar to‘plami, O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Akademiyasi huzuridagi Fuqaro muhofazasi instituti.

ТЕРИНИ ҲИМОЯЛОВЧИ ШАХСИЙ ВОСИТАЛАР

Ахмеджанов Аъзамжон Қосимжон ўғли
Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Тошкент “Темурбеклар мактаби” ҳарбий-академик лицейи ЧҚБТ фани етакчи ўқитувчиси
ak575az@gmail.com

Аннотация: Ўқув мақолада оммавий қирғин қуроллари зарарларидан терини ҳимояловчи воситалар ҳақида умумий тушунчалар берилган бўлиб, ушбу ҳимояловчи воситалар турлари, уларни қўллаш усуллари ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: умумқўшин ҳимоя тўплами, Л-1 енгил ҳимоя костюми, “Кимёвий тревога”, комбинезон, плаш, ҳимояловчи костюм.

Терини ҳимояловчи шахсий воситалар

Терини ҳимояловчи шахсий воситалар ҳимоялаш хусусиятига қараб фильтрловчи ва ажратувчиларга бўлинади. Терини ажратувчи ҳимоя воситалари ҳаво ўтказмайдиган материаллардан тайёрланади. Улар зич ёпиладиган ва зич ёпилмайдиган бўлиши мумкин. Зич ёпиладиган воситалар киши танасини беркитади ва заҳарловчи моддаларнинг буғи ва томчиларидан тўлиқ ҳимоя қилади. Зич ёпилмайдиган воситалар эса фақат томчи ҳолидаги заҳарловчи моддалардан ҳимоя қилади. Бундан ташқари, бу воситалар киши терисини бевосита радиофаол ва биологик воситалар таъсиридан ҳам ҳимоя қилади.

Терини ҳимоя қиладиган фильтрловчи воситалар ип газламадан тайёрланган бўлиб, унга махсус кимёвий модда шимдирилади. Бунда матонинг ҳаво ўтказувчанлиги сақланиб қолади, заҳарловчи моддалар иплар орасидан ўтаётган вақтда ютилади ва нейтралланади.

Терини ҳимоя қиладиган ажратувчи шахсий воситаларга умумқўшин ҳимоя тўплами (ОЗК) киради. Терини ҳимояловчи махсус воситага Л-1 енгил ҳимоя костюми киради. ОЗК ва Л-1 костюми ҳимоя таъсири қоидасига кўра тери қаватларини, формали кийим-кечакларни ва оёқ кийимларини заҳарловчи моддалар, радиофаол моддалар ва биологик воситалар таъсиридан ҳимоялашга асосланган бўлади.

Умумқўшин ҳимоя тўплами ҳимоя плаши, ҳимоя пайпоғи ҳамда ҳимоя қўлқопларидан иборат бўлади.

ОП-1М плаши резина қўшиб тўқилган бўлиб, енги ва қалпоқчаси бўлади. Ишлашга қулай бўлиши ҳамда қўлга зич ёпишиб туриши учун енгининг учига резина тасма тикилган бўлади. Қалпоқчани катта-кичик қилиш учун чўзиладиган тасма ўрнатилади. Плашлар қуйидаги ўлчовларда бўлади, бўйи 166 см гача бўлган кишилар учун – биринчи ўлчам, 166 см дан 172 см гача – иккинчи, 172 см дан 178 см гача – учинчи, 178 см дан 184 см гача ва ундан юқориси – тўртинчи ўлчам бўлади.

Умумқўшин ҳимоя жамланмаси:
1 – капюшонли ҳимоя плаши; 2 – ҳимоя пайпоқлари; 3 – ҳимоя қўлқоплари

Ҳимоя пайпоқлари ҳам резина қўшилган матодан тайёрланади, асоси қалин резинадан иборат. Улар оддий оёқ кийим устидан кийилади ва оёққа махсус тасма ҳамда тугмалар ёрдамида маҳкамланади. Белга тақиладиган камарга эса тасмалар ёрдамида бирлаштирилади. Ҳимоя пайпоқлари қуйидаги ўлчовларда ишлаб чиқилади: 40-пойабзал учун биринчи ўлчам, 41-42 пойабзал учун иккинчи, 43 ва ундан катта пойабзалларга учинчи ўлчам тўғри келади.

Ҳимоя қўлқоплари икки хилда тайёрланган бўлиб, қишда кийиш учун икки панжали ва ёзда беш панжали бўлади. Қишки қўлқоплар ичига иссиқ сақлаши учун астар кийгизилади ва тугма қадалади.

Ҳимояловчи тўпламдан фойдаланиш. Ҳимоя тўплами уни қандай мақсадларда ишлатилишига қараб ёпинғич сифатида, плаш сифатида ва комбинезон сифатида бўлади. Ҳимоя воситалари **«сафар»** ҳолатида йиғилган бўлиб, ашёлар солинадиган халтада ёки махсус ғилофга солинган ҳолда тасмалар ёрдамида орқага ташлаб олиб юрилади.

Ҳимоя плашини ёпинғич сифатида хавфни билдирувчи **«Кимёвий тревога»** сигнали бўйича ёки овоз орқали **«Газлар, плашлар»** деб буйруқ берилганда ва душман тарафидан тўсатдан заҳарловчи моддалар, биологик воситалар қўлланилганда мустақил равишда кийилади. Бунинг учун кўз юмилади, нафас олиш тўхтатилади, бош кийими олиниб газниқоб тезлик билан кийилади ва чуқур нафас чиқарилади, кўзлар

очилади, нафас олиш тикланади. Плаш ёпинғич сифатида ёпилади, қалпоқча шлем-ниқоб устига тортилади ва плашнинг этаклари тортилиб кишининг гавдасини ёпишга ҳаракат қилинади.

Заҳарланган жойлардан пиёда, очиқ машиналарда ҳамда радиофаол моддалар тушган ва биологик воситалар қўлланилган жойлардан ўтиш зарур бўлиб қолса, ҳимоя тўплами енгига кийилади, **плаш сифатида** олдиндан заҳарланмаган жойларда кийилади. Плашдан ташқари ҳимоя пайпоғи ва ҳимоя қўлқопи ҳам кийилади. Бунинг учун **«Плашлар енгига, пайпоқлар, қўлқоплар кийилсин», «Газлар»** деган буйруқ берилади. Бунда ҳимоя пайпоқлари пойабзал устидан кийилиб, узун тасмалари камарга боғланади, қолган тугмаларга маҳкам қилиб ҳимоя пайпоқ тасмалари тортиб ўтказилади. Газниқоб **«жанговар»** ҳолатга келтирилади, қўлқоплар кийилади ва формали кийим-кечаклар устидан плаш енгига кийилиб ундаги тугмаларга плашнинг иккинчи тарафи ўтказилади ва капюшон бошга кийилади, қўлга қурол олинади.

Кучли заҳарланган жойларда жанговар ҳаракатлар олиб борилаётган вақтда ёки шу жойлардан пиёда ўтиш керак бўлганда заҳарловчи моддалар, биологик воситалардан заҳарланган ўсимликлар кўп жойларда, қалин қорли жойларда ҳамда заҳарланган жойларда қутқарув ишларини ўтказиш зарур бўлганда ҳимоя тўплами **комбинезон сифатида** зарарланмаган жойларда кийилади.

Умумқўшин ҳимоя тўпламини «Комбинезон» усулида кийиш тартиби

«Ҳимояловчи тўплам кийилсин», «Газлар» деган буйруқ берилганда қурол ва газниқоб олиниб ерга қўйилади. Плаш ғилофдан олинади, ҳимоя пайпоқлари пойабзал устидан кийилади ва тасмалари боғланади, плаш енгига кийилади; иккита белбанд оёқлар орасидан ўтказилиб, плашнинг пастки қисмига ўрнатилган халқалардан ўтказилади ва тортиб боғланади; плашдаги марказий тешикдан марказий тугма ўтказилади; плаш этагида жойлашган тугмалар плашдаги тешиклардан ўтказилади, олдин чап оёқ тарафидагилар,

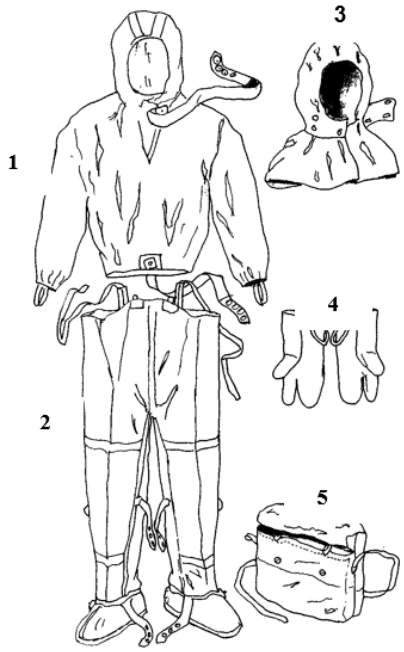
ISSN: 3030-377X
http://science-shine.uz/

кейин ўнг оёқ тарафидагилар ўтказилади ва марказий тугмадан пастда жойлашган биринчи тугмага ўнг ва чапдагисига ҳамда марказий тугмага қистиргич ўтказилади.

Плашнинг юқори қисмида жойлашган тугмалар ўтказилади, юқорида жойлашган иккитаси ўтказилмаслиги керак. Плаш устидан дала аслаҳа-анжомлари ва газниқоб халтаси кийилади, газниқоб **«жанговар»** ҳолатга келтирилади; бош кийим ёки каска кийилади, унинг устига капюшон тортиб кийилади; юқорида ўтказилмасдан қолган иккита тугма ўтказилади; қўлқоплар кийилади, қўлқопнинг ортиқча қисми плаш енги ичига киргизилади ва енгдаги илгак катта бармоққа илинади, қўлга қурол олинади.

Заҳарланган жойларда иш бажариб бўлингандан кейин терини ҳимоя қилувчи воситаларни шундай ечиш керакки, ҳимоя воситасидан киши танасининг ҳеч бир қисми заҳарланмасин. Шу мақсадда ҳимоя воситаларида мавжуд бўлган барча тасмалар, тугмалар, боғичлар, қўлқоплар ечилади. Агар ҳимоя воситаларини очиқ қўл билан (қўлқоплар билан ҳимоя қилинмай қолган ҳолда) ечишга тўғри келиб қолса, у ҳолда бу ишни ҳимоя воситаларининг ички томонидан амалга ошириш керак. Ҳимоя пайпоғи оёқдан ечиб олингандан кейин тоза жойга ўтиш керак. Нафас аъзоларини ҳимоя қилувчи газниқоблар терини ҳимоя қилиш воситаси ечиб ташлангандан сўнг, энг охирида ечилади. Терини ҳимоя қилиш воситалари ечилгандан кейин улар зарарсизлантирилади.

Л-1 енгил ҳимоя костюми тери қаватларини ва формали кийимларни заҳарловчи, радиофаол моддалар ҳамда биологик воситалардан заҳарланишдан ҳимоя қилишга мўлжалланган.

Л-1 енгил ҳимоя костюми:

1- камзул; 2-шим пайпоқлари билан; 3-шлем, қалпоқ;
4-икки бармоқли қўлқоплар; 5-костюм солинадиган халта

Енгил ҳимоя костюми резина матодан тайёрланган бўлиб, капюшонли камзул, пайпоқли шим, подшлемник ва икки бармоқли ҳимоя қўлқопларидан иборат. Л-1 енгил ҳимоя костюми вақти-вақти билан қўлланиладиган ҳимоя воситаси бўлиб ҳисобланади.

Пайпоқли шимнинг юқори қисмига иккита елка тасмаси ва пайпоқни оёққа зич қилиб боғлаш учун боғичлар тикилган. Капюшонли камзулнинг орқа қисмига чот орасидан ўтадиган белбанд тикилган бўлиб, камзулнинг олди тарафидаги тугмага ўтказилади.

Л-1 енгил ҳимоя костюми 3 ўлчовда: бўйи 165 см гача бўлган ҳарбий хизматчиларга биринчи, 165 см дан 172 см гача бўлганларга – иккинчи, 172 см дан юқори бўлганларга учинчи ўлчовда тайёрланган бўлади.

Л-1 енгил ҳимоя костюми заҳарланган жойларда ишлаш учун, зарарланмаган жойда формали кийим-кечаклар устидан кийилади. Иш қобилиятини яхшироқ сақлаш учун 10^0 С дан юқори ҳароратда ҳимоя кийими ички кийим устидан, 0^0 С дан Қ10^0 С гача ҳароратда ёзги кийим устидан, 0^0 С дан паст ҳароратда эса қишки кийим устидан кийилади.

Л-1 енгил ҳимоя костюмини кийиш қоидалари

Душманнинг оммавий қирғин қурол ишлатиши оқибатларини йўқотишда, заҳарланган ўчоқларда разведка ишларини олиб боришда, заҳарланган жойларда жанговар топшириқларни бажараётган вақтда ва шу ерлардан чиқиб кетишда, транспорт, қурол-аслаҳа ва мол-мулкларни дегазация, дезактивация ва дезинфекция қилишда кўп вақт ҳимоя кийимида ишлашга тўғри келади.

Ана шу қийинчиликларни бартараф қилиш, ҳимоя кийими билан ишлаш шароитини яхшилаш, шунингдек иссиқлик таъсирида одамнинг исиб кетиши олдини олиш учун ҳимоя воситаларидан фойдаланиш вақтига қатъий риоя қилиш тавсия этилади.

Одамнинг бадани қизиб кетмаслиги учун умумқўшин ҳимоя тўплами, Л-1 енгил ҳимоя костюми кийилганда қуйидаги рухсат этилган вақтга риоя қилиш керак:

30^0 С ва ундан юқори ҳароратда	15 – 20 дақиқа
25^0 С дан 29^0 С гача ҳароратда	30 дақиқагача
20^0 С дан 24^0 С гача ҳароратда	40 –50 дақиқагача
15^0 С дан 19^0 С гача ҳароратда	1,5 – 2 соатгача

15^0 С дан паст ҳароратда 3 соатдан зиёд

Офтобда, кучсиз шамол эсганда ҳимоя кийимларини юқорида кўрсатилган муддатлардан ортиқ кийиб туриб бўлмайди. Сояда, ёмғирда ишлаган вақтда, кучли шамол эсиб турганда ёки кишилар ҳимоя воситаларида юришга ўрганиб кетган бўлсалар ҳимоя кийимида ишлаш муддатини 1,5 – 2 баробарга ошириш мумкин.

Организмнинг қизиб кетишига йўл қўймаслик ва ҳимоя кийимида узоқроқ ишлаш учун экранловчи (совитувчи) комбинезондан фойдаланилади. Ушбу восита ип газламадан тайёрланади ва ажратувчи костюм устидан кийилади, иш вақтида сув билан ҳўллаб турилади. Ўрта Осиёда ёз иссиқ бўлганлиги сабабли, бундай комбинезондан фойдаланиш айниқса катта аҳамиятга эга.

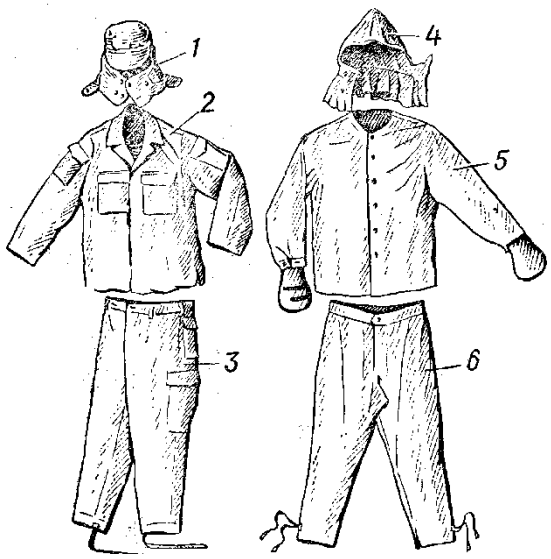
Терини ҳимоя қиладиган ажратувчи шахсий ҳимоя воситаларидан фойдаланиш усуллари

Умумқўшин комплексли ҳимояловчи костюм

Умумқўшин комплексли ҳимояловчи костюм (ОКЗК) ҳарбий хизматчиларни ядровий заряд портлаши натижасида пайдо бўлган ёруғлик нурланишидан, радиофаол аэрозоллардан, заҳарловчи модда буғлари ва аэрозолларидан ҳамда биологик восита аэрозолларидан ҳимоялаш учун мўлжалланган. Суюқ - томчи ҳолдаги заҳарловчи моддалардан қисқа муддат ичида ҳимоя қилади. Ушбу костюм доимо кийиб юришга мўлжалланган.

Умумқўшин комплексли ҳимояловчи костюм: ҳимояловчи кўйлак, ҳимояловчи иштон, камзул, шим, подшлемник ва соябонли пилоткадан иборат.

Умумқўшин умумҳарбий комплексли ҳимояловчи костюмга ёнишдан сақлайдиган модда шимдирилган бўлади (20 фоизли ДГ-П паста), ҳимояловчи кўйлак ва иштонга эса махсус кимёвий моддалар шимдирилган бўлади. Шимдирилган модда мато ипларини қоплаб олади, иплар ораси эса бўш қолади, шу туфайли матонинг ҳаво ўтказувчанлиги сақланиб қолади. Заҳарловчи модда буғлари заҳарланган ҳаво билан мато орқали ўтаётганда ютилиб нейтралланади.

Умумқўшин комплексли ҳимояловчи костюм:

1-соябонли пилотка; 2-камзул; 3- шим; 4- подшлёмник; 5- ҳимояловчи куйлак; 6- ҳимояловчи иштон

Ушбу костюм ёз вақтида табелдаги этик пайтавалари, белга тақиладиган камар, шим камарлари билан, қиш вақтида эса одатдаги ички иссиқ кийим, устидан эса шинель кийилади, бу вақтда ҳимояловчи кўйлак ва иштон кийилмайди. Суюқ-томчи моддалар таъсирини камайтириш учун костюм устидан умумқўшин ҳимоя тўплами кийилади.

Махсус ҳимоя костюми (КЗС) — умумқўшин комплексли ҳимоя костюмлари, формали кийимлар, ип газламадан тайёрланган кийимлар ва махсус кийимлар устидан кийиб юрилганда киши терисини ядровий нурланишдан ҳимоялайди ҳамда ушбу костюмларни ёниб кетишдан сақлайди.

Импрегнирланган формали кийимлар ва ич кийимлар одамни заҳарловчи модда буғлари ва аэрозолларидан ҳимоя қилиш учун мўлжалланган. Бундан ташқари, улар суюқ-томчи ҳолдаги заҳарловчи моддаларнинг таъсирини камайтириш хусусиятига эга.

Импрегнирланган кийимлар ва ич кийимлар оддий формали ип газламадан тайёрланган бўлиб, китель, шим, ич кийими, подшлемник ва пайтавалардан иборат. Буларга махсус кимёвий моддалар шимдирилган бўлади. Душман томонидан кимёвий қурол ишлатиш хавфи пайдо бўлиб қолганда, импрегнирланган формали кийимлар ва ич кийимлар одатдаги формали кийимлар ўрнига берилади. Бу кийимлар заҳарловчи моддаларнинг суюқ томчисидан тўлиқ ҳимоя қилмаганлиги сабабли заҳарланиш ўчоқларида ишлаш зарур бўлиб қолганда ёки заҳарланган нарсаларга тегиб кетиш эҳтимоли бўлганда, бундай ҳимоя воситаларидан фойдаланилади.

Импрегнирланган формали кийимлар бошқа костюм ва комбинезонларга қараганда бадан терморегуляцияси бузилишини келтириб чиқармайди.

Импрегинирланган формали кийимлар ювилганда ўзининг ҳимоя хусусиятини қисман йўқотади, шунинг учун уларга қайтадан махсус моддаларга шимдирилиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Кимёвий қўшинлари сержантлари дарслиги, Тошкент-2006.
2. Ўзбекистон Республикаси умумий ўрта таълимнинг миллий ўқув дастури, "Чақирувга қадар бошланғич тайёргарлик", 2022й.
3. "Чақирувга қадар бошланғич тайёргарлик", Умумий ўрта таълим мактабларининг 10-синфи учун дарслик, 2022й.
4.Ўрта таълим муассасаларининг 11-синфи ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларининг ўқувчилари учун дарслик, 1-китоб, 2018 й.

ТРИГАНОМЕТРИК ТЕНГСИЗЛИКЛАРНИ ВЕКТОРЛАР МЕТОДИ ЁРДАМИДА ИСБОТЛАШ

Абдураимов Достонбек Эгамназар ўғли
Гулистон давлат университети, «Амалий мтематика ва ахборот технологиялари» кафедраси катта ўқитувчиси.
E-mail: abduraimov.dostonbek@mail.ru
Раҳмонов Самариддин Камолиддин ўғли
Гулистон давлат университети, «Математика» йўналиши 1-босқич талабаси.
E-mail: rahsamariddin@gmail.com
Ибрагимов Жавоҳир Аҳмад ўғли
Гулистон давлат университети, «Математика» йўналиши 2-босқич талабаси.
E-mail: ibragimovjavohir65@gmail.com

Аннотация: Математиканинг муҳим таркибий қисмларидан бири бўлган тригонометрия соҳасида турли хил тенгсизликларни исботлаш муҳим аҳамият касб этади. Бунда вектор ҳисоблашлардан фойдаланиш алоҳида ўрин тутади. Мазкур мавзуда талабаларнинг вектор ҳисоблашлари соҳасидаги билимларини мустаҳкамлаш ва уларни тригонометрик тенгсизликларни исботлашда қўллаш кўникмаларини ривожлантириш мақсад қилинган.Дастлаб, векторлар орасидаги бурчак ва скаляр кўпайтма тушунчалари ёритилади. Кейинчалик, вектор ҳисоблашлар ёрдамида турли хил тригонометрик тенгсизликларни қандай исботлаш мумкинлиги ўрганилади. Мавзу доирасида кўплаб аниқ мисоллар ечиш орқали вектор методидан фойдаланиш кўникмалари шакллантирилади.Ушбу мавзуни чуқур ўзлаштириш талабаларнинг математик тафаккурини ривожлантириб, уларнинг математика фанини тўлиқ ўрганишига хизмат қилади. Олинган билим ва кўникмалар кейинчалик бошқа математик соҳаларда қўлланилиши мумкин.

Калит сўзлар: Вектор, косинус, учбурчак, тенгсизлик, градус, тригонометрия, тригонометрик тенгсизликлар, вектор ҳисоблашлар, вектор орасидаги бурчак, скаляр кўпайтма, математик тафаккур.

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ТРИГОНОМЕТРИЧЕСКИХ НЕРАВЕНСТВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДА ВЕКТОРОВ

Аннотация: В области тригонометрии, которая является одной из важных составляющих математики, важно доказывать различные неравенства. Особое место при этом занимает использование векторных вычислений. Данная тема направлена на закрепление знаний учащихся в области векторных вычислений и развитие навыков их использования при доказательстве тригонометрических неравенств. Сначала объясняются понятия угла между векторами и скалярного умножения. Далее мы рассмотрим, как доказывать различные тригонометрические неравенства с помощью векторного исчисления. Навыки использования векторного метода формируются путем решения множества конкретных примеров по теме. Глубокое освоение этой темы будет способствовать развитию математического мышления учащихся и послужит их полноценному изучению математики. Полученные знания и навыки впоследствии можно применить в других математических областях.

Ключевые слова: Вектор, косинус, треугольник, неравенство, градусы, тригонометрия, тригонометрические неравенства, векторные вычисления, угол между векторами, скалярное умножение, математическое мышление.

PROOF OF TRIGONOMETRIC INEQUALITIES USING THE VECTOR METHOD

Annotation: In the field of trigonometry, which is one of the important components of mathematics, it is important to prove various inequalities. A special place is occupied by the use of vector calculations. This topic is aimed at consolidating students' knowledge in the field of vector calculations and developing skills in using them when proving trigonometric inequalities. First, the concepts of angle between vectors and scalar multiplication are explained. Next, we'll look at how to prove various trigonometric inequalities using vector calculus. Skills in using the vector method are developed by solving many specific examples on the topic. Deep mastery of this topic will contribute to the development of students' mathematical thinking and will contribute to their full study of mathematics. The acquired knowledge and skills can subsequently be applied in other mathematical fields.

Key words: Vector, cosine, triangle, inequality, degrees, trigonometry, trigonometric inequalities, vector calculations, angle between vectors, scalar multiplication, mathematical thinking.

Математиканинг муҳим бўлимларидан бири бўлган тригонометрия соҳасида турли хил тенгсизликларни исботлаш жуда муҳим ҳисобланади. Векторлар ҳисоблашлари ёрдамида тригонометрик тенгсизликларни исботлаш алоҳида аҳамият касб этади. Мазкур мавзуда талабаларнинг вектор ҳисоблашлари соҳасидаги билимларини мустаҳкамлаш ва уларни тригонометрик тенгсизликларни исботлашда қўллай олиш кўникмаларини шакллантириш кўзда тутилган.Дастлаб, векторлар орасидаги бурчак ва скаляр кўпайтма тушунчалари эслатиб ўтилади. Кейинчалик, вектор ҳисоблашлар ёрдамида турли хил тригонометрик тенгсизликларни исботлаш жараёни ўрганилади. Бунда талабалар вектор методидан фойдаланиш орқали тенгсизликларни исботлашга доир кўникмаларни ривожлантиришади. Мавзу доирасида кўплаб аниқ мисоллар ёрдамида вектор методидан фойдаланган ҳолда тенгсизликларни исботлаш масалалари ечилади.

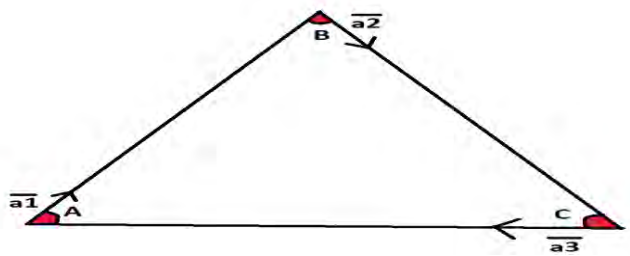
Ушбу мавзуни пухта ўзлаштириш талабаларнинг математик тафаккурини ривожлантиришга ва уларнинг математика фанини чуқур ўрганишига хизмат қилади. Мавзу давомида олинган билим ва кўникмалар кейинчалик математиканинг бошқа соҳаларида ҳам самарали қўлланилиши мумкин. Шу сабабли, ушбу мавзу математика таълимида алоҳида ўрин эгаллайди.

Ихтиёрий АБС учбурчак учун қуйидаги тенгсизликни исботланг:

$$\cos\Delta A+\cos\Delta B+\cos\Delta C\le\frac{3}{2}$$

Исбот: ΔABC учун $\Delta A+\Delta B+\Delta C=\pi$

Векторлар орқали исботлаймиз: Векторларни учбурчакка жойлаштириб олайлик.(1-расм)

1-расм. Векторларни учбурчакка жойлаштириш.

$|\overline{a_1}|=|\overline{a_2}|=|\overline{a_3}|=1$ (яъни бирлик векторлар),

Қуйидаги шарт доимо ўринли:

$(\overline{a_1}+\overline{a_2}+\overline{a_3})^2\ge 0$

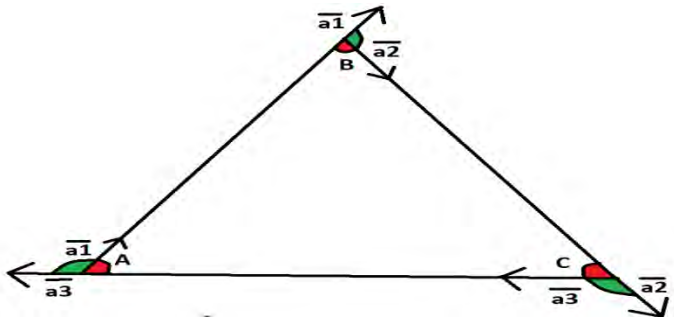
Соддалаштирсак:

$$|\overline{a_1}|^2+|\overline{a_2}|^2+|\overline{a_3}|^2+2(\overline{a_1a_2}+\overline{a_1a_3}+\overline{a_2a_3})\geq 0$$

$$3+2(\overline{a_1a_2}+\overline{a_1a_3}+\overline{a_2a_3})\geq 0$$

Энди шакл орқали $\overline{a_1a_2}$, $\overline{a_1a_3}$, $\overline{a_2a_3}$ $\overline{a_1}\,\overline{a_2}, \overline{a_1}\,\overline{a_3}, \overline{a_2}\,\overline{a_3}$ ни топамиз.

Векторларни параллел кўчирсак:(2-расм)

2-расм.Векторларни параллел кўчириш.

$$\overline{a_1a_3}=|\overline{a_1}|\cdot|\overline{a_3}|\cos(\pi-\Delta A)=-\cos(\Delta A)$$

$$\overline{a_1a_2}=|\overline{a_1}|\cdot|\overline{a_2}|\cos(\pi-\Delta B)=-\cos(\Delta B)$$

$$\overline{a_3a_2}=|\overline{a_3}|\cdot|\overline{a_2}|\cos(\pi-\Delta C)=-\cos(\Delta C)$$

Бундан қуйидагини ҳосил қиламиз:

$$3+2(-\cos(\Delta A)-\cos(\Delta B)-\cos(\Delta C))\geq 0$$

$$2(\cos(\Delta A)+\cos(\Delta B)+\cos(\Delta C))\leq 3$$

$$\cos(\Delta A)+\cos(\Delta B)+\cos(\Delta C)\leq \frac{3}{2}$$

келтирилган масала исботланди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, векторлар орасидаги муносабатлар ва уларнинг ўзаро ҳаракати математик фандаги муҳим тушунчалар ҳисобланади. Бу тушунчаларни чуқур ўрганиб, улардан фойдаланиш кўникмаларини эгаллаш талабаларнинг математик тафаккурини ривожлантиришга хизмат қилади. Мазкур мавзуда тригонометрик тенгсизликларни вектор ҳисоблашлари ёрдамида исботлаш ўргатилади. Бу ўқув материалларини самарали ўзлаштириш орқали талабалар тригонометрия соҳасидаги билимларини мустаҳкамлаб, уларни турли мисоллар ечишда қўллай олиш кўникмаларига эга бўладилар. Олинган билим ва малакалар кейинчалик бошқа математик соҳаларда қўлланилиши мумкин. Бундан ташқари, бу мавзу талабаларнинг математика фанини чуқур ўзлаштиришига ҳам ёрдам беради.Векторлардан фойдаланган ҳолда тригонометрик тенгсизликларни исботлаш мавзуси талабаларнинг математик салоҳиятини ошириш учун муҳим ўрин тутади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. А.Й.Нарманов. Аналитик геометрия, дарслик, Тошкент 2008-й.
2. С.В.Бахвалов, П.С.Моденов, А.С.Пархоменко. Аналитик геометриядан масалалар тўплами, Тошкент-2005.
3. Э.У.Соатов-Олий математика, 3-жилд дарслик, Тошкент, “Ўзбекистон” 1996-й.
4. Ибрагимов, Ж. (2024). Тригонометрик формулаларнинг лабачевски геометриясидаги ўрни : Тригонометрик формулаларнинг лабачевски геометриясидаги ўрни. MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS OF APPLIED MATHEMATICS, 1(01). Retrieved from https://ojs.qarshidu.uz/index.php/mp/article/view/617
5. Раҳмонов, С. (2024). Физик масала ва унинг геометрик ҳолатдаги ечими: Физик масала ва унинг геометрик ҳолатдаги ечими. MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS OF APPLIED MATHEMATICS, 1(01). Retrieved from https://ojs.qarshidu.uz/index.php/mp/article/view/616
6. АБДУРАИМОВ, Д. (2023). ТЕРМОЭЛАСТИК ДИНАМИК БОҒЛИҚ МАСАЛАНИНГ СТЕРЖЕНЬ УЧУН МАТЕМАТИК МОДЕЛИ ВА СОНЛИ ЕЧИМИ. Journal of Experimental Studies, 1(1), 3-7.
7. Нафасов ҒА, Абдураимов ДЭ, and Н. М. Усмонов. "ТРАНСВЕРСАЛ ИЗОТРОП ЖИСМ УЧУН ИККИ ЎЛЧОВЛИ ТЕРМОЭЛАСТИК БОҒЛИҚ МАСАЛАНИ СОНЛИ МОДЕЛЛАШТИРИШ ВА УНИНГ ДАСТУРИЙ ТАЪМИНОТИ." ҚарДУ ХАБ: 13.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

DIFFERENCES OF TRANSLATION PHRAEOLOGICAL UNITS (IDIOMS) FROM ENGLISH LANGUAGE TO UZBEK LANGUAGE

Abduvaliyeva Farangizxon Salohiddin qizi
Student of Fergana State University
Baxtiyorovafarangiz9@.gmail.com

Abstract: An idiom is a phrase that, when taken as a whole, has a meaning you wouldn't be able to deduce from the meanings of the individual words. That is why we face difficulties while translating idiom from SL to TL. Because, idioms are connected with cultural beliefs and traditions. To translate accurately, you have to know its origin meaning before translation.İn this article we will discuss concerning the main differences of Uzbek and English ideoma while translating with the right way.

Key words: phraseologism, idioms, complete, partial, absence,cultural difference.

INTRODUCTION

IDIOMS are very essential part of the language. Due to the fact that they can help to make interesting of our context or daily conversation. Without IDIOMS the sentences would be always at the same tone and they are able to boost the emotional colouring of main meaning. The master of English Rachel Mitchell think that IDIOMS, in fact, the word phrases that don't mean exactly what they sound what they mean. To give the examples we can say that "one foot in the grave" or " when pigs fly" and such kind of word phrases are real IDIOMS. The use of idioms is a high-level skill. Using them properly not overusing. However, when it comes to translate them from one language to another one, it seems so challenging because of their ambiguous meaning. To translate accurately, you have to know its origin meaning before translation. For example, " When pigs fly" is translated into Uzbek as a "Tuyani dumi yerga tekkanda". Why is it totally different? Answer to this question is CULTURAL DIFFERENCE. Both of them give exact meaning in these languages, but in different forms. In western countries pigs are common, so they easily understand the meaning. As you know pigs are heavyweight animal, it is impossible them to fly and it implies to things never happen. But if we use this exact idiom in eastern countries, they may not understand. So what should we do?

There are 4 strategies to translate idioms:

1. Using an idiom of similar meaning and form. In this strategy, translator tries to find an idiom equivalent in TL in nearly same form. For example, "drag your feet" means to do something slowly, because you don't want to do it. In Uzbek language, there is "oyog'ini tirab olmoq" will be an alternative idiom and it is in similar form. There is no opaque word to make us confused.

2. Using an idiom similar meaning but in different form. That means an idioms gives the same meaning but with different words and forms. For example, "Skate on thin ice" means to take a big risk. In Uzbek language it has nearly same equivalent "Qil ustida yurmoq". "Thin ice" and "Qil" (a strand of hair) give same meaning but in different ways.

3. Paraphrasing. Not always we can not find equivalents like above. In that case we use paraphrasing strategy to keep an idiom meaning in TL language too. For example, " At the eleventh hour" means at the latest possible moment, is paraphrased to Uzbek as a "So'ngi daqiqalarda". We just transformed idiom's meaning word by word into Uzbek. Additionally, everyone can boost their vocabulary by using paraphrasing, using ideoms and can improve pronunciation too.

4. Omission. This is the last option, if you couldn't find equivalent or there is no way to paraphrasing. For example, " Can not make head and tails" in Uzbek will be omitted "head and tails" and we will just give meaning like "Anglay olmaslik". If we paraphrase, it may cause misunderstanding.

THE MAIN FINDINGS AND RESULTS

Phraseologisms are the language units that take the first place in the scale of "difficult to translate language units". Translation scientists recommend to study the phraseological units in SL by dividing them into three groups and turn to TL:

1. Complete compatibility - the meaning is completely the same
2. Partial compliance. - partial the same
3. Absence conformity (or inconsistency). - there's no any equivalence of meaning two different languages.

The provision of phraseologisms in translation is mainly characteristic of the first type of equivalence, that is, the main goal in this translation is the complete preservation of the purpose of communication in the translation. When translating phraseological units, the following methods are used:

•Literal translation;
•Analogous translation;
•Annotated translation;

1.**Complete compatibility** is the presence of stable equivalents of phraseological units in one language in the second language.

For example:

1. Crows don't pick crow's eyes - qarg‘a qarg‘ani ko‘zini cho'qimaydi.
2. There is no rose without thorn- atirgulning ham tikoni bor.

In this examples we can say that their meaning is completely the same as their written version. In addition, their translating is also possible with their correct meaning in both languages. Other type of translation methods would help to identify the way of translation. Owing to the fact that without them it's more difficult to translate correctly.

2. The degree to which phraseological units in the same language are compatible. The lack of a complete translation into another language for phraseological units (PU) or the existence of a partially translated version in TL.

A phraseological unit in English may occasionally be fully compatible in another language while being **partially compatible** in Uzbek.

For example: From head to toe is translated as "с ног до головы". If this phrase is found in the translation from Russian to Uzbek, it will be translated from scratch into Uzbek. So, it can be seen that the Burmese phraseology, which is partially compatible with Russian in English, can be completely translated into Uzbek in English. Example: To fish in troubled waters /ideoma / loyqa suvda baliq tutmoq.

Absence is the complete absence of TL equivalents of PU in SL and the meeting of realias belonging to SL (non-equivalent lexical combinations) in the structure of these units. Such an PU is calculated from methods of giving an equivalent lexicon. For instance, in to shakes of lambs tail- bir zumda.

Now, we can analyse the different and the same translation of meaning English and Uzbek idioms, obviously.

1. To kill two birds with one stone- Bir o'q bilan ikki quyonni urmoq
2. Sitting duck- Oson o'lja
3. To chicken out- Qo'rqqanidan yoki xavotirlanganidan orqaga qaytmoq
4. Fly on the wall- Payqab bo'lmaydigan
5. Bee's knees- Eng zo'ri
6. To make a beeline- Maqsad sari olg'a bormoq
7. A wild goose chase- Somondan igna qidirgandek befoyda izlamoq
8. To take bull by the horns- Mashaqqatlarga mardonavor turmoq
9. To horse around- Shataloq otmoq
10. Until the cows come home- Uzoq vaqtdan beri

11. Dark horse- Ataladan suyak chiqdi
12. Hold your horses- Shoshilma
13. Straight from the horses mouth- Anniq guvohi bo'lgan insondan eshitmoq
14. In to shakes of lambs tail- Bir zumda
15. To go to the whole hog- Oxirigacha bormoq

Fixed compound translation is free compound translation is different from doing. From talking about the translation of stable compounds. First of all, to distinguish between its own and figurative or figurative types must fixed in its meaning based on the principles discussed above. The most important one of the principles is not to forget the norms of the translation language. The translation of mobile or figurative fixed compounds is separate requires attention. The main feature of such expressions is their with the difficulty of understanding the meaning from the sum of its components is characterized. The meaning of stable compounds is taken separately it comes not from the words, but from the sum of my words. To the image the text is expressed and stylistically based on fixed combinations ensures that it is colorful. Color of the original text It is also reflected in the translation and the full range of means of expression requires storage. The translator makes the text expressive and colorful in order to ensure that there is an adequate image in the translated text it is necessary to find a variant of the compounds. In the literature published on the theory of translation that there are four ways to form such compounds information is provided (L. Barkhudarov, V. Komissarov, Fiterman, Levitskaya, O. Petrova and others). They are as follows:

1) keep the image as it is;
2) the image is partial change;
3) replacing the image with a completely different image
4) not keeping the image completely in the translation or omitting it.

1. Generally, universal or international images are filled in the translation. Such phraseological units are historical, legendary, religious, will be based on mystical, mythological and the like. For example, "in the seventh heaven" - "yettinchi osmonda". Such phraseology units are called the translated language equivalents of the original. There are almost no phraseological units with complete equivalents in translation does not cause any problems, because they are stylistic and pragmatic from aspects to the same value, meaning, method of expression and influence will have. Sometimes the phraseological unit of the original image is translated into the language there will be an opportunity to save even if there is no alternative. To this can be achieved by calque. For example, "nothing comes out of the sack but what

was in it" - "qozonda bori cho'michga chiqadi". This method is figurative if the meaning of the phraseological unit is transparent, that is, it can be used only if it is easily understood by everyone. Phraseological although the words in the units are used figuratively, if their dictionary meaning is clear, when translating it. The use of copying is the text, the information in the text and makes it easier to understand the idea in the text, alternative translation provides.

2. In most cases, the original and translation languages have the same idea are expressed, but they differ from each other in their images. Both of them have the same figurative meaning. Such as, the slight difference between the images is not taken into account, in this case, the image in the phraseological unit being translated to be more precise, it undergoes a partial change in the translation.

3. Language wealth of each nation, including phraseological units its history, culture, traditions, lifestyle, mentality and reflects characteristic features and so on. For everyone the same thoughts are expressed differently by different peoples: Uzbeks "tuyani dumi yerga tekkanda", qizil qor yoqqanda", but in english language these phraseological words use as a" when pigs fly". Lexical units in both phraseological expressions are similar to each other, especially, although "camel and red snow" are not completely correct, "action, event that never happens" is the main is an opinion. Most of the words in phraseological units are used as a secondary element.

CONCLUSION

In conclusion, even though, idiomatic units are one of the hard parts of translational works, they can help to collapse our ideas in one sentence. If we use the special ways of translation phraseological units, it gets more easier than we think. In addition, PU mostly have to take an important place in literal translation and daily conversation.

References:

1. Sh.Sirojiddinov, G. Odilova // Badiiy tarjima asoslari.-Toshkent, 2011. 101-110 p.

2. S.Vlaxov, S. Florin// Neperevodimoye v perevode.- Moskva,1980. 179 p.

3. www.grammarly.com

EXCELDA MA'LUMOTNI QAYTA ISHLASH VA ULARNING DIAGRAMMASINI QURISH

Jurayev Utkirbek Murodullo o'g'li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti assistent o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Excel dasturi haqida to'liq ma'lumot berib o'tilgan. Excel dasturidan foydalanib, ma'lumotlarni yaratish va tahrirlash hamda ushbu ma'lumotlarga mos diagrammani qurish jarayoni tasvirlangan. Excel dasturining ma'lumotlar bilan ishlash imkoniyati keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: SuPerCalc, quatPrio, elektron jadval, Microsoft office paketi, ma'lumotli jadval, formula, butun son.

Аннотация: В этой статье представлена полная информация о программе Excel. Описан процесс создания и редактирования данных с помощью Excel и построения соответствующей этим данным диаграммы. Возможности Excel по работе с данными широко освещены.

Ключевые слова: SuPerCalc, quatPrio, электронная таблица, пакет Microsoft Office, электронная таблица, формула, целое число.

Annotation: This article provides complete information about the Excel program. The process of creating and editing data using Excel and constructing a chart corresponding to this data is described. Excel's ability to work with data is widely covered.

Keywords: SuPerCalc, quatPrio, spreadsheet, Microsoft office package, spreadsheet, formula, integer.

Excel Microsoft Office paketi tarkibidagi dastur bo'lib, u Windows operatsion tizimi boshqaruvida ma'lumotli elektron jadvallar(EJ)ni tayyorlash va qayta ishlashga mo'ljallangan. Windows operatsion tizimi yaratilmasdan avval DOS tarkibida SuPerCalc, quatPrio va shunga o'xshash EJli dasturlardan foydalanilgan. Windows muhiti yaratilgandan keyin, ayniqsa Windows operatsion tizimi yaratilgandan keyin ko'pgina foydalanuvchilar Officening EJli dasturi Microsoft Excel dasturidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

1-rasm

Excel 2010da tayyorlangan har bir xujjat (ma‘lumotli jadval) Windowsda qabul qilingan ixtiyoriy nom va.xlsx kengaytmadan iborat fayl bo‘ladi. Excelda odatda bunday fayl –Ish kitobi‖ (Kniga) deb yuritiladi. Microsoft Excelning asosiy ish soxasi bu ish kitobi bo‘lib, u 255 tagacha varaqlardan (list) dan iborat bo‘lishi mumkin. Ularni ish varaqlari deb ataladi. Ish varag‘ida buxgalter (hisobchi) kitobi kabi, sonlar, matnlar, arifmetik ifodalar, hisoblar qator va ustunlarda joylashgan bo‘ladi. Har bir ish varag‘i List1, List2,... nomlar bilan atalgan bo‘lib, ular jadvalning pastki qismidagi yorliqchalarda ifodalangan. Foydalanuvchi bu nomlarni hoxlaganicha o‘zgartirishi mumkin. Buning uchun shu nomlar yozilgan yorliqlarni sichqoncha yordamida tezda ikki marta tanlash kerak. Shundan so‘ng yangi nomni terish mumkin. Buning boshqa yo‘li Format tavsiyanomasining List bo‘limidagi Pereimenovat buyrug‘idan foydalanish mumkin. Bir ish varag‘idan boshqasiga o‘tish uchun mos orliqni sichqoncha yordamida tanlash kifoya.

Excel EJ varaqlari, butun sonlar bilan tartiblangan 1 048 576 ta qator va lotin alifbosining bosh xarflari A, B,...,Z, AAA, AAB,...,XFD bilan nomlangan 16384 ta ustundan iborat. Qator va ustun kesishmasida EJning tarkibiy elementi katak (yacheyka) joylashgan. Kataklarning nomlari yoki boshqcha aytganda manzillari qator va ustunlarning nomlaridan kelib chiqadi. Masalan A ustun bilan 7 qatorning kesishmasi A7 katagi deyilsa, D ustun bilan 12 qatorning kesishgan joyi D12 katagi deyiladi.

Shuni yodda saqlash kerakki, EJ kataklarining manzillariga murojaat qilinadigan bo‘lsa, ustun nomlari albatta lotin alifbosida kiritilishi kerak. Bunda katta va kichik xarflar farqlanmaydi.

Excel EJining boshqa dasturlardan asosiy farqli tomoni, unda formulalar satri deb atalgan satrning mavjuddir. Bu satr uch qismdan iborat bo‘lib, birinchisi shu satrning chap tomonidagi kichkina qismi ismlar maydoni, o‘ng tomonidagi katta qismi formulalar maydoni va o‘rtdagi qismi esa formulalar ustasini ishga tushiruvchi fx belgi tasvirili tugmadan tashkil topgan.

Ismlar maydonida jadval ko‘rsatkichi joylashgan katakning manzili yoki nomi ifodalanadi. Bu yerda manzil deganda shu katakning ustun va satr nomlari orqali ifodalanishi tushiniladi. Nom deganda foydalanuvchi tomonidan biror katak yoki kataklar guruxiga, manzilni ifodalamaydigan ixtiyoriy ism qo‘yilishiga aytiladi. Ayrim masalalarni xal qilishda katak yoki kataklar guruhining manzili bilan ishlash noqulay bo‘lib qoladi va shuning uchun ularni tushunarli bo‘lishini tahminlash maqsadida ismlar orqali ifodalaydilar. Manzil o‘rniga nom qo‘yish uchun biror katak yoki kataklar guruhi ajratilgach, ismlar maydonidagi manzil sichqoncha yordamida tanlanadi va Exceldagi manzillardan farqli ism teriladi, so‘ngra Enter klavishasi bosiladi.

Formulalar maydonida katakdagi ma‘lumot yoki formula ifodalanadi. Katakda esa odatda formula yordamida bajarilgan hisob natijasi ifodalanadi. Katak ichidagi ma‘lumot yoki formulalarga formulalar maydonida o‘zgartirishlar kiritish mumkin. Har bir katakka son, matn, yoki formula tarzidagi ma‘lumotlar kiritiladi. Ularning kiritilishi tartibi bilan tanishib chiqamiz. Son – ishorali yoki ishorasiz butun xamda xaqiqiy sonlar. Haqiqiy sonlar o‘nli kasr ko‘rinishida kiritilib butun va kasr qismlari orasiga -,‖ (vergul) belgisi qo‘yiladi. Ba‘zan xaqiqiy sonlar juda katta yoki juda kichik, ya‘ni nolga yaqin bo‘lishi mumkin, bunday xollarda ularni normallashgan (eksponentsial) xolda tasvirlanadi. Masalan:

Butun sonlar – 0; 1266; -2008; +129

Xaqiqiy sonlar – 0,09; -1,205; +255,1;

Normallashgan xol – 1 000 000 000 o‘rniga 1E+09; 0,00000012 o‘rniga 1,2E-07 Har qanday son katakka to‘g‘ri kiritilsa yoki katakda biron hisoblash natijasi ifodalansa, u katakning o‘ng tarafiga surilib qoladi.

Formula– =‖ belgisi bilan boshlanadigan xar qanday ma‘lum qoida (qoidalar bilan quyiroqda tanishamiz) asosida yozilgan ifoda. Masalan, A1 katagiga quyidagi ifodalardan biri kiritilgan bo‘lsa:

= S4-S4 katagidagi ma‘lumot A1 katagida xam ifodalanishinibildiradi;

= SIN(B3) - B3 katagidagi sonning sinusi hisoblanib natija A1 katagida ifodalanadi;

Matn – son va formuladan farqli bo‘lgan ixtiyoriy belgilar ketma- ketligidan iborat ma‘lumot. Bunday ma‘lumot kiritilganda, ular katakning chap chegarasiga taqalib ifodalanadi. Ayrim xollarda sonlarni xam matn sifatida tasvirlash kerak bo‘lib qoladi. Buning uchun sonni kiritishni ’ (urg‘u) belgisi bilan boshlash kerak.

Odatda katakka kiritilayotgan matn faqat bitta qator ko‘rinishida kiritiladi. Buesa masalan, uzun ma‘lumotlar kiritishda, jadval saxifasida ma‘lumotlarni noqulay joylashuviga sabab bo‘ladi. shuning uchun bitta katakka bir necha qatorli yozuvlar kiritish uchun Alt + Enter klavishalar kombinatsiyasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Excelni ishga tushirganda odatda ish saxifasining A1 katagida jadval ko’rsatkichi (tablichniy kursor) deb atalgan qalinroq ramkaga olingan to‘rtburchak shaklidagi element paydo bo‘ladi.Uning vazifasi ma‘lumot kiritiladigan va taxrirlanadigan joriy katakni ajratib turishdan iborat. Bu ko‘rsatkichdan foydalangan xolda quyidagi amallarni bajarish mumkin:

Ramkasidan sichqoncha yordamida sudrab katakdagi ma‘lumotni boshqa katakka ko‘chirish.Ctrl klavishasini bosgan xolda ramkasidan sichqoncha yordamida sudrab katakdagi ma‘lumotni nusxasini boshqa katakka o‘tkazish.Ramka ichidagi sohadan sichqoncha yordamida sudrab kataklardagi ma‘lumotlarni ajralgan gurux xoliga keltirish;

Ramkaning pastki o‘ng burchagidagi nuqtasidan sichqoncha yordamida sudrab, undagi ma‘lumotdan yoki formuladan gorizontal yoki vertikal yo‘nalish bo‘yicha nusxa olish;

Agar katakka son yozilgan bo‘lsa, Ctrl klavishasini bosgan xolda ramkaning pastki o‘ng burchagidagi nuqtasidan sichqoncha yordamida gorizontal yoki vertikal yo‘nalish bo‘yicha sudralsa, u xolda shu sonni bir qadam bilan o‘zgarishi ketma-ketligini (arifmetik progressiya) xosil qilish.

Jadval bo‘ylab jadval ko‘rsatkichini xarakatlantirish usullari, taxrirlash va hisoblash natijalarini xosil qilish amallari bilan tanishib olamiz.

Jadval ko‘rsatkichini qo‘shni xonalarga o‘tkazish uchun klaviaturadagi kerakli tarafga yo‘nalishni ko‘rsatuvchi tugmachalardan biri bosiladi yokisichqoncha orqali shu katak tanlanadi.

Ostidagi katakka o‘tkazish yoki hisoblash natijasini xosil qilish uchun Enter klavishasi bosiladi.

Jadvalning ixtiyoriy chegarasiga tezda o‘tish uchun Ctrl tugmachasini bosgan holda klaviaturadan kerakli tarafga yo‘nalishni ko‘rsatuvchi tugmacha bosiladi.Bunda agar jadval ko‘rsatkichi turgan satr yoki ustundagi o‘tilishi kerak bo‘lgan yo‘nalishda ma‘lumotlar bo‘lsa ko‘rsatkich avval shu elementni ko‘rsatadi.Jadval ko‘rsatkichi turgan ma‘lumotni sichqoncha bilan tezda ikki marta tanlash orqali uni taxrirlash rejimiga o‘tiladi.Jadvalning ixtiyoriy katagiga tezda o‘tish uchun formulalar satrining ismlar maydonida shu katakning manzili teriladi va Enter klavishasi bosiladi.Jadvalning ixtiyoriy katagidan A1 katagiga tezda o‘tish uchun Ctrl + home klavishalar kombinatsiyasi bosiladi.Odatda Excel EJda ma‘lumotlarning manzillari nisbiy bo‘lib, ular ishtirokida yaratilgan formulalar vertikal yoki gorizontal siljitilganda manzillari xam parallel ravishda ko‘chadi, ya‘ni yangi manzilar ustida xam shu formula tahsirida hisoblashlar bajariladi.

Ba‘zan maqsadga erishish uchun, formulani siljitganda ham ayrim qiymatlarni siljitmaslikka to‘g‘ri keladi. Buning uchun siljimasligi kerak bo‘lgan katak manzilini absolyut manzilli qilib qo‘yish kerak. Absolyut manzil belgisi sifatida –$‖ belgi qabul qilingan. Agar ustun siljimas qilinishi kera bo‘lsa, u holda ustun nomi oldiga $ belgi qo‘yiladi, masalan: $S9, $AV2008. Agar satr siljimas qilinishi kera bo‘lsa, u xolda satr raqami oldiga $ belgi qo‘yiladi, masalan: K$15, AS$105. Agar katak siljimas qilinishi kera bo‘lsa, u holda xam ustun nomi oldiga,ham satr raqami oldiga $ belgi qo‘yiladi, masalan: S22, SV1000. Buning boshqa yo‘li shu katak manzilini ism bilan almashtirib qo‘yish ham mumkin.

Excel dasturini yuklash va undan chiqish

Excel dasturini yuklashning bir necha usullari bor;

1.Windows ishchi stolida MS Excel nomli yorliq bo‘lsa, shu yorliqni ishga tushurish bilan Excelni yuklash mumkin. Ya‘ni shu yorliqqa sichqoncha ko‘rsatgichi keltirilib tezlikda ikki marta sichqonchaning chap tamondagitugmasi bosiladi;

2.Ishchi stoldagi MS Excel yorlig‘iga ko‘rsatgich keltirilib yorliqning kontekstli tavsiyanomasi ochiladi va Otkrit bo‘limi tanlanadi;

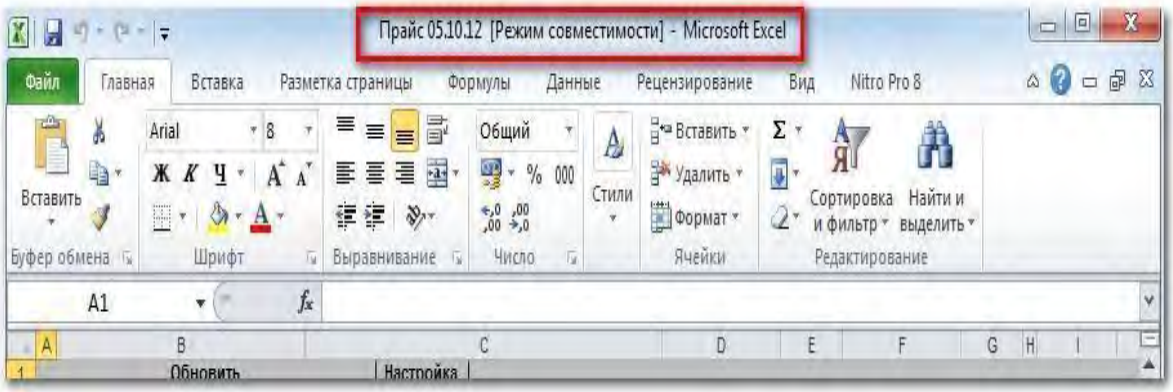
3.Agar foydalanuvchi masalalar qatoriga Excelni tugib (svernut) qo‘ygan bo‘lsa, shu belgini sichqoncha orqali tanlash bilan elektron jadvalni faollashtirishi mukin;

4.Pusk tugmasini bosib Windowsning bosh tavsiyanomasi chaqiriladi, u yerdan Vse programmi‖ nomli ichki tavsiyanomasiga kiriladi, so‘ng navbatdagi Microsoft Office nomli ichki tavsiyanomadan MS Excelni yuklash mumkin.Pusk‖ tugmasini bosib Windowsning bosh tavsiyanomasi chaqiriladi, u yerdan Dokumenti‖ nomli ichki tavsiyanomasiga kiriladi, so‘ngra Excelda yozilgan fayllardan birini tanlasak, shu fayl bilan birgalikdaExcel EJ ochiladi.Excel EJ dan chiqish uchun bir necha

usullardan foydalanish mumkin.Sichqoncha yordamida.Sarlavxa satrining o‘ng burchagidagi yopish (X zakrit) tugmasi bosiladi.Klaviatura yordamida:Alt va F4 klavishalari birgalikda bosiladi.

Excel dasturi lentasi

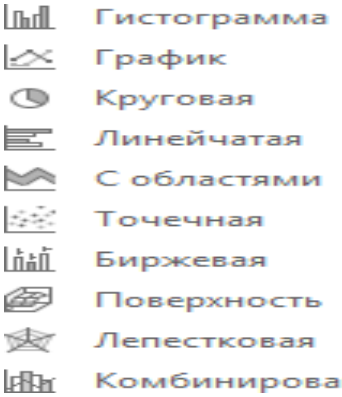
Excel dasturida ishlatiladigan barcha buyruqlar Excel darchasining yuqori qismidagi sarlavha satri ostida lenta deb nomlangan ob’yektida joylashgan bo‘lib, ular bajarilayotgan amalga mos ravishda avtomatik ravishda paydo bo‘ladi. Lentadagi buyruqlar o‘z navbatida Glavnaya, Vstavka, Razmetka stranitsi,Formuli, Danniye, Retsenzirovaniye va Vid deb nomlangan vkladkalarga vazifalariga ko‘ra ajratib joylashtirilgan. Xar bir vkladkalarda esa bu buyruqlar avvalgi Excel 2003 gacha bo‘lgani kabi uskunalar panellari yana bir nechta guruhlarga bo‘lib xira chiziqlar yordamida ajratib qo‘yilgan.

2-rasm

Elektron jadvallarda grafik ob’ektlardan foydalanish

Bazi hollarda raqamli ma‘lumotlar yanada tushinarli bo‘lishi uchun diagramma ko‘rinishda tasvirlashga to‘g‘ri keladi. Diagrammalar satr va ustunlardagi ma‘lumotlarni ko‘rgazmali ifodalashning grafik ko‘rinishidir. Microsoft Office paket dasturlarida diagrammaning har hil turlarini hosil qilish imkoniyati mavjud. Quyida diagrammaning mavjud turlari keltirilgan oyna

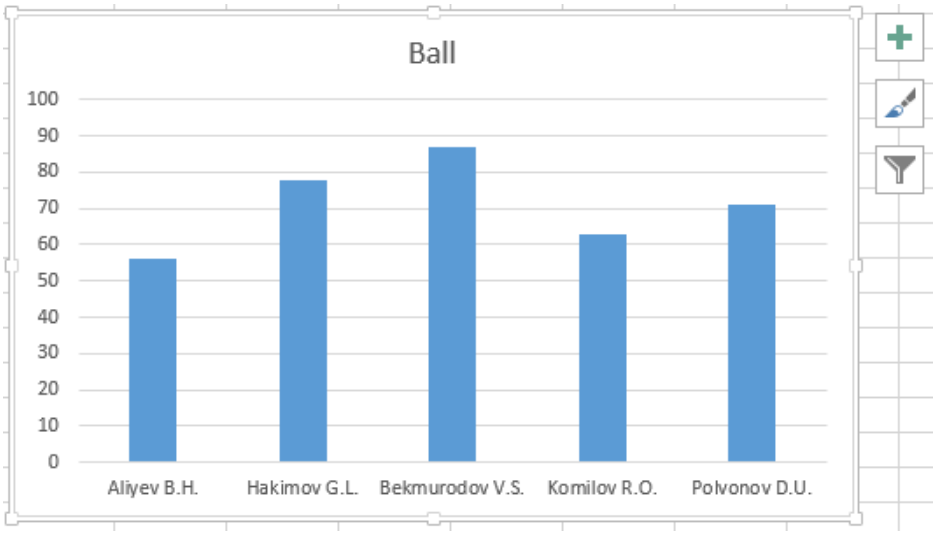

3-rasm

Biz bularni Microsoft Excel dasturida ko‘rib chiqamiz. Diagramma hosilqilishuchun avvalombor raqamli ma‘lumot kerak bo‘ladi. Misol uchun keyingi oynada keltirilgan ma‘lumotlar berilgan bo‘lsin.

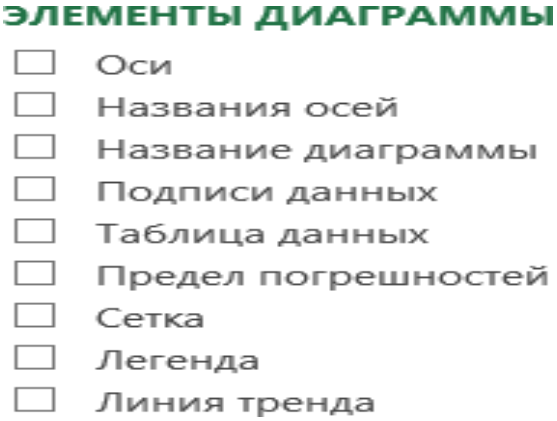
Berilgan F.I.Sh. larning ballarini solishtirish diagrammasini hosil qilish uchun.Kerakli ma‘lumotlar (F.I.Sh., Ball ustunlari) belgilanadi.

–Вставка‖ ilovasi –Диаграммы‖ guruhidan kerakli diagramma turi tanlanadi, masalan gistogramma.

4-rasm

Diagramma tanlanganda panelda yangi –Конструктор‖ va –Формат‖ ilovalari hosil bo‘ladi.

5-rasm

Ushbu vkladka diagramma belgilangan paytda hosil bo‘lib, diagrammani formatlash uchun ishlatiladi. Formatlash deganda Diagramma ustunlari, sohasi, elementlarining foni (Заливка фигуры), chizig‘i rangi va turi (Контур фигуры), o‘lchami (Размер), effektlari ya‘ni soya, yorqinligi, silliqligi (Эффекты фигуры)qayta ishlov berish uskunalari tushiniladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Excel dasturi juda kerakli va foydali dasturiy paket hisoblanib, bu amaliy dasturiy ta'minotdan barcha joylarda ishxonalarda, maktablarda, oliy ta'lim muassasalarida va tashkilotlarda foydalanish mumkin. Uning imkoniyati shu qadar kengki, Excel yordamida hisoblash ishlarini ham bajarish imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Murodillo o'g'li, O. T., & Xayriddinov, S. B. (2024). PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(12), 100-104.

2. Murodullo o'g'li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.

3.. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).

4. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O 'ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO 'NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS, 1(1).

5. Sunatov, J. R. (2023, December). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic:"Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" (Vol. 1, No. 01).

6. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 73-79.

7. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). TA'LIMDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (MS POWERPOINT AMALIY DASTURIY TA'MINOT MISOLIDA). Talqin va tadqiqotlar, (28).

8. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

9. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.

10. Qodirov, F., & Suvonov, B. (2023). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. Solution of social problems in management and economy, 2(13), 168-172.

11. Iskandar o'g'li, S. B. (2023). TABIIY GAZNI QAYTA ISHLASH JARAYONINING INTELLEKTUALLASHTIRILGAN BOSHQARUVIDA NOANIQ MANTIQ ASOSIDAGI MODELDAN FOYDALANGAN HOLDA NAZORAT QILISH.

12. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). ADVANCED PEDAGOGICAL IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THE SIGNIFICANCE OF EXPERIENCES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. Talqin Va Tadqiqotlar, (28).

13. Asror o‘g‘li, A. O., & Rahmon o‘g‘li, S. E. (2024). TA’LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

14. Khayriddinov, S. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING PERSONAL INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.

15. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). SUN’IY INTELLEKTUAL TIZIMLARDA NOANIQ MANTIQNING AHAMIYATLILIGI VA UNING ANIQ MANTIQDAN FARQI. Interpretation and researches, (4 (26)).

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Abduvaliyeva Farangizxon Saloxiddin qizi
Student of Fergana State University
Baxtiyorovafarangiz9@.gmail.com

Abstrac: The project approach of teaching foreign languages at universities is the subject of this essay. The project approach is defined in the article as a specifically planned, motivated learning exercise with the goal of investigating and resolving a theoretically or practically important issue. The article outlines the major phases of project activity as well as the typology of projects. The primary duties involved in carrying out project activities at the institution are also taken into account. Currently, there are several benefits to employing the project method in pedagogy over more conventional teaching approaches. Students' capacity to think constructively, their enthusiasm to study, their teamwork skills, their leadership abilities, their collaboration and self-presentation abilities—all of which are developed by working on projects.

Key words: Technology-enhanced language learning,digital tools for language teaching,gamification in language education,virtual reality in language instruction,mobile language learning apps.

INTRODUCTION

In every type of educational activity that fosters independence, self-direction, and self-regulation, modern, innovative technology provide new avenues for communication and productivity between educators and students.In order to integrate educational material, talents, knowledge, skills, and rates of absorption in the student's personality, new innovative technologies serve as the foundation. This makes it possible to employ a personality-differentiated method to teaching a foreign language.

Creating interaction in the lesson, also known as interactivity in the technique, is one of the new needs for teaching foreign languages utilizing the Internet and multimedia technology. Although this idea is not new, there is currently no universally recognized definition for it. Interactivity is defined by R.P. Milrud as the synchronization, complementarity, and unity of efforts toward a communication aim and outcome using speech methods [4]. This definition leads us to the conclusion that

one way to accomplish the communicative aim in the classroom is through the use of an interactive method in virtual space.

THE MAIN FINDINGS AND RESULTS

Not only does interactive content provide authentic scenarios, but it also compels you to answer appropriately in a foreign language. And once things start to go our way, we can discuss language proficiency. even in the event of mistakes. The capacity to react to other people's words in a spontaneous and harmonic way, expressing your sentiments and emotions while changing and reconstructing on the go, is what matters most. Therefore, we may view interaction as a means of self-improvement via the Internet: the chance to watch and mimic the language, abilities, and behavioral patterns of partners; deduce fresh insights from issues during their collaborative debate.

The topic of whether or not to include more cutting-edge technologies into the educational process has come up often in recent years. The process of computerization and the utilization of cutting-edge information technologies have made it possible for new chances to appear that assist the development of educational systems. The goal of this research is to better understand how cutting-edge technology affect foreign language instruction. Teaching foreign languages has become much more varied and enriching thanks to cutting-edge technologies. Intellectual and creative exploration takes the place of monotonous labor, resulting in the creation of a new, purposeful, and active personality that is dedicated to ongoing education and self-improvement. On the other hand, cutting-edge technologies have to be grounded in conventional teaching strategies and methodologies, which are enhanced by knowledge and advancements in science and technology.

But since this process doesn't happen by itself, the teacher in this educational process has to have training that qualifies them to transmit information and the student has to be able to detect it. However, competent improvement fulfills a new communal demand that guarantees the inventiveness of human resources rather than being a personal whim or requirement. Innovative technologies, on the other hand, enable the improvement of this process, whose primary objective is individual socialization. Computer technologies are one form of new technology that makes it possible to modify the way that foreign languages are taught. This allows students to concurrently gain distinct skills and abilities for each type of speech. As the student is learning the art of speaking, he may utter foreign language phrases into a microphone; as he is learning the phenomena of grammar, he can complete grammar exercises. In the process of hearing, the student can hear speech in a foreign

language. Pupils can compose spoken messages in a foreign language using various mediums such as essays, projects, biographies, postcards, and questionnaires. The letter serves as a "global patcher." It is now feasible to show information as text, photos, videos, or sounds thanks to modern methods of information storage. The way a curriculum is structured affects how well students are able to reason, analyze, draw conclusions, and follow fundamental laws.

RESULTS AND DISCUSSION

Additionally, there are benefits to computer programs as supplemental aids for learning foreign languages. One such benefit is the ability to customize instruction for each learner. The instructor can modify the lesson plan based on the skills and interests of each student individually with the use of multimedia technology.

The Internet is a valuable and easily available resource for relevant and genuine literature for teaching a foreign language. It also serves as a virtual repository for the foreign language culture of those who speak the language. Internet resources are used by teachers and students to plan and execute assignments, as well as to gain detailed information and apply it in future courses. In every type of educational activity that fosters independence, self-direction, and self-regulation, modern, innovative technology provide new avenues for communication and productivity between educators and students. In order to integrate educational material, talents, knowledge, skills, and rates of absorption in the student's personality, new innovative technologies serve as the foundation. This makes it possible to employ a personality-differentiated method to teaching a foreign language. Additionally, they alter a number of information and assessment functions as well as the significance of the educator and student in the teaching and learning process. This is demonstrated by the development of a new model for the design of the educational process, which actively incorporates electronic textbooks, online learning, and project-based learning. When teaching a foreign language, new and inventive technologies and telecommunications methods take on the familiarity of a tool in the teacher's hands, preparing pupils for the technologies of the future.

CONCLUSION

To sum up, I would want to point out that as the world changes every minute, so do the educational strategies and technology. Teachers need to stay current with the times and never stop improving their skills and talents if they want to help pupils acquire the traits and ways of thinking that they need.

References:

1. T.B. Mikheeva, In Proceedings of IX International Conference “Word, Utterance, Text: Cognitive, Pragmatic and Cultural Aspects”. Social & Behavioural Sciences, 109-114(2018), DOI: HTTP://DX.DOI.ORG/10.15405/EPSBS.2018.04.02.16 (2018)

2. S.V. Pervukhina, V.I. Demchenko, E3SWeb of Conferences, 210, 18033, 1-10 (2020), https://doi.org/10.1051/e3sconf/202021018033

3. L. M. Bolsunovskaya, C. Phillips, O. S. Ulyanova, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 215, 176-180 (2015), https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.6154.

4. D. Rus, Procedia Manufacturing, 46, 337-343 (2020),https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.03.049

5. D.L. Fried-Booth, Project work (Oxford University Press, Oxford, 2005

6. https://daryn.online/article/3714

KOMMUTATOR UCHUN MANBAVIY XAVFSIZLIK CHORALARINI QO'LLASH

Jurayev Utkirbek Murodullo o'g'li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti assistent o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kommutator uchun manbaviy xavfsizlik choralarini qo'llash amalga oshirilgan. Manbaviy xavfsizlik choralarini qo'llash uchun switch va kommutator qurilmalaridan foydalanilgan hamda bu qurilmalarning imkoniyatlari, funksiyalari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Port security, Cisco, VLAN SNMP, Shutdown, Switch, Restrict, Network Devices, IP Configurations.

Аннотация: В этой статье рассматриваются меры безопасности источника для коммутатора. Для применения основных мер безопасности использованы коммутационные и коммутаторные устройства, показаны возможности и функции этих устройств.

Ключевые слова: Безопасность портов, Cisco, VLAN SNMP, выключение, переключение, ограничение, сетевые устройства, конфигурации IP.

Annotation: This article covers source security measures for the switch. Switch and commutator devices were used to apply basic security measures, and the capabilities and functions of these devices were shown.

Keywords: Port security, Cisco, VLAN SNMP, Shutdown, Switch, Restrict, Network Devices, IP Configurations.

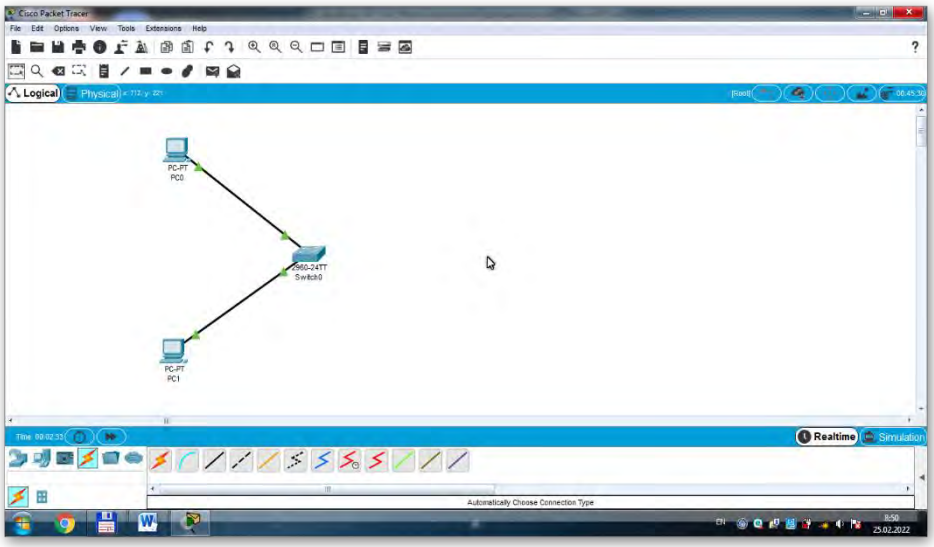
Port security - Cisco catalyst kommutatorlarining asosiy funktsiyalaridan biri hisoblanadi.Ethernet freymleri kommutator orqali o'tganda, u MAC addresler ro'yxatini ushbu paketlarda yoritilgan manba addresidan foydalanib to'ldiradi. Ushbu ro'yxatning maksimal hajmi cheklangan, uni to'ldirish buzg`inchi (hacker) uchun ko`rinadigan darajada qiyin emas, ya'ni tasodifiy qaytish addresleri bo'lgan ko'plab paketlarni yaratadigan maxsus dasturlardan foydalanish yetarli.MAC addresler ro'yxati to'lgan bo'lsa kommutator markaziy sifatida ishlay boshlaydi - ya'ni barcha qabul qilingan paketlarni barcha portlarga jo'natadi.Buzg`inchining (hacker) keyingi harakati snifferni, barcha kiruvchi paketlarni ko'ruvchi dasturni ishga tushurishdan iborat bo'lib,buning kommutatorimiz orqali buzg`inchi bilan bir VLAN da o`tuvchi hamma paketlar buzg`inchiga ko'rinadi. Bunday sharoitga yo'l qo'ymaslik uchun port xavfsizligi (port security) hamma portlarda ishlashiga avvaldan e'tibor berish zurur.

O'z navbatida dinamik usulda o'rnatilgan addreslar kalitning tezkor xotirasida saqlanǵan boladi, bu holatda kommutator takroriy ishga tushirilgandan so‘ng, “o'rganish” tákrarlanishi zarur bo'ladi, yoki sozlamalarda saqlashga bo'ladi va takroriy ishga tushirilgandan so‘ng addreslar saqlanib qoladi.Ikkinchi rejim “qovushqoq” (sticky) deyiladi,sababi addreslar portga yopishib turishganday bo'ladi.Shundan so'ng administrator ularni qo'lda o'chirishi mumkin bo'ladi. Bunday holatda quyida keltiritgan uch rejimdan biri kalitning ishlashi uchun masul:

- Protect - ya'ni MAC addreslari bo'lgan ramkalar e'tiborga olinmaydi, qolgan hamma narsa ishlashda davom etadi.Bu rejim yaxshi hisoblanadi, sababi port ishlashda davom etmoqda, ammo yomon jihati shunda administrator uning tarmog'ida bunday jarayonlar bo'layotganini hech qachon bilmaydi.
- Restrict - protect rejimi bilan bitta turda, biroq protect tartibidan farqi SNMP orqali bunda administrator uning tarmog'ida bo'layotgan jarayonlar haqida xabar topadi. Bundan tashqari SNMP bu jarayon haqida ma'lumotni syslog ga yozadi (agar sozlangan bo'lsa).
- Shutdown - nomidan ko'rinib turibdi, syslog va SNMP orqali xabarlarga qo'shimcha ravishda port o'chadi. Bu tarmoq xatoliklariga chidamlilik tarafdan unchalik yaxshi emas, biroq buzǵinchi (hacker) bizning portni qo`ldan yubormaganimizga qadar bizning tarmog`imiz haqida ma'lumot ola olmaydi (port o'chgandan song).

Switch – bir qancha segmentni birlashtiruvchi tarmoq kommutatoridir. Kommutator OSI modelining 2 – pog‘onasiga mos keladi. Tarmoq administratori tili bilan Switch – bu kommutator, Bridge(most) deb ham ataladi. Signal uzatish tezligi 10/100/1000 Mbit/s bo‘ladi. Shu bilan birga kommutatorlarni bir – biri bilan bog‘lash uchun alohida 2/10 Gbit/s tezlikdagi portlar xam mavjud bo‘lib, to‘liq dupleks rejimda ishlaydi. U ma’lumotni nusxasini barcha portlarga yubormaydi. Aksincha paketda qabul qiluvchining adresi bo‘yicha signalni jo‘natadi. Kommutator tarmoqdagi kompyuterlarning MAS adresini o‘zining xotirasidagi jadvalda bir qancha muddatga saqlab qoladi. Bu esa paketlarni uzatilish tezligi, ishonchliligi va xavfsizligini oshiradi. Kommutator bufer xotirasida qabul qilgan signalni saqlab turadi.

Dastlab CPT dasturida “Network Devices” bo`limidan «switches» ga kirib switch (kommutator) qurilmasi va kompyuter qurilmalari olinadi va ular aloqa kabeli orqali ulab chiqiladi:

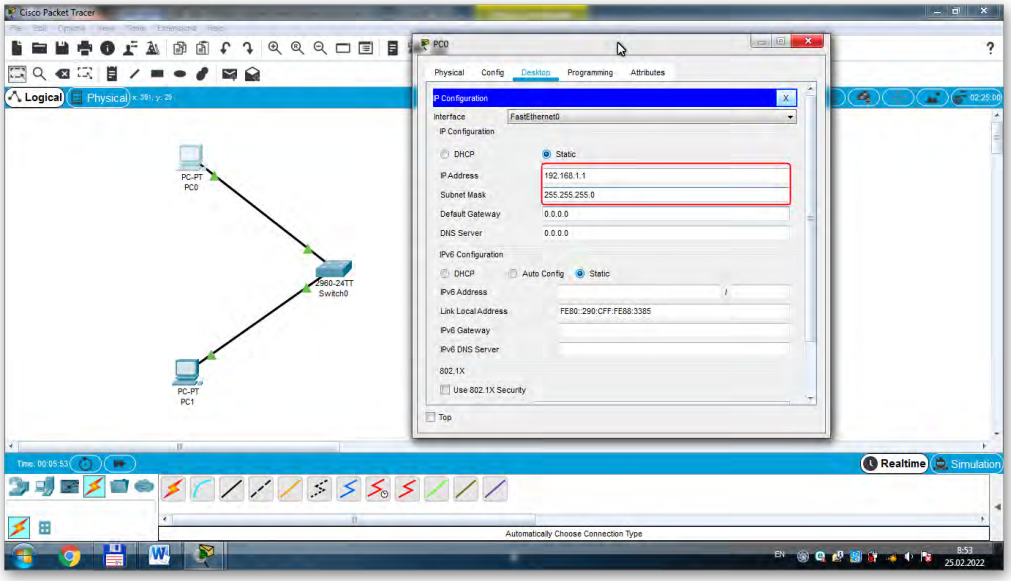

1-rasm

Kompyuterlarga ketma-ket IP addres sozlamalari kiritiladi. Buning uchun kompyuterga kursor olib borib sichqonchaning chap tarafi bosiladi va «Desktop» bo`limidan «IP Configurations» ga kirib IP sozlamalari 1-jadvaldagidek qilib kiritiladi:

1-jadval

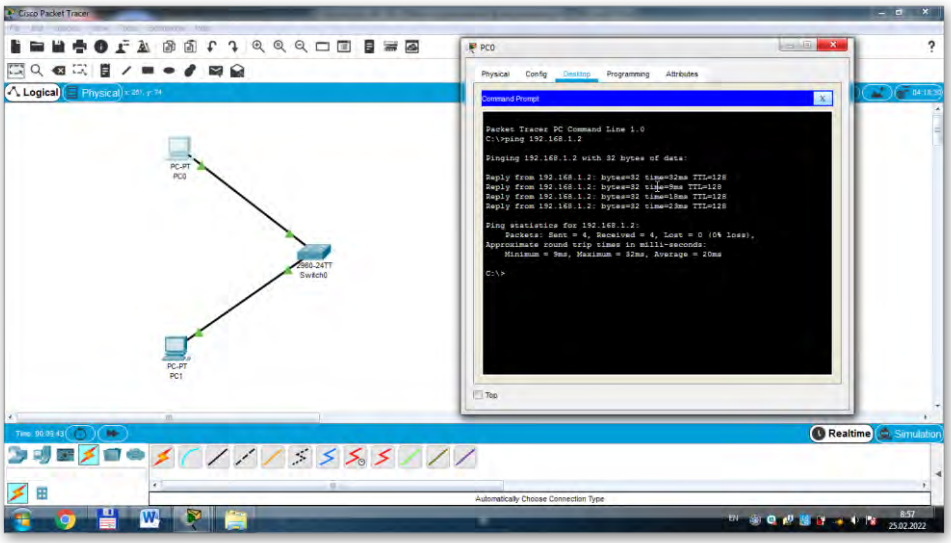
	IP addres	**Subnet mask**
PC0	192.168.1.1	255.255.255.0
PC1	192.168.1.2	255.255.255.0

2-rasm

Kompyuterlarimizga IP addres sozlamalari kiritilganidan so'ng ular o`rtasida xabar (ping) yuborib aloqa tekshiriladi. Buning uchun kompyuterga (pc0) kirib "Desktop" bo`limidan "Command Prompt" ochiladi va quyidagi komanda kiritiladi:

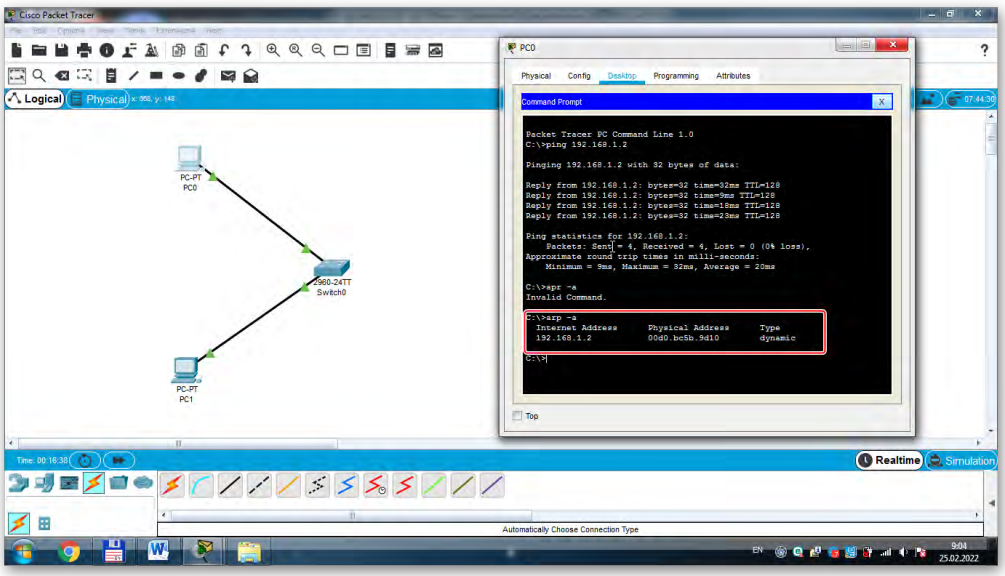
ping 192.168.1.2

3-rasm

Kompyuterga (pc0) ga xabar (ping) yuborilgan kompyuter IP addresi va MAC addresi kompyuter hotirasida saqlanib qolinadi. Hotiradagi yuborilgan paketning kimga yuborilganini ko`rish uchun quyidagi komanda kiritiladi:

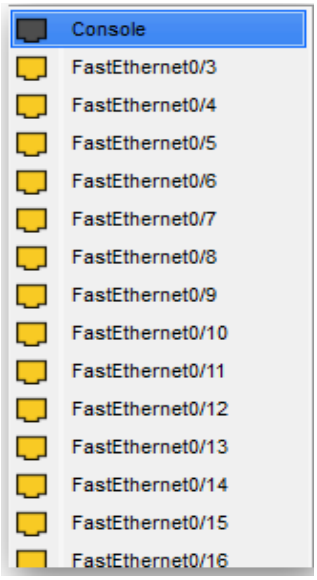
arp -a

4-rasm

Kommutator sozlash rejimiga kirish kerak. Buning uchun yangi kompyuter olib va u bilan kommutator «Console» aloqa kabeli bilan ulanadi. Bunda kommutator va

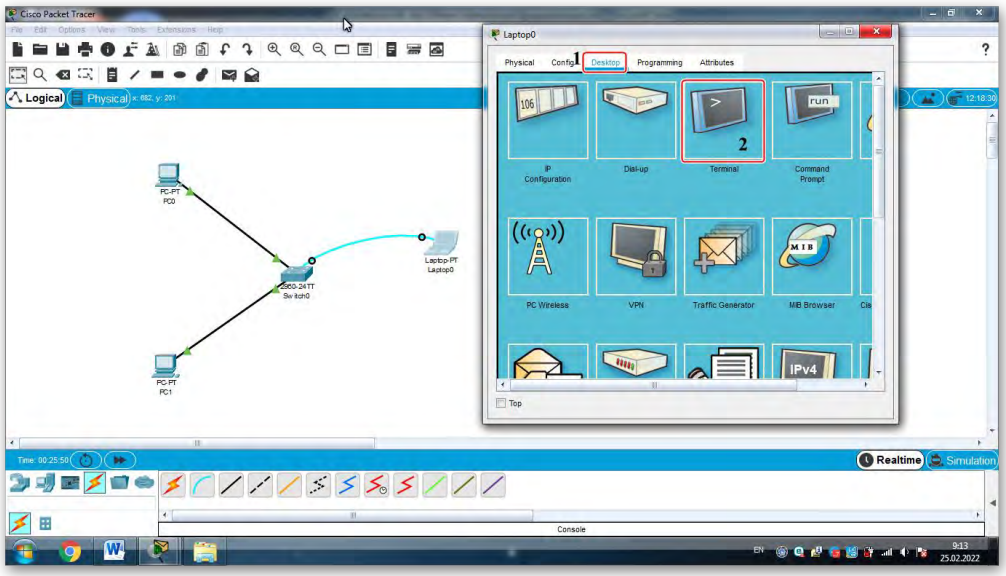
kompyuterni ulashda «console» aloqa kabelidan foydalaniladi («Connections» bo`limidan «Console» kabeli turi tanlanadi). Ulashda kommutator «console» portiga va kompyuterda «RS 232» portiga ulanadi:

5-rasm

Kommutator sozlash rejimiga kirish uchun kompyuterga kirib “Desktop” bo`limidan “Terminal” ga kiriladi:

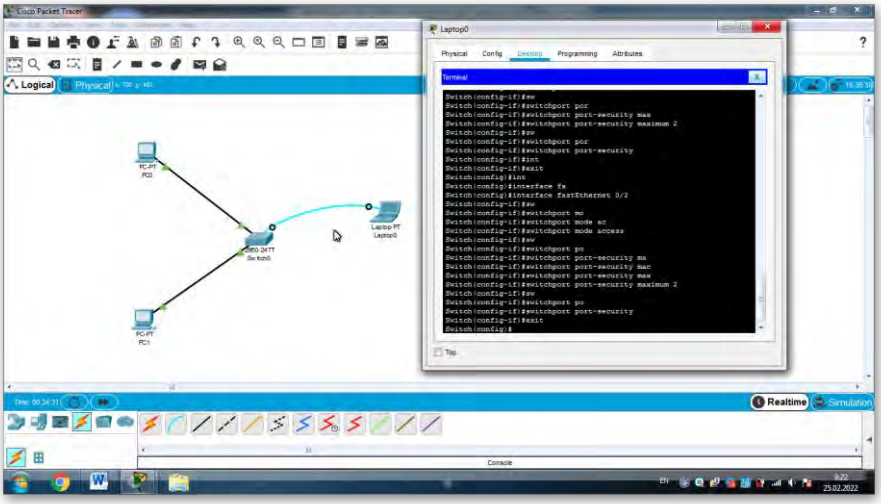

6-rasm

Kompyuterlar FastEthernet 0/1 va FastEthernet 0/2 portlariga ulangan. Keyingi bosqichda shu portlarda port xavfsizligi (port security) ishga tushiriladi. Buning uchun quyidagi komandalar terminalga yani kommutator sozlash rejimiga kiritiladi:

enable
configure terminal

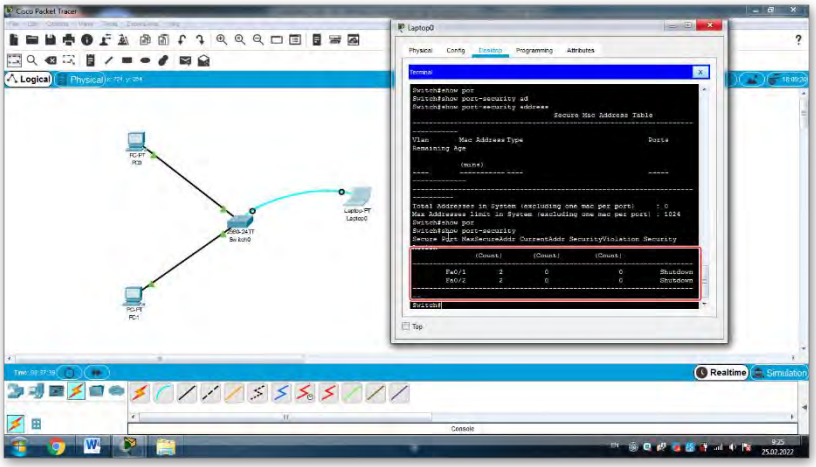
interface FastEthernet 0/1
switchport mode access
switchport port-security maximum 2
switchport port-security
exit
interface FastEthernet 0/2
switchport mode access
switchport port-security maximum 2
switchport port-security
exit

7-rasm

Yuqorida keltirilgan komandalar kiritilganidan so`ng port xavfsizligi (port security) FastEthernet 0/1 va FastEthernet 0/2 portlari uchun ishga tushadi. Buni tekshirish uchun «terminal» da «enable» rejimiga qaytib quyidagi komanda kiritiladi:

exit
show port-security

8-rasm

Yuqorida rasmda ko`rib turganingizdek FastEthernet 0/1 va FastEthernet 0/2 portlarida port xavfsizligi (port security) ishga tushirildi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Cisco packet tracer juda kerakli va foydali dasturiy paket hisoblanadi. Chunki u yordamida kompyuterlarni bir-biriga ulash ishi, kompyuterlarni bir-biriga ulash jarayonida switch va kommutator qurilmalaridan foydalanish amallari real hayotda bajarishdan avval ushbu dasturiy paketda loyihalashtirib olinadi. Undan so'ng esa shu loyihalashtirilgan jarayon asosida kompyuterlar bir-biriga ulanadi. Cisco packet tracerda turli xil tarmoq topologiyalaridan foydalangan holda kompyuterlarni bir-biriga ulash imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Murodillo o'g'li, O. T., & Xayriddinov, S. B. (2024). PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(12), 100-104.

2. Murodullo o'g'li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.

3.. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).

4. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O 'ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO 'NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS, 1(1).

5. Sunatov, J. R. (2023, December). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic:"Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" (Vol. 1, No. 01).

6. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 73-79.

7. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). TA'LIMDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (MS POWERPOINT AMALIY DASTURIY TA'MINOT MISOLIDA). Talqin va tadqiqotlar, (28).

8. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

9. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.

10. Qodirov, F., & Suvonov, B. (2023). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. Solution of social problems in management and economy, 2(13), 168-172.

11. Iskandar o'g'li, S. B. (2023). TABIIY GAZNI QAYTA ISHLASH JARAYONINING INTELLEKTUALLASHTIRILGAN BOSHQARUVIDA NOANIQ MANTIQ ASOSIDAGI MODELDAN FOYDALANGAN HOLDA NAZORAT QILISH.

12. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). ADVANCED PEDAGOGICAL IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THE SIGNIFICANCE OF EXPERIENCES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. Talqin Va Tadqiqotlar, (28).

13. Asror o‘g‘li, A. O., & Rahmon o‘g‘li, S. E. (2024). TA’LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

14. Khayriddinov, S. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING PERSONAL INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.

15. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). SUN’IY INTELLEKTUAL TIZIMLARDA NOANIQ MANTIQNING AHAMIYATLILIGI VA UNING ANIQ MANTIQDAN FARQI. Interpretation and researches, (4 (26)).

16. Sa’dullayev, A., & O’ktamova, S. (2024). IQTISODIYOTDA AKTDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI. Ilm-fan va ta'lim, (6 (21)).

17. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li.(2023). Types of computer networks and their analysis. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 13-16.

18. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li.(2023). An effective way to detect computer network anomalies. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 401-404.

19. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li., & Norboboyeva, MI (2024). TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO EDUCATION PROCESS. GOLDEN BRAIN, 2(7), 17-21.

20. Sa’dullayev, A., & Asrorov, O. (2024). THE ESSENCE OF NEW PEDAGOGICAL TERMS DURING THE REFORMS IMPLEMENTED IN THE FIELD OF EDUCATION. " Science Shine" International scientific j

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

MANTIQIY ELEMENTLAR ICHIDAN MULTIPLEKSOR VA DEMULTIPLEKSORLARNI TADQIQ ETISH

Jurayev Utkirbek Murodullo o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti assistant o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mantiqiy element bazasini yaratishda Elektronik Workbench dasturidan foydalanilgan. Mantiqiy elementlarni hosil qilish davomida elektronik Workbench dasturining imkoniyatlari hamda asosiy funksiya va buyruqlari keltirib o‘tilgan.

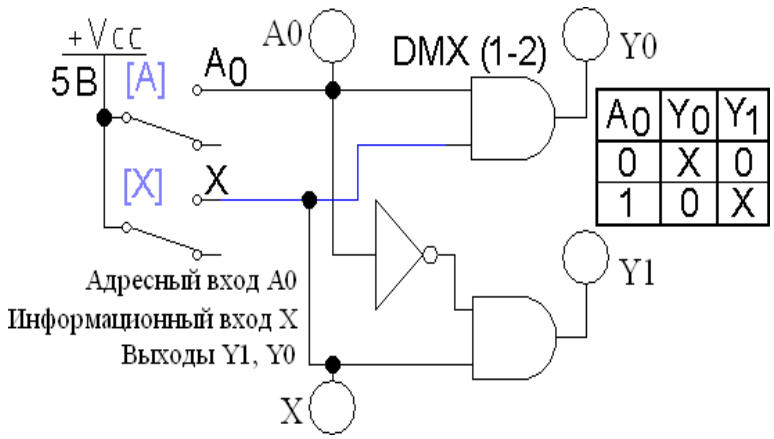
Kalit so‘zlar: Elektronik Workbench, dastur kodi, dasturlash tili interfeysi, demultipleksor.

Annotation: This article uses the Electronic Workbench program to create a logical element database. During the creation of logical elements, the capabilities of the electronic Workbench program and the main functions and commands are mentioned.

Keywords: Electronic Workbench, program code, programming language interface, demultiplexer.

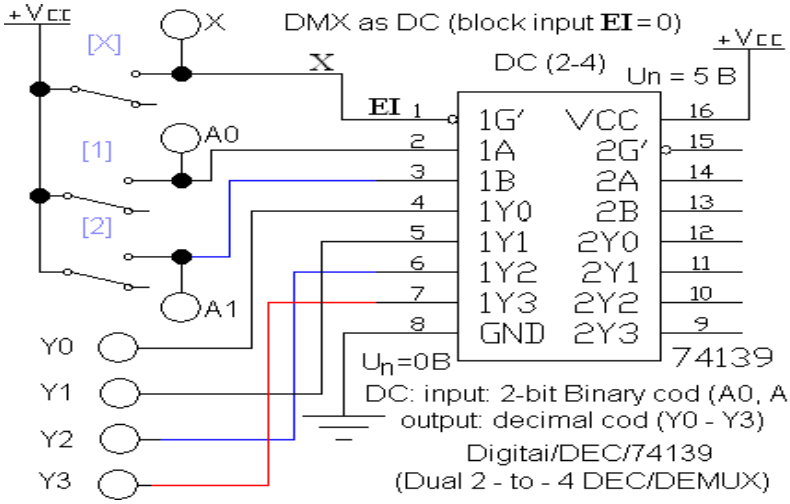
Demultipleksor bajaradigan amalga teskari amalni bajaradi, ya‘ni ma‘lumotlarni bitta kirish yo‘lidan chiqish yo‘llarining biriga uzatadi. Demultipleksor bitta informasion kirishga, n adresli shinalarga va $m = 2^n$ – chiqishga ega. Belgilanishi CD (1- m).

Elementlarni modellashtirish uchun fayllar Lab_2_4\Modeli papkada joylashgan. $Y_0 = A_0 \cdot X$; $Y_1 = \overline{A_0} \cdot X$.

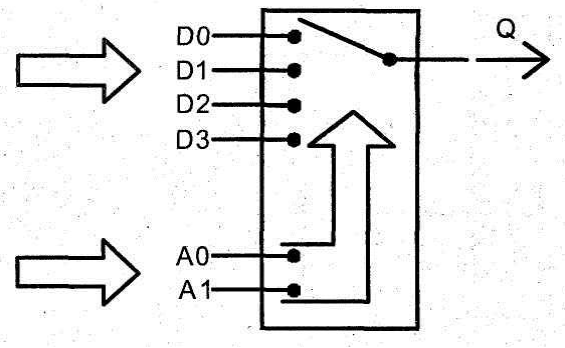
1- rasm. DMX(1-2) demultipleksori, fayl L2_DMX_01.ewb.

Agar X o‘chirgich mantiqiy nolga doimiy ulangan bo‘lsa, deshifrator – demultipleksor (2-rasm) deshifrator sifatida ishlaydi. X informasion kirishga ikkili kod yuqoridagi o‘chirgich yordamida uzatilganda, qurilma demultipleksor vazifasini bajaradi.

2-rasm. Deshifrator – demultipleksor (2-4), fayl L2_DMX_03.ewb.

Multipleksor deb bir necha kirish yo‘llaridan birini tanlab uni o‘zining chiqish yo‘liga ulovchi uzelga aytiladi. Multipleksor axborot kirish yo‘llariga (D_0, D_1,…), adres kirish yo‘llariga (A_0, A_1,..), ruxsat signali beriladigan kirish yo‘liga (C) va bitta chiqish yo‘liga (Q) ega (3-rasm).

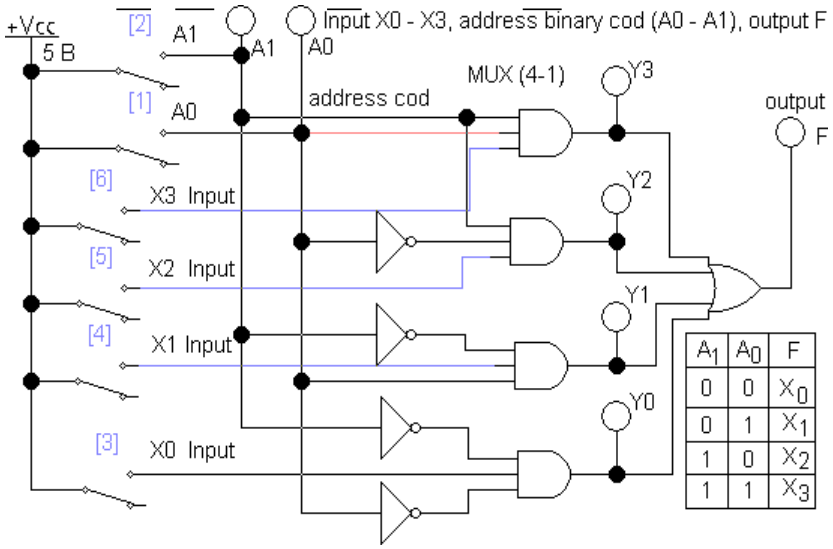

3- rasm. Multipleksor axborot kirish yo‘llari.

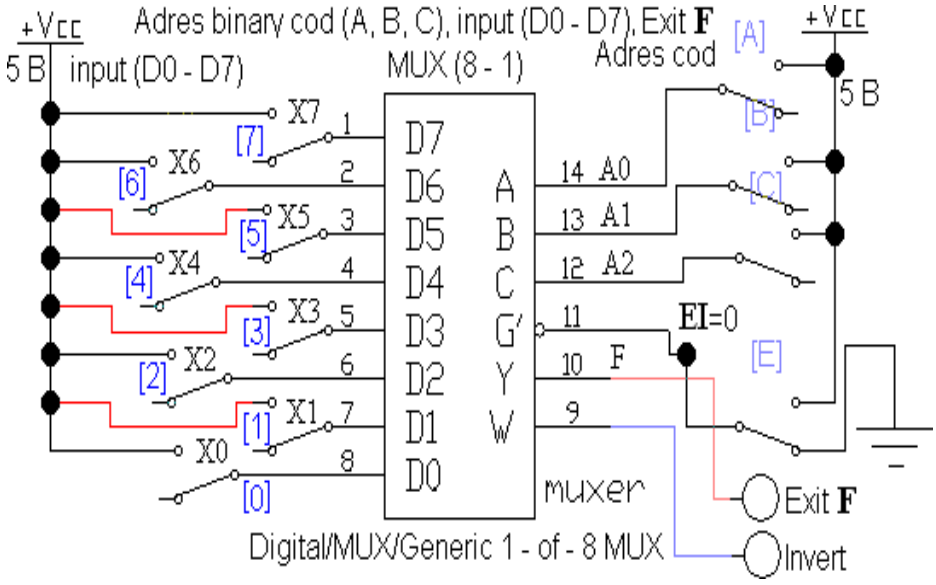
Multipleksor –X axborotni A adres kodiga mos F bitta chiqishga bir necha manbalardan ma‘lumotlarni boshqariladigan uzatuvchi kombinasion raqamli qurilmadir. Multipleksor n adresli shinaga, m = 2^n – chiqishga va bitta F axborotli chiqishga ega. MUX(m-1) belgilanishi.

Masalan, MUX(4-1): kodga bog‘liq holda A_0, A_1 adresli shinagauzatilayotgan

$X_0 \ldots X_3$ axborotli kirishlarning bittasi F chiqish kanaliga ulanadi(3-rasm).

F □ A_1 □ A_0 □ X_0 □ $A_1 A_0 X_1$ □ $A_1 A_0 X_2$ □ $A_1 A_0 X_3$.

4-rasm. MUX(8-1) multipleksor, L2_MUX_02.ewb fayli

Multipleksorlar EI hal qiluvchi kirishga ega, agar unga mantiqiy bir berilsa, unda axborot uzatilishi sodir bo‘ladi. 4-rasmda bu kirish inverslidir. Multipleksorlarda ixtiyoriy mantiqiy funksiyani amalga oshirish mumkin. Masalan, mantiqiy 3 VA (4-rasm) elementini olish uchun, haqiqiylik jadvali tuziladi(1-jadval).

“VA” elementining haqiqiylik jadvali

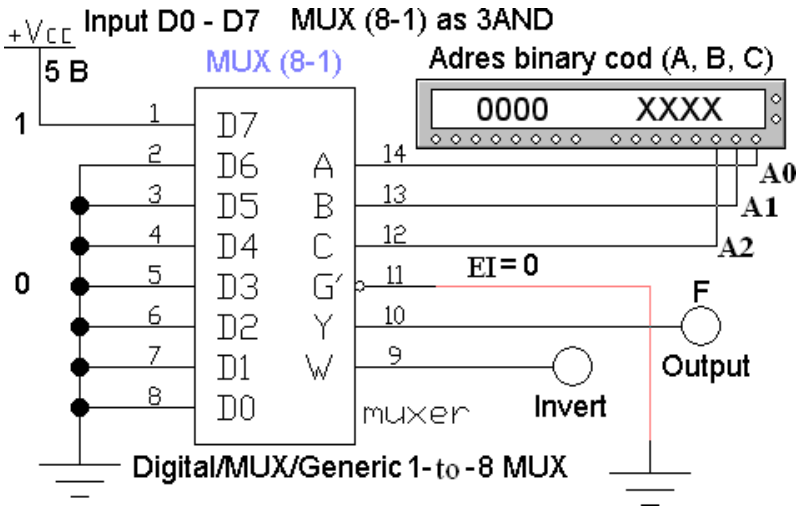
1-jadval

X kirish №	A_2	A_1	A_0	F
X_0	0	0	0	0
X_1	0	0	1	0
X_2	0	1	0	0
X_3	0	1	1	0
X_4	1	0	0	0
X_5	1	0	1	0
X_6	1	1	0	0
X_7	1	1	1	1

Adresga mos holda F chiqish unga mos X chiqishga ulanadi. Agar bu kirishlarga F ustunga muvofiq mantiqiy signallar uzatilsa, u holda talab qilinayotgan element hosil bo‘ladi.1-jadvalni qo‘llab, standart proseduralar bo‘yicha multipleksor ishini analitik ifodalanishini quyidagicha yozish mumkin:

$$F = \overline{A_2}\,\overline{A_1}\,\overline{A_0}\,X_0 \vee A_2\,\overline{A_1}\,\overline{A_0}\,X_1 \vee A_2 A_1\,\overline{A_0}\,X_2 \vee A_2 A_1 A_0 X_3 \vee$$

$$\vee \overline{A_2}\,\overline{A_1}\,\overline{A_0}\,X_4 \vee \overline{A_2}\,A_1\,\overline{A_0}\,X_5 \vee A_2\,\overline{A_1}\,\overline{A_0}\,X_6 \vee A_2 A_1 A_0 X_7.$$

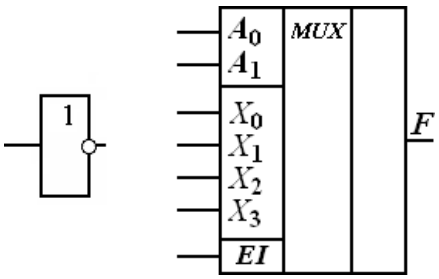
5- rasm. MUX(8-1) multipleksorga asoslangan 3VA mantiqiy element, L2_MUX_03.ewb fayli

Misol. MUX(4-1) da F funksiyani amalga oshirish:

$$F = D_0D_1D_2 + D_0D_1 + D_2 + D_0D_1D_2 + D_0 + D_1 + D_2$$

Operatsiyalar ketma-ketligi:

X o‘zgaruvchiga qaraganda, adresli kirishlar kichik. D_0 va D_1 to‘g‘ri va inversli ko‘rinishdagi hamma qo‘shiluvchilar kirgani uchun, $D_0 = A_0$; $D_1 = A_1$deb qabul qilamiz.

6-rasm. Multipleksorni sxematik belgisi

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ushbu maqolada mantiqiy elementlar ichidan multipleksor hamda demultipleksorlarni tadqiq etildi. Bunday tadqiq etish davomida bir nechta uskuna va buyruqlardan, funksiyalardan foydalanildi. Buning natijasida tadqiqot natijalari olindi va formulalar yordamida ular hisoblab, ko’rib chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Murodillo o‘g‘li, O. T., & Xayriddinov, S. B. (2024). PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(12), 100-104.

2. Murodullo o’g’li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.

3.. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).

4. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O ‘ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO ‘NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS, 1(1).

5. Sunatov, J. R. (2023, December). TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O ‘RNI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND

PRACTICAL CONFERENCE on the topic:“Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions” (Vol. 1, No. 01).

6. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 73-79.

7. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). TA’LIMDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (MS POWERPOINT AMALIY DASTURIY TA’MINOT MISOLIDA). Talqin va tadqiqotlar, (28).

8. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

9. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.

10. Qodirov, F., & Suvonov, B. (2023). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. Solution of social problems in management and economy, 2(13), 168-172.

11. Iskandar o'g'li, S. B. (2023). TABIIY GAZNI QAYTA ISHLASH JARAYONINING INTELLEKTUALLASHTIRILGAN BOSHQARUVIDA NOANIQ MANTIQ ASOSIDAGI MODELDAN FOYDALANGAN HOLDA NAZORAT QILISH.

12. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). ADVANCED PEDAGOGICAL IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THE SIGNIFICANCE OF EXPERIENCES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. Talqin Va Tadqiqotlar, (28).

13. Asror o‘g‘li, A. O., & Rahmon o‘g‘li, S. E. (2024). TA’LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

14. Khayriddinov, S. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING PERSONAL INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.

15. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). SUN’IY INTELLEKTUAL TIZIMLARDA NOANIQ MANTIQNING AHAMIYATLILIGI VA UNING ANIQ MANTIQDAN FARQI. Interpretation and researches, (4 (26)).

16. Sa’dullayev, A., & O’ktamova, S. (2024). IQTISODIYOTDA AKTDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI. Ilm-fan va ta'lim, (6 (21)).

17. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li.(2023). Types of computer networks and their analysis. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 13-16.

18. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li.(2023). An effective way to detect computer network anomalies. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 401-404.

19. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li., & Norboboyeva, MI (2024). TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO EDUCATION PROCESS. GOLDEN BRAIN, 2(7), 17-21.

20. Sa’dullayev, A., & Asrorov, O. (2024). THE ESSENCE OF NEW PEDAGOGICAL TERMS DURING THE REFORMS IMPLEMENTED IN THE FIELD OF EDUCATION. " Science Shine" International scientific journal, 14(1).

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

AXBOROTNI HIMOYALASHNING KRIPTOGRAFIK USULLARIDAN FOYDALANISH

Jurayev Utkirbek Murodullo o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti assistent o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompyuterdagi axborotlarni himoyalashda kriptografik usullardan foydalanish jarayoni ko’rsatib berilgan. Kriptografik himoyalash usullarining qanday amalga oshirilishi, bu ishni bajarishda qo’llaniladigan funksiya va buyruqlarning imkoniyatlari keltirib o’tilgan.

Kalit so‘zlar: kompyuter tarmoqlari, axborot xavfsizligi, fizikaviy-texnik vosita, axborotni himoyalash, dasturiy vosita, tashkiliy himoyalash vositalari, kriptografiya.

Аннотация: В данной статье описан процесс использования криптографических методов защиты компьютерной информации. Как реализованы методы криптографической защиты, упомянуты возможности функций и команд, используемых в данной работе.

Ключевые слова: компьютерные сети, информационная безопасность, физические и технические средства, защита информации, программные средства, средства организационной защиты, криптография.

Annotation: This article describes the process of using cryptographic methods to protect computer information. How cryptographic protection methods are implemented, the capabilities of the functions and commands used in this work are mentioned.

Keywords: computer networks, information security, physical and technical means, information protection, software means, organizational protection means, cryptography.

Kompyuter tarmoqlarida axborotni himoyalash deb, foydalanuvchilarni ruhsatsiz tarmoq elementlari va zahiralariga egalik qilishni man etishdagi texnik, dasturiy va kriptografik usul, vositalar, hamda tashkiliy tadbirlarga aytiladi. Fizikaviy texnik vositalar - bu avtonom holda ishlaydigan qurilma va tizimlardir. Masalan, oddiy eshik qulflari, derazada o’rnatilgan temir panjaralar, qo’riqlash elektr uskunalari fizikaviy texnik vositalarga kiradi. Dasturiy vositalar-bu axborotlarni himoyalash funksiyalarini bajarish uchun mo’ljallangan maxsus dasturiy ta’minotdir.

Axborotlarni himoyalashda birinchi navbatda eng keng qo'llanilgan dasturiy vositalar hozirgi kunda ikkinchi darajali himoya vositasi hisoblanadi. Bunga misol sifatida parol tizimini keltirish mumkin. Tashkiliy himoyalash vositalari - bu telekommunikasiya uskunalarining yaratilishi va qo'llanilishi jarayonida qabul qilingan tashkiliy-texnikaviy va tashkiliy-huquqiy tadbirlardir.Bunga bevosita misol sifatida quyidagi jarayonlarni keltirish mumkin:binolarning qurilishi, tizimni loyihalash, qurilmalarni o'rnatish, tekshirish va ishga tushirish.Axloqiy va odobiy himoyalash vositalari-bu hisoblash texnikasini rivojlanishi oqibatida paydo bo'ladigan tartib va kelishuvlardir.Ushbu tartiblar qonun darajasida bo'lmasada, uni tan olmaslik foydalanuvchilarni obro'siga ziyon yetkazishi mumkin.Qonuniy himoyalash vositalari-bu davlat tomonidan ishlab chiqilgan huquqiy hujjatlar sanaladi. Ular bevosita axborotlardan foydalanish, qayta ishlash va uzatishni tartiblashtiradi va ushbu qoidalarni buzuvchilarning mas'uliyatlarini aniqlab beradi.

Masalan,O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan ishlab chiqilgan qoidalarida axborotni himoyalash guruhlarini tashkil qilish,ularning vakolatlari, majburiyatlari va javobgarliklari aniq yoritib berilgan.

Hozirgi kunda ma'lumotlarni ruxsatsiz chetga chiqib ketish yo'llari quyidagilardan iborat:

- Elektron nurlarni chetdan turib o'qib olish;
- Aloqa kabellarini elektromagnit to'lqinlar bilan nurlatish;
- Yashirin tinglash qurilmalarini qo'llash;
- Masofadan rasmga tushirish;
- Printerdan chiqadigan akustik to'lqinlarni o'qib olish;
- Ma'lumot tashuvchilarni va ishlab chiqarish chiqindilarini o'g'irlash;
- Tizim xotirasida saqlanib qolgan ma'lumotlarni o'qib olish;
- Himoyani yengib ma'lumotlarni nusxalash;
- Qayd qilingan foydalanuvchi niqobida tizimga kirish;
- Dasturiy tuzoqlarni qo'llash;
- Dasturlash tillari va operasion tizimlarning kamchiliklaridan foylalanish;

Ushbu yo'llarning deyarli barchasini oldini olish mumkin, lekin kompyuter viruslaridan hozirgacha qoniqarli himoya vositalari ishlab chiqilmagan.Bevosita tarmoq bo'yicha uzatiladigan ma'lumotlarni himoyalash maqsadida quyidagi tadbirlarni bajarish lozim bo'ladi:

-uzatiladigan ma'lumotlarni ochib o'qishdan saqlanish;

-uzatiladigan ma'lumotlarni tahlil qilишdan saqlanish;

-uzatiladigan ma’lumotlarni o’zgartirishga yo’l qo’ymaslik va o’zgartirishga urinishlarni aniqlash;

Axborotni himoyalash uchun kodlashtirish va kriptografiya usullari qo’llaniladi.Kodlashtirish deb, axborotnibir tizimdan boshqa tizimga ma’lum bir belgilar yordamida belgilangan tartib bo’yicha o’tkazish jarayoniga aytiladi. Kriptografiya deb, mahfiy xabar mazmunini shifrlash, ya’ni ma’lumotlarni maxsus algoritm bo’yicha o’zgartirib, shifrlangan matnni yaratish yo’li bilan axborotga ruxsat etilmagan kirishga to’siq qo’yish usuliga aytiladi. Steganografiyaning kriptografiyadan boshqa o’zgacha farqi ham bor. Ya’ni uning maqsadi - mahfiy xabarning mavjudligini yashirishdir. Bu ikkala usul birlashtirilishi mumkin va natijada axborotni himoyalash samaradorligini oshirish uchun ishlatilish imkoni paydo bo’ladi (masalan, kriptografik kalitlarni uzatish uchun). Kompyuter texnologiyalari stenografiyaning rivojlanishi va mukammallashuviga yangi turtki berdi. Natijada axborotni himoyalash sohasida yangi yo’nalish -kompyuter steganografiyasipaydo bo’ldi.

Kompyuter stenografiyasi rivojlanishi tendensiyasining tahlili shuni ko’rsatadiki, keyingi yillarda kompyuter stenografiyasi usullarini rivojlantirishga qiziqish kuchayib bormoqda. Jumladan, ma’lumki, axborot xavfsizligi muammosining dolzarbligi doim kuchayib bormoqda va axborotni himoyalashning yangi usullarini qidirishga rag’batlantirilayapti.Boshqa tomondan, axborot-kommunikasiyalar texnologiyalarining jadal rivojlanishi ushbu axborotni himoyalashning yangi usullarini joriy qilish imkoniyatlari bilan ta’minlanayapti va albatta, bu jarayonning kuchli katalizatori bo’lib umumfoydalaniladigan Internet kompyuter tarmog’ining juda kuchli rivojlanishi hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda axborotni himoyalash eng ko’p qo’llanilayotgan soha bu - kriptografik usullardir.Lekin, bu yo’lda kompyuter viruslari, “mantiqiy bomba”lar kabi axborot qurollarning kriptovositalarni buzadigan ta’siriga bog’liq ko’p yechilmagan muammolar mavjud.Boshqa tomondan, kriptografik usullarni ishlatishda kalitlarni taqsimlash muammosi ham bugungi kunda oxirigacha yechilmay turibdi.Kompyuter stenografiyasi va kriptografiyalarining birlashtirilishi paydo bo’lgan sharoitdan qutulishning yaxshi bir yo’li bo’lar edi. Chunki, bu holda axborotni himoyalash usullarining zaif tomonlarini yo’qotish mumkin.

Kriptografiya nuqtai – nazaridan, shifr - bu kalit demakdir va ochiq ma’lumotlar to’plamini yopiq (shifrlangan) ma’lumotlarga o’zgartirish kriptografiya o’zgartirishlar algoritmlari majmuasi hisoblanadi.

Kalit - kriptografiya o'zgartirishlar algoritmining ba'zi bir parametrlarining mahfiy holati bo'lib, barcha algoritmlardan yagona variantini tanlaydi. Kalitlarga nisbatan ishlatiladigan asosiy ko'rsatkich bo'lib kriptobardoshlilik hisoblanadi.

Kriptografiya himoyasida shifrlarga nisbatan quyidagi talablar qo'yiladi:

- yetarli darajada kriptobardoshlilik;
- shifrlash va qaytarish jarayonining oddiyligi;
- axborotlarni shifrlash oqibatida ular hajmining ortib ketmasligi;

O'rinlarini almashtirish shifrlash usuli bo'yicha boshlang'ich matn belgilarining matnning ma'lum bir qismi doirasida maxsus qoidalar yordamida o'rinlari almashtiriladi.Almashtirish shifrlash usuli bo'yicha boshlang'ich matn belgilari foydalanilayotgan yoki boshqa bir alifbo belgilariga almashtiriladi.

Gammalashtirish usuli bo'yicha boshlang'ich matn belgilari shifrlash gammasi belgilari, ya'ni tasodifiy belgilar ketma-ketligi bilan birlashtiriladi.Taxliliy o'zgartirish usuli bo'yicha boshlang'ich matn belgilari analitik formulalar yordamida o'zgartiriladi, masalan, vektorni matrisaga ko'paytirish yordamida. Bu yerda vektor matndagi belgilar ketma-ketligi bo'lsa, matrisa esa kalit sifatida xizmat qiladi.

O'RINLARNI ALMASHTIRISH USULLARI

Ushbu usul eng oddiy va eng qadimiy usuldir. O'rinlarni almashtirish usullariga misol sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

— shifrlovchi jadval;

— sehrli kvadrat.

Shifrlovchi jadval usulida kalit sifatida quyidagilar qo'llaniladi:

— jadval o'lchovlari;

— so'z yoki so'zlar ketma-ketligi;

— jadval tarkibi xususiyatlari.

Misol.

Quyidagi matn berilgan bo'lsin: T_0=AXBOROT_TEXNOLOGIYaLARINI_RIVOJLANTIRISH

Ushbu axborot ustun bo'yicha ketma – ket jadvalga kiritiladi:

A	O	X	G	A	_	J	I
X	T	N	I	R	R	L	R
B	_	O	Y	I	I	A	I
O	T	L	A	N	V	N	S
R	E	O	L	I	O	T	H

Natijada, 5x8 o'lchovli jadval tashkil qilinadi.

Endi shifrlangan matn qatorlar bo'yicha aniqlanadi, ya'ni o'zimiz uchun 4 tadan belgilarni ajratib yozamiz.

T_1=AOXG A_J I XTNI RRLR B_OY IIAI OTLA NVNS REOL

IOTH

Bu yerda kalit sifatida jadval o'lchovlari xizmat qiladi.

Sehrli kvadrat deb, katakchalariga 1 dan boshlab sonlar yozilgan, undagi har bir ustun, satr va diagonal bo'yicha sonlar yig'indisi bitta songa teng bo'lgan kvadrat shaklidagi jadvalga aytiladi.

Sehrli kvadratga sonlar tartibi bo'yicha belgilar kiritiladi va bu belgilar satrlar bo'yicha o'qilganda matn hosil bo'ladi.

Misol.

4x4 o'lchovli sehrli kvadratni olamiz, bu yerda sonlarning 880 ta har xil kombinasiyasi mavjud.Quyidagicha ish yuritamiz:

4	14	15	1
9	7	6	12
5	11	10	8
16	2	3	13

Boshlang'ich matn sifatida quyidagi matnni olamiz:

DASTURIY TILLAR va jadvalga joylashtiramiz:

T	A	R	D
_	I	R	L
U	I	T	Y
*	A	S	L

Shifrlangan matn jadval elementlarini satrlar bo'yicha o'qish natijasida tashkil topadi:

TARD _IRLUITY *ASL

Almashtirish usullari

Almashtirish usullari sifatida quyidagi usullarni keltirish mumkin:

- Sezar usuli;
- Affin tizimidagi Sezar usuli;
- Tayanch so'zli Sezar usuli va boshqalar.

Sezar usulida almashtiruvchi xarflar k va siljish bilan aniqlanadi. Yuliy Sezar bevosita k = 3 bo'lganda ushbu usuldan foydalangan.

k = 3 bo'lganda va alifbodagi harflar m = 26 ta bo'lganda quyidagi jalval hosil qilinadi:

A	→	D
B	→	E
C	→	F
D	→	G
E	→	H
F	→	I
G	→	J
H	→	K
I	→	L
J	→	M
K	→	N
L	→	O
M	→	P
N	→	Q
O	→	R
P	→	S
Q	→	T
R	→	U
S	→	V
T	→	W
U	→	X
V	→	Y
W	→	Z
X	→	A
Y	→	B
Z	→	C

Misol.

Matn sifatida KOMPYUTER so'zini oladigan bo'lsak, Sezar usuli natijasida quyidagi shifrlangan yozuv hosil bo'ladi: NRPSBXWHU.

Sezar usulining kamchiligi bu bir xil harflarningo'znavbatida, bir xil harflarga almashishidir.

PGP algoritmi esa 1991-yilda Filipp Simmerman (AQSh) tomonidan yozilgan va elektron pochta orqali kuzatiladigan xabarlarni shifrlash uchun ishlatilad igan PGP

dasturlar paketi yordamida amalga oshiriladi. FGP dasturiy vositalari Internet tarmog'ida elektron pochta orqali axborot jo'natuvchi foydalanuvchilar tomonidan shifrlash maqsadida keng foydalanilmoqda.

PGP (Pretty Good Privacy) kriptografiya dasturining algoritmi kalitli, ochiq va yopiq bo'ladi.

Ochiq kalit quyidagicha ko'rinishni olishi mumkin:

EDF2lpI4------BEIN PGP PUBLIC KEY BLOCK----------
Version: 2.6.3i
mQCNAzF1IgwAAAEEAnOvroJEWEq6npCLZTqssS5EscVUPV
aRu4ePLiDjUz6U7aQr
Wk45dIxg0797PFNvPcMRzQZeTxY10ftlMHL/6ZF9wcx64jy
LH40tE2DOG9yqwKAn
yUDFpgRmoL3pbxXZx91O0uuzlkAz+xU6OwGx/EBKYOKPTTt
DzSL0AQxLTyGZAAUR
tClCb21gU3dbhNvbiA8cmpzdFuQHNIYXR0bGUtd2Vid29ya
3MuY29PokA1QMF
h53aEsqJyQEB6JcD/RPxg6gtfHFi0Qiaf5yaH0YGEVoxcd-
FyZXr/Itz
rgztNXRUi0qU2MDEmh2RoEcDsIfGVZHSRpkCg8iS+35&Az
9c2S+q5vQxOsZJz72B
LZUFJ72fbC3fZZD9X9lMsJH+xxX9cDx92xm1IgIMT25S0x
2o/uBAd33KpEI6g6xv
----END PGP PUBLIC KEY BLOCK----

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kompyuterdagi va tarmoqdagi ma'lumotlarni himoyalashning bir qancha turlari va usullari mavjuddir. Ushbu usullardan foydalanish natijasida ma'lumotlarning xavfsizligi va yaxlitligi ta'minlanadi. Kompyuterdagi ma'lumotlarni himoyalashda foydalanuvchilar kriptografik va boshqa usullardan foydalanishib, o'zlarining shaxsiy va umumiy ma'lumotlarini himoyalashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Murodillo o'g'li, O. T., & Xayriddinov, S. B. (2024). PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(12), 100-104.

2. Murodullo o'g'li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.

3.. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).

4. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O 'ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO 'NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS, 1(1).

5. Sunatov, J. R. (2023, December). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic:"Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" (Vol. 1, No. 01).

6. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 73-79.

7. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). TA'LIMDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (MS POWERPOINT AMALIY DASTURIY TA'MINOT MISOLIDA). Talqin va tadqiqotlar, (28).

8. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

9. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.

10. Qodirov, F., & Suvonov, B. (2023). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. Solution of social problems in management and economy, 2(13), 168-172.

11. Iskandar o'g'li, S. B. (2023). TABIIY GAZNI QAYTA ISHLASH JARAYONINING INTELLEKTUALLASHTIRILGAN BOSHQARUVIDA NOANIQ MANTIQ ASOSIDAGI MODELDAN FOYDALANGAN HOLDA NAZORAT QILISH.

12. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). ADVANCED PEDAGOGICAL IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THE SIGNIFICANCE OF EXPERIENCES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. Talqin Va Tadqiqotlar, (28).

13. Asror o‘g‘li, A. O., & Rahmon o‘g‘li, S. E. (2024). TA’LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

14. Khayriddinov, S. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING PERSONAL INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.

15. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). SUN’IY INTELLEKTUAL TIZIMLARDA NOANIQ MANTIQNING AHAMIYATLILIGI VA UNING ANIQ MANTIQDAN FARQI. Interpretation and researches, (4 (26)).

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

TUPROQQA TASMALI ISHLOV BERISH TEXNOLOGIYASINI QO'LLASH ORQALI TEJAMKORLIKKA ERISHISH AHAMIYATI

Primkulov Begzod Sheraliyevich
t.f.f.d dotsent TMTI Mexanika fakulteti dekani
Xurramov Ro'ziboy Jo'ra o'g'li
TMTI Muhandislik va kompyuter grafikasi stajor o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda jahonda va yurtimizda ekologik, qishloq xo'jaligidagi muammolari, shamol hamda tuproq erroziyasi va uning oldini olish uchun qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish va suvni tejashga qaratilgan resurstejamkor texnologiyalardan bir qatorda tuproqqa tasmali ishlov berish haqida ma'lumotga ega bo'linadi. Tuproqqa tasmali ishlov berish yoki No-till va Strip-till tushunchalari paydo bo'lishi to'g'risida malumotlar bilan bir qatorda Stip-till, no-till texnologiyasining qo'llanish maqsadlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Qishloq xo'jaligi, agregat, texnologiya, no-till, strip-till, shamol eroziya, tuproq eroziyasi,

THE IMPORTANCE OF ACHIEVING INTEGRITY THROUGH THE APPLICATION OF SOIL STRIP-TILL TECHNOLOGY

Annotation: In this article, the world and our country will be divided into environmental, agricultural problems, wind and soil erosion, and resource-intensive technologies aimed at saving agricultural crops and water for its prevention, as well as information on taping processing into the soil. Along with information about ribbon cultivation or the emergence of the concepts of No-till and Strip-till, the application goals of Stip-till, no-till technology have been cited

Keywords: Agriculture, aggregate, technology, no-till, strip-till, wind erosion, soil erosion.

Kirish. So'ngi yillarda jahonda va yurtimizda tuproq erroziyasi va suvga bo'lgan ehtiyoj yanada ortib bormoqda, shu bilan birga qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sifatli yetishtirishga qarshilik qiluvchi omillar mavjudligi va aholini oziq ovqat mahsulotlari bilan taminlash dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Qishloq xo'jaligida suvni tejashga qaratilgan chora tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda ikkinchi ekin ya'ni takroriy ekinlar ekish

jadallik bilan o‘smoqda. [1]. Bu esa bizga tuproq va suv taqchilligini oldini olish maqsadida qishloq xo‘jaligida yerga ishlov berish usullarini o‘zgartirish orqali suvga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Tuproq eroziyasi (lot. erasio yemirilish, nurash) tuproqning eng unumdor yuqori qatlamlari va tuproq usti jinslarining atmosfera yog‘inlari hamda sug‘orish suvlari, shamol va boshqa ta’sirida yemirilish jarayoni bildiradi. Yuz berish darajasiga ko‘ra, tabiiy va jadallashgan (yemiradigan) turlarga bo‘linadi [2].

1-rasm Tuproq erroziyasi

Tabiiy tuproq eroziyasi nisbatan sekin kechib, tuproq tabiiy hosil bo‘lish jarayonida qayta tiklanib turadi. Jadallashgan tuproq eroziyasi insonning xo‘jalik faoliyati (madaniy o‘simliklarni o‘stirishda yerdan noto‘g‘ri, uquvsiz foydalanish, eroziyaga qarshi tadbir choralarga rioya qilmay yerlarni o‘zlashtirish, sug‘orish, chorva mollarni boqish, o‘rmonzorlarni yo‘q qilish, qurilish ishlarini olib borish va boshqalar) natijasida yuz berib, tuproq unumdorligini sezilarli darajada pasaytirib yuboradi. Ushba omillarning oldini olish uchun yerga ishlov berish usullari yangi resusrtejamkor texnologiyalardan foydalanish chora tadbirlari ishlab chiqilmoqda. Shulardan biri takroriy ekin ekishda yerga tasmali ishlov berish texnologiyasi kiradi.(2-rasm) Ushbu texnologiya qishloq xo‘jalik ekinlarini o‘stirish texnologiyasidan foydalanib, taxminan 15 yil davomida mavjud bo‘lib, AQSh, Kanada va Yevropa mamlakatlarida keng tarqalgan. [4]

2-rasm. Texnologiyaning chiziqli ishlash prinsipi

Bu texnologiyada makkajo‘xori, soya, qand lavlagi, paxta, kungaboqar, kartoshka, shuningdek, pomidor, karam va ko‘plab sabzavot ekinlari yetishtiriladi. Bugungi kunga qadar Strip-tilldan foydalanish bo‘yicha eng katta amaliy tajriba uning yuqori samaradorligini birinchi bo‘lib ko‘rgan amerikalik fermerlar tomonidan to‘plangan. Shuning uchun so‘nggi 10-12 yil ichida AQShning ko‘plab fermer xo‘jaliklari ushbu texnologiyaga o‘tdilar, mamlakatdagi 17 ta kompaniya Strip-till texnologiyasi uchun uskunalar ishlab chiqarishni tashkil etdi. Strip-till so‘zma-so‘z ma’noda yerga tasmali ishlov berish degan ma’noni anglatadi. Ushbu texnologiya klassik (an’anaviy) va nol ishlov berish (No-till) o‘rtasidagi kelishuvdir. Strip-till bilan egat faqat chiziqlar bilan o‘stiriladi va qishloq xo‘jaligi ekinlari ekiladi. Har bir chiziqli qatorning kengligi taxminan 20-25 sm. [6]

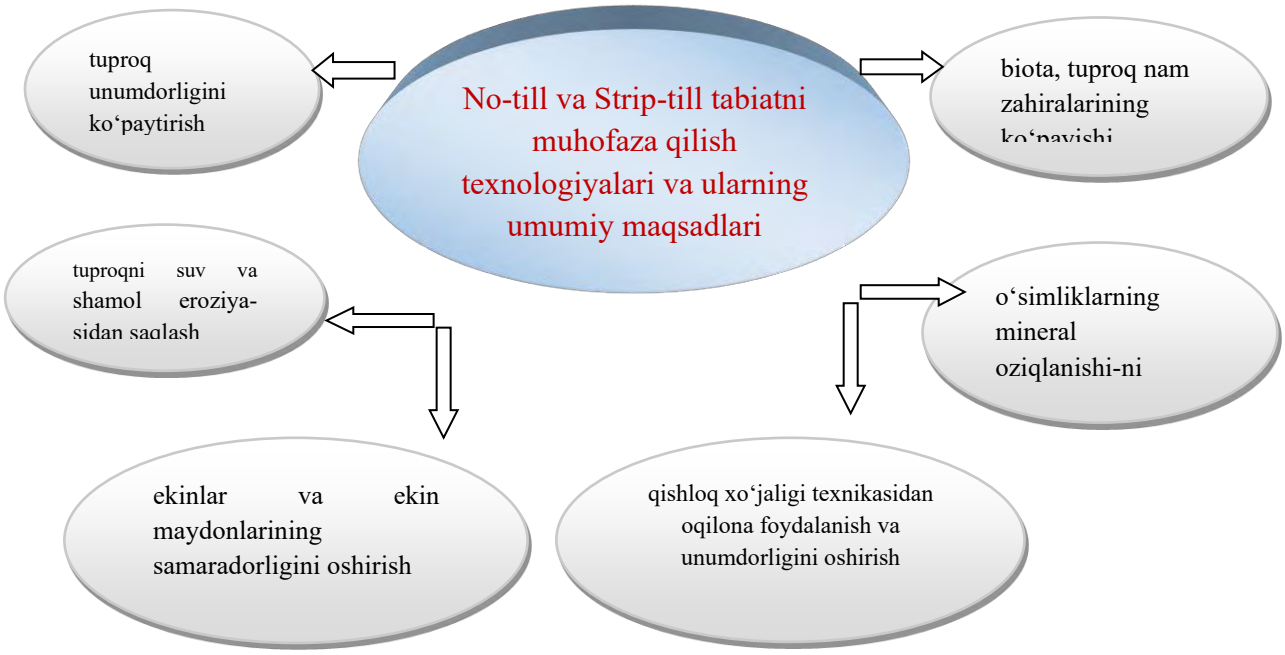

3-rasm Tasmali ishlov berish jarayoni

Ammo texnologiyani keng joriy etishga unumli zamonaviy ixtisoslashtirilgan tuproq ishlov berish uskunalarining etishmasligi to‘sqinlik qilmoqda. Strip-til qishloq xo‘jaligi texnikasi va ishchi kuchi xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi. Tuproq yuzasining atigi 30% ishlov berilganligi sababli, maydon birligi uchun traktor kuchiga bo‘lgan talab kamayadi va dala bo‘ylab kamroq o‘tish tufayli jihozlarning eskirishi kamayadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, qayta ishlash uskunalari narxi 70% gacha arzon. [4]. Kuzgi eng yuqori yuklamalarning yo‘qligi, bahorda ekishdan oldin tuproqni tayyorlash va bir vaqtning o‘zida bir nechta operatsiyalarni bajarish mehnat uchun iqtisodiy samarani kamayishiga olib keladi [3, 8]. Tuproqni bo‘shatish bilan dalaga chiziqli ishlov berish tirgakli yoki o‘rnatilgan Strip-till kultivator yordamida

amalga oshiriladi. 3-rasm. Ko‘pgina kultivatorlarning konstruktsiyalari qator oralig‘ini 37,5 dan 75 sm gacha o‘zgartirishga imkon beradi [5].

Natijalar. Qator oralig‘i qanchalik katta bo‘lsa, ekin maydoni shunchalik kichik bo‘ladi va yaxshi saqlanadi. Ekinlar kuzda yig‘ib olingandan keyin yoki ekishdan oldin bahorda chiziqlar bilan o‘stiriladi. Strip-till texnologiyasi aniq dehqonchilik tizimlaridan doimiy foydalanish bilan yaxshi natijalar beradi. Ushbu davrda kultivator bilan ishlov berilgan chiziqlar o‘simlik qoldiqlari bilan to‘ldirilishi mumkin va bu ishlov berilgan chiziqlarga ekishni juda qiyinlashtiradi. Tuproqqa ishlov berish, o‘g‘itlar qo‘llash va ekin ekishda, ayniqsa, erlari qiyin bo‘lgan dalalarda traktorni aniq boshqarish juda muhimdir. Ishni osonlashtirish uchun Strip-till kultivatorlari markerlar bilan jihozlanishi mumkin, ammo aniqroq ishlash uchun global kosmik navigatsiya uskunalaridan foydalanish tavsiya etiladi. Amaldagi navigatsiya tizimlarining aniqligi 2,5-3 sm bo‘lishi kerak nol texnologiya bilan kombinatsiya. No-till va Strip-till tabiatni muhofaza qilish texnologiyalarining asosini tashkil etadi, ular umumiy maqsadlarni ko‘zlaydi:

Xulosa. Strip-till texnologiyasidan foydalanilganda, asosiy o‘g‘itlar kuzda yoki bahorda chiziqli ishlov berish paytida qo‘llaniladi. Eng yaxshi variant - kuzgi dastur, chunki... bu holda o‘g'itlarning erishi va ozuqa moddalarining o‘simliklar uchun qulay shakllarga aylanishi uchun ko‘proq vaqt bo‘ladi. Ham mineral, ham organik o‘g'itlardan foydalanish mumkin, tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Strip-tilldan foydalanganda o‘g‘itlar samaraliroq qo‘llaniladi, shuning uchun o‘g‘itning

hisoblangan dozasini 20-30% ga kamaytirish mumkin. O‘g‘itlar urug'lar ostidagi tuproqqa bir yoki ikki darajadagi ishlov berish qo‘llanilishi mumkin. Strip-till texnologiyasi aniq dehqonchilik tizimlaridan doimiy foydalanish bilan yaxshi natijalar beradi. Kuzgi ishlov berishdan bahorgi ekishgacha ancha vaqt o‘tadi. Ushbu davrda kultivator bilan ishlov berilgan chiziqlar o‘simlik qoldiqlari bilan to‘ldirilishi mumkin va bu ishlov berilgan chiziqlarga ekishni juda qiyinlashtiradi. Tuproqqa ishlov berish, o‘g‘itlar qo‘llash va ekin ekishda, ayniqsa, yerlari qiyin bo‘lgan dalalarda traktorni aniq boshqarish juda muhimdir. Ishni osonlashtirish uchun Strip-till kultivatorlari markerlar (chiziq chizish uchun) bilan jihozlanishi mumkin, ammo aniqroq ishlash uchun global kosmik navigatsiya uskunalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar ro‘xati:

1. Strip-till nima? Tuproqqa yumshoq ishlov berishning ijobiy va salbiy tomonlari. URL: https://aggeek.net/ru-blog/chto takoe-strip-till-plyu

2. Alimova, F., Primqulov, B.,Boboniyozov, E. Parametres of the Strip-Tilling Working Bodies for Re-crops Sowing. AIP Conference Proceedings., 2022,2637,050007https://pubs.aip.org/aip/acp/articleabstract/2637/1/050007/2830905/Parametres-of-the-strip-tilling-working-bodies for?redirected From fulltext.

3. Кокунова И.В. Особенности использования логистического подхода в агропромышленном комплексе //Известия Великолукской государст-венной сельскохозяйственной академии. – 2015.

4. Кокунова И.В., Назарова О.В. Особенности применения логистической концепции на предприятиях АПК //Национальная Ассоциация Ученых. – 2015.

5. No-Til – шаг к идеальному земледелию /под. ред. В. Батурина. – Киев: Изд-во «Зерно», 2007. – 128 с.

6. Федоренко В.Ф. Повышение ресурсо- энергоэффективности агропромышленного комплекса: науч. изд. – М.: «Росинформагротех», 2014. – 284 с

GIMNASTIKA MASHG'ULOTLARIDA JAROHATLANISH

Husanov G'aybulla Usmanovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gimnastika o'yinlarida ehtiyotsizlik natijasida yuzaga keladigan turli xil jarohatlanishlar hamda ularga tez choralarni ko'rish haqida ma'lumot keltirilgan. Jarohatlanishni oldini olish chora-tadbirlari, jarohatlangan sportchi uchun birinchi ko'riladigan tez tibbiy yordamlar to'g'risida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: gimnastika mashg'uloti, snaryadlarda, maxsus otstruksiya, shikastlanish, jarohatlanish, aylanma harakat.

Аннотация: В этой статье представлена информация о различных травмах, возникающих в результате неосторожности в занятиях гимнастикой, и о том, как принять быстрые меры по их устранению. Описаны меры профилактики травм, первая помощь травмированному спортсмену.

Ключевые слова: гимнастическая подготовка, на снарядах, специальные препятствия, травмы, травмы, вращательные движения.

Annotation: This article provides information on various injuries that occur as a result of carelessness in gymnastics and how to take quick measures for them. Measures to prevent injury, first aid for an injured athlete are described.

Keywords: gymnastic training, in projectiles, special obstruction, injury, injury, rotational movement.

SHIKASTLANISHNING SABABLARI

Gimnastika mashg'ulotlarida nihoyatda xilma-xil mashqlar, shu jumladan, turmush va mehnat tajribacida kamdan-kam uchraydigan mashqlar ham qo'llaniladi.ular murakkab harakat faoliyatidan iborat bo'lib, ularni ijro etish esa o'ziga xos sharoitlar bilan bog'liq. Bu sharoitlarni belgilaydigai omillardan eng muhimi quyidagilardir:

1.snaryadlarda, maxsus otstruksiyalarda ijro etiladigan shaklan va mazmunan xilma-xil bo'lgan ko'p miqdordagi harakatlarning mavjudligi.

2.gavdaning fazodagi holati doimo o'zgarib turadigan aylanma harakatlarning ko'pligi.

3.uchib tushayotganda va yerga tushish chog'ida harakatlarni boshqara bilish.

Gimnastika mashg'ulotlarida shikastlanishga yo'l qo'maslik uchun xavfsizlik texnikasiga rioya qilishga qaratilgan butun choralar ko'rilishi kerak.

Quyidagilar shikastlanishning asosiy sabablari bo'lishi mumkin:

1.mashg'ulot tashkil qilish qoidalariga va mashg'ulot metodikasiga rioya qilmaslik.

2.jihozlar va inventarni vaqtida tekshirib turmaslik.

3.sanitariya-gigiena shartlarini buzish.

4.vrach nazorati yo'qligi yoki muntazam ravishda o'tkazib turilmasligi.

5.shug'ullanuvchilar o'rtasida tarbiyaviy ishlarning yetarli olib borilmasligi.

Shikastlanishning oldini olish maqsadida mashg'ulot va musobaqalar o'tkazishdan ilgari quyidagilar amalga oshirilishi kerak:

1) o'quv hujjatlarini (rejalar, otspektlarni) tayyorlab qoyish;

2) mashg'ulot joylarining sanitariya-gigiena talablariga qanchalar mosligini, shuningdek jihoz va inventarlar buzuq emasligini, shug'ullanuvchilardan har birining sport kostyumi va poyabzali xavfsizlik va gigiena talablariga qanchalvk muvofiqligini tekshirib ko'rish;

3) gimnastikachining sog'lig'i yomonlashishi oqibatida yoki biron boshka sabablar bilan sodir bo'lgan oradagi uzilishdan keyin mashg'ulotga, shuningdek musobaqalarda qatnashishga ruxsat berilganligi haqida vrachning ruxsatnomasi bor-yo'qligini tekshirib ko'rish.

Mashg'ulot o'tkazilayotgan vaqtda quyidagilar bajarilishi kerak:

1) mashg'ulot uyushtirshning barcha qoidalariga rioya qilish;

2) mashg'ulot oldidan har bir snaryadning mahkamlanadigan joylarinpng mustahkamligini, to'shaklarning snaryadlar oldiga qanday qoyilganligini, magneziya va kanifolning sifatini tekshirish;

3)zamonaviy o'rgatish metodlaridan foydalanish, mohirlik bilan ko'maklashish va straxovka qilish.

SHIKASTLANISHNING OLDINI OLISH CHORALARI

Yuqorida qayd etilganidek, mashg'ulotlarning yomon tashkil etilishi shikastlanishga asosiy sabablardan hisoblanadi.

Shu jihatdan o'qituvchi va trenerga quyidagilar tavsiya etiladi:

1.har bir mashg'ulotning jadvali va rejaiga qat'iy rioya qilish.

2.shug'ullanuvchilarda ongli intizomlilikni tarbiyalash, ulardan hamma ko'rsatmalar bajarilishini talab qilish.

3.har bir shug'ullanuvchining xatti-harakatlarini muntazam nazorat qilishni ta'minlash, ularga ko'p kurashntg bir turidan ikkinchisiga o'zbilarmonlik bilan o'tishga ruxsat bermaslik.

4.shug'ullanuvchilarni snaryadlar, depsinish va yerga tushish joylari yaxshi ko'rinib turadigan joylarga qoyish.snaryadlarni shug'ullanuvchilar bir-biriga tegib ketmaydigan qilib o'rnatish.

HIMOYALANISH VA YORDAM KO'RSATISH

Gimnastika mashg'ulotlarida straxovka qilish va yordam ko'rsatish gimnastika mashqlari texnikasini bilib olish vazifasini muvaffaqiyatli hal etishgagina emas, balki shikastlanish roy berishiga ham yo'l qoymaslik imotini beradi.

Mashq bajaruvchi mashq bajarayotib muvaffaqiyatsizlikka uchraganda o'qituvchi yoki gimnastikachi unga vaqtida yordam berishga tayyor turishini straxovka qilish deb tushunish kerak.

Straxovka qilishdan yordam ko'rsatishning farqi shundaki, yordam ko'rsatganda qo'llab yuborish, turtki berib to'rish, shug'ullanuvchi (bajarayotgan harakat traektoriyasi boylab uni «surib borish» nazarda tutiladi.

Straxovka qilish va yordam ko'rsatish ayniqsa qaltisroq harakatlar bajarilayotganda anchagina psixologik ahamiyatga ega bo'ladi.

Turli gimnastika mashqlari texnikasini o'zlashtirayotganda jismoniy yordam ko'rsatish shug'ullanuvchilarda aniq harakat tasavvurining shakllanishiga ko'maklashadi.

Quyidagilar jismoniy yordam ko'rsatishning asosiy turlariga kiradi:

A) harakat boylab «surib borish»;

B) harakatping eng qiyin qismida ozginagina ko'maklashib yuborish;

V) shug'ullanuvchini statik holatlarda qo'llab-qo'ltiqlash.

«surib borish» harakatni bir butun holda o'rganib olishni osonlashtiradi. «surib borish» dan foydalanilganda o'qituvchi o'quvchining faoliyatini bo'zmaydigan darajada jismoniy kuch sarflab yordam berishi lozim.ozpshagina yordamlashib (turtki berib) yuborish harakatning alohida fazalari bajarilayotganda qo'llaniladi, xolos.

Shug'ullanuvchi dastlabki, oraliq va pirovard holatlarda bo'lganida, aynnksa gimnastikachi kuchini hali yetarlicha to'g'ri sarflay olmaydigap vaqtlarda trener uni qo'llab-qo'ltiqlab turadi.

Qo'llab -qo'ltiqlash paytida gimnastnkachining gavdasi snaryadga nisbatan to'g'ri holatda (masalan, osilish, tayanish) bo'lishiga ko'maklashiladi yoki kerakli vaqtda qo'llarni ko'chirib tutishga imot yaratib beriladi.chunonchi, oldinga siltanib turib orqaga aylanishni (bruslarda) o'rganayotganda o'qituvchi shug'ullanuvchini oldinga siltanishning eng yuqori nuqtasida tutib turadi, aylanishdan keyin unga qo'llarini yog'ochlarga o'z vaqtida va to'g'ri qoyib olishiga yordam beradi.

Jismoniy yordamniig turli xillaridan foydalanish natijasida gimnastikachida to'g'ri harakat tasavvurlari shakllanadiki, bu tasavvurlar mashqlarni mustaqil bajarish jarayonida muhim rol oynaydi.mashqlarni ijro etish texnikasi takomillasha borgan sari o'quvchilarga yordamlashishda sarflanadigan kuch darajasi kamaya borib, keyinchalik mutlaqo to'xtatiladi.

Tayanib sakrash, snaryadlardan sakrab tushish va boshqa mashqlarni bajarishda, odatda shug'ullanuvchilarning bilagi yoki yelkasidan tutib qo'llab-qo'ltiqlanadi.goho qo'llab-qo'ltiqlashda ikki kishi qatnashadi.baland snaryadlarda qo'llab-qo'ltiqlab turish uchun maxsus kursilarga, ba'zan esa otga, kichik otga va hokazolarga chiqib olinadi.

Gimnastika mashg'ulotlarida straxovka kamarlari (lonjlar), porolon to'shalgan chuqurchalar va boshqa texnik vosntalar keng qo'llaniladi. Qaltisroq mashqlarni o'rganishning dastlabki bosqichlarida ko'pincha o'kuvchilarning ko'llarini snaryadlarga maxsus sirtmoqlar yordamida mahkamlab qoyiladi.

Texnik vositalar yordamida straxovka qilishga katta ahamiyat berish bilai birga, bu ishda haddan oshib ketmaslik kerak, chunki o'quvchi yordamsiz bir narsa qilishga bora-bora o'zida bo'lgan ishonchii yo'qotib qoyadi, ba'zi o'quvchilarda esa haddan tashqari qo'rquv paydo bo'ladi, natijada ular shikastlanib qolishlari ham mumkin. Yordam ko'rsatish va straxovka qilish priyomlaridan zarur vaqtlarda mohirona foydalanish o'rgatish muhlatini qishartiradi va shug'ullanuvchilarga psixologik to'siqlardan o'tib olishda (qo'rquvni yengishda) jiddiy yordam ko'rsatadi.

Asabi mustahkam bo'lgan shug'ullanuvi qo'rquv paydo bo'lish bilan bog'liq bo'lgan barcha qiyinchiliklarni tezda yengib keta oladi.

Bu salbiy hissiyotga qarshi mashqlarning qaltislik darajasini asta-sekin oshirib borish yo'li bilan kurashish kerak. Bunga esa o'rganilayotgan mashq strukturasini o'zgartirish yo'li bilan, snaryad balandligini asta-sekin oshira borish, jismoniy yordam ko'rsatish darajasini kamaytirish, masalan, qo'lda ushlab ishlatiladigan kamar yordamida straxovka qilishdan faqat qo'l bilan straxovka qilishga o'tish yo'li bilan erishish mumkin.

Mashq noto'g'ri bajarilsa, gimnastikachiga shu elemeitni darhol takrorlash tavsiya etiladi. Qo'rqayotgan elementini bajarishga o'quvchini undash uchun o'qituvchilar har xil yo'l tutishadi. Ba'zi hollarda shug'ullanuvchilarni qo'rqadigan hech narsa yo'qligi va straxovkaning pishn. Ekanligiga ishontirishga harakat qilinadi, ba'zan esa buyruq beriladi. Ba'zan esa gimnastikachining asab tizimsining tiklash maqsadida, o'rgatishni bir oz to'xtatgan ma'qul.

Straxovka qilish va jismoniy yordam ko’rsatnsh bir-biri bilan bog’liq. Mashqlar mustaqil bajarilib, jismoniy yordam ko’rsatish bilan straxovka qilish minimal darajada bo’lganida esa o’zini straxovka qilish hal qiluvchn ahamiyatga ega bo’lib qoladi.

Mashqlarni mustaqil bajarishni boshlar ekan, shug’ullanuvchi o’zini straxovka qilish usullarini bilib olishi zarur. Shug’ullanuvchi straxovka vositalari yordamida mashq qilayotganida straxovka qiluvchi kishi mashq batamom tugagunga qadar shug’ullanuvchini e’tibor bilan kuzatib turishi, yerga tushishini, ayniqsa yaxshilab kuzatishi zarur, chunki biron muvaffaqiyatsizlik natijasida qulab tushib, shikastlanishlar yuz berishi mumkin.

Straxovka qilish usullari straxovka qiluvchining va o’quvchining individual xususiyatlariga (boyi, vazni, jismoniy kuchi, harakat reaktsiyasining tezligi, kaftlarining o’lchami va hokazolarga)borli..

Straxovka qiluvchi quyidagilarni bajarishi shart:

A)mashq texnikasini yaxshi bilish va sharoitga qarab straxovka qilish hamda yordam ko’rsatishga qulay joyni tanlay bilishi;

B)straxovka turlaridan, gimnastikachiniig mashq qilishiga halaqit bermay, mohirona foydalanish;

V)o’quvchilarning individual xususiyatlarini bilishi.

Shikastlanishlarning oldini olish maqsadida shug’ullanuvchilardan so’rash yo’li bilan o’rganiladigan harakatlar texnikasi (snaryadni qoyib yuborish, gavda yozish, siltama harakatlar va hokazolar vaqti) haqida o’lar qanchalik bilimga ega ekanliklarini aniklab olgan ma’qul. Ayniqsa, charx aylanishlar (halqalarda, turniklarda) bilan bog’liq harakatlarni bajarish oldidan umumiy va maxsus chigil yozish mashqining yetarlicha qilinmasligi shikastlanish sabablaridan biri bo’lishini yoddan chiqarmaslik lozim.mashg’ulotlarda sakrash va anchagina baland joylardan sakrab tushish mashqlariga ham haddan ortiq berilib ketmaslik kerak.

HIMOYALANISH VA YORDAM KO’RSATISH USULLARINI O’RGATISH

Shug’ullanuvchilar gimnastika mashqlari texnikasini o’zlashtirib borish bilan parallel ravishda o’qituvchi rahbarligida jismoniy yordam ko’rsatish va straxovka qilish usullarini ham o’rganishlari kerak.o’qituvchi oldin straxovka qilish va yordam ko’rastish usullarini yangi elementni o’rgatish jarayonida ko’rsatib va tushuntirib beradi. Keyin har bir o’quvchi yordam ko’rsatish va straxovka qilishga qoyiladi, o’qituvchi esa mashq qilayotgan u o’quvchining narigi tomonida turib straxovka

qilish bilan bir vaqtda straxovka qilish uchun turgan o'quvchi o'z vazifasini qanchalar uddalayotganini kuzatib boradi.

O'quvchi yordam ko'rsatish va straxovka qilish usullarini bilib olganiga ishonch hosil qilgandan keyin o'qituvchi shu o'quvchiga o'rtoqlarini straxovka qilishni ishonib topshirishi mumkin, ammo o'qituvchi xatoga yo'l qoyilganini sezib qolsa mashq bajaruvchiga yordamga kelish uchun tayer turishi ksrak.

O'quvchilar straxovka qilish va yordam ko'rsatish ko'nikmalarini mustahkam egallab olganlaridan keyingina, o'qituvchi ularga bir-birini, mustaqil straxovka qilishni ishonib topshirsa bo'ladi. Biroq, o'qituvchi har gal navbatdagi o'quvchiga straxovka qilishga ijozat berish oldidan, undan qanday straxovka qilmoqchi ekanini so'rab ko'rishi kerak. O'quvchilar bajarilayotgan mashqda qanday straxovka qilishni yaxshi bilsalar ham, o'qituvchi straxovka qilayotganlarni diqqat bilan nazorat qilib turishi kerak. Straxovka qilayotgan o'quvchiga qoyiladigan talab mashq bajaruvchiga bo'lgan talabdan qattiqroq bo'lgani ma'qul. Straxovka qiluvchini salgina xatosi shikastlanishga sabab bo'lishi mumkin.

Charchagan yoki lohasroq bo'lib turgan o'quvchini straxovka qilishga qoyish qat'iyan man etiladi.

Shug'ullanuvchilarga himoyalash va yordam ko'rsatishning barcha usullarini o'rgatish kerak.bunda gimnastika mashqlarining har birida shu mashqning o'zigagina xos straxovka qilish xususiyatlari, xavfsizlik choralari, shuningdek, o'zini straxovka qilish usullari mavjudligini yoddan chiqarmaslik lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, sport turlari ichidan gimnastikada turli xil jarohatlanish holatlari kuzatilib turadi. Bunday jarohatlanishlarning oldini olish uchun sport mashg'ulotlarini o'tkazayotgan paytda ehtiyotkorlikni oshirish zarurdir. Gimnastika mashg'uloti vaqtida jarohatlanish holati uchrab turganda jarohatlangan sportchiga birinchi tez tibbiy yordamni ko'rsatish juda ahamiyatli hisoblanadi. Maqolada shunga o'xshash vaziyatlar va ularni bartaraf etish haqida so'z yuritilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Gaka, A.M. (2018) "Bolalar shikastlanishi". Shimoliy Amerika radiologiya jamiyati.

2. Elmagd, M.A. (2016) "Umumiy sport jarohatlari".

3. Safarova Rokhat G. Ways and factors ofoptimization of the content of general secondary education in today's world // Obrazovanie cherez vsyu jizn: neprerьıvnoe obrazovanie v interesax ustoychivogo razvitiya. 2012. №2 (eng). URL:

https://cyberleninka.ru/article/n/ways-and-factors- ofoptimization-of-the-content-ofgeneral-secondary-education-in-today-s-world (data obraщeniya: 09.05.2022).

4. Muxitdinova N.M. Abitova J.R. Mexanizmы intellektualnogo razvitiya doshkolnikov s pomoщыyu fizicheskix zanyatiy // Problemы pedagogiki. - 2020- № 3 (48) s 79-81

5. Muxitdinova N.M. Metodologiya fizicheskix uprajneniy i igr v doshkolnix obrazovatelnых organizatsiyax // Problemы nauki-2020-№9 (57) s 81-83

MUSTAQIL O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTINING IJTIMOIY FALSAFIY NEGIZLARI (1991-2016)

Usmanova Shohsanam
Igamberdiyev Doniyorjon
Andijon davlat pedagogika instituti Katta o‘qituvchilari
Rasulov Muslimbek, Abdulahatov Murodjon, Umidjonov Diyorbek
Andijon davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada mustaqil O‘zbekiston taraqqiyoti va uning falsafiy negizlari hamda Yangi O‘zbekiston strategiyasi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar. Mustaqillik, kommunistik mafkura, demokratik davlat

Абстрактный. В данной статье говорится о развитии независимого Узбекистана и его философских основах, а также о стратегии Нового Узбекистана.

Ключевые слова. Независимость, коммунистическая идеология, демократическое государство.

Abstract. This article talks about the development of independent Uzbekistan and its philosophical foundations, as well as the strategy of New Uzbekistan.

Keywords. Independence, communist ideology, democratic state.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, falsafa fani oldida uni kommunistik mafkura asoratlaridan tozalash, jamiyat taraqqiyotining qonuniyatlarini falsafiy tahlil etish, milliy istiqlol g‘oyasining ilmiy nazariy asoslarini ishlab chiqish, respublikada shakllanayotgan huquqiy, demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining rivojlanish xususiyatlarini ochib berish kabi vazifalar paydo bo‘ldi. O‘zbekiston Prezidenti I. A. Karimov 1998-yilda „Tafakkur“ jurnali bosh muharririning savollariga bergan javobda yangi jamiyatni bunyod qilishda milliy mafkura va u tayanadigan milliy Falsafaning roliga katta baho berar ekan, g‘oyaga qarshi faqat g‘oya, fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat ma’rifat bilan bahsga kirishish kerakligini ta’kidladi.

Hozirgi davrda respublika faylasuflari oldida ijtimoiy voqelikning qonuniyatlarini tadqiq etish, mamlakatning istiqboli uchun xizmat qiluvchi g‘oyaviy zaminni yaratishdek muhim vazifalar turibdi. O‘zbekistonda falsafa bo‘yicha ilmiy izlanishlar oliy o‘quv yurtlari falsafa kafedralarida, falsafa va huquq institutida olib boriladi. O‘zbekiston milliy universitetida falsafa fakulteti mavjud. Respublikada O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati faoliyat ko‘rsatmoqda.

XX arning so‘nggi o‘n yilligi insoniyat tarixida yangi davrni boshlab berdi. Totalitarizm, ma’muriy-buyruqbozlik va zo‘ravonlik g‘oyalariga tayangan sotsializm barbod bo‘ldi. G‘ayriinsoniy g‘oyalar tashviqotchisi bo‘lgan kommunizm mafkurasi inqirozga uchrab, mustamlakachilikning so‘nggi qo‘rg‘onlari quladi. Bashariyat taqdirida inson va jamiyatni ozod etishning yangi bosqichi, yalpi yangilanishlar jarayoni boshlandi. Bunday tarixiy o‘zgarishlar dunyo iqtisodiy, ma’naviy hamda ijtimoiy-siyosiy jarayonlarining ilgari misli ko‘rilmagan keng miqyosli yangilanishlar pallasiga kirganligining ravshan ifodasidir. Umumjahoniy yangilanishlar jarayoni avval muayyan mamlakat, keyin bir guru h davlatlar, oxir-oqibatda barcha mamlakatlar taqdiriga, jamiyatlar va jamoalar, alohida insonlar hayotiga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsata boshladi. Dunyo yangilanishlari jarayoniga har bir davlat o‘z taraqqiyot k o‘ lami, ilmiy- ma’rifiy va ma’naviy saviyasi, kamoloti darajasidan kelib chiqqan holda kutila boshladi. O‘zbekiston umumplanetar o‘zgarishlar jarayonlari oqmida o‘zining betakror ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy yangilanishlari dasturiga ega bo‘lgan mamlakat sifatida o‘ziga xos va o‘ziga mos mavqe egalladi. Yangi sivilizatsiya va insoniyat taraqqiyotiga kuchli ta’sir o‘tkazishga qodir bo‘lgan davlat sifatida o‘zining keng imkoniyatlarini namoyon eta boshladi. O‘zbekistonda amalga oshirilgan favqulodda keng ko‘lamdagi ishlar hozirgi zamon jahon sivilizatsiyasi bilan mushtarak ekanligi alohida qayd etilishi lozim.

O‘zbekiston tashqi xalqaro munosabatning teng huquqli a’zosi sifatida BMT barqaror taraqqiyot maqsadlari bilan hamohang holda rivojanish yo‘liga tushib olib, bu borada o‘ziga xos o‘rni va ahamiyatini, yanada muhimi, ibratli tajribasini butun dunyoga ko‘rsata oldi. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi ushbu muhim taraqqiyparvar jarayon uzluksiz davom etayotganidan dalolat. Yangi O‘zbekistonda mutlaqo yangi milliy huquqiy tizim shakllanmoqda. Bu davrda «inson, uning huquqlari, erkinliklari, ayniqsa, qadri – eng muhim qadriyat» degan tamoyil e’tirof etilmoqda.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining hayotga tizimli va izchil tatbiq etilishi demokratik islohotlarni yangi sifat bosqichiga olib chiqmoqda. Bu, birinchi o‘rinda, «Inson qadri uchun» degan ustuvor tamoyilni to‘la ro‘yobga chiqarishni nazarda tutadi. Qayd etish kerakki, «inson qadri» — fuqarolarning tinch va xavfsiz hayotini, asosiy huquq va erkinliklarini, bosqichma-bosqich munosib turmush sharoitini ta’minlash va zamonaviy infratuzilmani yaratish, mamlakatning har bir fuqarosi uchun malakali tibbiy xizmat ko‘rsatish, sifatli ta’lim, ijtimoiy himoya va sog‘lom ekologik muhitni yaratish demakdir. Bunga, eng avvalo, «Yangi O‘zbekiston – xalqchil va insonparvar davlat» g‘oyasi va «inson – jamiyat – davlat» tamoyilini

hayotga faol tatbiq etish, Prezident, Parlament va hukumat o‘rtasida vakolatlarni aniq taqsimlash, hokimiyatlar bo‘linishi Tizimida o‘zaro tiyib turish va muvozanatni mustahkamlash, erkin va adolatli Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, zamonaviy xalqaro hamjamiyatda o‘zining munosib o‘rnini topish orqali erishiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘XATI (REFERENCES):

1.Falsafa. Qomusiy lug’at. - T., “Sharq”, 2004 yil.

2. J.Tulenov Jamiyat falsafasi. Oltinchi bo’lim. - T., 2001 yil.

3. Falsafa. O’quv qo’llanma. E.Yusupovning umumiy tahrir ostida. - T.,“Sharq”, 1999 yil.

4. Falsafa (Matbua Axmedovaning umumiy tahriri ostida) - T., “O‘zbekiston filasouflari Milliy jamiyati” nashriyoti, 2006 yil

5. Jahon falsafasi tarixidan lavhalar.1-kitob. – Toshkent , 2004. – B.43

6. Shavkatovna, U. S. (2022). ZAMONAVIY TA'LIM MUXITIDA TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH TIZIMININI TAKOMILLASHTIRISH. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(2), 136-139.

7. Usmanova, S. (2022). TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHDA AKSIOLOGIK PEDAGOGIKADAN SAMARALI FOYDALANISH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(7), 121-123.

8. Usmanova, S. (2022). Talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda pedagogik aksiologiyani ahamiyati. Евразийский журнал академических исследований, 2(10), 51-55

9. Shavkatovna, U. S. (2022). ZAMONAVIY TA’LIMDA ILMIY PEDAGOGIK MUHITNING TALABALAR DUNYOQARASHIGA TA’SIRI: MUAMMO VA YECHIMLAR

GIMNASTIKA RIVOJLANISHINING TARIXI

Husanov G'aybulla Usmanovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gimnastika sport turining kelib chiqishi, rivojlanishi va shakllanishi haqida so'z yuritilgan. Bu sport turiga nisbatan e'tiborning boshqa chet mamlakatlarida qanchalik yuksakligi va unga insonlarning qiziqishi haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, gimnastika, mashg'ulot, yog'och moslama, harakatchan o'yinlar, harbiy mashq.

Аннотация: В данной статье рассказывается о зарождении, развитии и становлении вида спорта гимнастика. Было разъяснено, какое внимание уделяется этому виду спорта в других зарубежных странах и интерес к нему людей.

Ключевые слова: физкультура, гимнастика, тренировки, деревянные снаряды, подвижные игры, военная подготовка.

Annotation: This article talks about the origin, development and formation of the sport of gymnastics. It was explained how much attention is paid to this sport in other foreign countries and people's interest in it.

Keywords: physical education, gymnastics, training, wooden equipment, mobile games, military training.

Jismoniy tarbiya sifatida gimnastika juda ko'p vaqtdan buyon rivojlanib kelgan. Gimnastikaning rivojlanishi janglarni olib borish usullarining, jamiyat tuzilishining o'zgarishlariga va inson to'g'risidagi ilmlarni rivojlanishiga uzviy bog'liq bo'lib kelgan.

Qadimlardan, Qadimiy Sharqda gimnastik mashg'ulotlari qo'llanib kelingan. Qadim Gretsiyada ham gimnastika jismoniy tarbiya sifatida qo'llanilgan. Greklar gimnastika deb butun bir jismoniy tarbiya tizimini atashgan, lekin yoshlarning jismoniy tarbiyasiga va ularni musobaqalarga tayyorlashga alohida e'tibor berishgan. Shuning uchun birinchi tizimni gimnastika, ikkinchisini esa agonistika deb atashgan. qadimiy greklarning mashg'ulotlariga yugurish, sakrash, har xil predmetlarni otish, suzish, bug'doy to'ldirilgan qoplarni urish kirar edi. Keyinchalik gimnastika Kadimiy Rimda harbiy qismning jismoniy tarbiyasini kuchaytirishda juda rivojlanadi. Bu yerda maxsus gimnastik moslamalar qo'llaniladi, masalan, otda chavandozlarning

yurishini o‘rgatish uchun yog‘och ot, nayza, pichoq sanchishni o‘rgatish uchun yog‘och moslamalar, dushman istehkomini zabt etish uchun zina va narvonlar.

XXI asrda gimnastika, ya’ni jismoniy tarbiya san’atn haqida birinchi bor qo‘llanma chop etildi. U harbiy, tibbiy va atletik qismlarga bo‘lingan edi. qo‘llanmada jismoniy tarbiyaning asosi deb dushmanni mag‘lub etishga intilishga bog‘lamasdan, faqat organizmni rivojlantirishga yo‘naltirilishi hisoblanardi. Gimnastik mashg‘ulotlarining keyingi davrlarda rivojlanishi, maxsus gimnastik snaryadlarnning qo‘llanilishi bilan bog‘liq.

XVIII-XIX asrlarda pedagogik va gigiyenik gimnastikaning rivojlanishiga mashhur pedagoglar J.Russo va Pestalotsining ta’siri bo‘ldi. Inson tanasini chiniqtirish va mustahkamlash, uning kuchini va imotiyatlarini rivojlantirishning birinchi omili va sharti.

U mazkur mashg‘ulotlar bilan tanani chiniqtirish orqali insonni xayotga tayyorlaydi, aqlan rivojlantiradi va sog‘ligini mustahkamlaydi. Pestalotssi eng yaxshi mashg‘ulot deb bo‘g‘inlar harakatlantirishini e’tirof etgan. Bo‘g‘inlar gimnastikasini har xil harakatchan o‘yinlar va mehnat bilan to‘ldirgan. Pestalotssi gimnastika nazariyasi va usullarining asoschisi deb hisoblanadi.

XVIII asrning ikkinchi yarmida Germaniyada, Fit va Guis Mut» boshchiligida gimnastikaning yangi tizimi tashqil etildi. Ular snaryadlarda gimnastik mashg‘ulotlarni o‘tkazish texnikasi, ushbu texnika asosida o‘rgatish, tarbiya etishni ishlab chiqishdi.

Chuts Muts o‘zining nazariyasida snaryadlarda harakatlanish va mashg‘ulotlarni guruh bo‘lib bitta komandaga asosan o‘tkazishni olg‘a surdi, gimnastik mashg‘ulotlar texnikasini va metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqdi.

XIX asrda gimnastikaning nazariy asoslari shakllandi va u milliy burjuaziya shaklida rivojlandi. Bu davr janglarni olib borish usullarini aniq va tezkor, baravariga buyruqlarining bajarilishini talab etardi. Ushbu harakatlarni bajarishga gimnastik mashg‘ulotlar, boshqa sport o‘yinlariga nisbatan qo‘l kelardn. Gimnastika mashg‘ulotlarining organizmga ta’sirini aniqroq belgilash va hisoblab chiqish mumkin edi. Shuning uchun usha davr pedagog va vrachlariga, yoshlarni jismoniy tarbiyalashda gimnastika yagona to‘gri yo‘l deb hisoblangan. XIX asrning birinchi yarmida uchta milliy gimnastika tizimi - nemis, fransuz va shved tizimlari shakllandi. Ushbu tizimlarda uch yo‘nalish aniqlandi.

1. Asosan, maxsus gimnastika snaryadlarida (nemis tizimi), murakkab harakatlanishlarni egallashga yo‘naltirilgan gimnastika. Keyinchalik undan sport gimnastikasi kelib chiqqan.

2. Harbiy mashqlar gimnastikasi (fransuz tizimi), keyinchalik undan harbiy-dala va maxsus gimnastika shakllangan

3. Nemis gimnastika tizimi - gimnastik snaryadlarda kuch, chaqqonlik, tanani har xil xolatda boshqarishni talab etuvchi mashg‘ulotlardan iborat edi. Fridrix Yan - nemis milliy gimnastikasi asoschisi va tashqilotchisi bo‘lgan. U o‘z o‘quvchilarini juda ko‘p marotaba mashg‘ulotlarni takrorlatib, ularda irodani, kat’iylikni, kuchni rivojlantirmoqdaman deb o‘ylardi. Shu bilan u kuchni, irodani rivojlantirish va ko‘paytirishga - murakkab harakatlarni juda ko‘p marotaba takrorlash yordamida yetishish mumkin deb ishonardi. Yan o‘quvchilari gimnastika mashg‘ulotlarining texnikasiga asosiy e’tiborni qaratishgai. Yan va uning o‘quvchilarining gimnastika tizimi tugallanmagan edi, chunki ular tizimning o‘quv jarayonini ishlab chiqishmagan edi.

A.Shpiss mazkur tizimni, maktablarda dars berishga mosladi va shu bilan ushbu tizimni ishlab chiqishni yakunladn.

Ushbu tizimning o‘ziga xos tomoni shundan iboratki, Shpiss mashg‘ulotlarning qiyinligi va murakkabligi buyicha va har xil yoshga qarab to‘rt darajaga bo‘lgan, lekin bolalarning jismoniy rivojlanishi darajasini hisobga olmagan. O‘zining metodik qo‘llanmalarida, u mashg‘ulotlar o‘qituvchilarning jiddiy nazorati ostida o‘tkazilishni talab etardi. Bu kelgusi harbiy xizmatga juda kerak bo‘lgan intizomni tarbiya qilardn. Lekin gimnastika bunaqa qarash, bolalarda tashabbuskorlikni so‘ndirardi, ularning shaxsiy ravishda rivojlanishiga halaqit berardi va asosiysi, ushbu davrning pedagogik ta’limotiga to‘g‘ri kelmas edi. P.SLestgaft o‘zining "Jismoniy tarbiya yo‘riqnomasida" nemis gimnastikasini, aniqrog‘i Shpissenn tanqid qilgan.

Fransiyada polkovnik Amorosole va uning izdoshlari tomonidan fransuz gimnastikasining tizimi tuzilgan edi. U asosan harbiy mashqlardan iborat edi - yurish, yugurish, sakrash, suzish, otish, qilichbozlik, yaradorlarni ko‘tarish. Bundan tashqari Amorosole o‘zining gimnastikasiga ashula, musiqa ishtirokida tayyorlov mashg‘ulotlarini va qo‘l mehnatini kiritgan edi. Mashg‘ulotlarda Amorosole snaryadlar (narvon, tayoq)ni kam kuch sarf etib, tez va chaqqon olib yurishni talab etardi. Ushbu mashg‘ulotlar tarbiyalanuvchilarda Vatanga nisbatan vatanparvarlik xis-tuyg‘uni uyg‘otish maqsadida musiqa ishtirokida bajarilishini talab etardi. Amorosole gimnastikasi boshqa mamlakatlarda ham ommalashdi.

Shved gimnastikasi gigiyenik yo‘nalishda edi va ko‘p mamlakatlarda asosiy gimnastika maktabi sifatida keng tarqaldi. Bu tizimning asoschilari P.Ling va Y.Ling edi. Daniya ushbu davrda Yevropaning rivojlangan mamlakatlaridan biri edi va u yerda 1779 yili birinchi gimnastika jamiyati va instituti tashqil etilgan edi.

Keyinchalik Stokgolmda maxsus institut ochildi. Ushbu institutda P.Ling o‘zining jismoniy tarbiya usullarini qo‘llar edi. Jismoniy tarbiya uchun odam tanasining rivojlanishiga va mustahkamlanishiga olib boruvchi mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanish kerak deb hisoblardi. Lo‘ndasini aytganda gimnastikaning maqsadi, insonni sog‘lomlashtirish va tanasini mustahkamlash. P.Ling, gimnastika darslari tizimini ishlab chiqdi, bir qator yo‘riqnomalar yozdi, mashg‘ulotlarni sistemalashtirdi va maxsus snaryadlarni kiritdi.

Shved gimnastika mashg‘ulotlari anatomik belgilar bo‘yicha, (badanning qismlari bo‘yicha) bir nechta klassifikatsiyaga bo‘linardi. qo‘l, oyoqlar va badanni aniq joylashishiga juda katta e’tibor berilardi.

Tanqidchilar shved gimnastikasini - xarakat gimnastikasi emas, ko‘rgazma gimnastikasi deb atashar edi.

Shved gimnastikasi tufayli, gimnastikaga shved devori, shved skameykasi, ot, arqon kabi snaryadlar (moslamalar) kirib keldi.

Shved gimnastikasi tizimining gigiyenik yo‘nalishi, badanni anatomik tuzilishiniig harakat shakllariga bog‘liqligi, darslarning maxsus ishlab chiqilgan tizimlari, mashqlarning xilma-xilligi, mashg‘ulotlarni o‘tkazish uchun metodik qo‘llanmalarning borligi, shved gimnastikasining nemis gimnastikasidan ajralib turishini va ustunlignni ko‘rsatar edi. Shuning uchun shved gimpastikasi ko‘pchilik orasida tan olindi va keng tarqaldi.

XXI - asr oxirlarida Legsfat I.F.(Rossiya) va Demeni J (Fransiya) shved tizimini ilmiy tanqid qilishdi.

Avstro-Vengriya va Chexiyada "Sokolskoye dvijeniye" va gimnastikaning Sokol tizimi paydo bo‘ldi. Uning asosi xozirgi kunda sport gimnastikasida qo‘llanilmoqda va uning

- birinchi qismiga ozod mashqlar kiritilgan edi;
- ikkinchi (asosiy) qismiga snaryadlarda bo‘ladigan mashqlar kiritilgan edi;
- uchinchi (yakunlovchi) qismiga yurish va yugurish kiritilgan edi.

M. Tersh zamonaviy sport gimnastikasining muallifi edi. Shved va Sokol gimnastikasi Rossiyada keng tarqaldi va bu gimnastika asosan harbiy qism va harbiy qismgacha bo‘lgan yoshlarning jismoniy tarbiyasida keng qo‘llanildi. P.FLesgaft maktab yoshidagi bolalar uchun jismoniy tarbiyaning tizimini ishlab chiqdi. U uch pog‘onaga bo‘linardi:

1. To‘g‘ri harakatga o‘rgatish;
2. Harakatlardan imotiyat qadar samarali foydalanishni o‘rgatish;
3. O‘z imotiyatini vaqt va atrof muhitda to‘g‘ri o‘lchab bilishni o‘rgatish.

J. Demeni bor gimnastika tizimlarini o‘rganib chiqib, mashqlar statik emas, aksincha dinamik bo‘lishi va to‘liq amplituda bilan bajarilishi kerak degan xulosaga keldi. J.Demeni taklif etgan mashqlar inson fiziologiyasi talablariga mos edi va gimnastikani ancha boyitdi.

U jismoniy tarbiya masalalari - sog‘liqni mustahkamlash, badanni harakat va shakllantirish orqali go‘zallikga yetkazish, insonning chaqqonligi va irodasini kuchaytirish deb bilardi.

Demenining o‘quvchisi J.Eber jismoniy tarbiyaning tabiiy metodlarini qo‘llashni taklif etardi. Bu esa harbiy gimnastikani ochiqlik joydagi rivojlanishi edi. O‘sha davrda E. Bersten ayollar uchun gigiyenik gimnastika tizimini tashqil etdi.

Unda mashqlarning fiziologii va estetik jihatlari xisobga olingan edi. Mashqlar tez tempda o‘tkazilardi va juda ko‘p marotaba takrorlanardi. Ushbu gimnastika mashqlari hozirgi ritmik gimnastika mashqlariga kiritilgan. Mashqlarda mashq qiluvchi guruhlarni yoshi hisobga olinardn.

XIX - asrning boshlarida Rossiyada xarbiy - dala gimnastikasi tarqaldi. Bu gimnastikani Suvorov A.V. keyinchalik esa Dragomnirov M.I. majburiy tartibda qo‘llashardi va bu gimnastikani rus harbiy qismsida qo‘llashni taklif etishdn, chunki u harbiy qismning jismoniy tarbiyasini rivojlantirishi kerak edi.

Hozirgi kunda gimnastika turlari va tizimlari juda yaxshi ishlab chiqilgan va pedagogik jarayonlarining usullari yetarlicha takomillashgan. Masalan, oxirgi yillarda "aylana" (krugovoy) usuli keng ommalashdi. Uning mazmuni shundan iboratki, bir nechta mashqlar navbatma-navbat, ancha tezlikda takrorlanadn.

XIX asr oxirlarida sport gimnastikasining rivojlanishi xalqaro sport aloqalari va sport tadbirlarining rivojlanishi bilan yaqindan bog‘liq. 1881 yilda xalqaro gimnastka federatsiyasi, 1894 yilda esa Xalqaro olimpik qumitasi tashqil etildi.

Rossiyada 1926 yildan sport gimnastikasi jismoniy tarbiyaning asosiylaridan biri deb e’lon qilindi va maktablar uchun davlat dasturlari ishlab chiqildi. 1929 yilda jismoniy tarbiya oliy o‘quv bilim yurtlariga kiritildi. 1920 yildan ishlab chiqarish gimnastikasi kiritildi. 1933 yilda, birinchi gimnastika otferensiyasida, mamlakatda gimnastika metodikasining asoslari, uning vazifalari va gimnastika darsining tipik tizimi aniqlangan. 1938 yilda gimnastika atamashunosligi qabul etildi. 1934 yildan, gimnastika bo‘yicha pedagogik kadrlar tayyorlash boshlandi, gimnastika amaliyoti va nazariyasi bo‘yicha ilmiy - metodik ishlar boshlab yuborildn.

Gimnastikaning mamlakatda rivojlanishiga ommaviy gimnastik chiqishlar va musobaqalarning ahamiyati juda katta bo‘ldi. Ulug‘ Vatan urushidagi g‘alabadan so‘ng, jismoniy tarbiya va sport ishlari mamlakatda juda keng ko‘lamda amalga

oshirila boshlandi. Xalqaro sport maydonida sovet gimnastikachilari juda katta muvaffaqiyatlarga erishishdi. Kadrlar tayyorlash ishlari kengaytirildi, sport inshoatlari qurilishi va uskunalarini tayyorlanishi ko‘paytirildi.

Ilmiy - tekshirish ishlari, ilmiy otferensiyalar keng ko‘lamda o‘tkazilishi boshlandi, bu esa gimnastika bo‘yicha ilmiy asoslangan nazariya va metodikani shakllantirdi.

1968 yilda bo‘lib o‘tgan butun ittifoq otferensiyasida gimnastikaning kelajakda rivojlantirish rejalari va uning xalq ommasiga keng kirib borishi, rivojlanishi yo‘llari aniq ko‘rsatib berildi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, sportning har qanday turi bilan shug’ullanish insonni sog’lom va tetik bo’lishini ta’minlaydi. Sportning barcha turlari foydali hisoblanib, ular ichidan gimnastika alohida ajralib turadi. Gimnastika sport turi alohida harakatlar bilan bog’liq hisoblanib, unda bajariladigan vazifalar juda nozik va ehtiyotkor harakatlarni talab etadi. Gimnastikani yanada rivojlantirish va ommalashtirish, bu sport turi bilan shug’ullanuvchilarni sonini yanada ko’paytirish juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shlyomin.A.M., Brikin.A.T. Gimnastika. Toshkent. “O‘qituvchi” 1982 y.
2. Usmanxo‘jayev T.S., Xo‘jayev F. Harakatli o‘yinlar. Toshkent. 1992 y.
3. www.sport-athlet.com
4. www.gimnastik.ru/athletics

ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ IOT

Яронова Наталья Валерьевна
Ташкентский государственный транспортный университет

Аннотация. С развитием технологий, увеличивается количество устройств, нуждающихся к подключению в сеть. Продвижение «Интернет вещей» стимулирует развитие и поднятие экономики, не только в сфере железнодорожного транспорта, но и в повседневной жизни человека. В данный момент с влиянием всех технологий «Интернет вещи» хранят в себе потенциал, который не используется в полном объеме. В дипломной работе хотелось бы показать, как и где «Интернет вещи» можно это применять, оптимизировать и усовершенствовать уже существующие технологии. В данной работе также рассмотрены и проанализированы технологии, применяемые на железнодорожном транспорте.

Ключевые слова: Интернет вещи, IoT, транспорт, структура, шлюз, передача данных, беспроводные сенсорные сети, LORA, LoRaWAN.

Объединение ранее использовавшихся автоматизированных систем управления, комплекс систем обеспечения движения поездов, инфраструктуру интернет вещей (Internet of Things, IoT), включающей в себя цифровые и беспроводные высокоскоростные передачу данных, являющейся частью при современного основания, благодаря которой можно будет создавать и совершенствовать уже существующие технологии и процессы управления перевозок на узбекских железных дорогах.

Системы управления транспортом используют разные технологии для улучшения работы и принятия решений. Интернет вещей, который соединяет устройства и позволяет им обмениваться данными, стал важной частью этих систем. Информационное управление и технологии, такие как RFID, беспроводные сенсорные сети (WSN), интернет вещей (IoT), тесно связаны между собой и играют ключевую роль в современных системах управления транспортом.

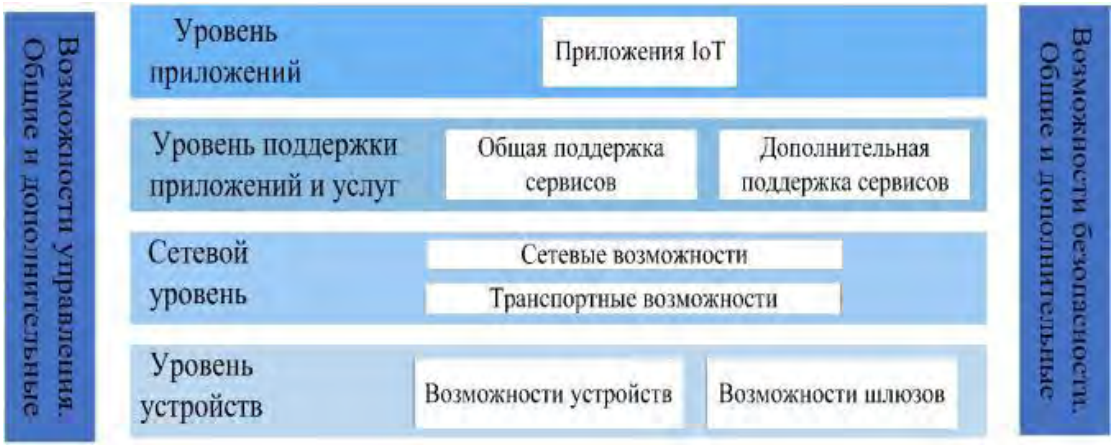

Рис. 1. Эталонная модель IoT

Интернет вещей (IoT) и интеллектуальные датчики. IoT устройства собирают данные в реальном времени о состоянии инфраструктуры, включая рельсы, мосты, электрические линии и подвижной состав. Эта информация используется для раннего обнаружения неисправностей и планирования технического обслуживания.

Автоматизированное управление поездами. Эта система включает в себя технологии для автоматического контроля и регулирования скорости поездов, обеспечения безопасных интервалов между ними и точного следования расписанию. Основываясь на данных с датчиков и GPS, АТС позволяет минимизировать человеческий фактор и повысить качество обслуживания движения поездов.

Цифровые двойники - это компьютерные копии настоящих объектов или систем, которые помогают проверять, как работает железнодорожная сеть. С их помощью можно пробовать разные подходы и улучшать процессы, не рискуя настоящей работой системы.

Технология автоматики для управления поездами делает железнодорожный транспорт более безопасным, пунктуальным и эффективным. Такие системы уже работают в метро и на некоторых железнодорожных линиях.

Технология 5G важна для того, чтобы улучшить связь и быстро передавать данные на далекие расстояния без задержек. Это очень помогает в подключении устройств Интернет вещей, в работе систем автоматического управления поездами и всех систем которым необходимо подключение к сети.

Разрабатывая сети беспроводных датчиков, большое значение придается максимальной дальности радиосвязи, чтобы обойтись без дополнительных ретрансляторов сигнала. Это сократит затраты и упростит топологию.

Поэтому основным параметром, характеризующим эффективность системы, является бюджет канала связи. Он состоит из чувствительности приемника и мощности передатчика. Высокая чувствительность (-148 дБм) – одна из важнейших характеристик LORA-устройств, которая достигается благодаря LORA-модуляции (таблица1).

Если использовать максимальную мощность передатчиков, можно обеспечить связь на большие расстояния: до 15 км за пределами города и около 5 км в густонаселённых районах. С другими технологиями дальность будет примерно 2 км. Передатчики LoRa легко устанавливать, и они работают в простой сети "звезда", без дополнительных ретрансляторов.

Таблица 1

Отношение сигнал/шум для различных методов модуляции

Тип модуляции	Отношение сигнал/шум, дБ
LoRa SF=12	-20
LoRa SF=10	-15
GMSK	9

Это позволяет точно планировать время работы устройств на батарейках, что делает систему подходящей для различных приборов учёта. Конечные устройства потребляют очень мало энергии, что удобно для батарейных устройств. Сеть LoRaWAN недорого развертывать, так как не нужны ретрансляторы, используется бесплатный радиочастотный диапазон и протокол. Это делает её выгодной для использования по всей стране.

Ключевые особенности технологии LoRa:

-очень чувствительный приемник,

-низкое энергопотребление,

-хорошая защита приемника от помех,

-система коррекции ошибок, которая помогает справляться с помехами.

LoRaWAN – это глобальная сеть, и защита данных в ней очень важна. Для этого данные шифруются на нескольких уровнях: на уровне сети и на уровне приложений. Стандарт LoRaWAN появился на рынке сетевых приложений недавно, но уже активно используется.

Типичная беспроводная сеть LoRaWAN состоит из точек доступа (шлюзов), которые передают сообщения между устройствами (конечными узлами) и центральным сервером. Эта сеть имеет структуру "звезда-в-звезде". Шлюзы иногда называют концентраторами или базовыми станциями, а конечные устройства - модами". Шлюзы соединяются с центральным сервером через интернет, а с конечными устройствами - по беспроводной связи. Эта сеть предназначена для медленной передачи данных на большие расстояния в свободных диапазонах частот. Связь двусторонняя, но основная часть данных передается от конечных устройств к шлюзам.

Сеть LoRaWAN использует три класса устройств, которые подходят для разных задач:

Устройства класса A - двусторонние устройства, которые потребляют минимально возможную мощность и передают данные на сервер по запросу.

Устройства класса B - также двусторонние, но с дополнительным окном приема, которое открывается по расписанию. Это позволяет серверу передавать данные устройству в определенное время.

Устройства класса C - двусторонние устройства с максимальным окном приема. Они могут получать данные почти непрерывно, что подходит для передачи больших объемов данных.

В одной сети LoRaWAN один шлюз может обслуживать около 5 тысяч конечных устройств.

Во-первых, IoT помогает отслеживать и управлять движением поездов и составов на железной дороге, включая пассажирские и грузовые вагоны, локомотивы и электропоезда. Эта технология позволяет компаниям контролировать расписание движения, а также предоставлять дополнительные сервисы пассажирам, такие как информация о местоположении. Собранные данные помогают лучше планировать разгрузку и загрузку грузов, а также предупреждать о возможных поломках. Это способствует повышению безопасности и сокращению расходов на ремонт.

Во-вторых, IoT используется для мониторинга состояния железнодорожной инфраструктуры, такой как пути, рельсы, стрелочные переводы и светофоры. Датчики позволяют отслеживать состояние инфраструктуры в реальном времени и прогнозировать возможные поломки. Например, установка датчиков на пути позволяет обнаруживать дефекты как в путях, так и в подвижном составе.

Третье направление использования IoT связано с безопасностью персонала. Онлайн-мониторинг состояния машиниста позволяет оперативно реагировать на аварийные ситуации и предотвращать их. Также технология может контролировать местонахождение персонала в разрешенных или запрещенных зонах.

Важно понимать, что IoT эффективно работает в связке с другими технологиями, что позволяет максимально использовать ее потенциал.

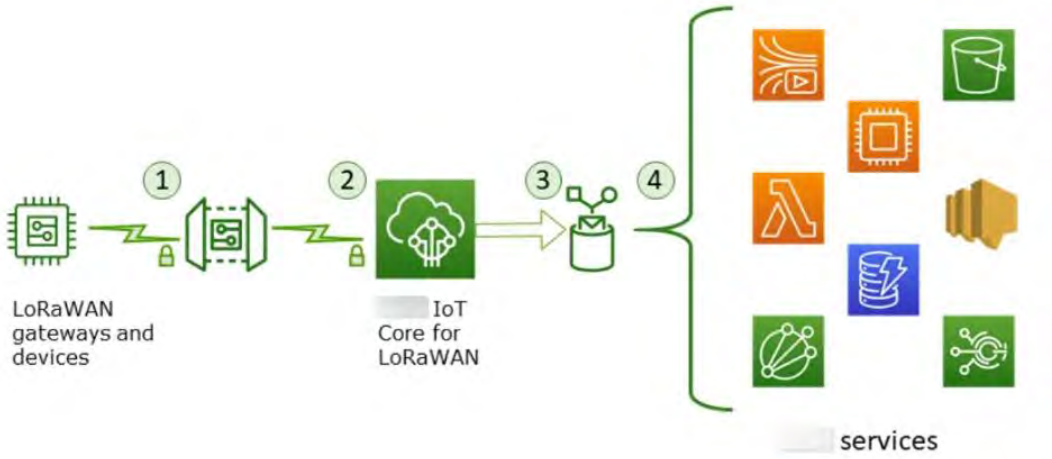

Рис. 2 Шлюзы сети LoRaWAN

На железных дорогах безопасность всегда на первом месте, и технология Интернета вещей (IoT) помогает решить эту проблему.

Сигнализация - это как огромные светофоры для поездов. Умная сигнализация следит за движением поездов, помогая им двигаться безопасно и без столкновений. Традиционная сигнализация использует RFID, чтобы отслеживать, где находятся поезда, но беспроводная сигнализация «поезд-земля» идет дальше, обеспечивая связь между поездами и станциями. Это значит, что информация передается быстрее и точнее, что помогает предотвратить аварии.

Контроль переезда - устанавливаются автоматические барьеры на дорогах. Датчики контролируют перемещение барьеров, путей и приближающихся поездов на переездах. Они передают информацию в реальном времени, что позволяет управлять шлагбаумами автоматически, когда поезда подъезжают. Это уменьшает риски аварий.

Блокировка - это как правила дорожного движения для поездов. Она помогает избежать столкновений, управляя движением поездов на перекрестках. Система блокировки работает рядом с сигнализацией, и IoT

помогает им лучше общаться между собой, что делает движение поездов более безопасным.

Список использованных источников:

1. Яронова Н.В., Шосалманов А.Х., Аметова А.А. Организация видеонаблюдения на перрездах железнодорожного транспорта // The Scientific Heritage. – 2021. – № 62-1 (62). – С. 53-56.

2. Закиров В.М., Аметова А.А., Оценка качественных показателей процесса обслуживания железнодорожного транспорта // The Scientific Heritage. – 2021. – № 66-1 (66). – С. 36-39.

3. Закиров В.М., Аметова А.А. Анализ эффективности систем обслуживания сервисных услуг // Universum: технические науки: электрон. научн. журн. 2021. 11(92). URL: https://7universum.com/ru/tech/archive/item/12632

4. Яронова Н.В., Аметова А.А. Использование беспилотных летательных аппаратов для передачи данных // Universum: технические науки: электрон. научн. журн. 2021. 11(92). URL: https://7universum.com/ru/tech/archive/item/12562

5. Курбанов Ж.Ф., Колесников И.К, Яронова Н.В. Основы цифровой и интеллектуальной системы железнодорожной связи // The Scientific Heritage. – 2020. – № 55-1 (55). – С. 26-32.

6. Курбанов Ж.Ф., Колесников И.К, Яронова Н.В. Современная цифровая связь железной дороги // The Scientific Heritage. – 2020. – № 55-1(55). – С. 23-26.

7. Роенков Д.Н., Плеханов П.А. Стандартизация требований для систем беспроводной связи // Автоматика, связь, информатика. – 2020. – № 4. – С. 38-42.

8. Роенков Д.Н., Яронова Н.В. Атмосферные оптические линии связи // Автоматика, связь, информатика. – 2016. – № 11. – С. 7-10.

9. Роенков Д.Н., Яронова Н.В. Технология "стриж" и перспективы ее применения // Автоматика, связь, информатика. – 2017. – № 9. – С. 9-12.

10. Роенков Д.Н., Яронова Н.В. Квантовые линии связи // Автоматика, связь, информатика. – 2019. – № 9. – С. 23-28

11. Яронова Н.В., Аметова А.А. Построение «smart» электросети с применением инновационных технологий // Universum: технические науки: электрон. научн. журн. 2021. 9(90). URL: https://7universum.com/ru/tech/archive/item/12289

12. Яронова Н.В., Аметова А.А. Построение «smart» network на основе технологии «region - district – city» // Universum: технические науки: электрон. научн. журн. 2021. 10(91). URL: https://7universum.com/ru/tech/archive/item/12392

13. Яронова Н.В., Шосалманов А.Х., Ходжамов Ш.Ф. Возможности применения на железнодоророжном транспорте технологий беспроводной связи // The Scientific Heritage. – 2021. – № 63-1 (63). – С. 69-72.

14. Роенков Д.Н., Плеханов П.А. Технология MIMO для подвижной связи 5G // Автоматика, связь, информатика. – 2019. – № 8. – С. 21-25.

15. Yaronova N.V., Ametova A.A., Mirzaeva A.B. Application of computer-aided design systems for calculating the parameters of stationary antennas in the hectometer range // Актуальные научные исследования в современном мире. – 2021. – № 5-1 (73). – С. 107-113.

YAYLOVLARDAN OQILONA FOYDALANISH VA MUHOFAZA QILISHNI TAKOMILLASHTIRISH

F.Sh.Xudoyberdiyev
"Yer resurslaridan foydalanish va davlat kadastrlari" kafedrasi dotsenti
Muxamadov Qamoriddin Muxtor o'g'li, Bobojonov Saidjon O'tkirovich
Yer resurslaridan foydalanish va boshqarish magistrlari
Nazarov Ibrohim Hasan o'g'li
"Yer kadastri va yerdan foydalanish" ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: So'nggi yillarda mamlakatimizda yaylov yerlarni muhofaza qilish, ulardan samarali foydalanishni ta'minlash hamda degradatsiyasiga qarshi kurashish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu maqolada yaylov yerlaridan foydalanish va ularni muhofaza qilish bo'yicha chora-tadbirlar, hamda takliflar keltirilgan.

Kirish. Bugungi kunda yaylov yerlari qishloq xo'jaligining 50,2% takshil etgan bo'lib, ulardan oqilona foydalanish va muhofaza qilishni takomillashtirish zarur. Yaylovlarning holati, muhofazasi, ulardan oqilona va samarali foydalanish hamda degradatsiyaga uchragan va qishloq xo'jaligi foydalanishdan chiqib ketgan yaylovlar unumdorligini oshirishning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish masalalariga bugungi kunda dolzarb hisoblanadi.

Ma'lumki, respublikamizda yaylovlar bilan bog'liq huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi qator qonunlar, xususan O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi, "Qishloq xo'jaligi kooperativi (shirkat xo'jaligi)" to'g'risida"gi, "Fermer xo'jaligi to'g'risida"gi, "Dehqon xo'jaligi to'g'risida"gi, "Davlat yer kadastri to'g'risida"gi, "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi, "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi, "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi qonunlar qabul qilingan. Ular tabiiy yaylovlardan oqilona foydalanishning huquqiy asoslarini belgilab berish barobarida, yerlarni muhofaza qilish, tuproq unumdorligini oshirish, tabiiy resurslarni muhofaza qilish muayyan darajada tartibga solinishi ta'minlamoqda.

Yaylovlarning o'simlik dunyosi muhim tabiiy resurslardan biri bo'lib, faqat to'g'ri foydalanilgandagina o'ziga xos bo'lgan tiklanish xususiyatini yo'qotmaydi.

Tuproq unumdorligini oshirish, meliorativ holatini yaxshilash bo'yicha tadbirlar faqat sug'oriladigan maydonlarda amalga oshirilmasdan, yaylov va pichanzorlar ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak.

O'zbekistonda yaylovlar 20,8 mln. gektarni (mamlakat umumiy maydonining yarmiga teng) egallaydi, shundan 17,4 mln.gektari – cho'l mintaqasiga to'g'ri keladi.

So'nggi 15-20 yilda ko'chma chorvachilikda yaylovlardan me'yorda foydalanmaslik, mollarni yaylovlarda ortiqcha boqish va boshqa antropogen ta'sirlar natijasida chorva ozuqasi hajmining yo'qolishi – degressiyasi sodir bo'ldi. 20,8 mln. ga yaylovdan 16,4 mln. gektari (78%) degressiyaga uchragan bo'lib, undan 9,3 mln. ga maydondagi yem-xashak ozuqasi 20-30%, 5 mln. ga maydondagi 30-40%, 2,1 mln. ga yoki 40%dan ortiq maydondagi yem-xashak ozuqasi degressiyaga uchragan.

Yaylovlar degradatsiyasi asosan Jizzax, Samarqand, Navoiy, Buxoro viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasi hududlarida kuzatilmoqda. Bu, o'z navbatida, tuproqning suv va shamol eroziyasini keltirib chiqarib, ekotizimga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Yaylovlardan oqilona foydalanish va muhofaza qilishning institutsional masalalari, jumladan, yaylovlarda tabiiy bioxilma-xillikini saqlash, o'simlik dunyosi degradatsiyasining oldini olish, tuproq xolatini yaxshilash masalalariga oid qonunchilik asoslarni yaratish, yaylovlarni boshqarish tizimini shakllantirish, ishlab chiqarish amaliyoti bilan fan va ta'lim integratsiyasi doirasida yaylovlar fitomelioratsiyasi, seleksiyasi va urug'chiligi, yaylovlarni kasallik va zararkunandalardan himoya qilish tadbirlarini tashkil etish, yaylovlar uchun mexanizatsiyalashgan texnologiya va texnika vositalarini ishlab chiqish masalalariga asosiy e'tiborni qaratish kerak.

Yaylovlar bilan band bo'lgan yerlardan foydalanish munosabatlarini huquqiy jihatdan tartiblashtiruvchi, mavjud yer qonunchiligida ham bunga e'tibor qaratilishi lozim. Global iqlim o'zgarishi sharoitida yerlarning meliorativ holatini yaxshilashga qaratilgan davlat siyosati darajasida yaylovlardan samarali va oqilona foydalanish, yaylovlar degradatsiyaga uchrashining oldini olish va uning oqibatlarini bartaraf etish masalasiga jiddiy e'tibor qaratish, yaylovlardan to'g'ri foydalanishni tashkil etish iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan katta ahamiyatga molik hisoblanadi.

Respublikada chorvachilikda xususiy mulkning ustuvor ahamiyati va o'rnini ta'minlash, yaylovlardan samarali foydalanish, chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va qayta ishlar hajmlarini ko'paytirish va raqobatdoshligini oshirish borasida keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Shunga qaramay, mamlakatimiz aholisining chorvachilik mahsulotlariga bo'lgan talabini to'laqonli qondirish, ularni yetishtirish uchun mustahkam ozuqa bazasini yaratish kabi qator masalalar hal etilmayapti, xususan:

- ❖ chorva maxsulotlarini ishlab chiqarishda ajratilgan yer maydonlarida respublikada mavjud chorva hayvonlari bosh sonlari uchun zarur miqdorlar ko'zlangan ozuqa ekinlarini ilmiy asoslangan holda joylashtirish, zarrur ozuqa mahsulotlari bilan uzluksiz ta'minlash tizimi yetarlicha yo'lga qo'yilmagan;
- ❖ mavjud qoramol zotlarini yaxshilash, mahsuldor va mahalliy iqlim sharoitlariga mos bo'lgan zotlarni yaratish borasida ilmiy muassasalar va soha vakillari o'rtasida hamkorlik talab darajasida emas;
- ❖ chorvachilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklari zarur texnika va uskunalar bilan yetarli darajada ta'minlanmagan;
- ❖ chorva hayvonlarining ozuqaga bo'lgan talablarini to'liq qondirish maqsadida barcha turdagi chorva hayvonlari uchun ilmiy asoslangan me'yor va ratsionlar ishlab chiqishga e'tibor berilmayapti;
- ❖ tijorat banklarining kredit mablag'laridan foydalanishni rag'batlantirshni, xo'jaliklar mablag'larining bank hisob-varag'iga kirim qilinishining ishonchli, qulay va samarali vositalari joriy etilmagan.

Respublikamizda kelgusida chorvachilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklari tomonidan chorvachilik mahsulotlari yetishtirish va qayta ishlash hajmini yanada ko'paytirish, soha samaradorligini oshirish, ajratilgan ozuqa yer maydonlaridan maqsadli va unumli foydalanish hamda ozuqabop ekinlarni joylashtirishning samarali mexanizmini yaratish maqsadida foydalanish me'yorlari va normativ huquqiy-hujjatlar ishlab chiqilgan bo'lib bular quyidagilar:

- ❖ Chorvachilik subyektlarini tashkil qilish hamda ularning faoliyatini muvofiqlashtirish to'g'risidagi nizom.
- ❖ Yer uchastkasini chorvachilik yo'nalishidagi fermer xo'jaligiga uzoq muddatli ijaraga berish to'g'risida namunaviy shartnoma.
- ❖ Chorvachilik, parrandachilik, baliqchilik va asalarichilik yo'nalishidagi chorvachilik subyektlarining namunaviy yo'l xaritalari.

Shulardan kelib chiqqan holda quyidagi takliflarni bermoqchimiz:

- ❖ ozuqa ekinlari uchun ajratilgan yer maydonlarining mavjud chorva bosh soniga mos kelishini aniqlash;
- ❖ chorvachilik subyektlariga ajratilgan yer maydonlaridan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida yuqori hosildor ozuqabop ekinlarni ekish va ularni yetishtirish;

❖ ekin ekish, parvarishlash, yetishtirish, yig'ib olish ulardan qishlovga sifatli ozuqalar tayyorlash va soha uchun zarur bo'lgan texnika, mexanizm va uskunalar bilan ta'minlan;

❖ chorvachilik mahsulotlari yetishtirishni ko'paytirish va qayta ishlash tizimini rivojlantirishga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish;

❖ bir shartli bosh chorva molga hisoblagan ratsional maydondan to'g'ri foydalanish.

❖

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 15-martdagi 137-sonli "Respublika chorvachiligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish bo'yicha choralar haqida" Qarori.

2. Vazirlar Mahkamasining 87-sonli "Chorvachilikda islohotlarni takomillashtirish hamda dehqon (fermer) xo'jaliklari va xususiylashtirilgan fermalar manfaatlarini himoya qilish to'g'risida" Qarori.

3. Vazirlar Mahkamasining 23.04.2018-yildagi 299-sonli "Ma'muriy-hududiy birliklar chegaralarini belgilash, yer resurslarini xatlovdan o'tkazish hamda yaylov va pichanzorlarda geobotanik tadqiqotlarni o'tkazish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 88-sonli "Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" Qarori.

5. Khudoyberdiyev Feruz Shamshodovich, Bobojonov Said Utkirovich, & Mukhamadov Kamariddin Mukhtarovich. (2021). Innovative approach to pasture management and productivity improvement. Academicia Globe: Inderscience Research, 2(05), 491–494.

6. Sh, F. (2020). Khudoyberdiyev Measures to prevent degradation of pastoral lands. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 7(3).

7. Shamshodovich, K. F., Utkirovich, B. S., & Mukhtarovich, M. K. (2021). Achieve Effective Results Through Pasture Management. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 3, 9-12.

8. Khudoyberdiyev, F. S. (2020). " Development of Effective Methods for the Use of Pasture Land" International Journal of Advanced Research in Science. Engineering and Technology, 7(3).

9. Khudoyberdiyev, F. S. (2020). " Measures to Prevent Degradation of Pastural Lands" International Journal of Advanced Research in Science. Engineering and Technology, 7(3).

10. Sh, F. (2020). Khudoyberdiyev Development of effective methods for the use of pastureland. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 7(3).

11. Худойбердиев, Ф. Ш. (2019). Научная статья «Улучшение пастбищ, создание новых пастбищ и разработка эффективных методов использования пастбищ». Вестник Хорезмской Академии Мамуна, 17-20.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ БЕСПРОВОДНОЙ СВЯЗИ: ПРЕИМУЩЕСТВА WIMAX ПЕРЕД WI-FI

Яронова Наталья Валерьевна
Ташкентский государственный транспортный университет

Аннотация. В статье проводится комплексный анализ современных технологий беспроводной связи, акцентируя внимание на сравнительных характеристиках WiMAX и Wi-Fi. Основное внимание уделено технологии WiMAX, которая предоставляет стабильное и высокоскоростное Интернет-соединение на значительные расстояния и поддерживает разнообразные пользовательские устройства. Рассмотрены технические характеристики, принципы работы и области применения каждой из технологий. Также освещены вопросы качества обслуживания и возможности масштабирования сетей.

Ключевые слова: WiMAX, Wi-Fi, Интернет-связь, технологии, радиус действия.

Развитие современных технологий привело к появлению новых беспроводных технологий, характеризующихся уникальными параметрами передачи сигнала и способностью обеспечивать охват больших территорий. В настоящее время традиционные кабельные и оптоволоконные сети уступают место новым беспроводным технологиям, которые становятся основным средством обеспечения интернет-связи и активным объектом исследований. Одной из значительных технологий, привлекающей внимание, является WiMAX (Worldwide Interoperability for Microwave Access) – это технология, разработанная для создания беспроводных сетей, способных обеспечивать связь на большие расстояния и обладающих высокими характеристиками для разнообразных категорий пользователей, начиная от мобильных устройств и заканчивая рабочими станциями. Эта технология основана на стандарте IEEE 802.16, также известном как Wireless MAN. Термин WiMAX был введен организацией WiMAX Forum, созданной в 2001 году для развития и продвижения технологий WiMAX. Форум описывает WiMAX как технологию, обеспечивающую высокоскоростной беспроводный доступ к сети. На рисунке 1 показана башня WiMAX (базовая станция), обеспечивающая охват большой территории.

Рис. 1 Использование сети WiMAX для покрытия территории

На приведенной выше иллюстрации сеть Wi-Fi обозначена серым цветом и имеет заметно меньший радиус действия по сравнению с сетью WiMAX. Сеть WiMAX представляет собой систему с дальним радиусом действия, которая работает на лицензированных частотах и основана на различных вариантах стандарта 802.16. В то время как сеть Wi-Fi представляет собой систему с более ограниченным радиусом действия, использующую нелицензированные частоты. Сети WiMAX и Wi-Fi предоставляют разные уровни обслуживания абонентов в плане качества интернет-соединения. Quality of Service (QoS) в сети Wi-Fi отличается от QoS в сети WiMAX. В случае Wi-Fi качество интернета может значительно варьироваться, так как скорость подключения различается для разных точек доступа. В отличие от этого, в сети WiMAX QoS гарантируется для каждого соединения, что означает, что все пакеты данных имеют одинаковый приоритет для всех точек доступа, и качество сети остается стабильным.

С помощью технологии WiMAX можно достичь следующего:

- соединение множества точек Wi-Fi в единую сеть;
- предоставление услуг высокоскоростного интернета и телекоммуникаций;
- развертывание системы мониторинга (SCADA) для энергетических станций и подстанций.
- снизить стоимость обычных услуг интернета;
- развивать индивидуальные мобильные сети на базе Mobile WiMAX. Стандарт 802.16 имеет три варианта: 802.16d, 802.16e и 802.16m. Также нужно провести сравнение характеристик мобильных сетей разных поколений, таких

как 1G, 2G, 3G, 4G, 5G, а также сетей Mobile WMAN, чтобы определить преимущества различных параметров. Стандарт 1G, представленный, например, NMT-450 и AMPS, был ориентирован исключительно на передачу голоса.

Если рассматривать стандарты 2G второго поколения, можно отметить улучшения по сравнению с первым поколением. В частности, это включает в себя кодирование голоса и его передачу по каналам связи. Существует два основных вида 2G сетей:

Глобальная система мобильной связи (GSM);

• Кодовое множественное доступное разделение (CDMA).

Таблица 1

Сравнительные характеристики беспроводных сетей

Технология	Стандарт	Применение	Скорость, Мбит\с	Покрытия, км(мах)	Частота, ГГц
Сеть Wi-Fi	802.11 поколения «b»	«WLAN»	11	0,3	2,4
Связь Bluetooth поколения 2	802.15.3	«WPAN»	2	0,1	2,4
Сеть ZIG BEE	802.15.4	«WPAN»	0,25	До 0,1	До 2,4
Технология WiMAX	802.16d	«WMAN»	75	80	До 11
WiMAX 2	802.16m	Mobile WMAN	100	150	11

В сетях второго поколения (2G), помимо голосовой связи, была возможность доступа в интернет, хотя скорость передачи данных оставалась низкой - 9600 бит/с.

Цель разработки сетей третьего поколения (3G) заключалась в возможности передачи видеосигналов с минимальным разрешением 320x240. Скорость передачи данных составляла 384 Кбит/с, используя полосы частот W-CDMA. Однако появление новых модуляционных схем и технологий мультиплексирования привело к созданию стандарта CDMA2000 1xEV-DV,

обеспечивающего скорость до 2 Мбит/с. Технология HSDPA (High Speed Downlink Packet Access) обеспечивает скорость передачи данных до 14,4 Мбит/с.

Сеть четвертого поколения 4G варьирует количество используемых частот в зависимости от страны, и их число составляет примерно 40. Одной из перспективных частот является 2,1 ГГц. 4G сеть основана на технологиях LTE и IEEE 802.16e. При использовании LTE скорость передачи входящего потока составляет 50 Мбит/с, а исходящего - 100 Мбит/с. Однако при применении стандарта IEEE 802.16e, который использует технологию WiMAX, можно достичь скоростей 56 Мбит/с и 128 Мбит/с соответственно.

Сеть 5G является перспективной и в настоящее время разрабатывается и внедряется в развитых странах, таких как США, Япония и другие. Эта сеть базируется на стандарте IMT-2020 и считается самой перспективной, так как обеспечивает абонентам значительно более высокую пропускную способность по сравнению с предыдущими технологиями. Для сети 5G определены две полосы частот: FR1 – от 600 до 6000 МГц и FR2 – от 24 до 100 ГГц. Скорость передачи данных по нисходящему потоку составляет 100 Мбит/с, а по восходящему - 50 Мбит/с. Задержка пакета при передаче через радиосвязь составляет 1-4 мс. Скорость сети 5G для обслуживания и удовлетворения требований качества обслуживания (QoS) составляет 500 км/ч, а количество подключенных абонентов на единицу площади – 106/км2.

На рис. 2 представлен график, отображающий скорость обмена данными для сетей PAN, LAN, MAN и WAN.

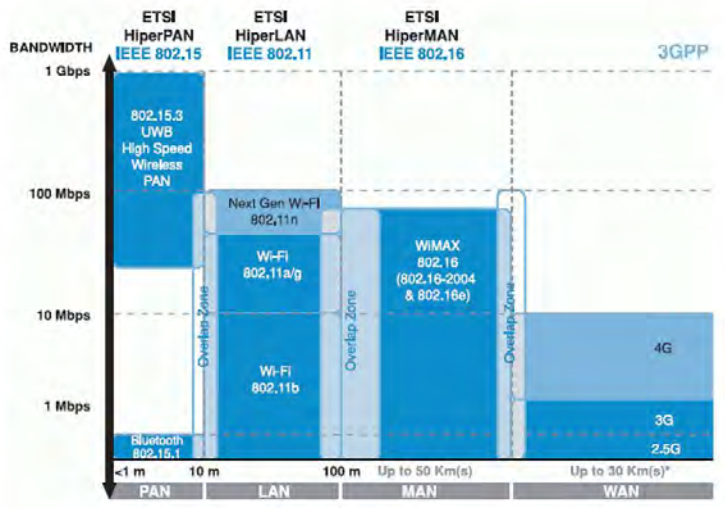

Рис. 2 иллюстрирует различия в характеристиках Сети PAN, LAN, MAN и WAN

Основные типы беспроводных сетей включают в себя персональные сети (PAN), локальные сети (LAN), городские сети (MAN) и глобальные сети (WAN). Персональные сети представляют собой беспроводные сети, используемые для подключения домашних устройств. Их действие ограничено радиусом в 10 метров.

Локальные сети, в отличие от персональных, предназначены для офисных помещений или нескольких смежных зданий. Радиус их действия достигает 100 метров.

Городские сети обслуживают городские территории и охватывают расстояние до 50 км. А глобальные сети охватывают территории целых государств и, в основном, представлены сетями Интернет. Для каждого из этих типов беспроводных сетей существуют специальные стандарты. Для персональных сетей используется технология UWB (Ultra Wide Band), а распространенным стандартом является IEEE 802.15, известный как Bluetooth. Технология Wi-Fi применяется для создания локальных сетей и основана на стандартах IEEE 802.11a (5 ГГц), IEEE 802.11b (2,4 ГГц) и IEEE 802.11g (2,4 ГГц). Для расширения локальной сети (LAN) до метрополитенской сети (MAN) по стандарту 802.11s используется структура в виде сети с ячейками Mesh-network. Это означает, что сети LAN объединяются и взаимосвязываются друг с другом, образуя единую систему. Существуют три организации, ответственные за стандартизацию беспроводных технологий: Институт инженеров по электротехнике и электронике (IEEE), Европейский институт стандартов в области телекоммуникаций (ETSI) и План партнерства третьего поколения (3GPP). Стандарты IEEE и ETSI в основном используются для коммутации пакетов, в то время как стандарт 3GPP основан на сотовых сетях мобильных терминалов и глобальном роуминге.

Для стандарта IEEE 802.16-2004 существуют три метода передачи данных:

1. Модуляция одной несущей (SC).
2. Ортогональное частотное мультиплексирование (OFDM).
3. Множественный доступ на основе OFDM (OFDMA).

Для первого стандарта 802.16 используется прямое расширение с одной несущей (Single Carrier, SC). Для стандарта IEEE 802.16-2004 предусмотрено использование как прямого расширения, так и OFDM с прямой и непрямой видимостью, с различным количеством под несущих: 1,26 МГц (128), 5 МГц (527), 11 МГц (1028), 25 МГц (2053).

При формировании сигнала OFDM основной цифровой поток разделяется на определенное количество подпотоков, и каждая поднесущая передает свой собственный поток данных. Фазу и амплитуду можно вычислить на основе выбранной модуляции. Поднесущие могут быть модулированы тремя способами:

1. BPSK - бинарная фазовая манипуляция.
2. QPSK - квадратурная фазовая манипуляция.
3. QAM - квадратурная амплитудная манипуляция (с порядком 16, 64).

Заключение

Исходный текст содержит обширный анализ современных беспроводных технологий связи с фокусом на сравнение WiMAX и Wi-Fi. В нем рассмотрены технические аспекты и области применения каждой технологии, включая их функциональные характеристики, радиус действия и стандарты качества обслуживания. WiMAX выделяется благодаря своей способности обеспечивать стабильное и высокоскоростное подключение на большие расстояния и возможностью интеграции с различными мобильными и фиксированными устройствами. В отличие от этого, Wi-Fi предоставляет более ограниченное покрытие и может испытывать колебания в качестве связи в зависимости от местоположения точек доступа.

Список использованных источников:

1. Яронова Н.В., Шосалманов А.Х., Ходжамов Ш.Ф. Возможности применения на железнодорожном транспорте технологий беспроводной связи // The Scientific Heritage. 2021. № 63-1 (63). – С. 69-72.

2. Яронова Н. В., Аметова А. А., Шосалманов А. Х. Организация видеонаблюдения на перрездах железнодорожного транспорта //The Scientific Heritage. – 2021. – №. 62-1. – С. 53-56.

3. Связь с подвижными объектами на железнодорожном транспорте. Справочник/ Ю.В. Ваванов, Н.Е. доценко, В.Е. Малявко, С.И. Тропкин. – М.: Транспорт, 1984. -320 с.

4. Роенков Д.Н., Плеханов П.А. Технология MIMO для подвижной связи 5G // Автоматика, связь, информатика. – 2019. – № 8. – С. 21-25.

5. Курбанов Ж. Ф., Колесников И. К., Яронова Н. В. Основы цифровой и интеллектуальной системы железнодорожной связи //The Scientific Heritage. – 2020. – №. 55-1. – С. 26-32.

6. Роенков Д.Н., Яронова Н.В. Квантовые линии связи // Автоматика, связь, информатика. – 2019. – № 9. – С. 23-28.

7. Яронова Н.В., Шосалманов А.Х., Ходжамов Ш.Ф. Возможности применения на железнодорожном транспорте технологий беспроводной связи // The Scientific Heritage. 2021. № 63-1 (63). – С. 69-72.

8. Кнышев И. П., Роенков Д. Н., Сапрыкин Д. В. Надежность каналов в сетях связи с подвижными объектами //Автоматика, связь, информатика. – 2021. – №. 10. – С. 35-38.

9. Роенков Д. Н., Шматченко В. В., Яронова Н. В. Повышение надежности сетей поездной радиосвязи //Автоматика, связь, информатика. – 2017. – №. 7. – С. 22-27.

10. Курбанов Ж. Ф., Колесников И. К., Яронова Н. В. Современная цифровая связь железной дороги //The scientific heritage. – С. 23.

11. Роенков Д. Н., Яронова Н. В. Атмосферные оптические линии связи //Автоматика, связь, информатика. – 2016. – №. 11. – С. 7-10.

12. Колесников, И. К., А.А. Халиков, и Н.В. Яронова. "Влияние электромагнитного поля на свойства жидких и твердых тел." Наука. Образование. Техника 4 (2007): 104.

13. Kurbanov, J. F., Sattarov, K. A., Yaronova, N. V., & Xusnidinova, N. F. (2020). Model and device for measuring the parameters of the technological radio communication network in the “on-line” mode in the signaling and communication laboratory wagon. In 2020 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) (pp. 1-5).

14. Курбанов Ж. Ф., Колесников И. К., Яронова Н. В. Современная цифровая связь железной дороги //The scientific heritage. – 2020. – №. 55-1. – С. 23-26.

15. Файзуллаевич, К.Ж. and угли, Т.З.Б. 2022. Информатика, Вычислительная Техника И Автоматизация. Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects (Spain). (Feb. 2022), 61–66.

YAYLOVLARDAN FOYDALANISHDAGI KAMCHILIKLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH-CHORVACHILIK RIVOJINING KALITIDIR

F.Sh.Xudoyberdiyev
"Yer resurslaridan foydalanish va davlat kadastrlari" kafedrasi dotsenti
Muxamadov Qamoriddin Muxtor o'g'li, Bobojonov Saidjon O'tkirovich
Yer resurslaridan foydalanish va boshqarish magistrlari
Mirzomurotov Maksudjon Farhod o'g'li
"Yer kadastri va yerdan foydalanish" ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada arzon va qulay ozuqa manbai hisoblangan yaylovlardan foydalanishdagi kamchiliklarni bartaraf etish va ularni yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlar keltirilgan.

Аннотация: В данной стате рассматриваются недостатки и улучшения в исползовании пастбищ, которые являются дешевым и доступным источником питания.

Annotation: This article discusses the weaknesses and improvements in the use of pastures, which are a cheap and affordable source of nutrition.

Kirish. O'zbekiston Respublikasida yer ishlab chiqarish vositasi bo'lib, aholining real daromadlarini oshirishda asosiy o'rinda turadi. Mamlakatimizda qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun berib qo'yilgan yoki ana shu maqsadlar uchun belgilangan yerlar qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar hisoblanadi. Ushbu maqsadlar uchun mo'ljallangan yerlar qishloq xo'jaligini yuritish uchun zarur bo'lgan qishloq xo'jaligi yerlari va daraxtzorlar, ichki xo'jalik yo'llari, kommunikatsiyalar, o'rmonlar, yopiq suv havzalari, binolar, imoratlar va inshootlar egallagan yerlarga ajraladi. Shuningdek, haydaladigan yerlar, pichanzorlar, yaylovlar, bo'z yerlar, ko'p yillik daraxtzorlar (bog'lar, tokzorlar, tutzorlar, mevali daraxt ko'chatzorlari, mevazorlar va boshqalar) egallagan yerlar ham qishloq xo'jaligi yerlari jumlasiga kiradi.

Mavzuning dolzarbligi. Respublika hududining katta qismini pichanzor va yaylovlar tashkil qilib, bu yerlar chorvachilikni rivojlantirish uchun asosiy ozuqa bazasi hisoblanadi. 2023-yil 1-yanvar holatiga respublikada umumiy yer maydoni 21,2 mln. gektar tabiiy pichanzor va yaylovlar mavjud bo'lib, shu jumladan, suv bilan ta'minlangan yaylovlarning umumiy yer maydoni 18696,0 ming gektarni tashkil qiladi. Tabiiy sharoitlariga qarab, yaylov va pichanzorlar cho'l-tekislik (cho'l

mintaqasi), tekislik-tepalik (adir mintaqasi) va tog' oldi hududlari (tog' mintaqasi)ga bo'linadi. Cho'l-tekislikdagi pichanzor va yaylov yerlar Respublikaning shimoliy-g'arbiy qismida, dengiz sathidan 500 metrgacha balandlikda joylashgan. Ular yil davomida foydalaniladigan pichanzor va yaylovlardan iborat bo'lib, asosan, qorako'lchilikka ixtisoslashgan zonalarda joylashgan. Sharqda cho'l-tekislik pichanzor va yaylovlar asta-sekin tekislik-tepalik pichanzor hamda yaylovlarga o'tib, dengiz sathiga nisbatan 1000-1200 m balandlikda joylashgan. Adir mintaqasining pichanzor va yaylovlari, asosan, kuzgi-bahorgi pichanzor va yaylovlarni tashkil etadi. Tog' mintaqasidagi tog' oldi-tog' pichanzor va yaylovlari g'arbiy Tyan-shan tizmalarida joylashgan bo'lib, dengiz sathidan 2500 m balandlikda joylashgan. Tog' mintaqasi pichanzor va yaylovlari yozgi hisoblanib, barcha turdagi hayvonlarni boqishga yaroqli hisoblanadi.[1]

Tadqiqot natijalari. Chorvachilik uchun asosiy ozuqa manbai hisoblangan cho'llar tabiatining o'ta kontinentalligi, tuproq tarkibida gumus va boshqa mineral moddalar miqdorining kamligi, sho'rlanish, deflyatsiya darajasining kuchliligi, o'simlik qoplamining o'ta siyrakligi, umuman, ekotizimining nozikligi bilan tavsiflanadi. Mazkur mintaqalarning o'simlik qoplamiga xos xususiyati shundaki, ular boshqa qulay ekologik muhitga nisbatan siyrak va aksariyat qurg'oqchil sharoitda o'sishga moslashgan turlardan iborat. Aynan qurg'oqchil mintaqalarning o'simlik qoplami qorako'lchilik, tuyachilik va echkichilikning arzon, qulay ozuqa manbai vazifasini o'tab kelmoqda. Garchand qorako'lchilik yaylovlari arzon, qulay, yil davomida foydalanish imkonini beruvchi maydonlar sirasiga kirsada, ularning ozuqa zaxiralari o'ta past.

Yaylov ozuqalarining to'yimlilik ko'rsatkichlari bahordan qishga qarab qariyb 5 barobar pasayib ketadi. Hozirgi kunda turli darajada tanazzulga uchragan yaylovlarning yalpi maydoni 7,5 mln/ga. ga yetib, ularning hosildorlik ko'rsatkichi avvaliga nisbatan 21 foizga pasayganligi kuzatilmoqda. Umuman, respublikamiz miqyosida 10 mln gektarga yaqin yaylov maydonlari tubdan yaxshilashga muhtoj. Bunga sabab mazkur hududlarda 2,5 millionga yaqin aholi istiqomat qilayogan bo'lib, ular chorvachilik va dehqonchilik bilan shug'ullanadi. Ammo uzoq vaqt tabiiy o'zgarishlar, ozuqa ekinlarining yetishmasligi, suv manbalarining yo'qligi va boshqa sabablar natijasida ushbu yaylovlardan foydalanilmay, qarovsiz qoldi. So'nggi 35-40 yilda chorvachilikda yaylovlardan me'yoridan ortiq foydalanish, mollarni tartibsiz boqish va boshqa antropogen ta'sirlar chorva ozuqasi hajmining yo'qolishiga olib kelmoqda. Ana shunday turli omillar natijasida yaylovlarning hosildorlik darajasi kundan-kunga pasayib bormoqda.

Xulosa va takliflar: Yaylovlarning ozuqaviylik darajasini oshirishning yechimi, inqirozga sabab bo'layotgan omillarni yo'qotishdir. Bu borada yaylovlarda ixotazorlarni yuzaga keltirish hamda har qaysi mavsumga mos ravishda bo'lgan butalar va o'simliklarni ekish yaxshi samara beradi, bundan tashqari chorva mollorini almashlab boqish tizimini yo'lga qo'yish zarur.

Masalan adirlarda kuzgi-qishqi yaylovlarni barpo etishning mohiyati va zarurligi shundaki, adir yaylovlari nisbatan yuqori mahsulli, yuqori to'yimli ozuqabop turlardan tashkil topgan bo'lsa ham, o'simlik qoplamida buta va yarim butalarning yo'qligi yoki yetishmasligi sababli kuz-qish oylari yaylov maydonlaridan foydalanish borasida talaygina qiyinchiliklar, noqulayliklarni yuzaga keltiradi.

Cho'l hududlarida yaylov ihotazorlari barpo etishning mohiyati shundaki, ular cho'l iqlimiga xos bo'lgan turli jadallikdagi shamollar tezligini ikki barobargacha pasaytirishidan tashqari, tuproqda yog'in-sochinlar hisobidan jamg'ariladigan namlikning ko'proq yig'ilishini, havoning nisbiy namligining sezilarli darajada yuqori bo'lishini ta'minlaydi. Shu bois mintaqada, hatto undan 100 metrgacha uzoqlikda bo'lgan tabiiy o't-o'lanlarning me'yorida unib, o'sib-rivojlanishiga qulay sharoit yaratiladi. Natijada yaylovning yalpi hosildorligi 2-2,5 barobargacha oshadi. Shuningdek, qora saksovul, cherkez va boshqa butalar kuz-qish oylari qo'y-qo'zi, echki va tuyalar uchun ozuqa manbai bo'ladi.

Natijada bunday ekin maydonlarining tabiiy yaylovlarga nisbatan afzalligi shundaki, ular ko'p yarusli va yilning aksariyat mavsumlarida ham ko'kat holida saqlanuvchi turlardan tashkil topganligi sababli yilning zarur mavsumida foydalanish imkonini beradi, ob-havo noqulay kelgan yillari ham xashak hosildorligi nisbatan yuqoriroq bo'ladi. Hosildorlikning yuqori bo'lishi chorvachilik xo'jaliklarida chorva mollarini boqishda qo'shimcha sarf-xarajatlarning kamayishiga sabab bo'ladi. Bu esa o'z navbatida mahsulot tan narxining pasayib, aholiga sifatli va arzon bo'lgan mahsulotning yetkazilishi uchun juda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi "Yer kodeksi" 2019-yil
2. O'zbekiston Respublikasi "Yaylov to'g'risida"gi qonuni 2019-yil 20-may.
3. O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari holati to'g'risida Milliy hisobot. 01.01.2019 y.
4. Vazirlar Mahkamasining 23.04.2018-yildagi 299-sonli "Ma'muriy-hududiy birliklar chegaralarini belgilash, yer resurslarini xatlovdan o'tkazish hamda

yaylov va pichanzorlarda geobotanik tadqiqotlarni o'tkazish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori

5. Xudoyberdiyev F.Sh. "Yaylovlarni yaxshilash, yangi yaylov barpo etish va yaylovlardan samarali foydalanish usullarini ishlab chiqish" mavzusidagi ilmiy maqola. Xorazm ma'mun akademiyasi axborotnomasi. 2019-yil 17-20 b.

6. Khudoyberdiyev Feruz Shamshodovich, Bobojonov Said Utkirovich, & Mukhamadov Kamariddin Mukhtarovich. (2021). Innovative approach to pasture management and productivity improvement. Academicia Globe: Inderscience Research, 2(05), 491–494.

7. Sh, F. (2020). Khudoyberdiyev Measures to prevent degradation of pastoral lands. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 7(3).

8. Shamshodovich, K. F., Utkirovich, B. S., & Mukhtarovich, M. K. (2021). Achieve Effective Results Through Pasture Management. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 3, 9-12.

9. Khudoyberdiyev, F. S. (2020). " Development of Effective Methods for the Use of Pasture Land" International Journal of Advanced Research in Science. Engineering and Technology, 7(3).

10. Khudoyberdiyev, F. S. (2020). " Measures to Prevent Degradation of Pastural Lands" International Journal of Advanced Research in Science. Engineering and Technology, 7(3).

11. Sh, F. (2020). Khudoyberdiyev Development of effective methods for the use of pastureland. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 7(3).

12. Худойбердиев, Ф. Ш. (2019). Научная статья «Улучшение пастбищ, создание новых пастбищ и разработка эффективных методов использования пастбищ». Вестник Хорезмской Академии Мамуна, 17-20.

13. Худойбердиев, Ф. Ш., Шарипова, Ф. К., Бобожонов, С. У., & Мухамадов, К. М. (2014). Разработка эффективных методов использования пастбищных земель. The Way of Science, 69.

14. Shamshodovich, K. F., Utkirovich, B. S., & Mukhtorovich, M. K. (2021, May). Innovative approach to rational use of pastures and increasing productivity. In " Online-conferences" platform (pp. 76-78).

15. Shamshodovich, K. F., Akhtamov, S., Muhammadov, K., & Bobojonov, S. (2021). The importance of the cluster system today. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 3-3.

16. Худойбердиев, Ф. Ш. (2020). Зарубежный опыт в области пастбищных территорий, возможности и условия их использования в Узбекистане. Землеустройство, кадастр и мониторинг земель, (10), 24-27.

17. Sh, F. (2019). Khudoyberdiyev. Development of methods of pasture improvement, creation of new pastures and effective use of pastures. Bulletin of the Khorezm Academy of Sciences, 2-15.

18. Shamshodovich, K. F., Utkirovich, B. S., & Mukhtorovich, M. K. (2021, June). The importance of pasture lands in the development of the livestock sector in uzbekistan. in " online-conferences" platform (pp. 164-166).

19. Худойбердиев Ф. Ш. Меры предотвращения деградации пастбищных земель //Эффективность применения инновационных технологий и техники в сельском и водном хозяйстве. – 2020. – С. 331-333.

20. Xudoyberdiyev, F. S. (2020). Buxoro viloyatida yaylovlardan foydalanishning bugungi holati. Студенческий вестник, (24-6), 45-46.

21. Худойбердиев, Ф. Ш. (2019). Яйловларни яхшилаш, янги яйлов барпо этиш ва яйловлардан самарали фойдаланиш усулларини ишлаб чиқиш" мавзусидаги илмий мақола. Хоразм маъмун академияси ахборотномаси, 17-20

22. Khudoyberdiev, F. S., Sharipova, F. K., Bobozhonov, S. U., & Mukhamadov, K. M. (2014). Development of effective methods of pasture land use. The Way of Science, 70.

METHODOLOGY OF COURSE ORGANIZATION IN THE NATIONAL VIRTUAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Delov T.E.
Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khorazmiy, Associate Professor V.V. Uzbekistan
dilov_t_e@mail.ru

Currently, virtual reality technology has become a new educational tool for the development of education. Traditional education only provides students with knowledge, now virtual reality technology can be used to help students create a vivid learning environment so that students can experience it in real life. Compared with passive infusion, compared with passive infusion, the sense of memory enhancement, using virtual reality technology, the implementation of autonomous learning can allow the student to accept, it is easier to stimulate students' interest in learning. a virtual world about topics that help students learn better using virtual reality technologies.

In particular, significant work is being done on the use of virtual education in the higher education system of Uzbekistan. As an example, we can take the innovative project work No. IL-4721071198 entitled "Creating a national virtual university of information technologies based on 3D technologies". This project is intended for 2022-2023, and it is planned to carry out large-scale works within the framework of the project.

Virtual Academy offers a qualitatively new approach to learning in virtual worlds.

Virtual worlds provide excellent opportunities for effective distance and online learning by supporting groups or communities that bring together subject matter experts, teachers, and students from different countries or locations. Thus, the development of new collaborative e-learning approaches is facilitated.

Virtual Academy is a three-dimensional multi-user educational platform that allows you to conduct training courses, meetings, presentations, trainings for groups from one to several dozen users at the same time and provides services in which you can participate.

The use of the vAcademia program is effective in organizing virtual education. After enrolling in this program, it will be possible to participate in the classes of scientists from all over the world by organizing an optional course on any subject.

One of the main partners of the work carried out within the framework of the project, quality work is being organized together with the head of the Multimedia System Laboratory, Associate Professor Mikhail N. Morozov. The many tutorials they have created using vAcademia are a good resource for students and freelancers alike. We also organize virtual classes in Uzbek using the vAcademia program as part of the project.

First of all, we will register on the website vacademia.uz and organize the course. This process continues with entering information about the course.

A new course or subject is created from the "teaching" section in the menu bar provided in the program.

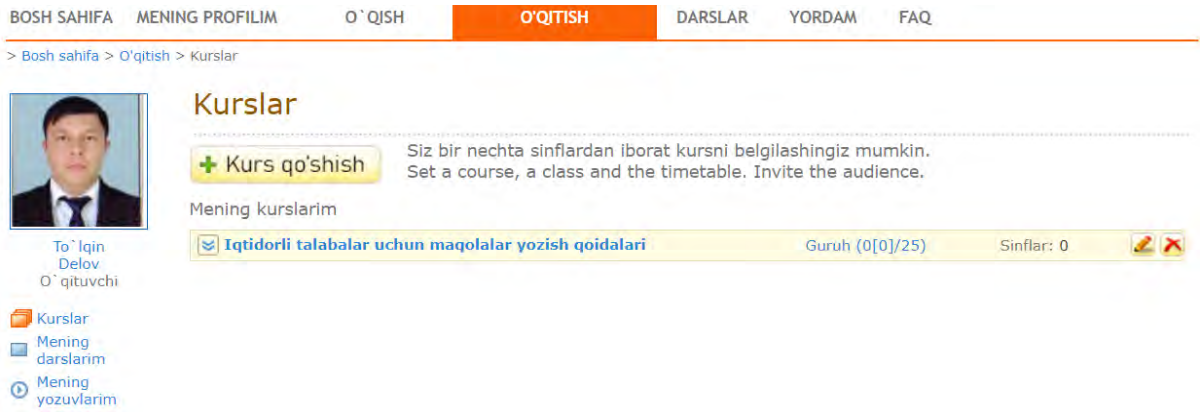

Figure 1. Enter information about our course

Here we enter information about our course, create a lesson schedule and invite students or listeners to our course.

	Mavzu	Tavsif	Vaqt	Sana	boshqaruv
1.	Tezis yozish qoidalari	tezish yozish qoidalari yoritiladi	12:00	Дс, 09 Қаҳ 2023	
2.	Maqola yozish qoidalari	Maqola yozish qoidalari yoritiladi	13:50	Сб, 28 Қаҳ 2023	
3.	Maqolalarni nashr ettirish ...	Maqolalarni chop ettirish talablari y...	10:30	Жм, 27 Қаҳ 2023	
4.	DGU olish talablari	EHM uchun mualliflik guvohnomalari ol...	12:30	Дс, 09 Қаҳ 2023	

Figure 2. Preparation of the lesson schedule

When creating a course in the national virtual system of Vacademia.uz, it is necessary to download the vacademia.uz program after registering on the site. Because in the organization of the main lessons, objects in 3D view are implemented in the program installed on the computer. The login and password registered on Vacademia.uz must be the same as the login password in the program installed on the computer.

The user representation in vAcademia is a three-dimensional character - an avatar, which has a unique customizable appearance.

Avatar selection is done during registration on the site. In the future, we can change the appearance using the avatar editor.

Tools for working with 3D objects are grouped under the following tabs:

Objects - for placing objects

Landscape - saving and restoring the placement of objects in a location.

Bots - for hosting computer characters-bots.

Scripts - for programming the behavior of three-dimensional objects in the vJS language.

When organizing a lesson, it is necessary to equip the auditorium.

Our lesson is about the stages of writing an article, based on the unique laws of writing articles and theses, the formation and development of competencies among the participants of the interaction in the educational process is mainly based on the various educational and educational activities of students. it was found that it occurs as a result of independent work with education. and methodical manuals (electronic textbooks, interactive educational programs, electronic knowledge base), in addition, when using communication networks (Internet), this is a constant enrichment of the experience of creative activity to a greater extent, a mechanism of self-management helps to form.

Virtual worlds also have different technological requirements. They can be accessed via a standard web browser by installing a plug-in (if they don't have full 3D graphics), or if they have a full 3D world, the user will need to install the appropriate computer hardware and a standalone software client (app). Most advanced virtual worlds also require a broadband internet connection on the user side.

Figure 3. Conducting the lesson process

Virtual worlds also have different technological requirements. They can be accessed via a standard web browser by installing a plug-in (if they don't have full 3D graphics), or if they have a full 3D world, the user will need to install the appropriate computer hardware and a standalone software client (app). Most advanced virtual worlds also require a broadband internet connection on the user side.

The analysis of the reviewed data shows that the participants of the experimental group were first used in traditional education, and then conducted training in the virtual world. By the end of the lesson, students' abstract questions about the organization of training in the virtual world decreased significantly. Organizing courses and planning lessons in a virtual system is a really clear, suggested activity.

References:

1. Murodillayevich, N. F., Erkinovich, D. T., & Tairovich, U. A. (2022). VIRTUAL TA'LIM MUHITI (TIZIMI) VA UNI TA'LIMGA JORIY QILINISHI TAHLILI. Современное образование (Узбекистан), (6 (115)), 34-40.

2. Делов, Т. Э. (2018). Иқтидорли талабаларни бошқаришда ахборот технологияларидан фойдаланиш самарадорлиги. Современное образование (Узбекистан), (12), 3-8.

3. Delov, T. E. (2022). USE OF WORLD EXPERIENCE IN IDENTIFYING TALENTED STUDENTS. British View, 7(4).

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

MEDIA APPROACH IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Farkhod Bozarov
The Republic of Uzbekistan, University of Economics and Pedagogy Non-governmental educational institution

Abstract: This article explores the transformative potential of media in foreign language teaching, arguing that its strategic integration can significantly enhance learner engagement, motivation, and overall language proficiency. It highlights various media types and their applications, emphasizing the key role of authentic materials and learner-centered pedagogy in maximizing learning outcomes.

Keywords: Media, Cultural Immersion, Authenticity, Assessment, Interactivity, Variety, Social Media.

Introduction

In an increasingly interconnected world, the ability to communicate effectively in a foreign language is a valuable asset. However, traditional language instruction often struggles to maintain learner interest and provide authentic language exposure. This is where media intervention can play a crucial role. By integrating various media forms into the classroom, educators can create a dynamic and engaging learning environment that fosters deeper language understanding and promotes practical communication skills.

Applying the former mode of classification, there would be the following three categories of media:

- auditive media (e.g. piece of music, radio programme etc.)
- visual media (e.g. picture, silent film etc.)
- audiovisual media (e.g. sound film, TV programme etc.)

In the latter case, he lists the following three categories:

- verbal media (e.g. radio programme, book etc.)
- pictorial media (e.g. picture, silent film etc.)
- multicodal media (e.g. text with illustrations, sound film etc.) [1, 3]

The Power of Media in Language Acquisition:

Media offers a wealth of opportunities for language learning:

•Authentic Language Exposure: Media exposes learners to real-world language usage in diverse contexts, promoting natural language acquisition through authentic communication.

•Motivational Engagement: Engaging content from film, music, video games, and social media can captivate learners and foster a sense of enjoyment and purpose in their language journey.

•Cultural Immersion: Media provides a window into different cultures, exposing learners to diverse perspectives, values, and social norms.

•Skill Development: Media can be used to develop various language skills, including listening comprehension, speaking fluency, reading comprehension, and writing skills.

Types of Media and Their Applications:

•Film and Television: These mediums provide authentic dialogues, cultural insights, and opportunities for interactive activities like movie discussions and role-playing.

•Music: Lyrics offer valuable vocabulary, grammar, and cultural insights, while music videos provide visual stimulation and enhance vocabulary acquisition.

•Video Games: Interactive gaming promotes language practice in a fun and engaging environment, fostering fluency and confidence.

•Social Media: Platforms like Twitter, Instagram, and YouTube provide access to authentic language use, opportunities for online interaction, and exposure to diverse perspectives.

Online Resources:

•The Center for Teaching and Learning (CTL) at the University of California, Berkeley: This website offers a wealth of resources for integrating technology into teaching, including articles, webinars, and workshops specifically focused on foreign language instruction.

•The National Foreign Language Center (NFLC): This website provides access to a wide range of resources for foreign language teachers, including technology-based tools, lesson plans, and professional development opportunities.

•One more interested media web recourse is www.tphonetics.com. So, you can get any transcription for entered English sentences or word.

Learner-Centered Pedagogy:

The effectiveness of media integration depends on a learner-centered approach:

•Authenticity: Prioritize authentic materials that reflect real-world language use.

•Variety: Offer a diverse range of media types to cater to different learning styles and preferences.

•Interactivity: Encourage active participation through tasks like role-playing, discussions, and online activities.

•Assessment: Integrate formative and summative assessments to track progress and tailor instruction effectively.

Recommendations:

•Encourage collaboration between language educators and media specialists to develop innovative and engaging curriculum.

•Invest in technology and resources to facilitate media integration in the classroom.

•Develop professional development opportunities for educators to enhance their media literacy and pedagogical skills.

By embracing the power of media, we can revolutionize foreign language teaching, making it more relevant, engaging, and effective for learners of all backgrounds.

Conclusion.

Media integration in foreign language teaching offers a dynamic and engaging approach to language acquisition. By embracing authentic materials, fostering learner interaction, and adapting to individual needs, educators can create a rich and rewarding learning experience that empowers learners to communicate effectively in a globalized world.

References:

1. Media in Foreign Language Teaching and Learning. Anna Uhl Chamot Wai Meng Chan. 2011 Walter de Gruyter, Inc., Boston.

2. Truscott, S. and J. Morley (2001) Cross-cultural Learning through Computer-mediated Communication, Language Learning Journal (24): 17–23.

3. Rice, R.E. (1993) Media Appropriateness: Using Social Presence Theory to Compare Traditional and New Organizational Media, Human Communication Research 19(4): 451–84.

KUTUBXONA-AXBOROT FAOLIYATIDA BIBLIOGRAFIYANING O‘RNI

Irgashova Dildora Ma’murjon qizi
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
Kutubxona-axborot faoliyati fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Bugungi kunda insoniyat juda katta axborot ko‘lamini qabul qilib, uning ta’sir doirasida yashamoqda. Insonlarga barcha axborot vositalari orqali keladigan ma’lumotlarning miqdori doimiy ravishda o‘sib bormoqda. Shuning uchun har bir inson axborotni to‘plash, tartibga solish va undan oqilona foydalanish muammosini optimal hal qilish vositalariga ega bo‘lishi juda muhimdir. Ushbu maqolamizda Kutubxona-axborot sohasida bibliografik faoliyatning o‘rni, kelib chiqish tarixi va kelakak istiqbollari yortitilgan.

Kalit so‘zlar: bibliografiya, kutubxonashunoslik, tizim, butlash, axborot, zamonaviylashtirish, electron baza.

Аннотация: Сегодня человечество принимает огромное количество информации и живет под ее влиянием. Количество информации, поступающей к людям через все средства массовой информации, постоянно растет. Поэтому очень важно каждому иметь инструменты, позволяющие оптимально решать задачу сбора, организации и рационального использования информации. В данной статье освещена роль библиографической деятельности в сфере библиотечного дела и информации, история возникновения и перспективы на будущее.

Ключевые слова: библиография, библиотечное дело, система, интеграция, информация, модернизация, электронная база данных.

Abstract: Today, humanity accepts a huge amount of information and lives under its influence. The amount of information coming to people through all media is constantly growing. Therefore, it is very important for everyone to have the tools to optimally solve the problem of collecting, organizing and rationally using information. In this article, the role of bibliographic activities in the field of library and information, history of origin and future prospects are covered.

Key words: bibliography, library science, system, integration, information, modernization, electronic database.

Kutubxona-axborot faoliyatida kitobxonlarga xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash hamda mehnat samaradorligini oshirish uchun bo‘lajak kutubxona

xodimlaridan avtomatlashtirilgan kutubxona-axborot tizimlari bo‘yicha har tomonlama mukammal bilimga ega bo‘lishlari talab etiladi. Ushbu jabhada kutubxonachidan bibliografiyadan mukammal darajada foydalana olish hamda kerakli ma’lumotlarni tez va oson topa olish talab etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-iyundagi “O‘zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko‘rsatishni yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-4354-sonli qarori va unga ilova tariqasidagi “2019-2024 yillarda O‘zbekiston Respublikasida axborot-kutubxona sohasini rivojlantirish konsepsiyasi” qabul qilindi va ushbu konsepsiya asosida ishlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 11-avgusdagi “Matbuot va axborot sohasida boshqaruvni yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-5148-son, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi farmoni ushbu sohalarni takomillashtirish masalalariga qaratilgan. Sohamiz bo‘yicha qabul qilingan qaror va farmoyishlar bizni kutubxona-axborot faoliyatini yanada rivojlantirish uchun harakat qilishga undaydi.

Taraqqqiy etayotgan Yangi O‘zbekistonda axborotga bo‘lgan talabning ortib borishi bilan axborotning asosiy manbai bo‘lgan kutubxonalarning ham rivojlanishi davr talabidir. Kutubxonalarda tez va sifatli xizmat ko‘rsatishda kitob haqida qulay va oson umumiy ma’lumot olishda bibliografiyaning o‘rni beqiyosdir. Shu o‘rinda bibliografiyaning paydo bo‘lish tarixi bizga qiziq. O‘rta Osiyoda ma’naviyat va madaniyat, ilm-fan uzoq tarixga ega. O‘rta Osiyoda bibliografiya o‘rta asrlarda paydo bo‘ldi. O‘rta asr Sharqida arab xalifaligiga birlashgan xalqlar madaniyati va fani rivojlandi. Ko‘pmillatlilik xarakteriga ega arab madaniyati dunyoning deyarli katta qismini egallab oldi. 996- yilda vafot etgan, tug‘ilgan yili noma’lum xalifa Al-Azizning 200 ming kitob fondiga ega o‘z kutubxonasi bo‘lgan. O‘sha paytda Yevropa kutubxonalari fondi bundan anchagina kam edi. IX asrdagi Konstansa kutubxonasi esa 356 jild kitob fondiga ega bo‘lgan. Yevropada qog‘oz yo‘qligi sababligina kutubxona o‘z davrining yirik kutubxonasi hisoblangan, chunki papirus ishlab chiqarish imkoniyati yo‘q, pergament esa juda qimmat material edi. XI asrdan boshlab kitob illustratsiyasi paydo bo‘ldi. Kitoblar, asosan, shogirdlar tomonidan havaskorlik yo‘lida va malakali ko‘chirilgan. Ular ta’lim olish davomida savod chiqarish bilan birga, matnni o‘qish, izohlash, yod olish bilan mashg‘ul bo‘lganlar, o‘quv adabiyotlarni majburan ko‘chirganlar. Bu esa musulmon dunyosida kitoblarning ko‘payishiga sabab bo‘ldi. Arab yozuvidagi adabiyotlarni yig‘ish va uning takomillashib borishi bevosita yozuvning taraqqiyoti va ayrim asarlar

nusxalarining ko‘payishi bilan bog‘liq. O‘rta asrlarda kutubxonalar rivojlandi va ilm-fan hamda san’at bilan shug‘ullanishga imkoniyat kengaydi. 11 Tabiiy-ilmiy va gumanitar fanlar rivojlanib, madaniyat darajasi o‘sdi. Ayniqsa, Somoniylar va Temuriylar davrida kutubxonachilik ishi taraqqiy topdi. Saroy kutubxonalari fan uchun xazina bo‘lgan, ularda diniy kitoblar, matematika, astronomiya, tarix, huquq, geografiyaga oid adabiyotlar bo‘lgan. Somoniylar davlatida buyuk olimlar va shoirlar ijod etdi. Bu davrda Ibn Sino o‘z yoshlik yillarini o‘tkazdi, Rudakiy va Daqiqiy, Firdavsiy va Narshaxiylar ijod qildilar. Narshaxiy yagona «Buxoro tarixi» asarini yozdi. Bu asar O‘rta Osiyoning iqtisodiy va madaniy markazi bo‘lgan bir shaharning tarixi haqidagi ensiklopediya edi. Ibn Sino Somoniylar amiri Nuh ibn Mansur saroyidagi kutubxonadan foydalandi.

Olim bu haqda shunday deb yozadi: «Men bir necha xonalardan iborat kutubxonaga kirdim, har bir xonada kitoblarga to‘ldirilgan sandiqlar bor edi. Bir xonada arab kitoblari va she’riy asarlar, boshqasida qonunchilikka oid va har bir xonadagi kitoblar bilimning biror-bir sohasiga oid alohida joylashtirilgan edi. Men adabiyotlar ro‘yxatini ko‘rib chiqdim va o‘zimga zarur kitoblarni so‘rab oldim». Shuning o‘zi o‘rta asrlardagi kutubxonalarda kitoblarni joylashtirish tartibi haqida, bibliografik faoliyat elementlari, ayniqsa, aniq bir kitob saqlash xonasidagi kataloglashtirish haqida ma’lumot beradi. Har bir xonaning markazida chiroyli quticha bo‘lib, unda fonddan foydalanishga imkon yaratuvchi va ularni hisobga olib boruvchi ro‘yxatlar mavjud bo‘lgan. Kitoblar bilim sohalari bo‘yicha tartibga solingan va ehtiyotkorlik bilan saqlangan. Kutubxonalar har bir davrda ish mazmuni va xarakteriga ko‘ra, X asrgacha «Bayt ul-hikmat» («Hikmatlar uyi»), X asrda «Dar ul-ilm» («Fanlar uyi»), XI asrdan maktablar, madrasalar, machitlar, mavzoleylar, observatoriyalar bilan birgalikda qo‘shilib, birlashgan kutubxonalar deb nomlandi. O‘rta Osiyoning ko‘pgina shaharlarida bir yo‘la bir necha kutubxona faoliyat ko‘rsatdi. O‘rta asr Sharqidagi yirik kutubxonalarda mavjud adabiyotlarni bibliografik ro‘yxatga va hisobga olib borish ehtiyoji paydo bo‘lgan. Shu maqsadda hozirgi kataloglar ko‘rinishiga yaqin bilim sohalari bo‘yicha kitoblar ro‘yxati tuzilgan.

Musulmon dunyosidagi adabiyotlarni sistemalashtirish va joylashtirishda, ularning katalogini tuzishda va birinchi bibliografik ishlarda tarixiy-iyerarxik prinsiđ qo‘llanilgan. Bu fanlarning tarixan tarmoqlanishi tartibiga va o‘rta asr 12 jamiyatida qanday baholanishiga qarab belgilangan. Masalan, bizgacha birinchi manba sifatida yetib kelgan Sobur binni Arshid katalogida mavzuli rubrikalar quyidagi tartibda berilgan: Qur’on turlarining ro‘yxati, Qur’on sharhlari va uni o‘qishning turli

uslublari, sig‘inish, namoz o‘qish, merosning bo‘linishi, qonunchilik maktablari, xudojo‘ylik, shuningdek munozara-bahslar, payg‘ambarlar avlodlarining kitoblari va ular haqidagi kitoblar, genealogiya, filologiya, maqollar, grammatika, etimologiya, afsonalar, she’riy to‘plamlar, latifalar, tarix, xatlar, tibbiyot, astronomiya, falsafa, geometriya va boshqalar. Xorazm, Buxoro, Samarqanddagi saroylar, masjit va madrasalarda juda boy kutubxonalar mavjud bo‘lganligi sababli kitob savdosi ham rivojlangan. Kitob bozorlari olimlar, adabiyotchilarning uchrashuv joylariga, muloqot maskaniga aylangan, bu vaqtda qiziqarli bahslar, adabiy va ilmiy munozaralar olib borilgan. Ammo hali kitob savdosi bibliografiyasining paydo bo‘lishi, kitob reklamasi uchun imkoniyat kam edi, sotuvchilarning o‘zi reklama bilan shug‘ullanardi.

Ibn Sino «Tarjimayi hol» asarida yozishicha, Buxoro kitob bozorida bo‘lganida o‘ziga kerakli adabiyotni qidirishda, kitob sotuvchining baland tovushda o‘zining mahsulotini (ya’ni kitoblarni) maqtayotganini eshitganini yozadi. Kitob bozorining an’analaridan biri kitob qatorlarida adabiy, diniy va kitobsevarlik sohasidagi turli xil masalalar yuzasidan muhokamalar, bahslar o‘tkazish edi. Ibn Sino 997- yilda Buxoro xonligining kutubxonasidan foydalanishga ruxsat oladi. Ibn Sino foydalangan ro‘yxat O‘rta Osiyoda eng qadimgi bibliografik manba — Somoniylar sulolasi kutubxonasining katalogi bo‘lgan. O‘rta asr kitob savdosi an’analari mamlakatimizda bir necha yuz yillar davom etdi. Kitob savdosi bibliografiyasi tushunchasining zamonaviy ko‘rinishi XIX asr oxiri va XX asr boshlarida xorijda paydo bo‘lgan. 1897-yili taniqli samarqandlik arxeolog va sharqshunos olim V. L. Vyatkin birinchi marta gazetasida Buxoro kitob bozori haqida xabar beradi. O‘sha paytda nashr etilayotgan kitoblarning muqovasida kitob do‘konlarida mavjud kitoblar va nashrga tayyorlanayotgan kitoblar haqida axborotlar ham berila boshlangan. Bibliografik qo‘llanmalarning boshqa turi fixrist nomi bilan tarqalgan, bu tavsiflar hisobga olinishi kerak bo‘lgan mulk sifatida vaqf 13 kutubxonalariga topshirish paytida tuzilgan. X — XI asrlarda arab, fors, turk tillaridagi fan va adabiyot ma’lum bir yuksaklikka erishdi. Bu davrda ilmiy va badiiy adabiyotning mumtoz janrlari rivoj topdi, qo‘lyozma kitoblarning yangi tiplari shakllandi, hamda ular Sharq ma’rifatchilarining va olimlarning ma’naviy ehtiyojlarini qondirish va intellektual faoliyatni rivojlantirishga yordam berar edi. Bular orasida turli xil universal xarakterdagi ensiklopediyalar, biobibliografik lug‘atlar, adabiy antîlogiyalar, tarixiy-ilmiy ishlar ham mavjud edi. Ularda, albatta, u yoki bu darajada bibliografik axborot bo‘lgan. O‘sha davrdayoq arabtillik va erontillik olimlar, faylasuflar, tarixchilar, filologlar, geograflar, shifokorlar haqida avtobiografik ma’lumotlar to‘plangan. Ularda mualliflar va

ishlarining ro‘yxati berilgan. Hammadan ko‘ra mashhur sayohatchi Ibn Yoqutning «Irshad al-arib» asarida 1040 ta olimlar haqida ma’lumot berilgan. O‘sha davrning mashhur biobibliografik asari Ibn an-Nadimning «Kitob al-fixrist» asaridir. Unda X asrgacha arab tili va adabiyoti haqida ma’lumot beriladi. Bu asar arab yozuvining I — III asrdagi minglab asarlar haqida, saqlanmagan qo‘lyozmalar haqida axborot berishi bilan qimmatlidir. Hozirgi kun talabiga ko‘ra to‘la axborot beruvchi bunday ishlar tarixiy asarlarni o‘z ichiga olgan, tarixiy manbalar bilan to‘ldirilgan, tabiiy-ilmiy xarakterga ega bo‘lib, ular tazkira yoki biobibliografik lug‘atlar deb atalgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axborot-kutubxona faoliyati to’g’risida: O’zbekiston Respublikasi Qonuni. 2011-yil 13-aprel. № O‘RQ – 280 // Xalq so‘zi.- 2011. - 14-aprel.
2. O‘zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko‘rsatishni yanada takomillashtirish to‘g‘risidagi qarori. - 2019-yil. 7-iyun. . PQ-4354 // Xalq so‘zi.- 2019. - 8-iyun.
3. Berdiyeva Z. va boshqalar. Bibliografiya [o‘quv qo‘llanma] / Z.Berdiyeva, H.Mamatraiomova, T.Zokirova .- Toshkent: O‘qituvchi, 2014. – 204 b.
4. Bibliografiyashunoslik // I.Yuldashev, G’.Narzullayev, T.Boyto’rayev, [H.Mamatraiomova]. – Toshkent, 2021.- 281 b.
5. Mamatraimova, H. Bibliografiya // O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 2-jild. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2001.

THE USE OF INFOGRAPHICS IN EDUCATION AND PEDAGOGY

Farkhod Bozarov
The Republic of Uzbekistan, University of Economics and Pedagogy Non-governmental educational institution
Firdavs Mamatov
A second-year student of University of Economics and Pedagogy Non-governmental educational institution

Abstract: The study examines how infographics can enhance the dissemination of information on education and pedagogy, making it more relatable and accessible to diverse audiences. It explores the role of infographics in simplifying complex data, visualizing trends, and highlighting key findings, thereby fostering a deeper understanding of the learning process. Furthermore, it investigates the use of infographics as a tool for monitoring and evaluating progress towards socio-economic goals, providing policymakers and stakeholders with real-time data and insights.

The research also addresses potential challenges associated with using infographics, including the need for accuracy, transparency, and cultural sensitivity. It emphasizes the importance of ensuring that infographics are evidence-based, free from bias, and tailored to the specific needs of the target audience. By examining best practices and lessons learned from successful infographic campaigns, the study provides valuable guidance for practitioners seeking to effectively harness the power of infographics in the coverage and implementation of knowledge transformation.

Keywords: Infographic, socioeconomic transformation, knowledge, visualizing, cultural sensitivity.

Introduction

Infographics have emerged as a powerful tool in communicating complex socioeconomic information and facilitating the implementation of transformative initiatives. By visually representing data and trends in a clear and concise manner, infographics enhance public understanding and engagement with vital issues related to socioeconomic development. They can effectively convey the results of socioeconomic transformation efforts, showcasing progress made, identifying areas for improvement, and highlighting the impact on various stakeholders. By leveraging the visual appeal of infographics, policymakers and stakeholders can effectively

communicate complex concepts, foster informed discussions, and build consensus around policy decisions. Additionally, infographics can serve as a monitoring and evaluation tool, allowing policymakers to track progress, identify bottlenecks, and make necessary adjustments to ensure successful implementation of socioeconomic transformation initiatives. By harnessing the power of infographics, governments and organizations can enhance transparency and accountability, empower citizens with accessible information, and drive informed decision-making for transformative socioeconomic change.

Review of existing infographics tools

Infographic tools have revolutionized the way we present complex data and information. Here's a comprehensive review of some of the most popular options available:

Canva: Canva stands out for its user-friendly interface and vast library of templates, making it accessible to both beginners and professionals. Its drag-and-drop editor empowers users to create visually appealing infographics with ease.

Piktochart: Piktochart offers a wide range of infographic templates tailored to specific industries and purposes. Its advanced features include interactive elements, data visualization capabilities, and the ability to collaborate with others.

Venngage: Venngage boasts a vast collection of professionally designed templates that can be customized with branded elements. It provides a user-friendly dashboard for managing and sharing infographics, making it ideal for teams.

Easel.ly: Easel.ly is known for its intuitive interface and beginner-friendly approach. It offers a wide range of pre-made shapes, icons, and fonts to simplify the infographic creation process.

Visme: Visme is a comprehensive tool that combines infographic creation with other visual communication tools such as presentations and videos. Its advanced features include animation, video embedding, and interactive elements.

Infogram: Infogram excels in data visualization, offering a wide range of charts and graphs to help users present complex data in a visually appealing way. Its dashboard allows for real-time collaboration and data updates.

Google Charts: Google Charts is a free tool that provides a wide range of customizable charts and graphs. It's particularly useful for users who need to create data-driven infographics and integrate them with other Google products.

Tableau Public: Tableau Public is a powerful data visualization tool that allows users to create interactive dashboards and infographics. It's ideal for data analysts and researchers who need to present complex data in an engaging way.

These tools offer a diverse range of features and capabilities, catering to different skill levels and specific requirements. Whether you're a seasoned designer or a beginner looking to create visually impactful infographics, there's an option available to suit your needs.

Benefits of infographics tools

Infographics tools offer a plethora of benefits that make them invaluable assets for businesses and individuals alike. These tools enable the creation of visually appealing and easily digestible content that can effectively convey complex information, data, or concepts. By leveraging infographics, organizations can enhance their communication strategies, increase brand recognition, and drive engagement.

As examples figure 1, figure 2 show Uzbekistan's trade with Central Asian countries in January-February 2024 [2] and Uzbekistan's trade with CIS countries in January-December 2023 [3] using infographics tools.

Figure 1. Uzbekistan's trade with Central Asian countries in January-February 2024

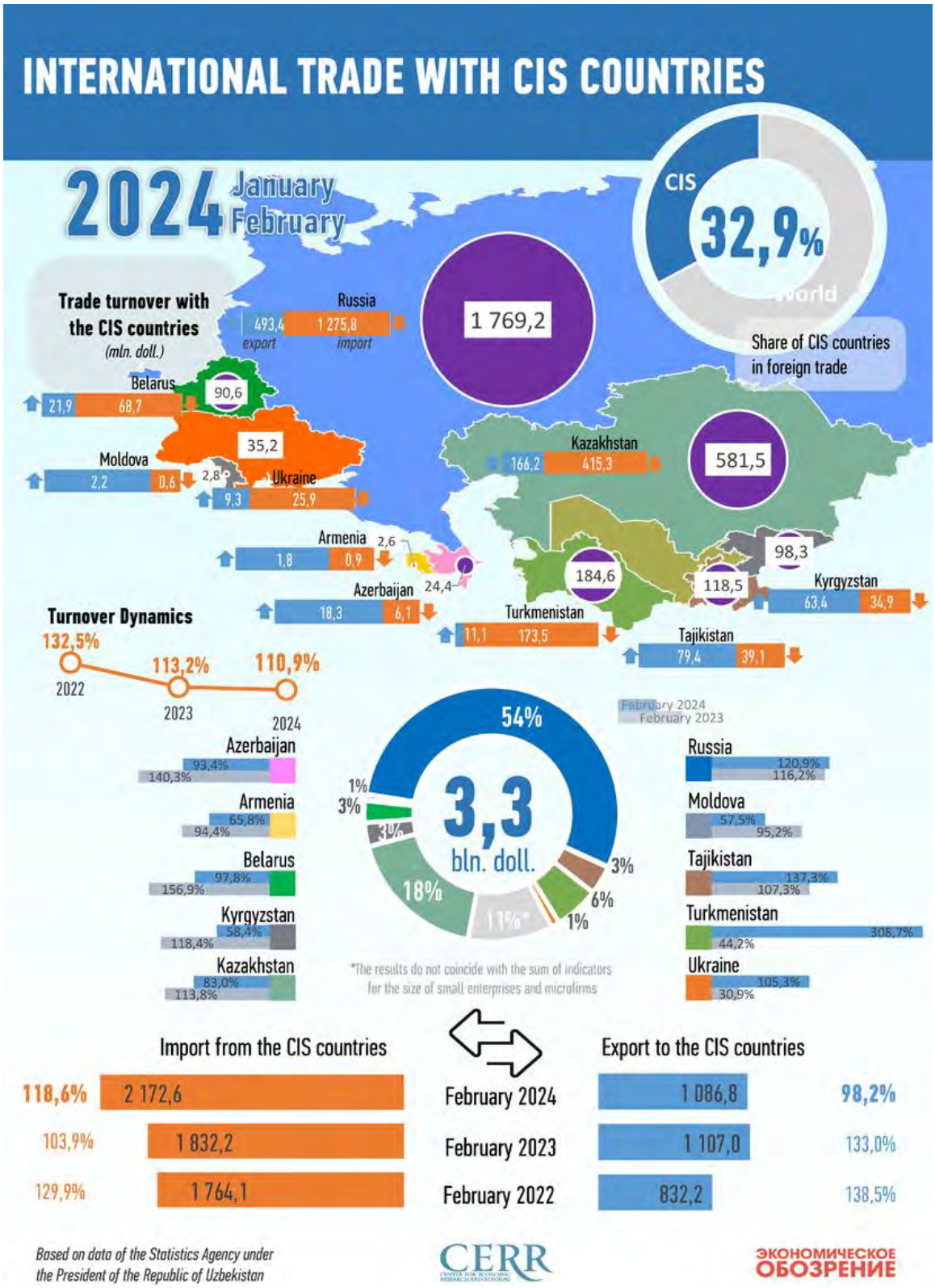

Figure 2. Uzbekistan's trade with CIS countries in January-December 2023

Challenges and Limitations

Infographic tools, while powerful for visualizing data and conveying complex information in an engaging manner, do come with certain challenges and limitations. One key limitation lies in their inability to effectively handle large datasets. Infographic tools are typically designed to process and display manageable amounts of data, and attempting to visualize vast datasets can overwhelm the tool's capabilities, leading to performance issues or inaccuracies. Additionally, the level of customization offered by some infographic tools can be limited, restricting users from fully tailoring the visuals to their specific needs or desired aesthetics. Furthermore, the effectiveness of infographics relies heavily on the quality of the underlying data. If the data is inaccurate or incomplete, the resulting infographic will inherit these flaws and potentially mislead the audience. Moreover, creating visually appealing and informative infographics requires a certain level of design proficiency, which may not be readily available to all users. The complexity of some infographic tools can also pose a barrier to entry for users who are not familiar with data visualization techniques or graphic design principles. Finally, the static nature of infographics can limit their ability to convey dynamic data or interactive elements, which may be necessary for certain types of information presentation.

The use of unnecessary visual elements distracts your reader from the central data and clutters the page [6, P31].

Conclusion

In conclusion, infographics tools have revolutionized the way we present and communicate complex information. They offer a visually engaging and accessible medium to convey data, insights, and stories in a way that captivates audiences and maximizes comprehension. By leveraging these tools, businesses, organizations, and individuals can effectively engage their target audience, simplify complex concepts, and drive informed decision-making. The versatility of infographics tools allows for customization, interactivity, and seamless integration across various platforms, making them a valuable asset in any communication strategy. As technology continues to advance, we can expect even more innovative and sophisticated infographics tools to emerge, further enhancing our ability to communicate and understand information in a visually compelling and impactful manner.

Accuracy is the most important aspect of an infographic design, and everything else is secondary. The data visualizations in your infographic must match the numbers.

The power of infographics works both ways and can hurt you if you get it wrong. The ability to communicate your information to your audience with a clear visualization can demonstrate your expertise in your sub-ject area, build your credibility, and help your audience remember your message [7, P272].

References:

1. Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jürgen Wagener. 2019. The handbook of political, social, and economic transformation. New York, NY : Oxford University Press.
2. https://review.uz/en/post/infografika-torgovlya-uzbekistana-so-stranami-sng-za-yanvar-2024-goda.
3. https://review.uz/en/post/infografika-torgovlya-uzbekistana-so-stranami-sng.
4. Coleman, J.S. (1974), Power and the Structure of Society, New York, NY: Norton.
5. Hedström, P. and R. Swedberg (1998), 'Social mechanisms: An introductory essay', in P. Hedström and R. Swedberg (eds.), Social Mechanisms. An Analytical Approach to Social Theory, Cambridge, UK: Cambridge University Press, pp. 1–31.
6. Jonathan Schwabish. 2021. Better Data Visualizations. Columbia University Press.
7. Randy Krum. 2014. Cool Infographics. Effective Communication with Data Visualization and Design. John Wiley & Sons, Inc., Indianapolis, Indiana Published simultaneously in Canada.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

ANALOGICAL AND DIGITAL SCHEMATICS: A COMPREHENSIVE OVERVIEW

Farkhod Bozarov
The Republic of Uzbekistan, University of Economics and Pedagogy Non-governmental educational institution

Abstract: In the realm of electronic engineering, schematics serve as fundamental blueprints for constructing electronic circuits. These pictorial representations of circuit components and their interconnections provide a clear understanding of the circuit's functionality and facilitate its design, analysis, and troubleshooting. Two primary types of schematics exist: analogical and digital. Analogical schematics depict circuits that process continuous-time signals, while digital schematics represent circuits that handle discrete-time signals. Both analogical and digital schematics play crucial roles in designing and implementing a vast array of electronic devices, ranging from simple audio amplifiers to complex computer processors.

Keywords: Analogical schematics, digital schematics, electronic circuits, circuit design, circuit analysis, troubleshooting, engineering, technology, typical applications, computers, cell phones, digital cameras.

Introduction

Analogical schematics symbolize circuits that operate on continuous-time signals, which can vary continuously in amplitude and frequency. These schematics are employed in a diverse range of applications, including audio amplifiers, filters, and sensors.

Digital schematics, on the other hand, represent circuits that manipulate discrete-time signals, which can only assume one of two values, typically 0 or 1. Digital schematics find extensive use in a multitude of applications, encompassing computers, cell phones, and digital cameras.

History of Analogical and Digital Schematics. The development of analogical and digital schematics has been closely intertwined with the evolution of electronic engineering. Early electronic circuits were relatively simple and could be represented using sketches or rudimentary diagrams. However, as circuits became more complex and sophisticated, the need for a standardized and systematic representation emerged.

In the mid-20th century, the adoption of standardized symbols and conventions for analogical schematics provided a common language for engineers to communicate circuit designs effectively. This standardization played a crucial role in the rapid advancement of analog electronics.

Similarly, the development of digital circuits in the latter half of the 20th century necessitated the creation of digital schematics. These schematics incorporated symbols and conventions specific to digital logic gates, flip-flops, and other digital components, enabling engineers to represent complex digital circuitry in a clear and concise manner.

Structure of an Analogical Schematic

An analogical schematic typically comprises three main components:

- Active Devices: These devices, such as transistors and diodes, amplify or switch the signal.
- Passive Devices: These devices, such as resistors, capacitors, and inductors, store or filter the signal.
- Interconnects: These elements, consisting of wires and other conducting paths, connect the active and passive devices.

Structure of a Digital Schematic

A digital schematic typically incorporates two main components:

- Logic Gates: These devices, such as AND, OR, and NOT gates, perform basic logic operations.
- Flip-flops: These devices, such as D flip-flops and JK flip-flops, store bits of information.

Advantages of Analogical Schematics

Analogical schematics offer several advantages over digital schematics:

- Simplicity: Analogical schematics are generally easier to design and implement compared to digital schematics.
- Efficiency: Analogical circuits can exhibit greater efficiency in terms of power consumption and bandwidth utilization.
- Natural Response: Analogical schematics often respond more naturally to changes in input signals compared to digital circuits.

Disadvantages of Analogical Schematics

Analogical schematics also present certain drawbacks:

•Noise Sensitivity: Analogical schematics are more vulnerable to noise interference.

•Temperature Sensitivity: Analogical circuits are more susceptible to performance variations with temperature changes.

•Limited Accuracy: Analogical schematics can only achieve a finite degree of accuracy.

Advantages of Digital Schematics

Digital schematics possess several advantages over analogical schematics:

•Noise Immunity: Digital schematics are more resistant to noise interference.

•Temperature Stability: Digital circuits maintain stable performance over a wider range of temperatures.

•High Accuracy: Digital schematics can achieve a high level of accuracy.

Disadvantages of Digital Schematics

Digital schematics also exhibit certain limitations:

•Complexity: Digital schematics are generally more intricate to design and implement compared to analogical schematics.

•Power Consumption: Digital circuits may consume more power than analogical circuits.

Applications of Analogical and Digital Schematics

Analogical and digital schematics find widespread use in a diverse range of applications:

•Audio and Video Processing: Analogical schematics are employed in amplifying, filtering, and processing audio and video signals.

•Data Processing: Digital schematics enable the processing of digital data, such as the information used in computers and cell phones.

•Communication: Analogical schematics facilitate the transmission and reception of analog signals, including radio and television signals.

•Control Systems: Analogical and digital schematics play a crucial role in controlling a wide array of systems, encompassing industrial machinery and medical equipment.

Common Errors and Mistakes in Analogical and Digital Schematics

Several common errors and mistakes can occur in analogical and digital schematics:

•Incorrect Symbol Usage: Using incorrect symbols or misrepresenting component connections can lead to circuit malfunctions.

•Design Rule Violations: Failing to adhere to physical design rules, such as minimum spacing and trace width requirements, can cause manufacturing defects or circuit failures.

•Unintentional Feedback Loops: In analog circuits, unintentional feedback loops can lead to instability and oscillation.

•Timing Violations: In digital circuits, timing violations, such as setup and hold time violations can cause data corruption or circuit malfunction.

Future of Analogical and Digital Schematics

The future of analogical and digital schematics holds immense promise. With continuous technological advancements, analogical and digital schematics will continue to evolve in terms of power, efficiency, and complexity. This evolution will pave the way for the development.

The field of electronic schematics is constantly evolving to keep pace with the advancements in electronic design and technology. Some of the future directions in this domain include:

•Automated Schematic Generation: Tools that can automatically generate schematics from circuit descriptions or higher-level specifications could improve design efficiency.

•Intelligent Design Rule Checking: AI-powered design rule checking tools could identify potential errors and violations more effectively.

•Interactive Simulation and Analysis: Schematics could incorporate interactive simulation and analysis capabilities, allowing engineers to visualize circuit behavior in real-time.

•Integration with Manufacturing Processes: Schematics could be directly linked to manufacturing processes.

Conclusion.

Analogical and digital schematics are fundamental tools for designing, analyzing, and troubleshooting electronic circuits. Their importance lies in providing a visual representation of the circuit's components, interconnections, and signal flow, enabling engineers to understand, modify, and optimize these vital elements of modern technology.

In conclusion, analogical and digital schematics remain essential tools for understanding, designing, and implementing electronic circuits. As electronic systems continue to grow in complexity, the importance of effective and efficient schematic representation will only increase.

References:

1. Horowitz, Paul, and Winfield Hill. The art of electronics. Cambridge University,
2. Horowitz, Paul, and Winfield Hill. The Art of Electronics: Third Edition. Cambridge University Press, 2015.
3. Mano, Morris M. Digital Design: A Complete Course. Prentice Hall PTR, 2003.
4. Razavi, Behzad. RF Microelectronics. Pearson Education, 2011.
5. Tsay, Wu-King, and David Hodges. Analog and Digital Communication. Wiley, 2009.
6. Oppenheim, Alan V., Alan S. Willsky, and S. Hamid Nawab. Signals and Systems (2nd Edition). Prentice Hall, 1997.
7. Lathi, Bhagwandas. Modern Digital and Analog Communication Systems (4th Edition). Oxford University Press, 2010.
8. Proakis, John G., and Manish M. Gupta. Digital Signal Processing (4th Edition). Prentice Hall, 2008.

PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING PERSONAL DEVELOPMENT

Asqarov Anvarjon Rahimjon o‘g‘li
Fergana State University, teacher
Xolxujayeva Shaxnoza Murotxo’jayevna
Fergana State University, teacher

Abstract: This article talks about the factors affecting the development of the person and healthy lifestyle. The culture of a healthy lifestyle, mental processes related to human health are discussed.

Key words: Health, healthy generation, development, psyche, mental development.

"It is known that our forefathers considered knowledge, education and training to be priceless wealth, as the most important condition and guarantee of human maturity and development of the nation. Of course, education is a product of consciousness, but at the same time, it also determines the level of consciousness and its development, that is, morality is the most important factor that shapes and enriches spirituality. Therefore, it is impossible to develop spirituality without changing the education system and consciousness based on this. Therefore, in this field, it is absolutely impossible to allow superficial official approaches to work that is not carefully thought out.

Creating a healthy generation is not only a task of raising it physically, mentally and spiritually healthy. Healthy people promote a healthy society.

Life activity related to human health is a unique living system, which includes various interrelated periods and stages during life. Among them, biological, psychological, social stage and system of factors have a special place.

When talking about the psychological factors of health, first of all, its characteristics in the form of a human personality and a whole unit are meant. Any achievements or solutions to problems that will be made in this place, first of all, will allow to find an answer to the question of what a "healthy person" is. The famous Russian psychiatrist S.S. As Korsakov wrote, the more all the properties and characteristics related to a healthy person are proportional to each other, interdependent, balanced and resistant to factors that threaten him from the external environment, the stronger and healthier he is. .

Adhering to a healthy lifestyle is actually a concept that requires psychological actions, skills and, if necessary, competence..

After all, health is such a state of a person's body and mind that he is not sick at the moment, and therefore he has the opportunity to fulfill many duties and tasks in life, and this state is a real opportunity to do good deeds.

At the same time, the state of neurosis, which can occur as a result of the negative effects of difficult situations and experiences on the psyche of the higher nervous system, is also a dangerous condition for a person's mental health..

The fact that a person is raised to be overly emotional from a young age and tends to stifle his character in situations where it is necessary to make a decision in conflicting complex situations opens the way to the origin of neurosis. The culture of a healthy lifestyle, first of all, comes from the way of thinking of a person, that is, it depends on thinking. When it comes to mental processes related to human health, the following are usually recognized: the correspondence of the subjective images seen and felt to the views of the objective world (the correctness and adequacy of the mental reflection); adequate self-perception; clear focus on subjects; good memory retention of information; the ability to logically process information; creativity (creativity, criticality of thinking, the ability to use the intellect productively and rationally); self-awareness; orderliness of mind (ability to control thoughts). Therefore, those who teach a child about the culture of a healthy lifestyle should first of all have certain qualifications themselves.

The culture of a healthy lifestyle, first of all, comes from the way of thinking of a person, that is, it depends on thinking. When it comes to mental processes related to human health, the following are usually recognized: the correspondence of the subjective images seen and felt to the views of the objective world (the correctness and adequacy of the mental reflection); adequate self-perception; clear focus on subjects; good memory retention of information; the ability to logically process information; creativity (creativity, criticality of thinking, the ability to use the intellect productively and rationally); self-awareness; orderliness of mind (ability to control thoughts). Therefore, those who teach a child about the culture of a healthy lifestyle should first of all have certain qualifications themselves.

References:

1. Askarov, A. (2022). CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT. Science and innovation, 1(B8), 87-91.

2. Rahimjon o‘g‘li, A. A. (2022). Maktabgacha Yoshdagi Bolalarning Aqliy Taraqqiyotining Rivojlanishida O ‘Yin Rivojlantiruvchi Faoliyat Sifatida. Uzbek Scholar Journal, 5, 207-209.

3. Asqarov, A. (2022). Maktabgacha Yosh Davrda Kreativ Tafakkurni Rivojlanishining Ijtimoiy Psixologik Aspektlari. Евразийский журнал академических исследований, 2(6), 882-883.

4. O'G'Li, A. A. R. (2022). XOTIRANI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS USULLARI. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 1(6).

5. Kamilova, F. X. (2023). MAKTABGACHA YOSH DAVRDA MANTIQIY VA KREATIV TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI VA ASPEKTLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 508-512.

6. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatov, J. (2023). KEKSALIK DAVRIDA XOTIRA JARAYONINING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 513-516.

7. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatova, E. (2023). MANTIQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 482-485.

8. o'g'li Asqarov, A. R., & Musayev, J. (2023). TA'LIM MUHITIDA O'QUVCHI SHAXSI XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLAR VA ULARNI BARTARAF QILISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 254-258.

9. Rahimjon o'g'li, A. A., & Baxtiyorovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA ISTE'DODNING O'RNI. IQRO, 3(1), 314-316.

10. Zaylobidin o'g'li, A. I. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA O'Z-O'ZINI ANGLASHDA IJTIMOIYLASHUVNI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(12), 94-98.

11. Ibroximjonovna, N. T. (2023). THE PROBLEM ANALYSIS OF THE PROCESS OF CREATIVE THINKING IN EDUCATION. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(4).

12. Rahimjon o'g'li, A. A., & Adxam o'g'li, X. A. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH.

13. Rahimjon o'g'li, A. A. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQIY TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI. SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 5(2), 116-119.

14. Rahimjon o‘g‘li, A. A., & Zafarjonovna, T. U. G. (2023). INFLUENCE OF TEMPERAMENT TYPES ON EDUCATIONAL EFFICIENCY. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(11).

15. Rahimjon o‘g‘li, A. A. (2023). THE ROLE OF TALENT IN FORMING THE INTELLECTUAL CAPABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(12), 146-151.

16. Ra’noxon, S. (2022). BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARIDA MATEMATIKAGA MUNOSABAT. IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(11), 203-207.

17. Мирзабоев, Й. А. (2022). Тур Ўзгариш Чизиқлари Учта Бўлган, Гиперболик Қисмларининг Ҳаммаси Характеристик Учбурчаклардан Иборат Бўлган Бешбурчакли Соҳада Учинчи Тартибли Кўринишдаги Параболик-Гиперболик Тенглама Учун Битта Чегаравий Масала Ҳақида. Theory And Analytical Aspects Of Recent Research, 1(5), 363-366.

18. MIRZABOYEV, Y. BOSHLANG’ICH SINF O’QITUVCHILARINING MATEMATIKA O ‘QITISH METODIKASI. O ‘RTA UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA MATEMATIKA O ‘QITISHNING MAQSADI. ЭКОНОМИКА, 169, 172.

19. Mirzaboyev, Y. (2023). FEATURES OF A COMPETENCY APPROACH TO THE IMPLEMENTATION OF THE NATIONAL CURRICULUM IN PRACTICE. Science and innovation, 2(B4), 63-67.

20. Irgashevich, D. M., & Azadovna, S. G. (2022). FORMATION OF A GENERAL APPROACH TO SOLVING PROBLEMS FOR PRIMARY EDUCATION ACCORDING TO THE REQUIREMENTS IN THE NATIONAL CURRICULUM OF UZBEKISTAN. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(6), 771-781.

21. Abdumannonovich, M. Y. L. (2023). O ‘QUVCHILARNING FAOLLIK DARAJASIGA KO ‘RA FARQLANUVCHI METODLAR, O ‘QUVCHILARNING MUSTAQIL ISHLARI. World of Science, 6(6), 267-272.

22. Abdumannonovich, M. Y. L. (2023). O ‘QITISHNI TASHKIL QILISH. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(31), 104-108.

23. Mirzabiyev, Y. L. A. (2023). INDUKSIYA, DEDUKSIYA, ANALOGIYA. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 478-481.

24. Abdumannonovich, M. Y. L. (2023). IN KINDERGARTEN AND THE PRIMARY GRADES TO TEACH MATHEMATICS AND SCIENCE AMONG THE COMPETITION. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(4).

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Issue 19, Volume 1 June 20, 2024

LEARNING PROGRAMMING LANGUAGES AND DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCES IN STUDENTS

Fayozdjon Karayev Kazakdjonovich
a teacher of the Department of Computer Systems, non-state educational institution "Economics and Pedagogical University"

Abstract. This article examined the forms, tools and methods of training aimed at developing professional competence on the basis of programming technologies for students.

Key words: computer, internet, application, competence, educational technology.

Introduction. The present time cannot be tasted without computational techniques (computers) and Information Technology of any area of human activity. Being able to use them wisely and efficiently remains a must for every educated and educated person today. It is imperative and necessary to introduce the field of programming technologies to the students of our country and deliver them at the level of the requirements of the time. To do this, it is necessary for us to educate students in programming science and thinking. In order for the student to prepare young people from the subject of programming technologies with knowledge, thinking, it is advisable to implement them using modern programming languages, which are considered the main part of the science of programming technologies. The benefits of modern programming languages are that when a student learns these languages, the need arises to learn a number of small programs and practical packages and, as a result of these studies, contributes to an increase in student thinking. In the study of modern programming languages and in order to build a program using these programs, the student will have to perfectly study not only the science of programming, but also other subjects [1].

Main part. We will talk about ways to learn programming. In the computer world, there are many programming languages, and the number of people interested in programming and it is growing. Programs that do the same type of work can be written in Basic, Pascal, C and other languages. Pascal, Fortran, and Kobol are universal languages, while C and Assembler are languages much closer to mashi, and are lower-or middle-level languages. The closer an algorithmic language is to human languages, the higher the language is called. Machine language is the lowest-level

language [1]. The machine language consists of these numbers, for example: the programming languages 01011010001010101 are divided into 2 large groups, the lower and upper level programming language. The lower-level programming language is much more complex-they are used in very special areas, and their specialists are also very few. Because lower programming languages (e.g.: assembler) may often be needed when working with microprocessors. A high-level programming language is commonly used for various programming jobs. EHM (electronic computing machine) is now included in programming at the time of its occurrence, only in machine languages i.e. in codes of actions that an EHM must perform using numbers. The tushinar number for the machine in this case was 2-lik, 6-lik, 8-lik number systems as a system [2]. The program is entered by means of numbers in this number system. In high-level programming, languages in machine-adapted (directed) character codes are considered as opposed to machine languages. The basic principles of character-coded languages are that machine codes are marked with characters corresponding to them, and automatic memory allocation and error assignment are included [3]. Such a machine received the name of an adapted language - assembly language. Typically programming is done on a high-level programming languages (Delphi, Java, C++, Python) tool. Due to the proximity of the semantics of these programming languages to the human language, the process of building a program is much easier. Widely used programming languages. All the languages we know and use now belong to this group. They are written in a language that is "understandable" to a person. Fluent English speakers can understand the software code without difficulty. This group includes Fortran, Algol, c, Pascal, Cobol and other languages. The first languages to appear can be used, from modern languages to modern ones. But, in languages running through current web technology (PHP, ASP.NET, JSP) such programs are not structured [3]. Because for such programs to work, another practical program must be developed. Currently, applications are compiled mainly in languages such as Visual C++, C#, Borland Delphi, Borland C++, Java, Phyhon [3]. In Uzbekistan, most youth use Delphi programming language in the educational process and automation of production processes. The main reason for this is the simplicity of using the dsturing language, the abundance of components, the intelligibility of the interface, etc.k. The first person to work in Delphi is also how easy it is to create a program. But, the user will be able to understand much later the abundance of components and functions of the program in the Windows operating system, as well as the essence of the main performance. On the other hand, Delphi(Pascal) is much whiter when it comes to saving Ram. In it, variables and

arrays that are not used at the cost of declaring variables in advance also take up space [3]. The most common programming language in the Windows operating system is the Microsoft Visual C++ language. Most programs are now structured in this language. In general, C programming language-like languages are now leaders in programming linear, branching, repetitive, and other mathematical problems [3]. On the basis of almost all modern programming languages, the C programming language serves as the basis. In addition, LUA script or JavaScript languages are also widely used in the construction of various computer games or in the preparation of small-scale applications. We will tell you about some of the programming languages used in desktop programming, which are now common: Delphi is one of the programming languages. Produced by the Borland firm. The Delphi programming language is used and was previously included as part of the Borland Delphi package. An alternative is bulgan, the same name used from 2003 to the present. Object Pascal is an object-oriented programming language derived from the Pascal language through a number of extensions and fillings. Originally this programming environment was designed to create applications exclusively for the Microsoft Windows practice system, and later adapted for GNU/Linux as well as Kylix systems, but production ceased after the 2002 Kylix 3 issue, and shortly thereafter Microsoft.NET it was announced that it would support the system. The programming language in the Lazarus Project practice (free Pascal) provides an opportunity to create applications for the GNU/Linux, Mac OS X and Windows CE platforms in the Delphi programming environment. Visual Basic (pronunciation: "Vijual Besik") is a programming language from Microsoft Corporation and a programming environment for it [6]. It received a lot of insights from basic and provides application progress with a fast picture interface. The last version 6.0 release arrived in 1998. Successor Visual Basic .NET from Microsoft appeared in 2002. Java programming language is one of the best programming languages in which it is possible to create products at the corporate level. This programming language emerged based on the Oak programming language. The Oak programming language had begun an effort in the early 90s by Sun Microsystems with the goal of creating a new generation of smart devices that would work without platform dependence [3].

To achieve this, The Sun staff planned to use C++, but for some reason abandoned this idea. Oak came out without success, and in 1992, Sun changed its name to Java, making certain changes to make it serve the development of WWW. Java is an object-oriented programming language and it is much similar to C++. The most frequent error-causing parts were removed, making the Java programming

language much simpler. The C++ programming language is a programming language designed to solve linear, branching, iterative, and other mathematical problems. The C++ programming language is used in the production of operating system-related snippets, client-server applications, exposure games, applications applied in daily need, and similar applications for various purposes [5]. It is known that web programming languages require an additional program called a compiler to explain programs written in high-level programming languages to the computer. This is also the case with web programming. The one you use to view sites on the internet is browsers - a compiler of some of the web programming languages [7]. There are other languages in Web programming that cannot be explained by translating them into a browser computer, but such languages form the basis of a web site [4]. To give such languages so that the browser understands, too, programs like web server will need a compiler or a set of interpreters. Such programs, on the other hand, stand on the servers on which the site is located, when you send a request to it, the web server programs on the server on which the same site is located will translate and send to your browser the places where the site is written in languages that the browser does not understand. So klient-that is, the translator that explains the codes of the website on your side to your computer is the browser, the translator that sends the website on the server side by translating into it the places that your browser does not understand is the web server [7].

Conclusion. Professional competence is usually understood as an integral feature of the business and personal qualities of specialists, reflecting the level of knowledge, skills and experience sufficient to carry out a certain type of activity associated with decision-making. In conclusion, it can be said that 60610200 - information systems and technologies of higher education (in branches and fields) the purpose of teaching students “algorithmic languages and programming” in the development of professional competence on the basis of programming technologies is to provide students with the scientific theoretical foundations of programming, knowledge that the computer science teacher should acquire in the professional field, To achieve this goal, the science performs the tasks of working students in Object-Oriented Programming Languages, forming theoretical knowledge, practical skills and competencies related to the construction of programs on practical issues.

In the course of reading this discipline, the student must have an idea of the theoretical foundations of Object-Oriented Programming Languages, object design, mathematical and interface objects, events and messages, message transmission in object-oriented environments, processing mechanisms, object hierarchy-based

program design, specific object-oriented programming languages, and be able to construct linear, networked and repetitive and modular programs in Object-Oriented Programming Languages,, in object-oriented environments, one will need to know and be able to design applications.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Sa’dullayev, A., & O’ktamova, S. (2024). IQTISODIYOTDA AKTDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI. Ilm-fan va ta'lim, (6 (21)).
2. Sa’dullayev, A., & Asrorov, O. (2024). THE ESSENCE OF NEW PEDAGOGICAL TERMS DURING THE REFORMS IMPLEMENTED IN THE FIELD OF EDUCATION. " Science Shine" International scientific journal, 14(1).
3. Sa'dullayev, A., Abdurazzoqov, S., & Asadullayeva, M. (2024). MARKETING OF SOCIAL NETWORKS IN THE MODERN WORLD ROLE IN THE FIELD. Talqin va tadqiqotlar.
4. Norboboyeva, M. I. (2024). TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO EDUCATION PROCESS. GOLDEN BRAIN, 2(7), 17-21.
5. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li.(2023). Types of computer networks and their analysis. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 13-16.
6. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li.(2023). An effective way to detect computer network anomalies. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 401-404.
7. Isomiddinovna, N. M. (2024). Principles of Organization and Development of Continuing Education. Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science, 2(3), 285-288.
8. Sa’dullayev, A. A. o ‘g ‘li., & Norboboyeva, MI (2024). TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO EDUCATION PROCESS. GOLDEN BRAIN, 2(7), 17-21.
9. Asror o‘g‘li, A. O., & Rahmon o‘g‘li, S. E. (2024). TA’LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

BASKETBOL SPORTI TARIXI

Karayev Fayozdjon Kazakdjonovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada basketbol sportining kelib chiqishi va tarixi haqida ma'lumot berilgan. Basketbolning yaratilishiga kimlar hissa qo'shgan, kimlar bu sport turiga asos solganligi hamda hozirgi paytgacha basketbol o'yinining rivojlanib kelayotganligi to'g'risida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: basketbol, indees, pok-to-pok, shar, halqa, to'p, basketbolchi, qabila, Springfild.

Аннотация: В этой статье представлена информация о зарождении и истории баскетбола. Кто способствовал созданию баскетбола, кто основал этот вид спорта и как игра в баскетбол развивается до сих пор.

Ключевые слова: баскетбол, инди, pok-to-pok, мяч, обруч, мяч, баскетболист, племя, Спрингфилд.

Annotation: This article provides information about the origin and history of basketball. Who contributed to the creation of basketball, who founded this sport, and how the game of basketball has been developing until now.

Keywords: basketball, indees, pok-to-pok, ball, hoop, ball, basketball player, tribe, Springfield.

O'zbekiston sportchilarini "Basketbol" degan o'yin bilan birinchi marta Moskva instruktorlar va chaqiriq yoshidagi yigitlarni harbiy xizmatga tayyorlash maktabining bitiruvchisi Turkiston o'lkasiga xizmat safariga yuborilgan umumta'lim vakili L.Barxash tanishtirgan. U 1920 yilning aprel oyida Skobalev (hozirgi Farg'ona) shahrida instruktorlardan va harbiy xizmatga chaqiriq yoshiga etayotgan o'smirlardan iborat basketbol jamoasi tashkil etadi. Ularga o'yin qoidasini tushuntirib namunaviy o'yinni o'ziga o'tkazib ko'rsatadi. 28x16 metrli maydonchada o'rtasidan ikkita uzunasiga chiziq tortilgan chegara qo'yib, har birida 9 nafardan o'yinchi bo'lgan ikki jamoa uchrashadi [1].

Basketbolga o'xshab ketadigan o'yin to'g'risidagi dastlabki ma'lumotlar eramizdan avvalgi VII asrga oiddir. Meksikadagi ilk indeeslar qabilasi **"pok-to-pok"** deb atalgan o'yinni qiziqib o'ynashgan. Ushbu o'yinning butun mohiyati o'yinchilarning to'pni halqa ichiga tushirishdan iborat bo'lgan "to'p" o'rnida kauchukdan tayyorlangan dumaloq shardan foydalanishgan, uni halqaga "tushurish"

ISSN: 3030-377X

uchun faqat tirsaklar bilan yoki son bilan sharni urish lozim bo‘lgan. Bunga halqaning hiyol baland joyiga o‘rnatilganligini va buning ustiga yerga nisbatan tik ya’ni perpendekulyar tarzda joylashtirilganligini qo‘shadigan bo‘lsak, u holda halqaga tushirilgan birgina “to‘p” – shar butun o‘yinning taqdirini xal qilgan bo‘lsa kerak. Oradan ancha vaqtlar o‘tib, eramizning XVI asriga kelganda meksikalik “basketbolchilar” bu o‘yinni takomillashtirdilar.

1603 yilda Bryuis tomonidan ishlangan gravyurada basketbolga o‘xshagan o‘yin aks ettirilgan, Vet esa “Sport ensiklopediyasi” (1818 y.) degan kitobda Floridada odamlar qiziqib o‘ynaydigan o‘yin bayon etilgan: kimki savatchaga ko‘proq tushirsa o‘sha yutgan hisoblangan, savatcha esa baland ustunning eng uchiga mahkam o‘rnatib qo‘yilgan. Ancha keyinroq basketbolning hozirgi zamon o‘yinini esalatadigan to‘p bilan o‘ynaladigan o‘yin turi paydo bo‘lgan.

Masalan, Spartada shunga o‘xshagan “episkirus” deb atalgan o‘yin, Qadimgi Rimda – “harpastum” deb atalgan o‘yin, Italiyada – “halqaga tushirish” o‘yinlari o‘ynalgan.

Qadim-qadim zamonlardan beri to‘p bilan o‘ynaladigan ko‘hna o‘yinlar yer sharidagi juda ko‘p xalqlar hayotida alohida o‘rin egallab turgan.

Ilk jamoa tizimi paydo bo‘lgan dastlabki davrlarda o‘yinlar zamonning og‘ir turmush sharoitiga chidash uchun odamlarni jismoniy chiniqishiga yaxshi yordam bergan, ularning mehnat faoliyatida ham va maishiy turmushida ham bunday o‘yinlar muhim ahamiyat kasb etgan.

Keyinchal ik odamlar qabila-qabila bo‘lib yashaydigan davrlarga kelib, turli o‘yinlar, ayniqsa, koptok – to‘p bilan o‘ynaladigan o‘yinlar asta-sekin mehnat faoliyatidan ajralib chiqqan hamda turli ko‘ngilochar o‘yinlar, raqslar, bayram tantanalari artibutlari qatoridan o‘rin olib, marosim tadbirlaridan biriga aylanadi.

Turli o‘yinlar, shu jumladan, basketbol o‘yini ham umumiy hususiyatlari bilan ajralib turgan, lekin odamlar o‘rtasidagi turlicha qarashlar, cheklangan kritaktlik singari mahdudlik ko‘rinishlari salbiy ta’sir ko‘rsatib o‘yinlarning keng miqyosda rivojlanishiga imkon bermagan.

Hozirgi zamon basketbol o‘yinining rivojlanish tarixi 1891 yilning dekabr oyidan boshlangan. Sprigfild shahridagi (AQSH, Massachusets shtati) hristian – ishchilar maktabi (hozirgi Springfild kolledji)ning anatomiya va fiziologiya o‘qituvchisi doktor Djeyms A.Neysmit talabalarning qish faslidagi jismoniy mashg‘ulotlarini bir qator jonlantirishga qaror qildi. Neysmit tomonidan ijro qilingan o‘yinning dastlabki varianti beshta asosiy shartdan va 13 ta asosiy qoidalardan iborat bo‘lgan. O‘sha o‘yinning dastlabki qoidalari 1892 yil 15 yanvarda “Uchburchak”

(“Triugolnik”) degan gazeta sahifalarida bosilib chiqadi. Neysmit yangi o‘yin uchun futbol to‘pini tanlaydi, chunki bu to‘pni qo‘l bilan ilib olish oson bo‘lib, uni oshirish qiyin hamda yerga urilgan vaqtda to‘p yerdan doimo yuqoriga otilib o‘ynashi unga ma’qul bo‘lgan.

1891 yil 21 dekabrda Springfild kolledjining gimnastika zalida basketbol bo‘yicha birinchi match o‘tkaziladi. Matbaa manbalari bu o‘yinning uch hil tug‘ilish sanasini qayd etadilar: 1891 yil 21 dekabr, 1892 yilning 15 va 20 yanvari. “O‘yin yaratuvchi”ning ta’kidlanishiga esa birinchi uchrashuv 1891 yilning “rojdestvo” bayrami oldidan o‘tkazilgan ekan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshqa sport turlari singari basketbol sportining o’ziga xos yaralish va yaratilish tarixi mavjud. Basketbol sporti endi yaratilgan vaqtdan buyon necha necha yillar o’tdi. Shu vaqt mobaynida bu sport turiga bir qancha o’zgarishlar bo’lib, basketbol sportiga yetarlicha qonun-qoidalar kiritildi. Natijada hozirgi kunda basketbol alohida qiziqish asosida olib boriladigan sport turiga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Talgat Ayazbekovich Raxmatullayev. O’ZBEKISTONDA BASKETBOL O’YININIG RIVOJLANISHI. SCIENTIFIC PROGRESS. VOLUME 4 | ISSUE 6 | 2023 ISSN: 2181-1601.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 3 июнь ПҚ–3031-сон “Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги карори Тошкент. 2017 йил 4 июнь.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 5 мартдаги ПҚ-3583-сон «Ўзбекистон Республикаси Жисмоний тарбия ва спорт вазирлигини ташкил этиш тўғрисида»ги карори Тошкент. 2018 йил 6 март.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 5 июльдаги 507-сон “Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги ҳузуридаги жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш жамғармаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги карори Тошкент. 2018 йил 6 июль.

6. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2023 й.

7. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O ‘ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO ‘NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS, 1(1).

8. Sunatov, J. R. (2023, December). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic:"Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" (Vol. 1, No. 01).

9. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 73-79.

10. Murodullo o'g'li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.

11. Khayriddinov, S. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING PERSONAL INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.

12. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). SUN'IY INTELLEKTUAL TIZIMLARDA NOANIQ MANTIQNING AHAMIYATLILIGI VA UNING ANIQ MANTIQDAN FARQI. Interpretation and researches, (4 (26)).

13. Khayriddinov , S., & Nodirova , F. (2024). ADVANCED PEDAGOGICAL IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THE SIGNIFICANCE OF EXPERIENCES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. Talqin Va Tadqiqotlar, (28).

14. Asror o'g'li, A. O., & Rahmon o'g'li, S. E. (2024). TA'LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

15. Isomiddinovna, N. M. (2024). Principles of Organization and Development of Continuing Education. Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science, 2(3), 285-288.

16. Norboboyeva, M. I. (2024). TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO EDUCATION PROCESS. GOLDEN BRAIN, 2(7), 17-21.

17. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).

BASKETBOL SPORTINING QONUN-QOIDALARI

Karayev Fayozdjon Kazakdjonovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada basketbol o'yini haqida ma'lumot berilgan. Basketbol sport turida qanday qonun qoidalar borligi aytib o'tilgan. Bundan tashqari basketbol sport o'yinini o'ynashda maydon o'lchami va tuzilishini to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: basketbol, savatli halqa, sportchi, taym, tanaffus, trapetsiya, aylana, jarima to'pi, hujum.

Аннотация: Эта статья об игре в баскетбол. Каковы правила и положения баскетбола. Кроме того, дана информация о размерах и структуре поля при игре в баскетбол.

Ключевые слова: баскетбол, корзинное кольцо, спортсмен, время, перерыв, трапеция, круг, штрафной мяч, атака.

Annotation: This article is about the game of basketball. What are the rules and regulations of basketball. In addition, information about the size and structure of the field when playing a basketball game is given.

Keywords: basketball, basket hoop, athlete, time, break, trapeze, circle, penalty ball, attack.

Hozirgi zamon basketbol o'yinining rivojlanish tarixi 1891-yilning dekabr oyidan boshlangan. Sprigfild shahridagi (AQSh, Massachusets shtati) xristian – ishchilar maktabi (hozirgi Springfild kolledji) ning anatomiya va fiziologiya o'qituvchisi doktor Djeyms A.Neysmit talabalarning qish faslidagi jismoniy mashg'ulotlarini bir qator jonlantirishga qaror qildi. Neysmit tomonidan ijro qilingan o'yinning dastlabkit varianti beshta asosiy shartdan va 13 ta asosiy qoidalardan iborat bo'lgan. Neysmit yangi o'yin uchun futbol to'pini tanlaydi, chunki bu to'pni qo'l bilan ilib olish oson bo'lib, uni oshirish qiyin hamda yerga urilgan vaqtda to'p yerdan doimo yuqoriga otilib o'ynashi unga ma'qul bo'lgan [1].

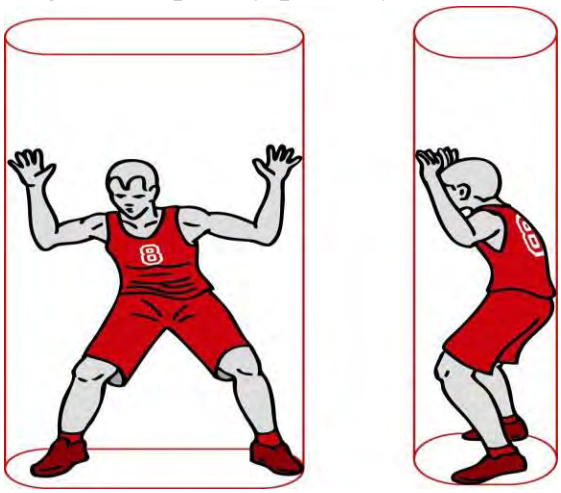
Basketbol – sport turi, 3,05 m balanddagi savatli xalqaga to'pni qo'lda tashlab o'ynaladigan jamoa o'yini. Basketbol mashg'uloti va musobaqalari uchun to'rtburchak maydoncha (o'lchami 28 x 15 m) yoki zal (balandligi 7 m) talab qilinadi. Har bir jamoada 12 nafardan o'yinchi bo'lib, maydonga bir yo'la har jamoadan 5 tadan o'yinchi tushiriladi (bu o'yinchilar almashtirilishi mumkin). Qaysi

jamoa raqibining savatiga ko‘p to‘p tushirsa, o‘sha yutgan hisoblanadi. Uyinda savatga tushirilgan to‘p uchun 2 ochko, jarima belgilanganda tushirilgan to‘p uchun 1 ochko, jarimadan tashqaridagisi uchun 3 ochko beriladi.

Basketbol o‘yini har biri 10 daqiqadan to‘rt taymdan iborat bo‘ladi. Jadvalda ko‘rsatilgan o‘yinni boshlash vaqtidan oldin tanaffus 20 minut bo‘lishi kerak. Birinchi va ikkinchi choraklar (birinchi yarim), uchinchi va to‘rtinchi choraklar (ikkinchi yarim) va har bir overtaymdan oldin tanaffuslar 2 minut bo‘lishi lozim. O‘yinning yarmi orasidagi tanaffus 15 minutdan iboratdir.

Fol – bu raqib bilan noto‘g‘ri shaxsiy aloqa qilish yoki sportchiga xos bo‘lmagan xatti-harakatlar tufayli qoidalarga rioya qilmaslik.

O‘yin davomida har bir o‘yinchi o‘yin maydonida hali raqib tomonidan ishg‘ol qilinmagan har qanday pozitsiyani (silindrni) egallash huquqiga ega.

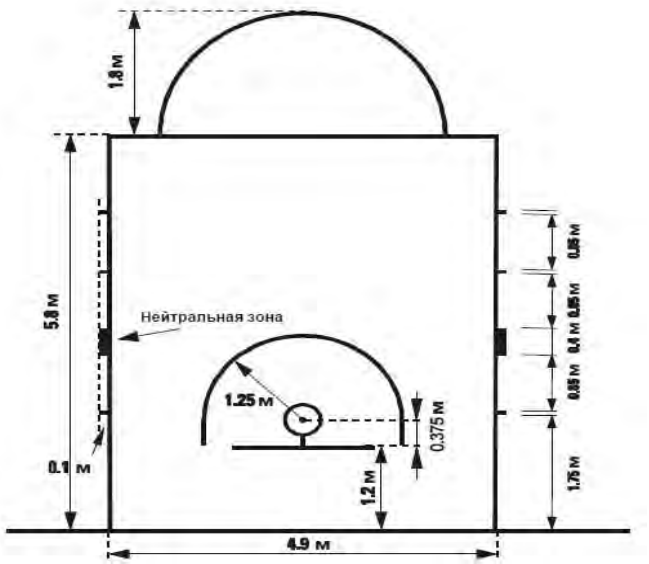
Himoya maydonchasi (silindr) vertikal prinsipi

Himoyachi himoyada turish paytida, poldan to shipgacha bo‘lgan bo‘shliqda o‘ziga tegishli bo‘lgan himoya maydonchasida (silindr) to‘g‘ri vertikal holatda turishi lozimdir. O‘ziga tegishli himoya maydonchasida (silindr) u qo‘llarini boshidan yuqoriga ko‘tarishi yoki vertikal ravishda yuqoriga sakrashi yoki maydonchasi ichida tik tutishi mumkin.

Basketbol juda qiziqarli va serqirra, harakatlarga boy o‘yindir. O‘yin chog‘ida tezlik bilan oldinga chiqishlar, birdaniga yon tomonlarga burilib to‘xtab qolishlar, to‘pni bir holatdan boshqa holatga o‘tkazib, to‘satdan uni sherigiga uzatib yuborishlar, o‘zi tezlik bilan bo‘sh joyga yetkazib, yana o‘sha to‘pni ilib olib savatga uzatishlar yoki himoya to‘siqlariga uchrab, to‘pni qaytarib berishlar ungagina xosdir. Son-sanoqsiz sakrashlar, shchit tagida hujumda bo‘lib, undan chiqib savatga to‘p tashlashlar ungagina tegishli.

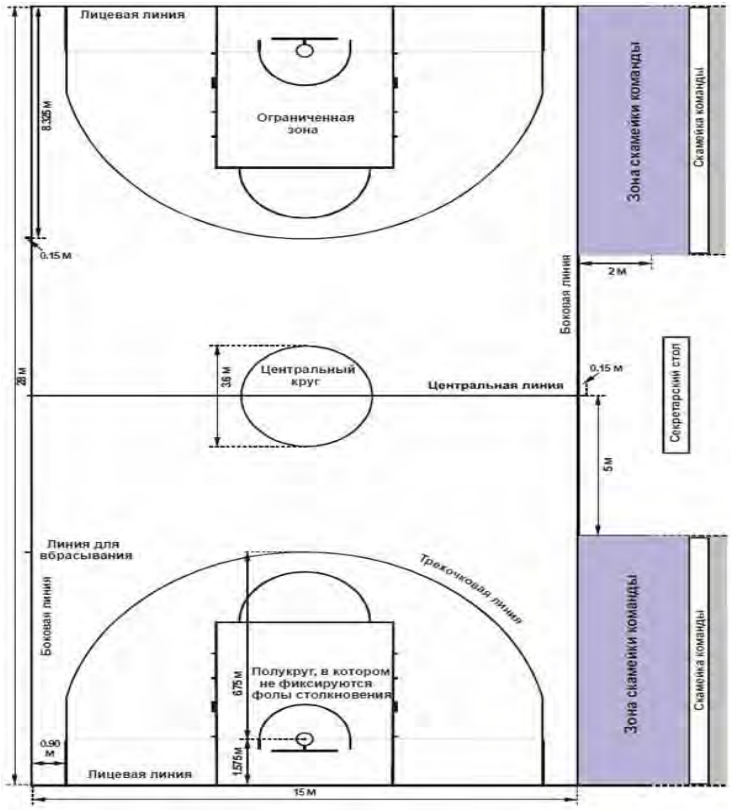
Basketbol bilan shug‘ullanish organizmning barcha muskullarining birdek, har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi. Tayanch-harakat apparati, ya’ni suyak-muskul hamda bo‘g‘inlarning harakatchanligini, qon aylanish va nafas olishni yaxshilashga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi hamda o‘sib kelayotgan yosh organizmning modda almashinuvini faollashtiradi.

Basketbol maydonining markaziy chizig‘i ikki tomonni, ya’ni jamoani hujum va himoya zonalariga ajratib turadi. Maydonning yarim xalqadan boshlab, markaziy chiziqqacha raqibning oldingi zonasi hisoblanib, ikkinchi yarmi sizning himoya zonangiz, deb ataladi. Basketbol maydonining jarima to‘pi tashlanadigan qismi 3 soniyalik zona deyiladi yoki chegaralangan zona deb ataladi. Sababi, sizning jamoangiz to‘p bilan mashg‘ul bo‘lgan paytda ushbu maydoncha ichida 3 soniyadan ortiq bo‘lishga haqi yo‘q. 3 soniyalik zona go‘yoki trapetsiya shakli ko‘rinishida bo‘lib, u bir tomoni 6 ml, boshqa tomoni 5 m 80 sm uzunlikdagi maydonning ikki tomondan yon chiziqlariga biriktirilgan. Trapesiyaning yuqori qismi 3 m 60 sm bo‘lib, u yer jarima to‘pini tashlash chizig‘i deb ataladi. Shu chiziqning o‘rtasidan 1 m 80 sm radiusli aylana chiziladi, ya’ni aylananing ichki tomonlarini punktir (uzuq) chiziqlar, tepa aylanasi – yarim doirani esa silliq (yaxlit) chiziqlar bilan chiziladi. Trapetsiyaning yon chiziqlariga 3 ta 10 sm.li chiziqlar chiziladi, aylanasi 1 m 80 sm dan iborat.

Maydonning o‘rtasidagi doira markaziy chiziq hisoblanib, basketbol o‘yinini boshlash doimo shu markaziy doiradan, ya’ni hakamning ikki jamoa o‘yinchilari o‘rtasidan to‘pni tepaga uzatib berishidan boshlanadi. Basketbol o‘ynaganda quyidagi sport kiyimi kiyiladi: mayka va trusi. Maykaning ko‘krak va orqa

qismida o‘yinchining tartib raqami tikilgan bo‘ladi. Har bir jamoaning o‘z sardori bo‘lishi va uning o‘ziga xos belgilari bo‘lmog‘i lozim.

Ikkala shchitning har biri qalinligi 0,3 sm bo‘lgan qattiq yog‘ochdan yoki shunga mos oynadek tiniq ashyodan (yog‘ochning qattiqligiga o‘xshash qattiqlikdagi bir bo‘lakdan) tayyorlanishi lozim.

O‘yinchi to‘p bilan xohlagan tomonga burilishi, harakatda bo‘laturib, ikki qadam yurib to‘xtashi, to‘pni uzatib yuborishi, to‘pni savatga uzatish uchun sakrashi, ammo oyog‘i yerga tushmay, to‘pni uzatib ulgurishi kerak. Sakrab to‘pni ilib olib bir oyoqqa tushish (shu tushgan oyoq boshqa qadam qo‘yilgunicha) tayanch oyoq deb hisoblanadi, bordi-yu qadam qo‘yib yurilsa, unda „probejka" deyiladi. Bundan tashqari, o‘yinchilar zonalar haqidagi qoidani ham bilishlari zarur, chunki jamoalarning hamda raqibning zonasi degan tushunchalar mavjud. Agar o‘yinchi hisoblangan hujumchi oldingi zonaga o‘tsa, u o‘yinchiga orqa zonaga to‘p uzatish man etiladi. O‘rta chiziqdan orqaga to‘p uzatish qoidaga to‘g‘ri kelmaydi.

Uch, besh, sakkiz soniyali qoidalar. Uch soniyali qoida deb, hujumchining oldingi hujum zonasiga o‘tib, jarima tashlash maydonchasiga kirib olishiga aytiladi. U yerda to‘pli

va to‘psiz hujumchi 3 soniyadan ortiq bo‘lishi man etiladi. Agar to‘pli o‘yinchi shu jarima maydonchasiga tushib qolsa, u uch soniya ichida to‘pni savatga tashlashi kerak.

Besh soniyali qoidada, agar o‘z zonasi ichidagi o‘yinchi to‘pni olgach, 5 soniyada uni uzatmasa, dumalatmasa yoki yerga urib yurmasa, hakam to‘pni olib, “bahsli to‘p” deb ikki o‘yinchi o‘rtasiga doirada tashlab beradi. Jarima to‘pini tashlayotgan o‘yinchi ham 5 soniya ichida to‘pni tashlashi kerak.

Sakkiz soniya qoidasida agar o‘yinchi o‘zining orqa zonasida jonli to‘p ustidan nazorat o‘rnatsa, uning jamoasi 8 soniya ichida to‘pni o‘zining old zonasiga albatta o‘tkazishi kerak (agar raqib o‘yinchisi to‘pni maydon tashqarisiga urib chiqarsa, u holda 8 soniya boshidan sanaladi, 24 soniyali vaqt esa davom etaveradi.).

Agar to‘p old zonada turgan sherigiga yoki old zonaga tegsa, to‘p jamoaning old zonasiga o‘tgan hisoblanadi. Qoida buzilganda to‘p qoida buzilgan joy yaqinidagi yon (yen) chiziq tashqarisidan o‘yinga kiritish uchun raqib jamoasiga beriladi.

24 soniya qoidasi. Agar o‘yinchi maydonda jonli to‘p ustidan nazorat o‘rnatsa, uning jamoasi 24 soniya ichida raqibi savati tomon to‘p otishi kerak. Ushbu qoidaga rioya qilmaslik qoidaning buzilishi hisoblanadi.

Qoidalarga rioya qilmaslik va jazo. Qoida buzilishi - bu qoidalarga rioya qilmaslikdir. Bunda qoidani buzgan jamoa tomonidan to‘pning yo‘qotilishi jazo bo‘lib hisoblanadi.

Jarima to‘pi. Bu qoida, amalda, hujum vaqtida, bir jamoaning o‘yinchilari raqibini (himoyachini, ayrim paytlarda, hujumchi bo‘lishi ham mumkin) qo‘pollik bilan turtib, qo‘liga urib yuborsa va shu kabi xatolarga yo‘l qo‘yganida 1,2,3 jarima to‘pi berish qo‘llaniladi. Bunday jarima to‘pini tashlashni ko‘pincha qo‘pollikka uchragan o‘yinchi bajaradi. O‘yinchi to‘pni jarima chizig‘ini bosmay turib xohlagan usul bilan tashlashi lozim. Lekin to‘p avval xalqaga, savatga yoki shchitga borib tegishi kerak. Bu qoida bajarilayotganda boshqa o‘yinchilar halaqit bermasliklari lozim. Agar o‘yinchilar to‘p trapesiya chizig‘idan nari tushguncha bosib o‘tsalar, to‘p qayta tashlanadi.

Texnik faol qo‘pol muomala jarimasi. Bu jarima to‘pi zaxiradagi o‘yinchiga, trenerga nisbatan qo‘llaniladi. Agar u shaxslar hakamni xaqorat qilsa (masxaralasa, qo‘pol so‘z aytsa), o‘yinning tinch o‘tishiga halaqit qilsa, ikkita jarima to‘pi beriladi. To‘pni ushbu jarimani bajaruvchi jamoaning xohlagan o‘yinchisi maydonning markaziy chizig‘idan kiritadi.

Shaxsiy fol, bu xato tez-tez uchrab turadi va u ayniqsa, hujumchi bilan himoyachining to‘p uchun kurashi paytida, shchit tagida sakraganda, to‘pni birinchi tushirishga ikkinchisi, ya’ni himoyadagi o‘yinchi halaqit berib, to‘pni qaytarishga harakat qilganida qo‘pollik qilib, qo‘liga urib qo‘yishi, gavdasi bilan turtishi yoki to‘pni tashlaganda ushlab qolish natijasida sodir bo‘ladi.

Mana shunday xatolarga yo‘l qo‘yilganini hakam aniqlaydi va jarima to‘pini belgilaydi. Har bir jamoa o‘yin davomida xohlaganicha o‘z o‘yinchilarini almashtirish huquqiga ega (jarima to‘pini tashlashda, bir daqiqali vaqt olganda, o‘yinchi jarohatlanganda, to‘p maydondan tashqari chiqqanda, agar to‘p o‘sha jamoaning o‘zida bo‘lganda), har bir jamoa o‘yin yarmida 2 daqiqali tanaffus olishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, basketbol o’yini boshqa sport o’yinlari kabi inson salomatligi uchun foydali sport turlaridan biri hisoblanadi. Basketbol sporti ayniqsa, insonlarning bo’yini o’stirishda juda ham muhim rol o’ynaydigan sport turidir. Dunyoda bu sport turiga bo’lgan qiziqish juda kattadir. Xuddi futbol sporti kabi basketbol o’yinining qiziquvchilari va muxlislari ko’pdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ahmedov G‘ayratjon Qosimovich. BASKETBOLNING PAYDO BO‘LISHI VA RIVOJLANISH TARIXI. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME 2 | ISSUE 4/2 ISSN 2181-1784. 2022 yil.

2. T.S.Usmonxodjayev. Harakatli o’yinlar. T . “O’qituvchi”. 1992 yil.

3. A.N.Normurodov. Jismoniy tarbiya. T. “O’qituvchi”. 1998 yil.

4. I.Sultanov. Gimnastika sog’lomlashtiruvchi rivojlantiruvchi vosita. 2007yil.

5. Ю.М.Юнисова. Теорияиметодика физической кульеури. Т. 2007 год.

6. K.M.Maxkamdjonov. Jismoniy madaniyat naz va metodikasi T. 2008 yil.

7. P.Xo’jayev. Sport va harakatli o’yinlar va uni o‘qitish metodikasi. T. 2007yil. TDPU. O’quv qo’llanma.

8. Sunatov, J. R. (2023, December). TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O ‘RNI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic:“Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions” (Vol. 1, No. 01).

9. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 73-79.

10. Murodullo o’g’li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.

11. Khayriddinov, S. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING PERSONAL INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.

12. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). SUN'IY INTELLEKTUAL TIZIMLARDA NOANIQ MANTIQNING AHAMIYATLILIGI VA UNING ANIQ MANTIQDAN FARQI. Interpretation and researches, (4 (26)).

13. Khayriddinov , S., & Nodirova , F. (2024). ADVANCED PEDAGOGICAL IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THE SIGNIFICANCE OF EXPERIENCES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. Talqin Va Tadqiqotlar, (28).

14. Asror o'g'li, A. O., & Rahmon o'g'li, S. E. (2024). TA'LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

15. Isomiddinovna, N. M. (2024). Principles of Organization and Development of Continuing Education. Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science, 2(3), 285-288.

16. Norboboyeva, M. I. (2024). TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO EDUCATION PROCESS. GOLDEN BRAIN, 2(7), 17-21.

17. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).

18. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O 'ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO 'NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS, 1(1).

TALABALARGA DASTURLASH ASOSLARINI O‘RGATISH (C++ DASTURLASH TILI MISOLIDA)

Karayev Fayozdjon Kazakdjonovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o’qituvchisi

Annotatsiya: Dunyoda dasturlash tillarining turlari juda ko‘paymoqda. Har bir dasturlash tillarini o‘zining yo‘nalishlari, sohalari va vazifalari mavjuddir. Ularni o‘rganishga bo‘lgan talab va ehtiyoj ham kun sayin ortib bormoqda. Dasturlash tilini o’rganish va bu soha orqali kelajakda dasturchi bo‘lib ishlash ko‘pchilikni qiziqtirayotgani hech kimga sir emas. Har bir dasturchilikni o‘rganayotgan kichi o‘zi qiziquvchi dasturlash tilini tanlaydi va shu soha bo‘yicha ishini davom ettiradi. Masalan, C++ dasturlash tili. Ushbu maqolada C++ dasturlash tilini o‘rganuvchilar uchun eng soda dastur tuzish keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: dasturlash tillari, C++, Java, Delphi, axborot texnologiyalari, SmartPhone, Planshet, iOS, Android, Windows mobile, Symbian, operatsion tizim.

Аннотация: В мире существует множество типов языков программирования. Каждый язык программирования имеет свои направления, области и задачи. Спрос и потребность в их изучении растут с каждым днем. Ни для кого не секрет, что многие люди заинтересованы в изучении языка программирования и в будущем работать программистом в этой области. Каждый студент-программист выбирает интересующий его язык программирования и продолжает свою работу в этой области. Например, язык программирования C++. В этой статье представлен самый простой способ создания программы для изучающих язык программирования C++.

Ключевые слова: языки программирования, C++, Java, Delphi, информационные технологии, смартфон, планшет, iOS, Android, Windows mobile, Symbian, операционная система.

Annotation: There are many types of programming languages in the world. Each programming language has its own directions, areas and tasks. The demand and need to learn them is increasing day by day. It's no secret that many people are interested in learning a programming language and working as a programmer in the future through this field. Every programming student chooses a programming language that interests him and continues his work in this field. For example, the C++ programming language. In this article, the easiest way to create a program for those learning the C++ programming language is presented.

Keywords: programming languages, C++, Java, Delphi, information technology, SmartPhone, Tablet, iOS, Android, Windows mobile, Symbian, operating system.

KIRISH

Hozirgi XXI asr — axborot texnologiyalari asrida dunyoda axborot texnologiyalariga bo‘lgan talab juda oshib bordi. Barcha ishxonalarda, tashkilotlarda, ta’lim muassasalarida va boshqa joylarda ish jarayonini kompyuter texnologiyalarisiz, axborot texnologiyalarisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Ish hujjatlarining ko‘pchilik qismi elektron tarzda yaratilib, saqlanadi va boshqa joyga jo‘natiladi. Bunday jarayonlarni amalga oshirish esa kompyuter texnologiyalari yordamida bajariladi.

XX asrning 30-40 yillariga kelib, EHMlarning birinchi loyihalari paydo bo‘la boshladi. Birinchi EHM yaratish ishlarini 1937 yilda AQSHning Ayova shtatida joylashgan universitetning professori A. Atanasov boshladi. Millati bolgar bo‘lgan bu olim yaratmoqchi bo‘lgan EHM matematik-fizikaning ayrim masalalarini yechishga mo‘ljallangan edi. Ammo ikkinchi jahon urushi bu ishlarni oxirigacha yetkazish imkonini bermadi. Atanasovning buyuk xizmatlari shundaki, u birinchi bo‘lib EHMlarda ikkilik sanoq sistemasini qo‘llashning qulayligini ko’rsatadi.

Axborot kommunikatsion texnonologiyalarini taraqqiy etishida bevosita dasturlash tillarining o‘rni beqiyos. Ayniqsa, hozirgi davrga kelib C++, Java, Delphi dasturlash tillar yordamida shaxsiy kompyuterlar uchun amaliy dasturiy to‘plamlardan tashqari SmartPhone va Planshetlar uchun operatsion tizim (iOS, Android, Windows mobile, Symbian va h.k) va ilovalar yaratilmoqda.

Informatsion texnologiyalarning yana bir muhim jihatlaridan biri shundaki, bu fan jadal sur’atlarda o‘sib, yil sayin yangidan-yangi yo‘nalishlarga, mutaxassisliklarga tarmoqlanib ketmoqda: algoritmik, mantiqiy, obyektga yo‘naltirilgan, vizual, parallel dasturlash texnologiyalari, animatsiya, multimediya, Web, ma’lumotlar bazasini boshqarish tizimlari, ko‘p prosessorli, neyron arxitekturali kompyuterlar va hokazo. Ko‘rinib turibdiki, informatika meta fan darajasiga ko‘tarilib, uni bitta o‘quv kursi chegarasida to‘liq o‘zlashtirishning imkoni bo‘lmay qoldi.

Informatsion texnologiyalar sohasi bo‘yicha rus va ingliz tillarida qo‘llanmalar juda ko‘p chop etilmoqda. Oxirgi yillarda o‘zbek tilidagi qo‘llanmalar ham ko‘payib qoldi.

MANBA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Hozirgi kunda juda ko‘p algoritmik tillar mavjud. Bular ichida Java va C++ dasturlash tillari universal tillar hisoblanib, boshqa tillarga qaraganda imkoniyatlari kengroqdir. So‘ngi yillarda Java va C++ dasturlash tillari juda takomillashib, tobora ommalashib bormoqda. Mazkur tillardagi vositalar zamonaviy kompyuter texnologiyasining hamma talablarini o‘z ichiga olgan va unda dastur tuzuvchi uchun ko‘pgina qulayliklar yaratilgan.

C++ 1980 yillar boshida Bjarne Stroustrup tomonidan C tiliga asoslangan tarzda tuzildi. C++ juda ko‘p qo‘shimchalarni o‘z ichiga olgan, lekin eng asosiysi u obyektlar bilan dasturlashga imkon beradi.

Dasturlarni tez va sifatli yozish hozirgi kunda katta ahamiyat kasb etmoqda. Buni ta’minlash uchun obyektli dasturlash g‘oyasi ilgari surildi. Xuddi 1970 yillar boshida strukturali dasturlash kabi, dasturlarni hayotdagi jismlarni modellashtiruvchi obyektlar orqali tuzish dasturlash sohasida inqilob qildi.

C++ dan tashqari boshqa ko‘p obyektli dasturlshga yo‘naltirilgan tillar paydo bo‘ldi. Shulardan eng ko‘zga tashlanadigani Xerox ning Palo Altoda joylashgan ilmiy-qidiruv markazida (PARC) tuzilgan Smalltalk dasturlash tilidir. Smalltalk da hamma narsa obyektlarga asoslangan. C++ esa gibrid tildir. Unda C tiliga o‘xshab strukturali dasturlash obyektlar bilan dasturlash mumkin.

C++ funksiya va obyektlarning juda boy kutubxonasiga ega. Ya’ni C++ dasturlash tilida dasturlashni o‘rganish ikki qismga bo‘linadi. Birinchisi bu C++ tilini o‘zini o‘rganish, ikkinchisi esa C++ ning standart kutubxonasidagi tayyor obyekt va funksiyalarni qo‘llashni o‘rganishdir.

C++ tiliga ko‘plab yangiliklar kiritilgan bo‘lib, tilning imkoniyati yanada kengaytirilgan. C++ dasturlash tili ham boshqa dasturlash tillari kabi o‘z alfavitiga va belgilariga ega.

Tillarda mavjud alfavit va leksemalarga quyidagilar kiradi:

1. Katta va kichik lotin alfaviti harflari;
2. Raqamlar - 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9;
3. Maxsus belgilar: " {} | [] () + - / % \ ; ' : ? <=>_ ! & ~ # ^ . *

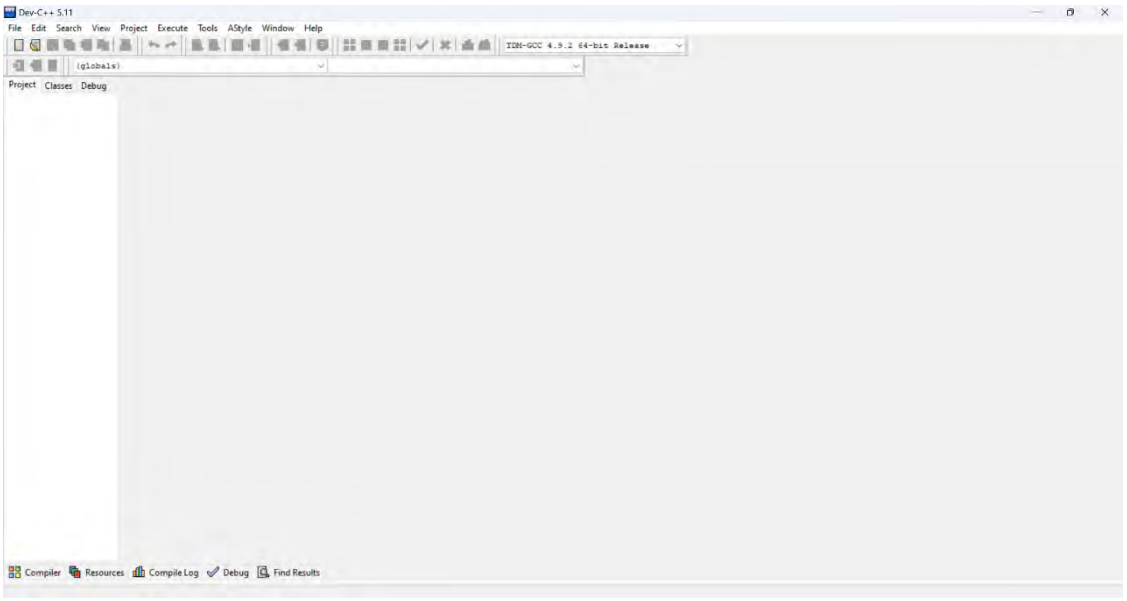
— Alfavit belgilaridan tilning leksemalari shakllantiriladi:
— Identifikatorlar;
— Kalit (xizmatchi yoki zahiralangan) so‘zlar;
— O‘zgarmaslar;
— Amallar belgilanishlari;
— Ajratuvchilar.

Bu tillarda tuzilgan dasturlarda izohlar istalgan joyda berilishi mumkin. Ular satriy va blokli ko‘rinishlarda bo‘ladi. Satriy izohlar uchun “//”, blokli izohlar uchun “/*”, “*/” belgilari ishlatiladi [1, 5-6].

NATIJALAR

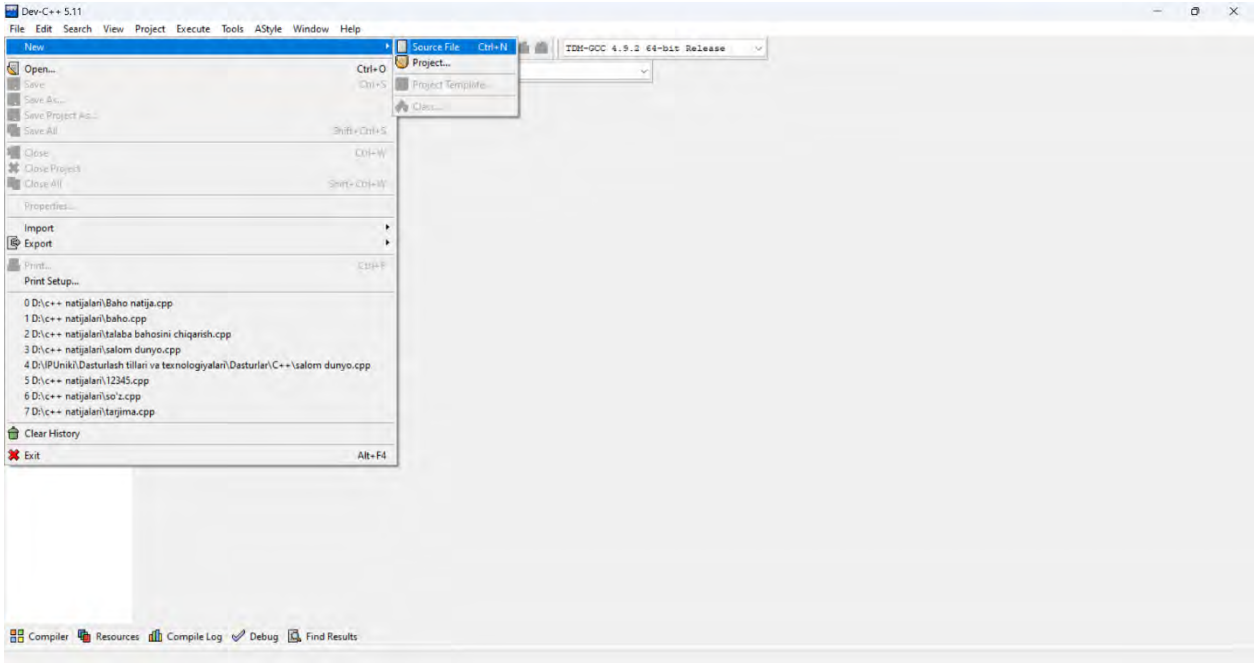
O‘quvchilarga C++ dasturlash tilida dastur tuzishni o‘rgatish uchun ularga dastur kodini yozish jarayoni qanday amalga oshirilishi va natija qanday ko‘rinishda chiqishini tushuntirmoq lozim. Buning uchun ularga eng oddiy operatorlar, buyruqlardan foydalangan holda oddiy dasturlarni tuzishni ko‘rsatmoq kerak. Hozir shu jarayonni ko‘rib chiqamiz.

Dastur tuzishdan avval C++ dasturlash tilining interfeysini ochib olamiz.

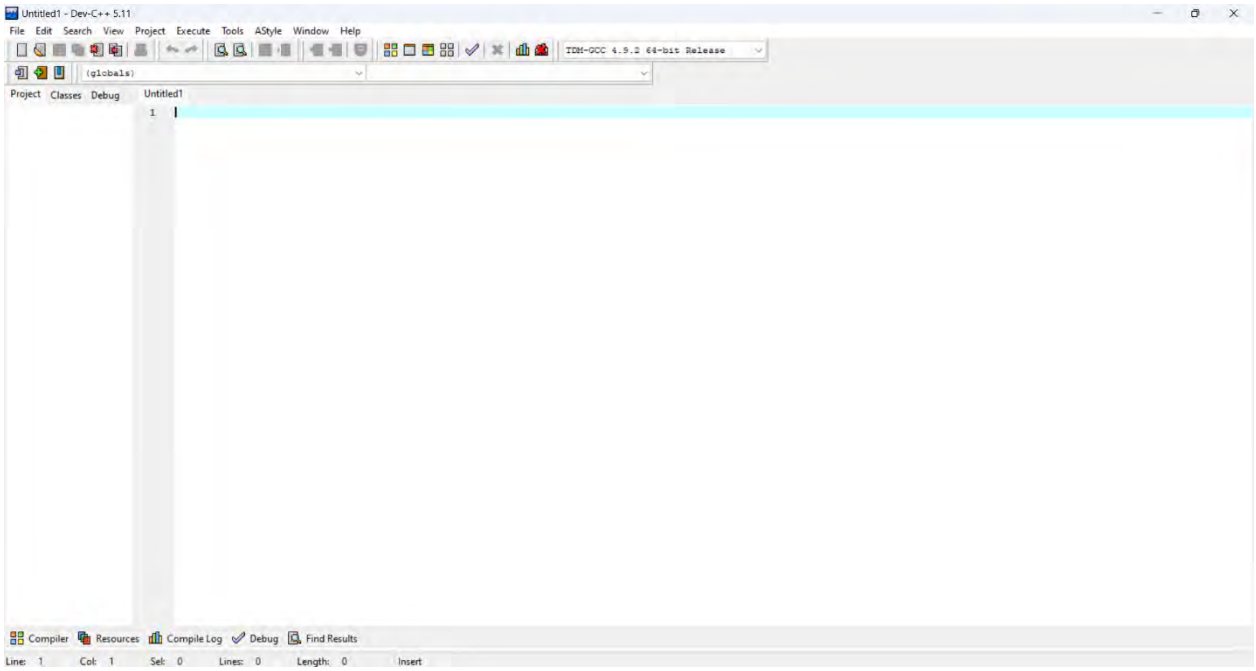

1-rasm. C++ dasturlash tili interfeysi.

Endi dastur kodini yozish uchun bo‘sh listni ochish jarayonini ko‘rib chiqamiz.

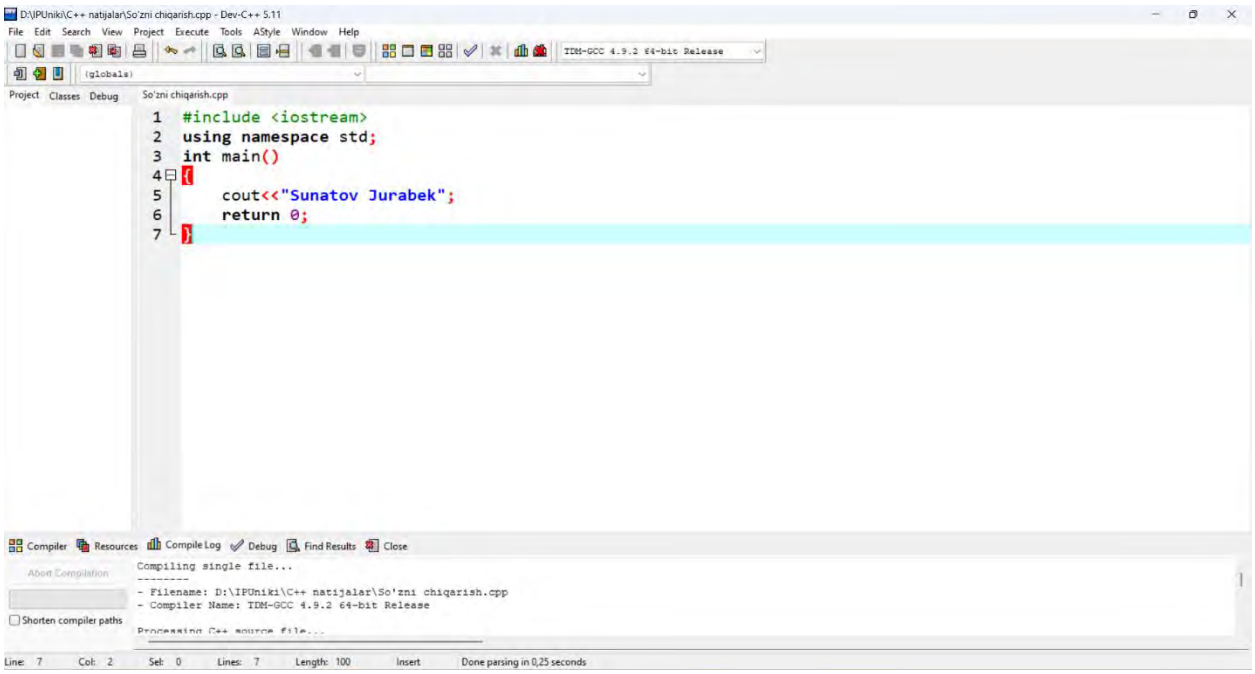

2-rasm. Dastur tuzish uchun bo‘sh oynani ochib olish.

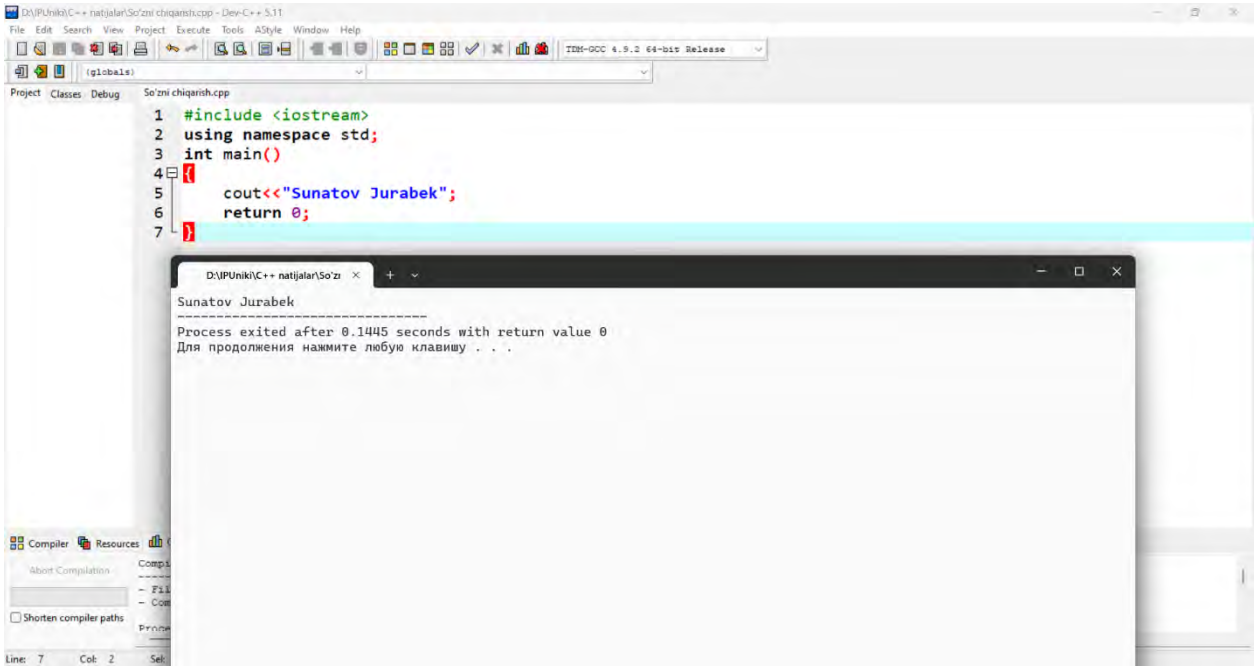
3- rasm. Dastur kodini yozish uchun bo‘sh list.

Siz yaratmoqchi bo‘lgan dasturingizning kodini yozish uchun bo‘sh list ochildi. Bu bo‘sh listga istalgan dastur kodini yozish va natijasini chiqarish uchun kodni tekshirib ko‘rishingiz mumkin.

4-rasm. C++ dasturlash tilida yozilgan dastur.

Biz yaratmoqchi bo‘lgan dastur kodi yozildi. Bu kodda hech qanday xatolik yo‘qligini bilish uchun uni tekshirib ko‘rish va natijani chiqarish kerak.

5-rasm. Dasturning natijaviy ko’rinishi.

Yozgan kodimiz to‘g‘ri ishladi va dastur natijani chiqardi. Dasturlash tili hech qanday xatolik qaytarmadi.

MUHOKAMA

Hozirgi XXI asr — Axborot texnologiyalari asrida barcha joylarda, ishxonalarda, tashkilotlarda, bozorlarda, do‘konlarda, shuningdek, maktablarda ham kompyuterlar mavjuddir. Bu esa maktablarda dars jarayonlarini olib borishda kompyuterdan foydalanishni, ya’ni maktablarda raqamli texnologiyalarni joriy etishni amalga oshirishda ancha yordam beradi [2, 69].

Kompyuterda foydalanuvchi sifatida ishlay olish hozirgi zamonda davr talabi bo‘lib qolmoqda. Kompyuterni umuman bilmaslik ishlash jarayonini qiyinlashtiradi va murakkablashtiradi. Dasturlash tillaridan birini o‘rganish va dastur tuza olish esa yanada yaxshidir. Dasturlash tilini bilgan va dastur tuza olgan inson hech qanday jismoniy harakatni amalga oshirmasdan ishlaydi. C++ hamda python dasturlash tillari dasturlashni endigina o‘rganuvchilar uchun juda ham yaxshi va qulay til hisoblanadi. Chunki bu dasturlash tillarida buyruqlar va operatorlar asosan ingliz tilida bo‘lib, buyruqlar sodda ko‘rinishda beriladi. Kodlar ham nisbatan oddiyroq va soddaroq tuzilishda bo’ladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, nafaqat C++ dasturlash tilini, balki boshqa dasturlash tillarini ham o‘rganish, ushbu dasturlash tillarida kodlarni yozib, turli ko‘rinishdagi dasturlarni tuzish mumkin. Dasturlash tillarida oddiy kodlarni yozib natijalarni chiqarish o‘quvchilar va dasturlashni o‘rganuvchilar uchun juda yaxshi boshlang‘ich bilim, ya’ni fundamental bilim vazifasini o‘taydi. Ularga oddiy dasturlarni tuzib ko‘rsatib, ko‘nikma hosil qilinsa, keyinchalik bu bilim murakkab dasturlarni tuzishda qiyinchiliklarni anchayin kamaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Axmadaliyev J., Xoldarboyev R. “C++ dasturlash tili”ni o’rganish // USLUBIY QO’LLANMA. – Andijon, 2015. – 88 bet.

2. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O ‘ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO ‘NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS, 1(1).

3. Sunatov, J. R. (2023, December). TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O ‘RNI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic:“Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions” (Vol. 1, No. 01).

4. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 73-79.

5. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). TA'LIMDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (MS POWERPOINT AMALIY DASTURIY TA'MINOT MISOLIDA). Talqin va tadqiqotlar, (28).

6. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

7. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.

8. Qodirov, F., & Suvonov, B. (2023). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. Solution of social problems in management and economy, 2(13), 168-172.

9. Iskandar o'g'li, S. B. (2023). TABIIY GAZNI QAYTA ISHLASH JARAYONINING INTELLEKTUALLASHTIRILGAN BOSHQARUVIDA NOANIQ MANTIQ ASOSIDAGI MODELDAN FOYDALANGAN HOLDA NAZORAT QILISH.

10. Abduqodirov, A. A., Yusupbekov, A. N., Suvonov, B. I., & Toshtemirov, R. T. (2022). TABIIY GAZNI QAYTA ISHLASH JARAYONINING INTELLEKTUALLASHTIRILGAN BOSHQARUVIDA NOANIQ MANTIQ ASOSIDAGI MODELDAN FOYDALANGAN HOLDA NAZORAT QILISH. Инновационные подходы, проблемы, предложения и решения в науке и образовании, 1(1), 100-108.

11. Murodullo o'g'li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.

12. Khayriddinov, S. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING PERSONAL INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.

13. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). SUN'IY INTELLEKTUAL TIZIMLARDA NOANIQ MANTIQNING AHAMIYATLILIGI VA UNING ANIQ MANTIQDAN FARQI. Interpretation and researches, (4 (26)).

14. Khayriddinov , S., & Nodirova , F. (2024). ADVANCED PEDAGOGICAL IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THE SIGNIFICANCE OF EXPERIENCES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. Talqin Va Tadqiqotlar, (28).

15. Asror o‘g‘li, A. O., & Rahmon o‘g‘li, S. E. (2024). TA’LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

16. Isomiddinovna, N. M. (2024). Principles of Organization and Development of Continuing Education. Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science, 2(3), 285-288.

17. Norboboyeva, M. I. (2024). TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO EDUCATION PROCESS. GOLDEN BRAIN, 2(7), 17-21.

18. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).

19. Jurayev, O. M. o'g'li ., Suvonov, B. I. o'g'li ., & Xayriddinov, S. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. GOLDEN BRAIN, 2(12), 105–108. https://doi.org/10.5281/zenodo.11501150

20. Jurayev, O. M. o'g'li ., Suvonov, B. I. o'g'li ., & Xayriddinov, S. B. (2024). PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(12), 100–104. https://doi.org/10.5281/zenodo.11501095

PROGRAMMING LANGUAGES AND THEIR LEVELS

Karaev F.
Senior Lecturer at the University of Economics and Pedagogy

Introduction

What are the different programming languages? What kind of concepts are embedded in them? How did they develop? In this article, we will look at the types of programming languages based on the so-called levels - from machine codes (low level, close to computer hardware) to languages such as Java or C# (high level). The fewer transformations the text listing of the program undergoes along the way of turning into a set of zeros and ones, the lower the level.

Next we will look at:

1. Low-level languages (machine codes and assembly)
2. Intermediate level (C , Fortran....)
3. High level (C++, Java , Python , Ruby , JavaScript ...)

The level also characterizes how much detail the listing of the future program needs to be detailed to implement the implementation. How simple is this process for humans? The level of a language should not be considered an unambiguous indicator of its capabilities. A programming language is a tool that is effective in one area and less useful in others. Both the joiner and the carpenter work with wood. The first has a main tool - a set of chisels, the second - an ax. However, a carpenter will make a carved cabinet more elegant, and a carpenter will build a house faster. Although each is capable of doing the other's work, they will do it much less efficiently. Various data in a computer are represented as sets of zeros and ones. Control commands for its processing are the same data containing instructions that determine the location of the necessary information and the method of modification.

Machine languages (Lowest level)

We will have to make a short visit from the Software area to Hardware . Let's look at it in a simplified form. **The processor** is the main “brain” of the computer. The motherboard on which it is installed contains controllers that are used to interact with other devices via buses (data channels for communication).

Some work at high speed (red arrows): the processor draws commands from memory and manipulates data, the video card, especially in 3D games, consumes huge amounts of textures, shapes, pixel coordinates and other objects to build an

image on the monitor screen. Others (due to limitations in the speed of information exchange) do not need such high indicators. Various internal and external devices are connected in the diagram with green arrows.

The inner world of the processor

All processor commands come from memory for execution in binary form. The format, number, subset of instructions depend on its architecture. Most of them are incompatible with each other and follow different ideologies. And also the type of command strongly depends on the mode (8/16/32... bit depth) and the data source (memory, register, stack...) with which the processor works. The same action can be represented by different instructions. The processor has instructions for adding two operands (ADD X,Y) and adding one to the specified one (INC X). Adding a triple to an operand can be done as ADD X,3 or by calling INC X three times. And, for different processors, it is impossible to predict which of these methods will be optimal in terms of speed or memory footprint. For convenience, binary information is written in hexadecimal form. Let's consider part of a familiar program (C language, the syntax of which is similar to Java)

```
1  int func() {
2      int i = getData("7") ;
3      return ++i;
4     ...
5  }
```

Code that implements the same actions as a sequence of instructions for the processor:

```
... 48 83 ec 08 bf bc 05 20 00 31 c0 e8 e8 fe ff ff 48 83 c4 08 83 c0 01 ...
```

This is what a low-level programming language for an intel processor actually looks like . A fragment that calls a method with an argument and returns the result incremented by one. This is machine language (code), which is transferred directly, without transformations, to the processor for execution.

Plus:

- We are completely masters of the situation, we have the widest possibilities for using the processor and computer hardware.
- All options for organizing and optimizing code are available to us.

Minuses:

- It is necessary to have extensive knowledge of the functioning of processors and take into account a large number of hardware factors when executing code.

• Creating programs that are slightly more complex than the example given leads to a sharp increase in the time spent writing code and debugging it.

• Platform dependency: A program created for one processor will generally not function on others. It is possible that for this processor, in other modes of its operation, code editing will be required.

Machine codes were widely used at the dawn of computers; there were no other methods of programming in the era of computer pioneers. Currently, they are occasionally used by microelectronics engineers when developing or low-level testing of processors.

Assembly language (low level)

Unlike a computer, you and I perceive information better in text/semantic form rather than in digital form. You can easily name fifty contact names on your smartphone, but you are unlikely to be able to write their corresponding phone numbers by heart. It's the same with programming. We move up the type ladder by taking three basic steps:

• Let us associate one symbolic instruction to groups of digital processor instructions that perform corresponding actions.

• Let's highlight the arguments of the processor instructions separately.

• Let's introduce the ability to name memory areas, variables, and the location of individual commands.

Let's compare fragments of the previous program in machine code (center) and in assembly language (right):

```
1  2004b0    48 83 ec 08      sub   $0x8,%rsp
2  2004b4    bf bc 05 20 00   mov   $0x2005bc,%edi
3  2004b9    31 c0            xor   %eax,%eax
4  2004bb    e8 e8 fe ff ff   callq getData
5  2004c0    48 83 c4 08      add   $0x8,%rsp
6  2004c4    83 c0 01         add   $0x1,%eax
```

As you can see, the process of writing a program has been simplified: there is no need to use reference books for generating digital command values, calculating transition lengths, distributing data in memory across its cells, and other processor features. We describe the required action from a set of symbolic commands and the arguments necessary for the logic of execution, and then the translator program translates the text file into a set of zeros and ones understandable to the processor.

Plus:

• The process of writing and modifying code has been simplified.

• Control over all hardware resources was maintained.

• It is relatively easier to port the program to other platforms, but they require modification depending on hardware compatibility.

Minuses:

• Assembly language is a low-level programming language. Creating even small sections of code is difficult. In addition, it is also necessary to take into account the specific operation of the equipment.

• Platform dependence .

The most popular Java demo example:

```java
public static void main(String[] args) {
    System.out.println("Hello World!");
}
```

will look (NASM syntax, using Windows API and kernel32.lib) as follows:

```
global _main
    extern  _GetStdHandle@4
    extern  _WriteFile@20
    extern  _ExitProcess@4

    section .text
_main:
    ; DWORD  bytes;
    mov     ebp, esp
    sub     esp, 4

    ; hStdOut = GetstdHandle( STD_OUTPUT_HANDLE)
    push    -11
    call    _GetStdHandle@4
    mov     ebx, eax

    ; WriteFile( hstdOut, message, length(message), &bytes, 0);
    push    0
    lea     eax, [ebp-4]
    push    eax
    push    (message_end - message)
    push    message
    push    ebx
    call    _WriteFile@20

    ; ExitProcess(0)
    push    0
    call    _ExitProcess@4

    ; never here
    hlt
message:
    db      'Hello, World', 10
message_end:
```

Like machine codes, assembly language is more often used by engineers and systems programmers. It is used to write hardware-dependent parts of the operating

system kernel that are time-critical or critical to the implementation features of drivers for various peripheral devices. But lately they have been resorting to it less and less, since its use greatly reduces the portability of programs to other platforms. Sometimes they use the disassembly process - they create an assembly listing of a program from digital codes to parse the logic of executing small fragments. In rare cases, if the original high-level code is not available: analysis of viruses to combat them or loss of source code. Assembly language is considered to be **the first/second generation** (we will not consider separately pseudocodes before the emergence of assembler and their difference from symbolic commands). I would like to highlight the use of assembler in Demo Scene (demo scene): a fusion of art, mathematics and low-level coding, embodying the artistic vision of its creators in the form of programs that generate video clips under resource constraints. Often the total size of the program and data file should not exceed 256 bytes (4/64 kilobyte format is also popular).

Group C/Fortran languages (intermediate/high level)

With the development of the capabilities of computer technology, the amount of functionality and timing of implementation of code in assembler were no longer satisfactory. The costs of writing, testing and maintaining programs grew an order of magnitude faster than their capabilities. It was necessary to reduce the requirements from the programmer in terms of knowledge of the functioning of the equipment, to give him a tool that would allow him to write in languages close to human logic. Move to a new level of programming language types. Provide the ability to split into various modules with further sequential calling (procedural programming paradigm), provide various types of data with the ability to construct them, etc. Additionally, these measures brought improved portability of the code to other platforms, more comfortable organization of team work. One of the first languages that supported all of the above was **Fortran**, developed in the 50s of the last century . The ability to create in text form with a description of the execution logic using loops, branches, subroutines and operating with arrays and presenting data in the form of real, integer and complex numbers delighted engineers and scientists. In a short time, scientific “frameworks” and libraries were created. All this was a consequence of the fact that Fortran is still relevant today, albeit in a narrow scientific environment, and is developing, since the baggage of developments is very large, the IMSL library alone has been actively developing since 1970 (!), how many similar relevant software can you remember? -old-timers? Another branch of development of languages at this level is **C.** If Fortran became a tool for scientists, then C was created to help

ISSN: 3030-377X

programmers creating application software: operating systems, drivers, etc. The language allows you to manually control memory allocation and gives direct access to hardware resources. C programmers have to control low-level entities, so many are of the opinion that C is an advanced assembly language and is often called a "mid-level" language. Having introduced data typing into assembler, elements of procedural and modular programming, the C language is still one of the main languages for system programming, which is also facilitated by the rapid development of microelectronics in recent years. All kinds of gadgets, controllers, network and other devices need drivers, implementation of protocols for collaboration and other relatively low-level software to implement interaction with the equipment. All of the above contributes to the demand for the language today. Object-oriented and functional principles were further developed in the form of C++, C#, Java , taking a lot from the C syntax. **Pros:**

- Simplification of the code creation process: introduction of types, division into modules, reduction of program listings.
- Transparent logic of the underlying algorithm due to the move away from machine codes to more human-readable commands in a semantically descriptive style.
- Portability. It became enough to recompile the program text for execution on another platform (possibly with a slight modification).
- Speed of compiled programs.

Minuses:

- Lack of automatic memory management and the need for constant monitoring.
- Lack of implementation of object-oriented and functional programming concepts.

Development of high-level languages

High-level programming languages, in terms of software creation, have increasingly begun to move away from machine codes and implement various programming paradigms in addition to procedural ones. These also include the implementation of object-oriented principles. C++, Java , Python , JavaScript , Ruby ... - the range of languages of this type is the most popular and in demand today. They provide more opportunities for implementing a variety of software and it is impossible to clearly determine the "specialization" of each of them. But the popularity of application in relevant areas is due to libraries/frameworks for working with them, for example: **JavaScript** - Frontend . The language was designed for interaction between a client web browser and a user and a remote server. The most

popular libraries are Angular , React and VUE. Currently, it is relatively actively used on web and other servers (backend), Node.js is especially popular. **Ruby** - Backend . It is used to create scripts (service files) and on web servers. Main framework - Ruby On Rails . **Python** is a scientific and engineering domain (besides the web domain). It is an alternative to standard computing and mathematical packages (Mathematica , Octave , MatLab ...), but has the usual semantics of the language and a large number of libraries. Has many fans in the field of machine learning systems, statistics and artificial intelligence. Frequently used libraries include django , numpy , pandas , and tensorflow . **C++** – Universal, evolutionary development of the C language. Provides functional and object-oriented programming capabilities without losing the ability to interact with low-level hardware. Due to this, productivity and flexibility are realized when creating software, but the price also corresponds: a high barrier to entry due to the complex specification of the language, the need for independent control over resources when executing the program. Many single-user and system software are written using it: operating system modules (Windows , Symbian ...), games, editors (Adobe Photoshop , Autodesk Maya ...), databases (MSSQL, Oracle ...), players (WinAmp ...), etc. It should be noted that modern software is a complex product, in the development of which several programming languages are used at once and the degree of participation of each of them should be placed in the overall the result can be very difficult.

Further progress

Recently, another type of programming has been gaining popularity - **functional (further development of the language level)** . Here is another type of abstraction for calculations - functions that take a set of functions as arguments and return another one. The role of variables is played by the same functions (variables that are familiar to us are simply constant expressions, similar to final before a type declaration in Java). The function itself is closed in its scope, the result of its operation depends only on the arguments passed. Two remarkable properties follow from this:

- For testing, we only need function arguments (the result of the work does not depend on external variables, etc.).
- A functional-style program is miraculously concurrency-ready: sequential function calls can be issued in neighboring threads (since they are not affected by external factors) and do not require locks (that is, there are no synchronization problems). A good incentive to devote time to this topic, given the widespread adoption of multi-core processors.

However, the entry threshold is higher than for OOP: for effective code it is necessary to build a program, describing the execution algorithm in the form of functions. But also for a pure functional style it would be nice to know the basics of logic and category theory. The most popular are Haskell , Scala , F#. But do not be afraid, elements of functional programming have appeared in Java (as well as in other modern third-generation languages) and they can be combined with OOP. You will get to know all these details in more detail at the JavaRush online internship . The field **of logic programming (the next level of languages)** has not yet found wide practical application due to its low demand. Building programs requires knowledge of the fundamentals of discrete mathematics, predicate logic, constraint tools and other branches of mathematical logic. The most popular active language is Prolog .

Conclusion

Currently, the most common languages are OOP. Java , since its inception, has always been in the top, usually in the top three, popular languages. In addition to OOP, it contains elements of functional programming, and you can combine different styles of writing your programs. The range of applications of Java is very wide - these are business tasks, the implementation of web servers (backend), the main language for creating Android applications, cross-platform programming environments and workplaces (IDE/AWM) and modeling, and much more. Java's position is especially strong in the Enterprise sector - an area of corporate software that requires high-quality and long-lived code and the implementation of the most complex business logic.

REFERENCES:

1. Bazhenova, I.Yu. Programming languages: Textbook / I.Yu. Bazhenova. - M.: Academy, 2018. - 448 p.

2. Gavrikov, M.M. Theoretical foundations for the development and implementation of programming languages / M.M. Gavrikov, A.N. Ivanchenko. - M.: KnoRus , 2018. - 207 p.

3. Dovek , J. Introduction to the theory of programming languages / J. Dovek , J.-J. Levi. - M.: DMK, 2016. - 134 p.

4. Dorogov , V.G. Fundamentals of programming in C: Textbook / V.G. Dorogov , E.G. Dorogova . - M.: Forum, 2015. - 320 p.

5. Kastornova , V.A. Data structures and algorithms for their processing in the Pascal programming language: Textbook / V.A. Kastornova . - St. Petersburg: BHV, 2016. - 304 p.

6. Kernighan , B. Programming language C. / B. Kernighan , D.M. Ritchie . - M.: Williams, 2016. - 288 p.

7. Kuzin, A.V. Basics of programming in Objective -C for iOS : Tutorial / A.V. Kuzin, E.V. Chumakova. - M.: Infra-M, 2018. - 384 p.

8. Lippman , S. C++ programming language. Basic course / S. Lippman . - M.: Williams I.D., 2018. - 1120 p.

9. Makarovskikh , T.A. Programming languages and methods: A guide to the C++ language / T.A. Makarovskikh , A.V. Panyukov. - M.: Lenand , 2018. - 216 p.

10. Makarovskikh , T.A. Programming languages and methods: Creating simple GUI applications using Visual C++ / T.A. Makarovskikh , A.V. Panyukov. - M.: Lenand , 2018. - 144 p.

11. Orlov, S. Theory and practice of programming languages: Textbook / S. Orlov. - St. Petersburg: Peter, 2017. - 224 p.

12. Orlov, S. Theory and practice of programming languages. Textbook for universities Standard of the third generation / S. Orlov. - St. Petersburg: Peter, 2017. - 688 p.

13. Soldatenko, I.S. Practical introduction to the C programming language: Textbook / I.S. Soldatenko, I.V. Popov. - St. Petersburg: Lan, 2018. - 132 p.14. Stroustrup, B. C++ programming language / B. Stroustrup. - M.: Binom-Press, 2019. - 1136 p.

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1.	O‘ZBEK DUNYOSIDA FRAZEOLOGIZMLARGA OID QILINGAN ISHLAR TADQIQI Adizova Dildora	4
2.	TA’LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH VA O‘QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHDA PSIXOLOGIK BILIMLARDAN FOYDALANISHNING O‘RNI Sa’dullayev Aziz Akmal o‘g‘li	8
3.	ADVOKATURA FAOLIYATI, UNING VAZIFALARI VA PRINSIPLARI Isroilova Kamolaxon Azizbek qizi Xursanova Yorqinoy Iqboljon qizi To'ychiyeva Oyshaxon Umidjon qizi	14
4.	СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ДВИЖЕНИЕМ ПОЕЗДОВ: ПРЕИМУЩЕСТВА И СЛОЖНОСТИ СИСТЕМЫ ETCS Курбанов Жонибек Файзуллаевич	17
5.	GLOBALLASHUV VA ZAMONAVIY JAHON IQTISODIYOTI RIVOJLANISHINING ASOSIY XUSUSIYATLARI Kozimov Azizjon Nozim o’g’li	23
6.	TURON MALIKASI BIBIXONIM Abdumalikova Elnora Baxodir qizi	31
7.	GURUH BOSHQARUVIDA SO'ZLASHISH MUOMALASI Komilova Mukarram Qobiljonovna Abduraximov Jaloliddin Akram o’g’li	35
8.	SOTUVCHI BILAN MIJOZ O'RTASIDA ALOQALAR VA MUOMALA Komilova Mukarram Qobiljonovna Abduraximov Jaloliddin Akram o’g’li	42
9.	THE ROLE OF STRATEGY IN THE ORGANIZATION OF MANAGEMENT IN ENTERPRISES Izzatullayeva Madinabonu Yolkin girl	45
10.	CHINA'S FOREIGN POLICY TOWARDS CENTRAL ASIA Chen Zhenguo	49
11.	THE SCIENCE OF BECOMING CRUEL Jasmina Bakhtiyorova	58
12.	ENGLISH AS A GLOBAL LANGUAGE: A CATALYST FOR CULTURAL EXCHANGE, COMMUNICATION, AND EDUCATION Toshbabayeva Sadoqat Radjab qizi	64
13.	YUQORI SINF O‘QUVCHILARINI JISMONIY TAYYORGARLIGINI TANA TIPLARIGA BOG‘LIQLIGI Usmonova Hayotxon Akmaljon qizi	68
14.	INVESTITSION LOYIHALARNI BAHOLASH Eraliyeva Ozoda Muhammadali qizi	73
15.	THE SIMILARITIES OF OIL TYPES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES Khayitmurodova Mokhira Abdikhofiz kizi	78
16.	REJALI EMLASH VA UNING AHAMIYATI Yusupova Guljahon Qobiljon qizi	81
17.	IQLIM, AHOLI PUNKTLARINI REJALASHTIRISH VA RIVOJLANTIRISH	84

	Sotvoldiyev Azamatjon Sheraliyev Oyatbek Aliyeva Zilola	
18.	USE OF THE ISPRING PROGRAM IN THE ORGANIZATION OF IMMUNOLOGY CLASSES S.A.Navruzova	93
19.	XORAZM “LAZGI” RAQSI: MILLIY VA UMUMBASHARIY QADRIYATLAR UYG‘UNLIGI Pirmagambetova Mariya Turganbayevna	98
20.	TALABALARNI XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA KREATIV FAOLIYATIGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH Berdiyeva Sadoqat Eshonqul qizi Erkinov Erkin To‘lqin o‘g‘li	102
21.	BOSHLANGICH TAYYORGARLIK DAVRIDA YOSH STOL TENNISCHILARNI JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI Ilyosova Maftunaxon Soyibjon qizi	109
22.	TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI TASHKILIY-HUQUQIY JIHATDAN SHAKLLANTIRISH VA UNING YURIDIK TAHLILI Rustamov Muhammadyusuf Islomjon o’g’li	114
23.	“BOSH” SO‘ZINING POLISEMANTIK XUSUSIYATLARI (Iqbol Mirzo she’riyati misolida) Nurmurodova Shaxnoza Ibragimovna Sharopov Bekzod	120
24.	SHAHAR IQLIMINING ASOSIY XUSUSIYATLARI Sotvoldiyev Azamatjon Sheraliyev Oyatbek	124
25.	YOSH FUDBOLCHILARNING JISMONIY YETUKLIGI VA AQLIY SALOHIYAYTI Suyunov Abror Baxtiyor o‘g‘li Rahmatov Firdavs To‘lqin o‘g‘li	132
26.	TEACHING AND LEARNING FOREIGN LANGUAGES IN UZBEKISTAN Hakimova Gulnigor	135
27.	XORAZM MUSIQA SAN’ATI TARIXIGA BIR NAZAR Urazmetova Kurbanbika Gulmatovna Amanbaeva Minavarxan Rustamovna	143
28.	YORUG‘LIK SPEKTRLARI VA ULARNING TAHLILI Xudayberdiyev Asilbek Muzaffar o‘g‘li	149
29.	О НЕКОТОРЫХ ПРИНЦИПАХ ФОРМООБРАЗОВАНИЯ В ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЙ МУЗЫКЕ КОМПОЗИТОРОВ УЗБЕКИСТАНА Ахунджанова Наталья Адиловна	154
30.	ЛАГРАНЖ ТЕОРЕМАСИ ЁРДАМИДА ТЕНГСИЗЛИКЛАРНИ ИСБОТЛАШ Абдураимов Достонбек Эгамназар ўғли Раҳмонов Самариддин Камолиддин ўғли Ибрагимов Жавоҳир Аҳмад ўғли	160
31.	TURKMANBOY JIYEMURATOV LIRIKASIDA FARDLAR A.K.Sarsenbaeva	165
32.	СОВРЕМЕННЫЕ ВИДЫ ФОРМ УЧЕБНЫХ АУДИТОРНЫХ ЗАНЯТИЙ В	170

	ВУЗЕ ДЛЯ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ Рахманова Иродахон Иброхим кизи	
33.	SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHNING ASOSLARI Axmedjanov A’zamjon Qosimjon o‘g‘li	174
34.	ТЕРИНИ ҲИМОЯЛОВЧИ ШАХСИЙ ВОСИТАЛАР Ахмеджанов Аъзамжон Қосимжон ўғли	181
35.	ТРИГАНОМЕТРИК ТЕНГСИЗЛИКЛАРНИ ВЕКТОРЛАР МЕТОДИ ЁРДАМИДА ИСБОТЛАШ Абдураимов Достонбек Эгамназар ўғли Раҳмонов Самариддин Камолиддин ўғли Ибрагимов Жавоҳир Аҳмад ўғли	189
36.	DIFFERENCES OF TRANSLATION PHRAEOLOGICAL UNITS (IDIOMS) FROM ENGLISH LANGUAGE TO UZBEK LANGUAGE Abduvaliyeva Farangizxon Salohiddin qizi	194
37.	EXCELDA MA’LUMOTNI QAYTA ISHLASH VA ULARNING DIAGRAMMASINI QURISH Jurayev Utkirbek Murodullo o‘g‘li	199
38.	INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES Abduvaliyeva Farangizxon Saloxiddin qizi	208
39.	KOMMUTATOR UCHUN MANBAVIY XAVFSIZLIK CHORALARINI QO’LLASH Jurayev Utkirbek Murodullo o‘g‘li	212
40.	MANTIQIY ELEMENTLAR ICHIDAN MULTIPLEKSOR VA DEMULTIPLEKSORLARNI TADQIQ ETISH Jurayev Utkirbek Murodullo o‘g‘li	220
41.	AXBOROTNI HIMOYALASHNING KRIPTOGRAFIK USULLARIDAN FOYDALANISH Jurayev Utkirbek Murodullo o‘g‘li	227
42.	TUPROQQA TASMALI ISHLOV BERISH TEXNOLOGIYASINI QO’LLASH ORQALI TEJAMKORLIKKA ERISHISH AHAMIYATI Primkulov Begzod Sheraliyevich Xurramov Ro‘ziboy Jo‘ra o‘g‘li	236
43.	GIMNASTIKA MASHG’ULOTLARIDA JAROHATLANISH Husanov G’aybulla Usmanovich	241
44.	MUSTAQIL O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTINING IJTIMOIY FALSAFIY NEGIZLARI (1991-2016) Usmanova Shohsanam Igamberdiyev Doniyorjon Rasulov Muslimbek, Abdulahatov Murodjon, Umidjonov Diyorbek	248
45.	GIMNASTIKA RIVOJLANISHINING TARIXI Husanov G’aybulla Usmanovich	251
46.	ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ IOT Яронова Наталья Валерьевна	257
47.	YAYLOVLARDAN OQILONA FOYDALANISH VA MUHOFAZA QILISHNI TAKOMILLASHTIRISH F.Sh.Xudoyberdiyev	264

	Muxamadov Qamoriddin Muxtor o'g'li, Bobojonov Saidjon O'tkirovich Nazarov Ibrohim Hasan o'g'li	
48.	КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ БЕСПРОВОДНОЙ СВЯЗИ: ПРЕИМУЩЕСТВА WIMAX ПЕРЕД WI-FI Яронова Наталья Валерьевна	269
49.	YAYLOVLARDAN FOYDALANISHDAGI KAMCHILIKLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH-CHORVACHILIK RIVOJINING KALITIDIR F.Sh.Xudoyberdiyev Muxamadov Qamoriddin Muxtor o'g'li, Bobojonov Saidjon O'tkirovich Mirzomurotov Maksudjon Farhod o'g'li	276
50.	METHODOLOGY OF COURSE ORGANIZATION IN THE NATIONAL VIRTUAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT Delov T.E.	281
51.	MEDIA APPROACH IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE Farkhod Bozarov	285
52.	KUTUBXONA-AXBOROT FAOLIYATIDA BIBLIOGRAFIYANING O'RNI Irgashova Dildora Ma'murjon qizi	288
53.	THE USE OF INFOGRAPHICS IN EDUCATION AND PEDAGOGY Farkhod Bozarov Firdavs Mamatov	293
54.	ANALOGICAL AND DIGITAL SCHEMATICS: A COMPREHENSIVE OVERVIEW Farkhod Bozarov	299
55.	PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING PERSONAL DEVELOPMENT Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li Xolxujayeva Shaxnoza Murotxo'jayevna	304
56.	LEARNING PROGRAMMING LANGUAGES AND DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCES IN STUDENTS Fayozdjon Karayev Kazakdjonovich	308
57.	BASKETBOL SPORTI TARIXI Karayev Fayozdjon Kazakdjonovich	313
58.	BASKETBOL SPORTINING QONUN-QOIDALARI Karayev Fayozdjon Kazakdjonovich	317
59.	TALABALARGA DASTURLASH ASOSLARINI O'RGATISH (C++ DASTURLASH TILI MISOLIDA) Karayev Fayozdjon Kazakdjonovich	324
60.	PROGRAMMING LANGUAGES AND THEIR LEVELS Karaev F.	333

ESLATMA!
“SCIENCE SHINE” xalqaro ilmiy jurnaliga kiritilgan ma’lumotlar va dalillarni haqqoniy va keltirilgan iqtiboslarni to‘g‘riligi hamda aniqligi uchun shaxsan mualliflar javobgardirlar!

NOTE!
The authors are personally responsible for the truthfulness of the information and evidence included in the international scientific journal "SCIENCE SHINE" and the correctness and accuracy of the quotations!

International scientific journal
SCIENCE SHINE

Issue 19
20. 06. 2024

©Jurnal hajmi: 346 bet.
©Farg‘ona viloyati, O‘zbekiston Respublikasi
©http://science-shine.uz/